Editio Princeps.

PROVENANCE: The famous XVIIIth century library of the Monastery of S. Francisco de Xabregas, in Lisbon.

[ANSELMO: 431]
[SAMODAES: 2761]
[BARBOSA MACHADO: vol. 1, p. 165]

Da Livraria de Enxabregas de S. Fr.co

E 14 C3

Libri Quatuor

DE ANTIQVITATIBVS LVSITANIÆ

à Lucio Andrea Reſendio olim inchoati, &
à Iacobo Menœtio Vaſconcello
recogniti, atq; abſoluti.

Acceſsit liber quintus de antiquitate municipij Eborenſis, ab eodem Vaſconcello conſcriptus, quo etiam autore, ſecundus tomus quinque alios libros continens, cito, deo opt. max. fauente, in lucem prodibit.

DA LIVRARIA DE S. FR.CO DEXABREGAS

Permittente regia maieſtate, & ſupremo ſacroſanctæ inquiſitionis ſenatu, cum priuilegio ad decennium.

Excudebat Martinus Burgenſis academiæ typographus.
Eboræ anno
1593.

Vi eſtes liuros das antiguidades de Portugal & nen achey nelles couſa que ſeja contra os coſtumes ou fê, antes he obra de muyta doctrina & erudição & muy proueitoſa à Republica & em eſpecial pera ſtudos de humanidade.

Chriſtouão Freire.

Viſta a informação podenſe imprimir eſtes liuros, em Lixboa a 24. de Dezembro de 1591.

Antonio de Mendonça. *Diogo de Souſa.*

※ 2

EV el Rey faço ſaber aos que eſte aluara virem que eu ey por bem que Diogo Mendez de Vaſconcellos Fidalgo de minha caſa & Conego na See da cidade Deuora, faça com toda breuidade imprimir os liuros que meſtre Andre de Reſende deixou ordenados & poſtos ẽ borram das antiguidades deſte Reyno, que o dito Diogo Mendez tem poſto em limpo com o que nelles acrecẽtou, porque por eſte me praz darlhe pera iſſo licença viſta a que tem do ſancto officio da Inquiſiçam para poder imprimir os ditos liuros. E aſsi ey por bem que por tempo de dez annos imprimidor nem liureyro algum nem outra peſſoa de qualquer calidade que ſeja nam poſſa imprimir nem vender em todos eſtes Reynos & Senhorios nem trazer de fora delles os ditos liuros, ſaluo aquelles liureyros ou peſſoas que para iſſo teuerem poder & licença do dito Diogo Mendez, & qualquer imprimidor, liureyro ou peſſoa q̃ durando o dito tempo imprimir ou vender os ditos liuros neſtes ditos Reynos & Senhorios ou os trouxer de fora delles ſem licença do dito Diogo Mendez de Vaſconcellos, perdera para elle todos os volumes q̃ aſsi imprimir, vender ou de fora trouxer, & alem diſſo encorrera em pena de dozentos Cruzados, ametade para os Captiuos & a outra metade para quem o acuſar, & elle fara imprimir eſte Aluara no principio de cada liuro para ſe ſaber que o ouue aſsi todo por bem no modo ſobredito, & mando a todos meus Deſembargadores & aſsi Ouuidores Iuizes, Iuſtiças, Officiaes & peſſoas a que eſte aluara ou o treſlado delle em publica forma for moſtrado & o caſo pertencer que o cumpram, guardem & façam inteiramente cõprir & guardar como ſe nelle contem ſem duuida, embargo nem contradição algũa & eſte quero que valha & tenha força & vigor poſto que o effeito delle aja de durar mais de hum anno ſem embargo da ordenaçam do ſegundo liuro titulo vinte q̃ o contrario diſpoem Pero de Seixas o fez em Lixboa aos ſeis de Feuereiro de 1592.

REY.

HÆC SVNT, QVAE HOC VOLVMINE continentur.

IN primis epiſtola Iacobi Menœtij Vaſconcelli, ad inuictiſsimum regem noſtrũ Philippum, huius nominis ſecundũ, qua opus antiquitatum illius mageſtati meritò dedicatur.

¶Vita L. Andreæ Reſendij, ab eodem Vaſconcello ſcripta.

¶Epiſtola Reſendij ad Alphonſum Cardinalem Emanuelis regis filium, quæ ad antiquitatum notitiam non nihil pertinet.

¶Epiſtola Iacobi Menœtij Vaſconcelli ad piiſsimum regem Hẽricum, quæ inſtar indicis eſt totius operis, præſertim quatuor librorum, quos Reſendius ſcriptos reliquit.

¶Carmina eiuſdem Vaſconcelli in laudem Reſendij.

¶Epigrammata quædam in laudem Vaſconcelli, & Reſendij.

¶Epiſtola Reſendij ad Bartholomæum Albernotium, in qua agit de hac antiquitatum hiſtoria.

SEQVVNTVR DEINDE QVATVOR libri Andreæ Reſendij hoc ordine.

PRimus etymologiam Luſitaniæ, & eius termines explicat, prętereà diuerſos populos, ſeu gentes, in quas olim diuiſa fuit,

adiecta ad finem breui montium deſcriptione.

¶ Secundus fluuiorum nomina, tam antiqua, quam noua enarrat, & diuerticulum quodam interſerit, de piſce Aſturione, ſumpta occaſione à deſcriptione Anæ fluminis, quod eiuſmodi piſcibus abundat.

¶ Tertius differit de gentibus, quæ in Luſitania olim imperium obtinuerunt, ac de rebus geſtis Luſitanorum, addito prætereà breui compendio de vijs militaribus.

¶ Quartus vrbium, & oppidorum nomina, in quibus Romanæ antiquitatis extant veſtigia (quæ pars huius operis præcipua eſt) explicare incipit.

¶ Cum autem librum quintum Reſendius noſter ab Ebora patria ſua chariſſima exordiri vellet, vt apparuit ex foliolo quodam eius manu ſcripto, morte ſuperueniente, tam præclarum opus (proh dolor) imperfectum reliquit.

¶ Adiecit igitur librum quintum Iacobus Menœtius Vaſconcellus de antiquitate ciuitatis, ſeu municipij Eborenſis, ſequutus Reſendij veſtigia, & illius ſchedis plurimum adiutus, qui etiam in animo habet ea, quæ reſtant, deo iuuante, alio volumine complecti, in gratiam eorum, qui antiquitatis cognitione delectantur.

¶ Huic libro quinto præfixa eſt vita eiuſdem Vaſconcelli, ab ipſo conſcripta.

Reuerendiſſimi in CHRISTO patris Domini Theotonij de Bargança Archiepiſcopi Elborenſis, Iuſſu, & mãdato perlegi quinque hos libros de Luſitaniæ antiquitatibus, D. Iacobi Mœnetij Vaſconcelli, & nihil in eis offendi, quod, vel Orthodoxæ Fidei, vel ſanis moribus poſſit officere. Imo iudicio meo, (qualequale illud eſt) ea ſunt eruditione & doctrina, iiſq; antiquarum rerum monumentis referti, vt digniſſimi viderentur, qui non tam ſero in omnium manus venirent. Elboræ, ipſis Kalendis Februar. Anno 1594.

Ludouicus Syluius de Brito.

Viſa hac informatione Licẽciati Ludouici Syluij de Brito noſtri Auditoris, imprimantur. Emmanuel Coelho de Souſa, qui ad præſens gero officium ſcribæ Cameræ eiuſdem Domini, Archiep. De eius mandato ſcripſi. Eboræ decimo quinto Kalendis Martij. M. D. XCIIII.

Theoto. Archiep. Elbor.

AD D. D. IACOBVM MENOETIVM VASconcellum, in laudem libri de Antiquitatibus

EPIGRAMMA.

AVTHORE LVDOVICO SYLVIO DE BRITO SCALlabitano.

Egregius forſan Zephyrus ſi flauerit, vltro
Cantat olor, finem cum ſcit adeſſe ſibi,
Vaſconcelle tua hæc Cygnos imitata ſenectus,
Facundo reſonum prompſit ab ore melos.
Sed miror canum quod ſic imitatus olorem,
Dulcia Olorinæ guttura vincis auis.
Ille ſilet placidas Zephyrus ſi deneget auras,
Tu ſileat quamuis aura benigna, canis.

POTENTISSIMO, ET INVICTISSIMO HISPANIarum Regi Philippo huius nominis ſecundo Iacobus Menœtius Vaſconcellus perpetuam fœlicitatem exoptat.

CVM omnes animi tui cogitationes eò tendant Rex inuictiſsime, vt non ſolum ditionis tuæ regna, quæ latiſsimè patent, ſed vniuerſam Chriſtianam Remp. omnibus modis iuuare, tueri, ac propagare valeas: nihil prætermittis quod ad cōmunem eius ſalutem, incolumitatem, ornamentumq́ pertinere poſſe videatur. Nam Catholicæ fidei, & orthodoxæ religionis curam præcipuè geris: leges, legumq́ ſalutaria præcepta ab omnibus obſeruari, diligentiſsimè curas, res bellicas, & militarem diſciplinam in optimum ſtatum redigere non ceſſas. Ad hæc etiam literarum ſtudia, & omnium bonarum artium peritiam foues, diligis, & in dies magis, ac magis refloreſcere cupis. Id ego re ipſa nuper ſum expertus, cum mihi per literas ſignificaſti, vt tibi exponerem in quo ſtatu eſſet opus illud antiquitatum, quod ab Andrea Reſendio olim inchoatum ipſe recognoſcendum, abſoluendumq́ ſuſceperam. Feci itaq́ ſtatim, quod imperaſti, & vt plenius, & ab ipſa origine rem omnem cognoſcere poſſes, miſi ad te exemplar epiſtolæ, quam ad piiſsimum Regem Henricum ante aliquot annos ſcripſeram, in qua ſatis diffuſè eas cauſas expoſui, quibus compulſus hoc ſcribendi onus ſuſceperim, quas hîc repetere minime neceſſarium eſſe exiſtimo, quoniam ex eâdem epiſtola, quæ in huius libri initio appoſita eſt, omnes id facilè cognoſcere poterunt: Neque enim conuenit eadem ſæpius inculcare, apud te præſertim, cuius tempori ab omnibus parcendum iudico, niſi in publica commoda peccare velint. Vnum hoc tantum addam, me hac tam prouecta ætate, ac tam multis ægritudinibus iam obnoxia hunc laborem haud quaquam ſuſcepturum fuiſſe, niſi ſingularis quædam mea erga maieſtatem tuam obſeruantia, & incredibile tibi obſequēdi ſtudium id facere coegiſſent. Quod cum ita ſit meritò tibi hoc opus dedicari, ac ſub tui auguſtiſsimi nominis auſpiciis in publicum prodire debet: vt quicunq́ illud legerint ſi quid in eo vtilitatis, aut honeſtæ voluptatis in eſſe putabunt, id omne

tibi acceptum referant: Accipe igitur Rex inuictiſsime Luſitaniam tuam, ex noua, & recenti veterẽ, atq; antiquam factam: & quemadmodum eam, quæ hodie te regnãte floret, ac fortunis omnibus abundat, amas, & peculiari quadam beneuolẽtia proſequeris, ſic etiam eius antiquitatem, & ve tuſta monimenta è tenebris, & vt ita dicam, ex ipſius æui faucibus eruta pro tua verè regia animi magnitudine, & beneficentia, tuere, dilige, atq; amplectere. Sic enim fiet, vt ea quæ reſtãt, ſi hæc tibi placuiſſe intellexero quàm primum in lucem exeant, & diffuſius, & accuratius elaborata. Deus Opt. Max. te nobis Rex inuictiſsime, & vniuerſæ Chriſtianæ Reip. quãdiutiſsimẽ ſaluũ, & incolumen ſeruet.

Eboræ Kal. Decembris.

Anno ſalutis.

1592.

VITA L. ANDREAE RESENDII
Autore Iacobo Menœtio Vaſconcello.

ANDREAS Reſendius Eboræ natus eſt, quæ ciuitas poſt Oliſiponem, primum locū, in Luſitania obtinet, & olim liberalitas Iulia cognominata fuit, teſte plinio libro. 4. c. 22. quod confirmant antiquæ Romanorum inſcriptiones in eadem vrbe repertæ, de quibus ſuo loco agemus.

¶ Patrem habuit Andream Vaſium Reſendium, ex equeſtri ordine, matrem Leonoram Vaſiam Gois, fœminam, vt honeſtæ inter Eborenſes, conditionis, ita celebris apud omnes probitatis, & vitæ ſanctimoniæ: cui etiam Angelæ alterum ſuæ gentis cognomen erat. Vnde ipſe Reſendius, Angeli prænomen, aliquandiu vſurpauit: quod ex librorū titulis, quos in prima ætate edidit, colligere licet.

¶ Apponam autem eius verba, ex quadam epiſtola, quam ſcripſit ad Georgium Cœlium anno huius ſeculi milleſimo quingenteſimo trigeſimo quarto, quibus nobilitas Reſendianæ gentis aſſeritur, in hunc modum.

¶ Iactabis tu forſitan chœlios tuos, aut potius Cuniculos, id enim veſtrum cognomen eſt, quanquam tu Chœlium te primum Luſitanæ linguæ proprietate, deinde quaſi te ipſe adoptaueris, Cœlium, quàm Cuniculum cognoninari maluiſti.

¶ Opponam ego clariſsimam olim, ſed & nunc non obſcuram, nec humilis faſtigij Reſendiorum gētem, à Vaſco Martino Reſendio, cui magno cognomē fuit, atauo, per Gillonem, ſeu mauis AEgidiū Vaſium, abauum, Vaſcum Martinum minorem, proauum, Martinum Vaſium, auum Andream Vaſium patrem, Reſendios, ad me legitimis nuptijs, & liberali matrimonio deriuatam. Et alibi in eadem epiſtola Ego Luſitani equitis filius ſum, qui bello Hiſpanienſi, ſanguinem pro patria non ſemel fudit.

¶ Patre orbatus eſt,cum adhuc infans, & fere in cunis eſſet,& à matre complures annos liberaliter educatus. Cuius impulſu,& virtute commotus,in ipſa ſtatim adoleſcētia,ordini ſancti Dominici nomen dedit. Et piè, ac religioſè à præpoſitis monaſterij Eborenſis optimis diſciplinis,ac literarum rudimentis imbutus,mox ipſorum permiſſu,& authoritate Complutum adijt,vbi Antonium Nebryſſenſem,cuius tunc celebris fama erat, & poſtmodum Areium Barboſam Luſitanum Salmanticæ græcas literas docentem præceptores habuit. Cumq́ in illo maxima ſigna fœlicioris ingenij apparerent,ab eadem matre,& propinquis admonitus, vt grauiora ſtudia capeſſeret,Salmanticam elegit, vbi peracto liberalium artium curriculo, theologiæ operam nauaret, in qua breui tempore multum profecit. Deinde verò in Galliam profectus Pariſienſem academiã inuiſit,tranſactisq́ ibi aliquot menſibus,Louanium ſe contulit,vnde illum in contubernium ſuum inuitauit Petrus Maſcarenius vir nobiliſsimus,qui apud Carolum quintum imperatorem,regis Luſitaniæ legatum Bruxellis agebat. quem Reſendius cum vehemēter auidum latinæ linguæ addiſcendæ reperiſſet, priuatim docuit, & ſtudio,ac diligentia effecit, vt vir grauiſsimus, & in eo dignitatis gradu collocatus,ac iam maturæ,& prouectioris ætatis,non erubeſceret diſcipuli nomen,illectus vera animi voluptate, quam ex tam inſignis præceptoris familiaritate,& doctrina percipiebat.

¶ Accidit eo tempore,vt Solimanus Turcarum rex,ad obſidendam Vienam Auſtriæ caput,cum ingentibus copijs aduentaret,cui Cæſar,non ſine maximo totius Chriſtianæ reipublicæ applauſu, cum valido exercitu occurrens,non ſolum Auſtriacos obſidionis metu liberauit,ſed etiam ferociſsimum tyrannum,re infecta,& magna cōpiarum parte amiſſa, fugam arripere coegit.

¶ Aderat in expeditione Maſcarenius,ſecum ducens Reſendium in procinctu,& in ipſis caſtris,quem tam ipſe, quam cæteri magnates plurimi faciebāt,ob inſignem hominis eruditionem, & inculpatos mores, cœpitq́ etiam amicorum opera Cæſari innoteſcere. à quo poſtea inter amicos ſemper eſt habitus,adeò vt quoties de viris Luſitanis ſibi charis,percontādi ſeſe occaſio offerret,in eorum numero Reſendium frequenter nominaret: de eius valetudine,& ſtudiis certior fieri cupiens : Quod ipſe non ſemel in opuſculis ſuis com-

memorat, maximi imperatoris erga ſe amorem, & beneuolentiam, non ambitioſis ſuffragiis, ſed doctrinæ, & virtutis fama comparatam in magna ponens fœlicitate.

Sed ita diuitiarum, opulentiæq; cõtemptor fuit, tamq; ingenuis, & candidis moribus, nec non egregia quadam animi libertate præditus, vt cum, & apud Cæſarem, & apud Ioannẽ Luſitaniæ regem, cæteroſq; principes, aſsiduè ſemper verſatus fuerit, illiſq; in primis charus extiterit, tenui nihilominus fortunæ conditione ſit vſus, nec ad altiorem honoris gradum, opumuè cupiditatem aſpirauerit: muſis ſemper, & literario otio delectatus: Quod multis in locis ipſe teſtatur, & præcipue in quadam ode ad Iulianum Albium virum clariſsimum, qui poſtea Mirandenſis epiſcopus fuit, & Petrum Sancium, ambos vt amicos intimos, & familiariſsimos, ſaturnalibus ad cœnam inuitans, vbi ad finem ita canit.

Viuamus hodie, nam cras reddemur amaris
Aulæ tumultibus grauis.

Quanquam ô ſi tantum mihi roboris eſset, vt vti
Tandem pigeret regibus.

Pulchrius eſset ſolus muſis prandere benignis,
Vt quoniã dij vitam darent,

Exigere, Aonias deducere monte ſorores,
Aeuum canendo extendere.

Ne totus morerer, ſed pars non peſsima noſtri
Olim ſuperſtes viueret.

Dicetis nihil hæc ad ſaturnalia. adeſte,
Poſui ſeueris iam modum.

Complura igitur ſcripſit, quorum nonnulla in Lucem edere neglexit, aliqua morte interceptus, per ducere ad exitum non potuit,

inter quæ fuit, hiſtoria de antiquitatibus huius prouinciæ, quam mihi poſt eius obitum, recognoſcendam, abſoluendamq́; tradidit rex Henricus, vt ex epiſtola, ad ipſum à me conſcripta videre licet, quam in operis fronte apponi curauimus. Fuit autem noſter Reſendius mihi arcta amicitia, & familiaritate coniunctus, ac me precipuè hortante hoc opus ſcribere aggreſſus eſt, cum multis annis antea illud in lucem ſe editurum Alphonſo Cardinali promiſiſſet, vt ex eius literis conſtat, quas inferius ſubijciam: ſed nunquam ſerio, & ex profeſſo ei manus admouit, niſi quadriennio ferè antequã è vita migraret. Libet autem hoc loco, elegantiſsima eius carmina adducere, quibus honorificam mei mentionem faciens, apertè teſtatur, me impulſore, opus antiquitatum a ſe inchoatum fuiſſe. ſic igitur ſatyram quandam ſtomachabundus auſpicatur.

Quam vim cuiq́; ſua inſeruit natura, vel ætas
Ad ſuefacta diu, ingenitam prope reddidit vſu,
Vertere difficile eſt bone Vaſconcelle retrorſum,
Impellat niſi vis, ratione retexere tramam,
Et prope detexitæ diffringere licia telæ.
Id mihi quando quidem ſenio contingit adulto,
Vt ſtudia, in quæ me genitale adfecerat aſtrum,
Quæq́; ad canitiem ſueram ſectatus, omittam,
Seponam calamum, patiar puluefcere libros,
Libera per quorum nidos operetur Arachne:
Vaſconcelle doles, ac per conuicia crebra,
Iam detrectantem, iam munia ſacra Mineruæ
Exoſum, reuocare cupis, monumentaq́; rerum
Luſitanarum, medio iam deſita curſu,
Nec ſummam ad metam perducere, turpe putabis,
Debita iam regi, patriæ, ſtudijsq́;, tibiq́;,
Quem mihi vel iuris prudentia ſumma, vel ipſum
Eloquij geminum decus, & ſine labe furentis
Inuidiæ, mores, paribus vel candor vtrimq́;,
Nectit inabruptæ per mutua vincla catenæ.
Mutatæ mentis cauſſam ne ſcire labores.

¶ Neque prætermittendos puto eius endecaſyllabos, quibus me ſalutauit, eo tempore, quo hoſpitiò excepi Mathæum Contarellum, qui poſtea Cardinalis fuit ſancti Stephani, cum ad nos veniſſet in comitatu Reuerẽdiſsimi Cardinalis Alexandrini, qui ad regem Sebaſtianum à Pio quinto ſummo põtifice auunculo ſuo, cum ampliſſima legatione miſſus fuerat. Nobis igitur ad menſam ſedentibus Reſendius, ipſe quoque ad cœnam inuitatus, poma Citrea, & alia munuſcula obtulit, cum hoc epigrammate.

Inter magnificas dapes, & amplas,
Amplo, & magnifico hoſpiti paratas,
Siquem das quoque muneri puſillo
Vaſconcelle locum, infimum licebit,
De noſtro id cape qualecumque rure.
Mittunt ruſtica ruſtici poetæ.

¶ Apud Luſitanos nemo fuit, tam ex regibus & dynaſtis, ac alijs principibus viris, quam ex eruditorum hominum cœtu, qui illum non arcta familiaritate, & beneuolentia, quo ad vixit, amplecteretur. Sed in primis charus extitit Alphonſo Cardinali, regis Ioannis fratri, qui adeo Reſendii conſuetudine, & doctrina delectatus eſt, vt ad eius ſcholam, & ludum literarium ventitare, & illum docentem audire, iam ætate adulta, tantus Princeps, ea grauitate, authoritate, regijꝗ́ ſtemmatis maieſtate præſulgens minimè grauaretur. Erat autem ſchola ædibus ipſius Cardinalis, & Eborenſi eccleſiæ ita contigua, vt ad eam per atrij ſui porticum, paucis nobilibus ſtipatus commeare poſſet. Poſt obitum vero Alphonſi, non minori in precio ab Henrico habitus eſt, à quo aliquot ſacerdotijs auctus, & in familiarium numerum admiſſus fuit, & maiora ſperare potuiſſet, ſi vſque ad eius regnum perueniſſet, ſed obijt regnante adhuc Sebaſtiano.

¶ Exterorum etiam hominum, præſertim Illuſtrium, & quos inſignis fama eruditionis commendaret, amicitia vſus eſt. Louanij Conradum Coclenium Belgam, virum clariſsimum, præ cæteris dilexit, vt teſtatur Ode elegantiſsima, in eius laudem̃ cõpoſita, quam ſi hîc adiecero, rem haud ingratam lectoribus, me facturum puto. ea autem eſt huiuſmodi.

Ten non plus oculis amem
Cocleni, atq; animo, luceq; amicius,
Donec ſidereum iubar
Exortu referet Phoſphorus igneo?

Ante & ſidereum iubar
Soluetur, nec erit Phoſphorus igneus,
Quam te non oculis amem
Plus, ipſoq; animo, luceq; amicius.

Quibo ne eſſe tui immemor?
Ante oblitus erit ſol ſua munia,
Flectetur q; retro ſtatum
Naturæ imperium, iuraq; ferrea.

Ante agros ſua germina,
Ante vndæ Oceanum deficient ſuæ,
Ante amnes reflui petent
Fontes, aerijs montibus editi.

Ante ad nimbiſonum notum
Pigrabunt freta ſe ſtare loco inſcia.
Ceruiſq; vnda fugacibus,
Siluæ conuenient ſcamigero gregi.

De me ſic meritum ſciet
Quæ me cumque manet ſors, regio, aut plaga.
Siue orbis Tanaiticus
Me, ſiue accipiet iam reducem Tagus.

Siue ibo æſtipheros Libas,
Seu me ſors habeat decolor India,
Hærebis memori, notis
Indelebilibus, pectore conditus.

Mitto riuulus ingeni
Quod noſtri, fluit ex oceano tuo,
Teſtaturus id ampliter,
Dum cernam roſei flammam Hyperionis.

Mitto munificentiam,
Et come ingenium. Quid? quod amas pari
Nodo, me, meaq́ omnia,
Nec vatis reijcis carmina ruſtici?

Quid? quod concilias mihi
Immortale decus: nam Quod honeſtius
Nomen, quod ve aliud, tua
Quam quod ſcripta dabunt, malim ego clarius?

Te fortuna videlicet
Inuita, cineres iam ſuperabimus:
Et per Cyaneas petras,
Contendam ad ſpolium velleris aurei.

Salue pectus amabile
Cocleni, ô animæ dimidium meæ.
Quo te carmine proſequar?
Metam qui meritis carminis es ſuper.

¶ Amauit & Iulium Phlu;& Ioannem Dantiſcum Polonos, Antonium puccium Cardinalem Italum, Gratianum Laſſum Hiſpanū, & complures alios, ad quos extant illius carmina, quæ aliquando in lucem edere cogitamus.

¶ In primæua ætate, vt iam attigimus, Hiſpanias, deinde Gallias, Germaniam, Italiam, non ſine magna nominis celebritate peragrauit. vnde rediens matrem deceſsiſſe comperit, cuius obitum ita ægrè tulit, vt iterum ſolum vertere, & patriã relinquere cogitarit, vt cōſtat ex epitaphio, in deffunctæ memoriam compoſito, quod inter eius ſchedas repertum hîc aſcribere operepræcium duxi. erat autē ſcriptum literis maiuſculis in hunc modum.

MEMORIAE ET PI-
ETATI DICATVM.

SALVE MEA MATER FOEMI-
NA INNOCENTISS. CVI ME IN-
TER CVNAS RELICTVM PIVS
PATER FIDEI TVAE NON IGN-
ARVS EXTREMA VOCE COM-
MISIT MORIENS. QVVIVSQ.
PERPETVO CASTISSIMOQ. VI-
DVVIO EDVCTVS LIBERALI-
TER ANNOS XXXIII. QVIDQVID
IDAETATIS SVM QVIDQVID
FVTVRVS POSTEA ADCEPTVM
FERO. AVDITA MORTE TVA
ADSVMAB VLTIMIS GERMA-
NIS PARENTATVM CONLACRV-
MANS MAESTITER. IVSTA SOL-
VI. ET QVONIAM TE VNA MEA
MATER ADEMPTA MISERABILEM
ET ORBVM TÆDET PATRIÆ OLIM
DVLCISSIMAE. ITERVM PEREGRE
REVERTOR.

L. ANDR. RESENDIVS ANGELAE
LEONORIAE VASIAE MATRI PIEN
TISS. ET B. M. D. S. P.

¶ Cum itaque diſcedere pararet, regis Ioannis, & Alphonſi Cardinalis authoritate præcipuè commotus, profectionem diſtulit, & abeundi animum abiecit, ac Eboræ vbi tunc regia ſedes aliquandiu permāſit, habitare decreuit, vbi ædes habuit modicas, ſed Xyſto, & Hortulo diligēter excultas, ac peramœnas, domino autem ita iucundas, vt minimè aliorū ſpatioſis atrijs inuideret, quas ornauit, diſpoſitis intrinſecus, circa ambitum horti, antiquis marmoribus, quæ cum Romanorum inſcriptionibus, conquirere potuit. Cui rei adeò enixè ſtuduit, vt quoties iter eſſet facturus, quanuis in longinquiora loca proficiſceretur, inter ſarcinas ligonem, & alia ferrea inſtrumenta, exportari curaret: vt ſicubi veſtigia antiquitatis ſeſe offerrent, ea ſua impenſa, & induſtria eruere, & in incolarum notitiā proferre poſſet, quod plurimis in locis fecit, tanta cura, ac diligētia, vt in eo obeūdo negotio, nec ſumptui, nec labori vnquam pepercerit.

¶ Habitum Dominicani inſtituti, ex ſummi pontificis licentia in ſacerdotalem mutauit, media ferè ætatis parte exacta, cū triginta circiter annos illum geſtaſſet, quam veſtis mutationem renitens, & coactus fecit, quòd à præfectis ſanctiſsimi illius ordinis adigeretur, vt aut habitum dimitteret, aut ad priſtinum ſodalitium rediret. Inuitus ergò veſtem mutauit, ſed non religionis, & ſacræ ſocietatis ſtudium, eam enim perpetuò coluit, & matri, ac ſibi in eodem Eborenſi monaſterio ſepulturam elegit, in porticu, quam clauſtram vocant, in ipſo limine capituli: obijt anno ſalutis 1573. ætatis ſuæ octuageſimo. Fuit procera ſtatura, prægrandibus oculis, criſpo capillo, colore vultus aliquantulum ſubfuſco, ſed hilari, & minimè contracta fronte, in domeſticos, & diſcipulos ſeuerus, ex cuius ſchola inſignes aliquot viri prodierūt, inter quos fuit Achilles Statius. Hæc habui de Reſendij noſtri vita, quæ mihi digna viſa ſunt relatu, quibus epiſtolam eius adijciam ſcriptam ad Alphonſum Cardinalem ex qua patet quanto iam ab hinc tempore, hoc antiquitatum opus parturierit.

¶ALFONSO S. R. E. CARDINALI
EMANVELIS REGIS FILIO
L. ANDR. RESENDIVS
S. P. D.

ILLI qui vetuſta hæc ſaxa, quæ in veteribus Romanorum coloniis, inueniuntur literis notata, admirantur, cupideuè requirunt, mordentur abunde: nec ſolum iam ab ineruditis iſtis, craſsisq; hominibus, ſed interdum etiam à doctis ad primè viris. Ab illis quidem, quoniam quæ non norunt ipſi, ſumma improbant confidentia, & ne ſcitu quęq; digniſsima, male ignorare videãtur, hinc latebram, & perfugium ſibi ignorantię petunt quaſi gentiliũ nugas, vt pios decet, fortiter ſpernant. Quur autem à doctis, non video, niſi otioſis facetiari ſic libet, in alienam diligentiam. Facetè illi quidem, & nimis ridicula oratione locãtur, tamẽ vtinam quam ſalſe, tam vere hoc ab illis fieret. Quoniam verò neminem me plus vno, horum lædit dicacitas, accipe Princeps piisſime, quæ pro cauſa mea, & eorum, qui in ea mecum ſunt opinione dicenda habeam. Multas ob res laudari potius, quàm reprehendi ea diligentia debet. Primum omnium, ſi teſte Fabio, ſcribendi ratio, quàm Græci orthographiam vocant, iuncta cum loquẽdo eſt, & nos Romanè loqui, & ſcribere volumus, ſicut eloquentiam ex doctiſsimis libris, ita orthographiam ex marmoribus his petendam, apud illum peruincemus, qui rem paulò æquius, animo aduerterit. Mali cuſtodes orthographiæ ſunt libri, quiſq; librarius ſuo more ſcribit, ſua nititur opinione, mutat, inuertit, corrigit, vt lubet. Nec ſi Ciceronis manum, aut Vergilii præ ſe liber ferat, penſi quidquam habuerit. Mitto quod Gellius palam teſtatur ſciolos in Salluſtio, & aliis, meras feciſſe nugas, illuc eo. Vnde corrupta deflemus immortalium auctorum monimenta. quid? quum codicem vetuſtum quẽpiam in manus adſumimus, nõne longe aliam ſcribẽdi cernimus rationẽ, quã ea eſt, qua paſsim nũc docti pariter vtũtur, & indocti?

At ſaxa, quod ſemel inſcalptum eſt, aut incorruptum ſeruant, aut ſimul cum literis pereunt. Saxa inquam, quæ eruditum illud ſeculum legenda reliquit. Nec enim ego aut priſca nimis, aut recentia, hoc eſt poſt Gothicam inluuionem inciſa, ſequenda cenſeo. Nec ſi interdum barbariſmum inuenero in ſaxo, aut marmorarij ignauia, aut dormitantia, id deffendam, ſed quod perpetuum magis, magisq́ vſitatum videro, id ſequar. Nec adeò moroſus ſum, vt quoniàm ſemel, iterumuè, ſcriptum inuenerim. VCSOR, VICSIT, PLEPS, COIVGI. quæ priſca ſunt, ſtatim ita de inceps fecero. Adhibenda prudentia eſt, & quod eruditiori ſeculo placuit, quodq́ conſtanter inuenitur, id imitandum. Altera deinde accedit vtilitas, nec minima. Videlicet, quod ſæpe ibi legimus nomina vrbium, quarum mẽtio in libris eſt, quæ nunc forte ignorãtur. Quod cum coſmographiæ conducat multum, atq́ adeò latinè ſcripturis maximè, tum vero illud iucundiſsimum, quòd quæ ad hiſtoriam attinent, & dicendi ſupellectilem, patriæq́ ornatum, nonnunquam adferunt. Errore ante hac Badioza, pax eſſe Iulia credebatur: Medobriga, Cetobriga, Salacia, omnino ignoratæ. Aquarum flauiarũ ne mẽtio quidem vlla erat. De Auguſti turre, & fluuio Sarte apud Pomponium, ampliter á cõmentarijs deliratum, auctorq́ ipſe ſumma iniuria laceratus, magis quàm emendatus. Quæ omnia noſtra diligentia vt à ſitu informi adſeruit, ita aliquando ab iniuria hallucinantium vindicabit. Sexcenta ſuppetunt exempla, quæ ne longior ſim omitto. Mihi ſic videtur: cui aliud arridet, per me quidem licet illi, ſine hac moroſa cura, profundum ſtertere. Ego iuſsis tuis parui, mi Princeps, & cupio totam perluſtrare Luſitaniam, veteresq́ colonias denuo rediuiuas mundo facere. Sed nihil egregium moliũtur, quos familiaris res æquo malignior domi premit. Quæ per occaſionem oblata ſunt peregrinanti, damus. Daturi quæ poſt hac tẽpus adferet. Vale, Eboræ calendis, Octobribus. M.D.XXXIII.

¶ Finis.

SAPIENTISSIMO ET PIISSIMO LVSITANIAE REGI HENRICO HVIVS NOMINIS PRIMO IACOBVS MENOETIVS VASCONCELLVS PERPETVAM FOELICITATEM EXOPTAT.

REDDITAE ſunt mihi literæ tuæ præſtantiſsime Rex, ac non ſolum potentia, ſed etiam incredibili virtutis, & ſapientiæ ſplendore admirabilis: in quibus mecũ agis de ſcriptis L. Andreæ Reſendij: quæ morte præuentus, inchoata reliquit, & mihi recognoſcenda, atq; in lucem edenda tradi iuſsiſti. Quod onus vt ſcis, tãquam impar humeris meis, cum recuſarem, ingenij tenuitatem agnoſcens, non tam imperij iure (quod facere poteras) quàm benigno, ac blando orationis genere (quæ tua eſt ſingularis humanitas) eò me adegiſti, vt ferè inuitus, & renitẽs munus illud ſuſceperim, quod nõ ſine magnis difficultatibus, me obire poſſe intelligebam. Tanta eſt enim ad tua iuſſa capeſſenda animi mei alacritas, tam conſtans tibi obtemperãdi voluntas, vt nihil ſit tam arduum, tãmq; difficile, quod aggredi dubitem, dummodo tibi morem gerere videar. Antequam vero eam mihi prouinciam ſubeũdam eſſe, mecum omnino cõſtituiſſem: occurrit animo non deffuturos, qui me tanquam hominem facilem, & parum de exiſtimatione mea ſollicitum reprehenderent, quod cũ maximo in republica munere functus eſſem, & in omni literarum genere, ipſe ex me aliquid moliri, & efficere poſsim, alienis ſcriptis operam impendere, & in ea facultate verſari ſuſtineam, quæ vt vulgus hominum exiſtimat, indigna eſt viro iuris prudentiæ ſtudijs addicto, & in gubernaculis reip. tandiu verſato. Sed tantum apud me habuit ponderis, incredibilis quædam mea erga te obſeruantia, vt etiam cum aliqua honoris mei iactura, tibi parere, non dubitauerim. Equidem eos vehementer decipi, & errare ſemper exiſtimaui, qui putant ſeuerioris literaturæ ſtudioſos, haud magni facere

debere humaniorũ literarũ cognitionẽ, ſine qua ipſi fateãtur neceſſe eſt, ſe minus idoneos inueniri, ad pcipiendas, atq; excolẽdas cæteras diſciplinas. Nec ferendus eſt noſtro hoc æuo, quo iam exulare cœpit Getica, ac rudis imperitia, Theologus, aut iuris conſultus, ſeu medicus inſignis, qui non ſimul bonarum literarum cultum, & mediocrẽ vſum ſibi comparauerit. Sed de hac re alio forſitan loco, & opportunius, & copioſius dicendi ſeſe offeret occaſio. Nunc vero ea prætermiſſa, tibi antiquitatum rationem reddere, & quo in ſtatu ſint ea ſcripta, de quibus certior à me fieri deſideras, exponere, aggrediar.

¶ Antiqua Romanorum monumenta, quæ apud Luſitanos extant, primus Andreas Reſendius inueſtigare cœpit, idq; cum per quinquaginta ferme annos, quoad per alias occupationes licuit, diligenter feciſſet (quod ex ipſius literis conſtat) nunquam tamen de ea re, ex profeſſo, & ſeriò ſcribere tentauit, niſi quadriennio ferè ante obitus ſui diem: proponens animo hoc antiquitatum opus, decem libris comprehendere, quorum quatuor tantum abſolutos reliquit, eoſq; tot lituris plenos, tãtiſq; in margine ſcholiis, aſteriſcis, obeliſciſq; notatos, & expũctos, vt inextricabile quodam mihi ſuſcipiendum fuerit negotium, dum eos à maculis terſos, & in ordinem redactos, nitori ſuo reſtituere laboro. Cui difficultati, alia nõ impar, ſed fortaſſe maior ſuceſsit: dum antiquas inſcriptiones varijs in ſchedis penitus diſperſas, atq; confuſas, in vnum codicem, ordine, alphabetico iuxta oppidorũ, & vrbium nomina, in quibus repertæ ſunt, tranſcribi, atq; exarari curauimus. Quod neq; breui tempore, nec ſine maximo labore fieri poterat: tum propter amanuenſium paucitatem, qui in hac vrbe, aut nulli ſunt, aut minus idonei: tum etiam quia neceſſe erat, vt illis excribentibus perpetuo ipſe adeſsẽ, qui alioqui varijs occupationibus diſtractus, non niſi ſucciſiuis horis huic ſtudio vacare poteram. Neq; eas ob cauſas Reſendius reprehendi debet, imo vt ego iudico maiori laude dignus eſt cẽſendus.

¶ Quod enim attinet ad lituras, & expunctiones indicium eſt hominis circumſpecti, ac diligentis, & qui non curſim, & ex tempore, ſed adhita matura deliberatione, ſcribere ſolitus eſſet. Quod valde neceſſarium eſt his, qui præclarum aliquod opus moliuntur, quod

in lucem prodire, & omnium iudicio ſubmitti debeat: iuxta Horatianum illud, nonumq; prematur in annum. Et de Vergilio memoriæ proditum eſt, ſolitum eum crebro gloriari ſe partus ſuos lambere: quibus verbis pudoris, & modeſtiæ plenis ſignificabat, ſe in componēdis carminibus, minus ingenio, quam limæ indulſiſſe.

¶ Inſcriptiones autem adeò diſperſas, & inuolutas reliquiſſe illum coniicio, vel quia ad eas tranſcribendas, & in ordinem redigendas, tempus nō ſuppetebat homini in omni literarum genere perpetuò verſanti, vel quia propter exactam antiquitatum notitiam, incredibilemq; memoriam, archetypis illis ſchedis ſolum contentus erat, quæ ad ipſum vndiq; mittebantur, quamuis ſæpius perperam ſcriptis & deprauatis. Erat enim illi facile, & obuium propter aſsiduum vſum inſcriptionum, quoties opus habebat, etiam mutilatis illis, & imperfectis titulis, atq; epitaphijs, commode, & vtiliter vti. Quod mihi, & cuiuis alij difficillimum fuiſſet, propter nimiæ cōfuſionis perplexitatem. Quare viſum eſt in primis neceſſarium, totam illam antiquarum inſcriptionum farraginem, quo dictum eſt ordine in methodum, & voluminis formam redigere.

¶ Ex qua diligentia illud etiam ſcire, atq; deprehendere contigit, quantam videlicet, quamq; copioſam ſupellectilem Andreas Reſendius reliquiſſet, ad hanc hiſtoriam abſoluendam, atq; ad optatum finem perducendam. Quæ etſi digna eſt maximo pretio, ac laude propter eius viri ſolidam, & inſignem eruditionem, minor tamen ſpe, quam antiquitatum ſtudioſi de eo conceperant.

¶ Quotus enim quiſq; eſt, qui non putaret, in eius ſchedis, ea omnia inueniri poſſe, quæ ad hanc rem pertinent ſuis locis annotata, diſpoſita, atq; exacte, & ſuo ordine digeſta? ſed longe aliter ſe res habet. Exceptis enim veterum Romanorum inſcriptionibus, nullā circa ſingulas vrbium, & oppidorum narrationes (quod erat huius operis præcipuum munus, & inſtitutum) præter pauculas annotatiunculas reperiri contigit. Quod ſi alia fortaſſe ſcripſit, ea in manus meas minime peruenerunt. Nec abnuo potuiſſe ſupprimi, aut

aliquo caſu corrumpi. Quo enim tempore, tuo iuſſu, mihi eius ſcripta tradita ſunt, iam illorum manus pertranſierant, qui bonorum inuentarium, iure magiſtratus confici, atq; conſcribi curauerant.

¶ Veriſimile autem mihi fit. Illum memoria fretum ſingulari, & exactiſsima cognitione rerum omnium, quas literis mãdabat, minime curaſſe, earum veluti deliniamenta, & præludia prius deprompta habere, ſed memoriter, ita vt quæq; res in mentem venerat, hos quatuor libros abſoluiſſe. Vnde accidit, vt tot lituris, ac ſalebris referti ad nos peruenerint. Quæ vero his libris continentur, in ſumma hæc ſunt.

¶ Primo libro etymologiam nominis Luſitaniæ, & quis fuerit eius author, quæue origo, exponit. terminos deinde, & cõfinia huius prouinciæ, quę ei veteres Geographi aſsignarunt, declarat. obiter tangens difficiles aliquot, & ſub obſcuras quæſtiunculas, à recentioribus vario, ac diuerſo ſenſu intellectas, dum Plinium, Strabonem, Ptolemæum, cæteroſq; Geographicæ ſcientiæ authores interpretantur. Agit etiam in hoc ipſo libro de diuerſis gentibus, populis, nationibus, quæ ſub Romano imperio Luſitaniam incolebant: vt pote de Turdetanis, de Celticis, de Turdulis, de Vettonibus, de Barbarijs, de Pæſuris, ſeu Peſuribus, de Turdulis veteribus, de Ciſcudanis, & Tranſcudanis, de Tamacanis, & de peculiariter, & propriè Luſitanis. Et quales olim fuerint Luſitanorum mores. Addita deinde copioſa, & eleganti deſcriptione omnium montium, qui vt pręcipui, & eminentiores, huiç prouinciç ab antiquis ſcriptoribus aſsignantur, librum hunc primum abſoluit.

¶ In ſecundo fluuiorum nomina, tam antiqua, quam noua, ac vulgaria enarrat. Ac dum agit de flumine Ana, diuerticulum quodam non inamœnum interſerit de piſce Aſturione, quem vulgo Suillum, ſeu Solho dicimus. referens varias neotericorum opiniones, circa nomen quo antiqui authores, tam Græci, quam Latini id piſcis genus appellarunt.

¶ Liber tertius hunc habet titulum, videlicet. Quinam olim in Luſitania rerum potiti ſint. Et diffuſam narrationem cõtinet, ad Grecas, & Romanas hiſtorias ſpectantem, circa res geſtas, quæ ad hanc prouinciam pertinere videtur, & ad duces in re militari claros, quos olim habuit. Additum eſt etiam nonnihil de Gothorum, ſeu Getarum gente. Adiecto deinde quodam de vijs militaribus compendio, huic libro finem imponit.

¶ In quarto de vrbibus, & oppidis agere incipit: cuius prima hęc ſunt verba. Vrbes nunc aggrediar non minimam intentionis meæ partem. Deinde nonnullas enarrat, partim antiqua nomina partim verò vulgaria apponens, vbi vetera deficiunt. At quindecim, aut ad ſummum ſexdecim deſcribit oppida, adhibitisq; antiquis inſcriptionibus, quas in illis repertas habuit: hunc quartum librum, & vltimum eorum, quos ſcripſerat, abſoluit.

¶ Librum quintum ſcribere cœpit, in foliolo quodam, vbi viginti tantum lineæ ſcriptæ extant. in hunc modum. Ab Ebora patria mea librum hunc auſpicabor, ſed ita vt ſuccintius modo loquar, quando quidem hiſtoriolam de eius antiquitate Luſitana lingua pridem edidi, & multa in apologetico ad Franciſcum Nonium, Pacenſem, non pauca ad Kebedium Toletanum de eadem re conſcripſi. Ex quibus verbis, atq; etiam ex ſcribendi formula, qua in ſuperiori libro vſus eſt, in enarrandis vrbibus, licet facilè conijcere, illum in animo habuiſſe, ſolas Romanorum inſcriptiones cuilibet oppido, cui conuenire videbantur adiungere, expoſita paucis verbis ſuper qualibet earum opinione ſua, nihilq; prætereà addere, quod ad ipſarum vrbium conditores, & res geſtas, recentiorumq; temporum hiſtoriam pertineret. Vnde facile adducor, vt credam, nihil eum amplius annotatum, aut præmeditatum habuiſſe. circa oppida. Si enim aliquid huiuſmodi literis mandaſſet, vix fieri poterat, quin inter eius ſcripta, & ſchedas appareret. Ex quibus liquido conſtat, quam modicum eſt, quod reliquit, collatum cum his, quæ ſcribere in animo habuit. Propoſuerat enim de omnibus Luſitaniæ oppidis ſigillatim agere.

¶ Videns autem ipſe Reſendius, quam difficilem, & arduam pro-
uinciam ſuſcepiſſet, quantumq́ homines ab eo expectarent, [illegible]
reformidans poſteritatis iudicium, non ſemel in his libris [illegible]
tur, & edicit, ſe non omnes huius prouinciæ antiquitates ſed [illegible]
tum, quas labore ſuo, ac ſtudio reperire potuiſſet, ſcribendas ſu-
piſſe. Admonens harum rerum ſtudioſos, vt reliquas ipſi, ſua in-
ſtria, ac diligentia inueſtigare nitantur. Cuius ego conſilium ſequu-
tus, opus ab eo inchoatum dum tuis iuſsis pareo, ad exitum perdu-
cere ſum aggreſſus, partim illius chedis, partim nouis inſcriptioni-
bus, quas ipſe reperi, adiutus.

Quatuor autem libri ab eo abſoluti & à me recogniti, confiteor ſi
ita tibi viſum fuerit, in lucem edi, atq́ diuulgari poterunt, dummo-
do expenſas in eam rem neceſſarias è regio ærario conferri iubeas.
Deus opt. max. te nobis præſtantiſsime rex incolumem diutiſsime
tueatur. Eboræ 15. die Ianuarij. 1580.

¶CARMINA.

Iacobi Menœtij Vaſconcelli. In laudem.

Lucij Andreæ Reſendij.

Luſitania Reſendium alloquitur.

REx Macedum clari proles genero-
ſa Philippi,
Cum terras Aſiæ quateret victri-
cibus armis,
Dirutaq́ antiquæ luſtrans veſtigia Troiæ,
Potaret Simoentis aquas, Xanthiq́ liquorem,
Conſtitit ad tumulum Sigæo in littore, magni
Aeacidæ, tali compellãs voce ſepultum.
O fœlix nimium iuuenis, cui contigit altum
Mœonidæ plectrum, quo ſe tua gloria cœlo
Attollens, viget æternos manſura per annos.
Sic ego fœlicem Reſendi maxime noſtræ
Gentis honos, dicam nunc me, nimiumq́ beatam,
Quod tua me titulis decorarint ſcripta vetuſtis,
Et decus antiqua repetens ab origine noſtrum,
Erueris, monimenta meas teſtantia laudes.
Macte animi non tu vanos mihi fingis honores,
Aut mea fucatis auges præconia verbis:
Sed veram hiſtoriæ ſeriemq́ fidemq́ ſequutus,

Abdita Romanis, annalibus, abdita Graijs
Pandis, & in lucem multis incognita profers,
Lyſiadum narrans inſignia facta meorum,
Magnanimosq; duces, olim quos Romula virtus
Vt bello inuictos, ſic fidos pace probauit.
Ipſa igitur clarum ventura in ſecula nomen
Conſequar, atq; æuo per te celebranda futuro
Semper ero, dum noſtra Tagus per rura meabit
Aurifer, & rapido deſcendet in æquora curſu,
Dumq; meo feſſos merget Sol littore currus.

¶ EPIGRAMMATA.

In laudem Iacobi Menœtij Vaſcõcelli, & Reſendij authore.

Emmanuele Cabedio Vaſconcello ipſius ex ſorore nepote equite Melitenſi.

LVcius antiquam patriam dum à morte pararet
Eripere, iniecit inuida Parca manum.
Sed moriens poſt ſe victura volumina liquit:
Hæc Iacobe tua perficiuntur ope.
Edis opus, ſic ille tibi dat morte carere,
Tuq́ illi, patriæ gratus vterq́ ſuæ.

¶ Aliud.

Dum ne deficiant patriæ monumenta, laborat
Andreas, operi deficit ipſe ſuo.
Ac velut Atlantis laſſati pondere fertur,
Herculeis humeris incubuiſſe labor:
Incubuit labor iſte tuis Iacobe, nec alter,
Quo melius grauis hæc machina ſtaret, erat.
Lyſia te poſt quam vidit ſub pondere, dixit
Non minor Alcide es, non es Atlante minor.

¶ Aliud.

Cum mediam Cous Venerem pinxiſset Apelles,
Et moriens cœptum linqueret autor opus:
Artificis manus vna, manus deterruit omnes,
Nec medio finem quæ daret vlla fuit.
Finxerat Andreas ſimulachrum nobile regni,
Liquit at incœptum morte peremptus opus.
Non Iacobe tamen terret te inſignis imago,
Extremamq́ operi vis adhibere manum.
Et bene conueniunt cum primis vltima, maius
Andreæ nomen tu facis, ille tuum.

¶BARTHOLOMAEO FRIAE ALBERNOTIO IVRISPERITO DOCTISSIMO L. ANDREAS RESENDIVS S. P. D.

QVantum Albernoti ex aduentu ad me tuo, percepi voluptatis, ſi contulero cum dolore, negati tibi in vrbem noſtram ingreſſus, ab iſto, qui pro abſente prouinciȩ huius Tranſtaganæ præſide, vicarium gerebat magiſtratum, abſq; dubio poſterum hoc, prius illud, longo poſt ſe interuallo relinquet. Nam ſicut ex altero, mihi honor â te habitus multum me extuliſſet, ita alterum, eo me vſq; depreſsit, adfecitq; pudore, vt quanquam diſsimulaui, acerbius in vita, nihil vnquam me pertuliſſe, audeam affirmare. Auxit dolorem hunc, poſt villaticam illam, & quaſi furtiuam vnius diei conloquutionem, ſparſa per vrbem repulſæ fama, admirante populo, mihi homini nec ignoto, neq; ciuibus meis non caro, denegatam recipiendi tanti hoſpitis facultatem: ſpecioſo iſto auertendæ peſtilentiæ, quam ab Hiſpali metuebamus, prætextu: cum tamē de eo metu ſecuros nos redderet, maximum inter Hiſpalim & Talaueriam vnde veniebas, terrarum interſtitium. Optimates autem, & ex decurionibus trium viri, ac meliorum literarum amatores, quorum non eſt exigua, neq; contempnenda apud nos copia, vnà cum ſuperueniente Roderico Vernandio Caſtaneda prouinciæ præſide, quem vobis iuris conſultis permittentibus correctorem appellamus, viro pererudito, ac nobili, & ingenij maximè comis, atq; humani, indignitatem rei, non modo ægerrimè ferebant, verum dictis etiam inſectabantur, exiſtimantes ad honorem vrbis, intromitti virum talem, pertinuiſſe: Nam ſi nihil aliud hîc eſſet, tibi quod ſpectare conlibuiſſet, quum tamen ſint non nulla, certè ſexto à receſſu tuo die, puella ſeptendecim annorum, Publia Hortenſia à Caſtro, ſtudijs Ariſtotelicis nō vulgariter inſtructa, publicê diſputans, multis doctis viris, quæ propoſuerat, conuellentibus, cum ſumma dexteritate, nec minore lepôre, argumentationum cauillationes eluderet, tanta animum tuum perfudiſſet iucunditate, vt ſpectaculum pulchrius, tu te non vidiſſe, ſi adfuiſſes, vtique faterêre, & vrbem, quæ eam habeat puellam, omitto formam

intra modum venuſtam, dignam non negaſſes, ad quam ſola ea gratia deuenires. Sed bonus ille præſidis vicarius, vt iſta potuit interturbare, ita euadere non potuit, quin duriſsimi oris, & ingenij perſeueri, ne dicam agreſtis, poenas daret, vſq; ad conuicia barbaræ inciuilitatis denotatus, & ego me illi, hiſce commemorandis, vt meritus eſt, gratiam habuiſſe, nolui præterire. Cæterum redeo ad te, cui pro ſingulari tua humanitate, debere me intelligo: ſed quid literato homini, & in re ampla conſtituto, reddam, præter literarium munus, equidem non video. Ita ergo faciam, & antiquitatum Luſitaniæ noſtræ, cum veteribus inſcriptionibus, quibus delectari te animaduerti, ſcribam commentarium, rem a ſtudioſis apud nos antiquitatis, a me diu deſideratam, expectatamq;, ſed hactenus dilatam, quia peragranda vniuerſa erat prius, ei qui de vniuerſa ſcripturum, ſe polliceatur. Quod efficere neq; priuatis intra tenuitatem opibus, ipſe potui, neq; mihi contigit, qui ſua quantaquumq; opulentia, animum per difficile opus molientem, erigeret, & incitaret. Nota igitur, ac comperta mihi ſcribam, & patefacta curioſis via, alijs ſupplenda cætera, poſt me relinquam.

DA LIVRARIA DE S. FR.co DE XABREGAS

Liber primus.

PRINCIPIO vt de nomine Luſitaniæ aliquid dicamus, nomen illi dediſſe Luſum liberi patris, ac Lyſam cum eo bacchantem aſſerit Plinius, cuius verba nonnulli diuerſo ſenſu intellexère: dum aliqui Luſum, atq; Lyſam Bacchi fuiſſe comites credunt, à quorum altero Luſitania vocata ſit, ab altero vero Lyſitania: vtroq; enim modo appellari ſolet. Alij Luſum, non hominem, ſed ludum potius, ſeu luſionem interpretantur: Qui parum aduertiſſe videntur, non potuiſſe eo tempore, a latina voce, fortaſsis nondum audita, prouinciam denominari: denominata eſt autem Luſitania ex ipſo Bacchi æuo, ſi Varroni, quem Plinius citat, fidem adhibeamus.

¶ Nec deſunt, qui pro Lyſa, Lyſſam reponant, id eſt bacchantium rabiem, atque furorem. Sed cum per diuerſas prouincias Mænades bacchatæ ſint, cur hoc nomen hìc potius, quam alibi, tanquam rabiei monumentum ſit impoſitum non video. Adde quod ſi ab illa inſolenti, & abſurda vocula prouinciam dictam eſſe admittamus, non Lyſitaniam, ſed Lyſsitaniam eam nominari oporteret. Verum ceſſant iſta omnia, ſi veterem lectionem non abdicemus, & Luſum, ac Lyſam homines fuiſſe intelligamus, & à Luſo quidem Luſitaniam, à Lyſa vero Lyſitaniam eſſe vocatam, ægrè non admittamus. Certe Luſum hominem fuiſſe ſuppoſititius Beroſi auctor intellexit, quem in Hiberia, Aſcatidis neſcio cuius Babyloniorum regis tempore,

regnaſſe perhibet, ſub quo vitis apud Græcos inuenta ſit: inuectam autem aiunt à Dionyſio. Concurrunt igitur Dionyſius vitis inuentor, & Luſus, vt appareat ex ratione temporis, Luſum ad Dionyſium, id eſt Liberum patrem potuiſſe pertinere.

¶ Si vero qua neceſsitudine illi coniunctus fuerit, forte dubitetur, ego ex loquendi formula, filium fuiſſe puto. Nec vero alienum videri debet, Dionyſium vtique hominem, filium genuiſſe perhiberi: cum ei quoque Ariſtæum olei inuentorem, filium Græci tribuant, vt in quadam contra verrem oratione affirmat Cicero. Quanquam ipſe, non ac Lyſam, ſed aut Lyſam legendum puto, vt idem fuerit Luſus, qui Lyſus is qui cum Libero patre bacchari ſit ſolitus. Nā à Græco lyo, vnde ipſe etiam Bacchus Lyſius cognominatus eſt, & eius ſacerdotes Lyſii, homo eſſe, Lyſus dici potuit, qui latina conſuetudine in Luſum mutatus ſit. Et ſane magis videtur conſentaneum, vt ab vno potius prouincia nomen acceperit, quam a duobus ſit. Quin etiam ſi Lyſam legere magis libeat, modo particulam ac, in aut commutemus idem efficietur, vt videlicet vel à Luſo Luſitania, vel à Lyſa Lyſitania fuerit nominata.

¶ Luſitanię nomine, Latini libri pleni ſunt, & Græcorum nonnulli, inter quos Ptolemæus, atq; Stephanus. Lyſitaniæ vocabulo vtuntur Dion, Strabo, Athenæus ex Polybio. Neque id latinis eſt inſolitum. Nam & in pandectis, ſub titulo decenſibus, verba ſunt notiſsima Pauli iuris conſulti. In Lyſitania Pacenſes, & Emeritenſes iuris Italici ſunt. Eboræ quoque in ædibus magiſtri equitum lapis eſt cum hac inſcriptione.

LABERIAE. L. F.
GALLAE FLAMI-
NICAE. MVNIC
EBORENSIS. FLA-
MINICAE. PRO-
VINCIAE LVSITA-
NIAE.

Ideſt.

¶ Laberiæ Lucij filiæ Gallæ flaminicæ municipij Eborenſis flaminicæ prouinciæ Lyſitaniæ de qua inſcriptione, in libello, quem de Eborenſium antiquitate, vulgari lingua iam pridem ſcripſimus, multa à nobis dicta ſunt.

¶ Luſitaniæ verò populi, etſi in multas ſpeciatim gentes diuiſi ſunt, tamen vniuerſi, ac generatim Luſitani appellantur. Stephanus autem in libro de vrbibus, fretus Artemidori teſtimonio, Luſitanos, etiam Belitanos vocari tradit: ſed cum cauſam ipſe minimè aſſignet, nec apud alios ſcriptores reperire liceat vllam eius nominis mentionem, ego veriſimili coniectura ductus, exiſtimo à Belijs populis, vel ab oppido Bethicæ, cui nomen Belon, ſeu à Lethe flumine quem alio nomine Beliona dici ait ſtrabo, Luſitanos potuiſſe Belitanos vocari: niſi Stephanum Belitanos, quicunque illi fuerint, à Luſitanis originem ducere, intellexiſſe credamus: quod Græca phraſis magis ſignificare videtur, quæ ſic habet. Belitani iidem ſunt cum Luſitanis, iuxta Artemidorum in tertio geographię libro.

¶Enumerat etiam Plinius Bellitanos populos, non procul à Cæſarauguſta, quos à Luſitanis originem traxiſſe ſuſpicari poſſumus, & ita Stephani verba intelligi debere. Supereſt, vt obiter admoneã lectorem, fuiſſe & Luſonum gentem, quæ vt Strabo ait, ad fontes Tagi olim pertineret, & in Arcadia Luſos oppidum, in cuius ruinis Mepſæ ſuo tempore extarent, collocaſſe Pauſaniam libro octauo, vbi Clitoriorum fines deſcribit. Sed hæc de nomine ſatis.

¶LVSITANIAE TERMINI.

¶Cæterum Luſitaniæ, vt non nullarum aliarum prouinciarum terminos, apud auctores, præſertim Græcos variaſſe comperimus. Strabo enim à Tago ad Artabros, qui iuxta promontorium Celticum ſunt, Luſitaniam protendit. Tagi verò regio, inquit, ad Aquilonem ſpectans, Luſitania eſt, inter Hiſpanos gens amplisſima, & annis plurimis Romanorum armis oppugnata. Huius regionis latus auſtrale Tagus cingit, ab occaſu vero, & Septentrione Oceanus, ab aurora Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici, ſatis notæ gentes. Et paulo poſt, Minium amnem omnes Luſitaniæ fluuios dicit magnitudine ſuperare. Artabros etiam Luſitaniæ poſtremos, ad Septentrionem, & occaſum vocat. Regionem vero, quæ inter Tagum, & Anam eſt, à Luſitania excludit. Vnde & Barbarium promontorium ſuper Luſitanos eſſe commemorat, vbi de ſtanni fodinis loquitur. Carpetanos etiam, Vettones, Vaccæos, ac Callaicos, cum ab aurora dicat Luſitaniam cingere, extra Luſitaniam eos proculdubio eſſe oſtendit. Quanquam, vt ibidem ait, nonnulli & hos Luſitanos vocent. De Vettonibus poſtea. Satis modo ſit, iſtos nonnullos, qui nulli iam ſunt, Strabonem non probare, ſed pro nõ Luſitanis Carpetanos, Vettones, Vaccæos, & Callaicos habere. Ad hęc de Tagi agens origine, eumq́ ex Celtiberis per Vettones, Carpetanos, & Luſitanos in æquinoctialem labi occaſum dicens, manifeſte à Luſitanis ſeparat, non modo Vaccæos, & Callaicos, ſed etiam Vettones. De Vaccæis quidem dubium nullum eſt. De Callaicis, & Carpetanis dubitabit aliquis. Sed meminerit, Strabonem Luſitaniam ad Artabros vſq́ extendiſſe, tametſi non diſsimulat ſuo tẽpore multos Luſitanorum Callaicos iam vocari.

¶ Ita igitur intellecta Strabonis Luſitania, Callæci, qui ipſo auctore nouiſsimi montana habitant, Vaccæis vicini, & Aſturum nonnulli, quos omnes ob vicinitatem Callaicos appellat, ab aurora Luſitanis fiunt. Sed Carpetani, quos poſt Oretanos ad Aquilonem declinare commemorat, quid ad Luſitaniam attineant non video, niſi dicamus Strabonem, eos per defluentem Tagum, ab Oriente, verſus Occaſum vſq; ad Luſitaniam protraxiſſe. Similiter & Vettones, & Vaccæos, quemadmodum, & Turdulos inter Anam, & Tagum, in quibus Emeritam locat: Quæ regio illi Luſitania non eſt, cum primum Auſtrale eius Latus Tago determinat.

¶ Alibi tamen, hoc eſt ſub finem tertij libri, cum Hiſpanias ab alijs in partes duas, ab alijs in quinque fuiſſe diuiſas dicit, earumq; alias plebi, Senatuiq; attributas oſtendit, alias Romano duci, & quidem Bæticam plebi attributam, ad quam prætor mitteretur, qui legatū haberet, & quæſtorem, reliquam omnem Cæſaris eſſe, qui duos mitteret legatos, prætorium, & conſularem. E quibus prætorius legatum haberet ſecum, qui Luſitanis ius diceret, qui Bæticæ adiacentes, vſq; ad amnem Durium, & eius oſtium extenderentur. Subdit veros Luſitaniæ terminos, Luſitaniam dicens eam regionem appellari, proprio in eum diem nomine in qua regione ſita ſit Auguſta Emerita. Reliquam autem maximam Iberiæ partem (iuuemus enim interpretes, qui Græca minus commodè verterunt) eſſe eam, quæ duci conſulari ſubderetur, non indignum exercitum habenti, tribus inſtructum ordinibus, ac Legatis tribus. Quorum vnus duos ſecū ordines ducens, tractum vltra Durium ad Arctos ſeruaret vniuerſum, quem tractum, inquit, prius Luſitanos quidam appellabant, alij vero modo Callaicos vocant. Hi itaq; iuxta Strabonem Luſitaniæ fuere termini.

¶ Ptolemæus Latinis geographis conuenientius Luſitaniæ Auſtrale latus Ana diſterminat, Septentrionale Durio. Quæ autem à Durio ad Minium eſt regio, Callaicorum Bracatorum, Tarraconenſi prouinciæ contribuit, quemadmodum, & Plinius. Differt

etiam â Strabone, quod Vettones ab Orientali parte adſcribit Luſitaniæ, & ſane ita ſunt, ſed an tam latè paterent, vt intra ſe Salmãticam includerent, poſtea expendemus. At Latinorum multo conſtantior, & indubitata magis eſt ratio. Pomponius Scriptor non modo diligens ac diſertus, ſed etiam, vt potè Hiſpanus, domeſticarum rerum peritiſsimus, breuiter, & eleganter treis, quæ tunc erant, Hiſpaniæ prouincias diuiſit. Tribus autem, inquit, eſt diſtincta nominibus, parsq́ eius Tarraconenſis pars Bætica, pars Luſitania vocatur: Tarraconenſis altero capite Gallias, altero Bæticam, Luſitaniamq́ contingens, mari latera obijcit, noſtro, quâ meridiem, quà Septentrionem ſpectat, Oceano. Illas fluuius Anas ſeparat. & lib. tertio, deflexu terræ inter Tagum, & Durium quum agit, ita ſcribit. In eoq́ ſunt Turduli veteres, Turdulorumq́ oppida. Amnes autem Munda in medium ferè vltimi promontorij Latus effluens, & radices eiuſdem abluens Durius. In tria enim promontoria diſperſam Luſitaniam dixerat. Plinius ſimiliter libro tertio, capite primo. Vlterior videlicet Hiſpania, in duas per longitudinem prouincias diuiditur. Si quidem Bæticæ latere Septentrionali prętenditur Luſitania, amne Ana diſcreta & lib. quarto, cap. vigeſimo primo à Durio Luſitania incipit. Sed quando in hunc Plinij locum incidimus, exigit res, vt duo eius capita expendamus, quæ ad Luſitaniæ ſitum rectius percipiendum maximè pertinere cẽſemus.

¶ Ante annos quadraginta, cum Salmanticæ ſtudiorum cauſa agerem, & Vernando Pintiano Græcarum literarum, ac Plinij publico profeſſore, eius rei gratia plurimum vterer: Oſtendit mihi vetuſtiſsimum Plinianum codicem, quem ab Eccleſia Toletana conferendi gratia, dato pignore deferendum curauerat. Alterum quoq́ ex Salmanticenſis academiæ Bibliotheca, quæ certa hora ſolet quotidie ſub duobus cuſtodibus aperiri, non ad modum ſanè veterem, ſcriptum tamen perdiligenter. In vtroq́ deprehendimus, quod in publica lectione teſtatus ille erat, decem aut duodecim verſus, vt mihi primo viſi ſunt, loco ſuo Luxatos, à promontorio Celtico, in promontorium Olíſiponenſe, ſcribæ oſcitantia immigraſſe, magna ſenſus confuſionẽ, cum magna etiam Plinij ipſius iniuria.

¶In medio igitur vigeſimo capite, quarti libri ad hunc modum ambo codices habent.

¶Promontorium Celticum, quod alij Artabrum appellauere, terras, maria, cœlum diſterminans. Illo finitur Hiſpaniæ latus, & à circuitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq́ Gallicus, occaſus illinc, & Oceanus Athlanticus. Promontorij excurſum lx. M. prodidere. Alij xc. ad Pyrenæum inde, non pauci xii. l. milia, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifeſto errore. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco poſu ẽre, literis permutatis. Amnes Florius, Nelo, Celtici cognomine Neriæ, ſuperq́ Tamarici quorum in pæninſula tres aræ Seſtianæ Auguſto dicatæ. Cepori. Oppidum Noela. Celtici cognomine Præſamarci. Cileni. Ex inſulis nominandæ Corticata, & Aunios. A Cilenis, conuentus Bracarum. Heleni, Grauij. Caſtellum Tyde. Græcorum Sobolis omnia. Inſulæ Ci. æ. Inſigne oppidum Abobriga. Minius amnis iiij. M. paſſ. ore ſpatioſus. Leuni. Seurbi. Bracarum oppidum Auguſta. Quos ſupra, Callæcia. Flumen Limia. Durius amnis ex maximis Hiſpaniæ, ortus in Pelẽdonibus, & iuxta Numantiam; Lapſus deinde per Areuacos, Vaccæos, diſterminatis ab Aſturia Vettonibus, à Luſitania Callæcis. Ibi quoque Turdulos à Bracaris arcens. Erratum & in amnibus inclytis. Ab Minio quem ſupra diximus cc. M. paſſ. vt autor eſt Varro, abeſt AEminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limiam vocant, obliuionis antiquis dictus. Omnisq́ dicta regio à Pyrenæo metallis referta auri, argenti, ferri, plumbi nigri, albiq́.

¶A Durio Luſitania incipit, Turduli veteres. Peſuri. Flumen Vacca, oppidum Vacca, oppidum Talabriga, oppidum & flumen AEminium. Oppida Conimbriga, Collippo: Eburo, Britium. Excurrit deinde in aliud vaſto cornu promontorium, quod alij magnũ appellauere, multi Oliſiponenſe, ab oppido. Ab Durio Tagus cc. M. paſſuum interueniente Munda.

¶Exultaui equidem tunc, propter Plinij grauitatem. Illo ſi quidem

pacto calumnia negligentiæ, quam patitur ab omnibus, qui geographica tractarunt, liberari ſane videbatur, & Pintiano magnas ei egi gratias, qui id commonſtraſſet. Verum exultare deſii Plinij verborum ſeriem penſitatius expendēs, ſimulq; ſumpto in manus Solino, Plinij ipſius, vt perhibetur, ſimia. Cuius referam verba, atq; ex manu ſcripto vetuſtiſsimo codice, vt ſincerius exeāt. In Luſitania Hiſpaniæ, promontorium eſt, quod Artabrum alij, alij Oliſiponenſe dicunt. Hoc cœlum, terras, maria diſtinguit. Terris, Hiſpaniæ latus finit, cœlum, & maria hoc modo diuidit, quod circumitu eius incipiunt Oceanus Gallicus, & frons Septentrionalis, Oceano Athlãtico, & occaſu terminatis. Ibi oppidum Oliſipo ab Vlyſſe conditum. Ibi Tagus flumen. Tagum ob arenas auriferas cæteris amnibus prætulerunt. In proximis Oliſiponis equæ laſciuiunt mira fœcunditate. Nam adſpiratæ fauonijs, vento concipiunt, & ſitientes viros aurarum ſpiritu maritantur.

¶ Non dubium eſt hæc Solinum ex Plinio eſſe mutuatum, in eandemq; ſententiam, & Marcianum Capellam abijſſe. Et Iſidorum decimo quinto ethymologiarum libro, & alioqui ipſa verborum cõnexio ſatis indicat Plinium ita ſcripſiſſe. Attendat diligens lector. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco poſuêre. Sunt ne hæc verba longè à Celtico iam progreſsi, an adhuc in eodem deſcribendo inhærentis? Hoc in loco poſuére. Quo in loco? In Celticone? certe. Ibi enim cæteri eos collocant, & ipſemet Plinius. Ponit enim Arotebras ante Celticum. Arotebræ autem ijdem ſunt, qui Artabri. Noſtræ ætatis homines, ait Strabo, Artabros Arotebras vocant. Literis permutatis vt fatetur Plinius. Quomodo igitur in Celtico detentus, quaſi ſui oblitus, erroris manifeſti argueret eos, qui ibi gentem Artabrûm, quæ nunquam eo loci fuerit, poſuiſſent.

¶ Iſta quæ admiſſa Toletani, & Salmanticenſis codicum lectione, obijci poterant, nequaquam obijcientur, ſi quod de Artabris hic ait, Oliſiponenſi promontorio Plinium dicamus tribuiſſe. At falſum

eſt, Oliſiponenſe promontorium terras, cœlum, mariaq; diſterminare, illoq; Hiſpaniæ latus finiri, & à circuitu eius frontem incipere, clariſsime dicente Strabone Hiſpaniæ latus hoc ab ſacro promontorio vſq; ad Artabrorum montem, hoc eſt, promontorium Celticum extendi, & quartum deniq; latus ex eo loco, vſq; ad promontorium Pyrenes, quæ pars Boream ſpectat. Falſum etiam quod de promontorij excurſu, & longitudine inde ad Pyrenæum, ſi quidem de Oliſiponenſi intelligas.

¶ Quid ergo dicemus? niſi Plinium male Artabrum promontoriū cum Oliſiponenſi confudiſſe. Poteratq; non minima ex parte culpā eius minuere, quod non ipſe affirmat Artabrum id eſſe promontorium, ſed nonnullos ita vocaſſe, & ibi gentem Artabrûm, quæ nunquam ibi fuerit, collocaſſe, atq; hoc manifeſto, vt inquit, errore. Et erroris cauſam ſubijcit. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco poſuêre, literis permutatis. Quos iure reprehendit, quiquunq; ij fuerint, qui Artabrum promontoriū hoc Oliſiponenſe vocarint, additq; optima verborum conſequutione alium non minimum errorem.

¶ Erratum inquit, & in amnibus inclytis, ſicut, ait, erratum in hoc eſt, quod promontorium magnum, ſiue Oliſiponenſe Artabrum appellauêre, ibiq; gentem Artabrûm, quæ nunquam ibi fuit, manifeſto errore poſuêre, ita erratum ab ijs eſt, in amnibus inclytis, videlicet AEminio, atq; Limia. Quemadmodum itaq; ex parte hac Plinium excuſare poſſemus, quando erroris arguat eos, qui Oliſiponenſe promontorium Artabrum appellauêre, ita protegere à culpa non audemus Oliſiponenſi iſto terras, cœlum, maria diſtingui, eoq; Hiſpaniæ latus ad Occidentem finiri aſſeuerantem.

¶ Sed mirandum nequaquam eſt, falli, ac decipi tempeſtate ea Plinium, quum noſtra hac, quotidiano vſu, & tanta frequentia, quaſi digitis contrectatis rebus, & oculis etiam ad faſtidium ſubiectis,

atq; perluſtratis, Ioachimus Vadianus, qui propter erratum hoc in Plinium adeò excandeſcit, vt iuuari eum etiam prohibeat, deceptus ipſe ſit, promontorium Cuneum Sancti Vincentij eſſe caput, & ſacrum idem, quod Barbarium opinatus: præter illa quæ de Salatia, atq; Oliſipone alio ei loco obieci. Lubrica iſt hæc ſunt, & cognitu non nimis facilia, atq; in tam vaſto terrarum Orbe non labi, pene monſtri ſimile.

¶ Mihi ſi meo arbitratu Plinium emendare liceret ſic potius legerem. Promontorium Celticum, terras, maria, cœlum diſterminans. Illo finitur Hiſpaniæ latus, & a circumitu eius incipit frons, Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occaſus illinc, & Oceanus Atlanticus. Deinde in capite de Luſitania, ſic. Excurrit deinde in aliud vaſto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauère, alij magnum, multi Oliſiponenſe, ab oppido. Promontorij ex urſum lx. M. prodidere, alij xc. M. paſſ. Ad Pyrenæum inde non pauci xii. l. milia. Et ibi gentem Artabrum, quę nunquàm fuit, manifeſto errore. Et quæ ſequuntur. Oporteretq; tunc, & Solinum, & Capellam in jam corruptos Plinij libros incidiſſe cauſificari.

¶ Quod neſcio an quinci poſſet. Quare per me quidem autographis libris illis, & Pintiano habeatur ſane gratia Plinianum erratum ſedulo amolientibus, ſed recepta lectione, cum illhac magni viri labecula contenti ſimus, neq; eius ſententiæ vim faciamus.

¶ Cæterum quæ de Luſitania ſequuntur, nos noſtro Marte, diligẽtiaq; emaculauimus, reddemusq; ſuo cuiusq; rei loco rationem.

¶ PLINII LIBRI IIII.

CAP. XXI.

¶A Durio Luſitania incipit, Turduli veteres. Pæſuri. Flumen Vacca. Oppidum Talabriga. Oppidum, & flumen AEminium. Oppida Conimbriga, Collipo. Eburobritium. Excurrit deinde in aliud vaſto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauere, alij magnum, multi Oliſiponenſe ab oppido, terras, maria, cœlum diſterminans. Illo finitur Hiſpaniæ latus, & à circumitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occaſus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontorij excurſum lx. M. prodidere, alij xc. m. paſſ. Ad Pyrenæum inde, non pauci xij. l. Milia, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifeſto errore. Arotebras enim quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco poſuere, literis permutatis.

¶Erratum & in omnibus inclytis. Ab Minio quem ſupra diximus cc. M. paſſ. vt auctor eſt Varro, abeſt AEminius, quem alibi quidã intelligunt, & Limæam vocant obliuionis antiquis dictus, multũq; fabuloſus. Ab Durio Tagus, cc. M. paſſuum interueniente Mũda. Tagus auriferis arenis celebratur. Ab eo clx. m. paſſ. promontorium ſacrum è media propè Hiſpaniæ fronte proſilit xiiij. M. paſſ. inde ad Pyrenæum medium colligi Varro tradit. Ab Ana vero, quo Luſitaniam à Bætica diſcreuimus. cxxj. M. paſſ. A Gadibus cij. M. paſſ. additis, Gentes, Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones.

¶Ab Ana ad ſacrum Luſitani. Oppida memorabilia à Tago, in ora Oliſipo, equarum è Fauonio vento conceptu nobile. Salacia cognominata vrbis imperatoria. Merobriga. Promontorium ſacrũ. Et alterum Cuneus. Oppida, Oſſonoba, Balſa, Myrtilis, vniuerſa prouincia diuiditur in conuentus treis Emeritenſem, Pacenſem, & Scallabitanum. Tota populorum xlv. In quibus coloniæ ſunt quinque, municipium ciuium Romanorum vnum. Latij antiqui tria. Stipendiaria xxxvi. Coloniæ, Auguſta Emerita, Anæ fluuio adpoſita, Metallinenſis, Pacenſis, Norbenſis, Cæſareana cognomine. Cõ-

tributa ſunt in eam Caſtra Iulia, Caſtra Cæcilia. Quinta eſt Scallabis, quę præſidium Iulium vocatur: Municipium ciuium Romanorum Oliſipo, fœlicitas Iulia cognominatum. Oppida veteris Latii Ebora, quod item liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia quę diximus. Stipendiariorum, quos nominare non pigeat, præter iam dictos in Bæticæ cognominibus. Auguſtobrigenſes, Amaienſes, Aranditani, Arabrigenſes, Ballenſes, Cæſarobrigenſes, Caperenſes, Caurienſes Colarni, Cibilitani Concordienſes, qui & Boccori, Interauſenſes, Lancienſes, Mirobrigenſes, qui Celtici cognominãtur. Meidubrigenſes, qui Plumbarij. Ocellenſes, qui & Lancienſes. Turduli, qui Barduli, & Tapori. Luſitaniam cum Aſturia, & Callæcia patêre longitudine Dxl. M. paſſ. latitudine Dxxxvi. M. Agrippa prodidit. Omnes autem Hiſpaniæ à duobus Pyrenæi promontorijs per maria totius oræ circuitu .p.xxix. M. colligere exiſtimantur. Ab alijs xxvij. M.

❡Et hîc terminari caput de Luſitania, Iam pridem in Vincentij mei ſcholijs admonui.

❡Non videbimur á Scopo digredi, ſi noſtri quoque æui Luſitaniæ terminos exponamus. Quanquam hi magis regni totius, quam vnius Luſitaniæ dicendi ſunt. Protenditur enim regnum vltra Durium à Septentrione, Callaicos continens Bracatos, non modo eos, qui intra Durium, Miniumque Monteſque Iureſſum, atque Maranum clauduntur, ſed qui vltra eos monteis per Aquiflauienſeis, Tamacanos, & reliquos, qui ad Bracaraugustanum pertinent conuentum: Et deinceps per aliquot Aſturum olim populos adſcendit vſque ad Saborem fluuium, oppidumq; Soutellum. Vnde reſiſtens, conuertitur limes ad Orientem per Mirandam vrbem ex aduerſo Zamoræ, Durio impoſitam, vbi introrſus ad Septentrionem cuiuſtur amnis, excipitq; Eſtulam fluuium è legionenſi agro defluentem. Ex eaq; vrbe pro

no flumine deſcendit flexu modico vſq; ad Fraxinum. Heinc per Tranſcudanorum, Vettonumq; aliquot populos recto ferè margine percurrit ad oppidum Saluaterram, rurſumq; reducitur, maiore interius angulo ad Tagi ingreſſum. A quo recto iterum limite procedit, donec paulo ſuprà Ouguellam oppidum ad Anam ſe inclinat, per Caiæ, & Caiolæ confluenteis quatuor circiter paſſuum milibus à Badioza inſigni Bæticæ prouinciæ vrbe Anæ ipſi ad poſita.

¶ Traiecto inde flumine ad Auſtrum verſus, ex Bæticis Celticis, qui Luſitaniam attingunt, oppida complectitur memorabilia. Oliuertiam, Moronem, Mauram, Serpam, non longe ab amne diſsita, & Mortiganum, ac Noudar Caſtella magis in Bæticam penetrantia, ad fonteis vſque Ardillæ, & Xanthiæ non magni nominis fluuiorum, præter vicos ignobileis quoſdam. Atque hæc quam circunſcripſimus regio ſeculi noſtri more Portugaliæ Regnum appellatur.

¶ Ratio petenda eſt ex iis, quæ nuper ad Kebedium ſuper ea re prolixè reſpondimus. Id ergo totum, quod Portugaliam dicimus, Luſitaniæ propriæ, ac veræ partes duas continet, & ex Tarraconenſi prouincia Bracaros, vltraque monteis Maranum, atque Ureſſum, Aſturum nonnullos, & aliquot ex Vettonibus, acceſsionemque vltra Anam, quam diximus. Quod ſi à maiori portione vno id nomine Luſitaniam appellemus, erit hodie Luſitania à meridie quidem, & Septentrione longior non paulo, & auctior, ab Oriente vero propter Vettones ferè

omneis à noſtris ſeparatos, aliquanto vetere anguſtior.

¶ Eam ergo quæ propriè dicta Luſitania eſt, inter Darium, atq; Anam fluuios, incolunt gentes. Luſitani peculiariter vocati, Turdetani, Celtici. Turduli, Vettones, Barbarij, Præſuri, Turduli veteres. Quorum limites, atque confinia exactè diſcriminare nequaquam poſſumus, in tantis antiquarum rerum tenebris, & inter mutuo ſe collidentia Scriptorum teſtimonia. Numeris Ptolemæi per ſe rei maxime corruptioni obnoxijs, nemo quiſquam ſe aſtringat. Qui ſi perſeuerarent integri, ab illo notati ſunt, fidem integram adhuc non facerent, quum is, eos numeros, non aditis locis, ſed relatione acceptis, ſubnotarit. In quo labi potuit facillimè. Depictæ autem tabellæ, atque illi adiectæ, plura habent, quæ reijcias, & adſpernêris, quam quibus credere merito, vel debeas, vel poſsis.

¶ DE TVRDETANIS.

¶ Ab Ana igitur ad ſacrum promontorium, circumque illud, Turdetanos alios a Bæticis, Ptolemæus habitare ait, maritimasque illorum vrbeis, Balſam, Oſſonobam, ante promontorium, deinde poſt fluuij Callipodis eruptiones Salaciam, atque Cætobrigam. Intus autem pacem Iuliam, ac Iuliam Myrtilim enumerat. Strabo regionem eam Celticis, & Luſitanorum pleriſq; tribuit, ſicut diximus in Epiſtola, pro Colonia pacenſi ad Vaſæum.

Plinius omiſsis Turdetanis, ab Ana ad ſacrum Luſitanos ponit, nimirum ad genus reſpiciens non ad ſpeciem, cuius Ptolemæus rationem habuit. Sed tamen horum Turdetanorum terminos nimis extendit. Tribuit enim illis non modo Algarbij regnum, & totum Oſſchienſem tractum, ſed etiam aliquanto amplius, ex Celticis, & Luſitanis Strabonis, videlicet Pacem Iuliam, Salaciam, atq; Cœtobrigam olim in ſinu Salacienſi poſitam, dirutam modo, ſed multa priſtinæ frequentiæ veſtigia retinentem, de qua ſuo dicetur loco.

¶DE CELTICIS.

¶Contigui his ſunt, atq; intermixti Celtici, Gallica natio, iuxta Anam late vſque ad Turdulos, & Vettones multis ciuitatibus effuſi, inter quas etiam noſtro æuo Heluæ claræ ſunt, ipſo nomine Originem præ ſe ferentes: parentes fuerunt hi non ſolum Celticorum, qui Nerium Callæciæ promontorium inſedêre, cuiq; nomen dedere: Verum etiam eorum Celticorum qui ad alteram Anæ ripam migrantes in Bæturia, Bæticæ parte vrbeis condidere. De prioribus illis refert Strabo hiſce verbis. Extremi incolunt Artabri circa promontorium, quod Nerium vocatur, quod, & Occidui, & Septentrionalis terminus eſt lateris. Circumhabitant ipſum Celtici conſanguinei eorum, qui ad Anam ſunt. Hos etenim, & Turdulos ſocijs armis exercitum cum duxiſſent, ibi poſt Lemij fluminis tranſitum ſeditionem egiſſe ferunt, in eaq; ſeditione facta ducis amiſsione palanteis, ac diſsipatos ibidem remanſiſſe, & ab ijs fluuium obliuionis eſſe dictum.

¶De alteris his Plinius libro tertio capite primo. Quæ autem regio à Bæti ad fluuium Anam tendit, extra prędicta, Bæturia appel-

latur, in duas diuiſa partes, totidemq́ genteis, Celticos, qui Luſitaniam attingunt, Hiſpalenſis conuentus, Turdulos qui Luſitaniam, & Tarraconenſem adcolunt. Iura Cordubam petunt. Celticos à Celtis ex Luſitania aduenisſe manifeſtum eſt, ſacris, lingua, oppidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bætica diſtinguntur. Diximus de hoc quoque ſatis in epiſtola ad Vaſæum, pro Pacenſi colonia.

¶DE TVRDVLIS.

¶Turduli ſequuntur, gens per Hiſpaniam Vlteriorem latè diffuſa. Nam & Bæticæ partem tenuere, quorum Metropolis erat Corduba, & Luſitaniæ portionem iuxta Vettones, & maritimam omnem regionem a Tago vſque ad Durium, ex iis quidam veteres appellati ſunt. De quibus poſtea. Quorum meminiſſe modo conuenit, iį ſunt, qui á Turdulis Bæticis amne Ana diſcreti erant. De quibus Plinius in capite de Luſitania. Gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones.

¶Hoc prætereundum nequaquam eſt. Fuiſſe, qui Turdulos, ac Turdetanos eoſdem arbitrarentur. E quibus Liuium nominare fuerit ſatis lib. quarto quartæ decadis in hæc verba. Fama deinde vulgatur, Cos. in Turdetaniam exercitum ducturum, & poſt. Interim P. Manlius prætor exercitu vetere à Q. Minutio, cui ſucceſſerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudiį Neronis ex Vlteriore Hiſpania, vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiſcitur. Omnium Hiſpanorum maximè imbelles habentur Turdetani, freti tamen multitudine ſua, obuiam ierunt agmini Romano. etcæt.

¶Nec tamen ea pugna debellatum eſt. Decem milia Celtiberûm mercede Turduli conducunt, alieniſque armis parabant bellum.

Deinde dum Coſ. exercituſq; Turdulo bello eſt occupatus. Vbi cernere licet terram Turdetaniam dictam, incolas, quum Turdetanos, tum etiam Turdulos appellatos, bellum quoq; Turdulum. Strabo autem horum ſubſcribens opinioni diuerſam etiam non tacuit, Regionem, inquit, ipſam à flumine Bæticam vocant, ab incolis autem Turdetaniam. Incolas vero ipſos Turdetanos, & Turdulos appellant. Quidam autem eoſdem eſſe exiſtimãt, alij vero diuerſos, è quibus etiam eſt Polybius, qui Turdetanis finitimos ad Septentrionẽ dicit eſſe Turdulos. Verum tempeſtate hac nulla inter ipſos apparet diſtinctio.

¶ Mihi non contigit, eum Polybij locum expendere, cum præter quinque eius libros græcè & à Nicolao Perotto Epiſcopo Sipontino latinè verſos ad hoc tempus nihil viderim. Sed fidem Straboni habeo, & Polybium verè ſenſiſſe arbitror, etiam ſi Liuius, & alij eos propter vicinitatem confundant. Si quidem Ptolemæus diſtinctè Turdulos alios à Turdetanis facit, in ipſa Bætica. Nam in Luſitania Turdetanorum tantum meminit, vt ſuperius expoſuimus, Turdulos prætermiſit. E contrario Plinius de Turdetanis in Luſitania nullum verbum, Turdulos poſuit geminos, videlicet hos Anæ contiguos, & alteros veteres vocatos. De quibus poſtea.

¶ DE VETTONIBVS, ET VECTONIBVS.

¶ Vettones inter Luſitaniæ populos, circa Tagum, recenſet Plinius, ita ſcribens. Ab Ana vero, quo Luſitaniam à Bætica diſcreuimus. Gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones, Diſſoluamus, ſi poſſumus, nodũ hîc, ſuperius obiter tactũ, quũ de Luſitaniç terminis agebamus, vbi ex Strabonis ſententia Vettones Luſitania excluſimus. Atq; de ſcriptura, vel nominis orthographia quieſcamus tantiſper,

dum cętera examinamus. Conferat diligens lector quæ ſtrabo dicit, Oretani maximè vergunt ad meridiem, peruenientes vſq; ad maritimam, aliqua ex parte intra columnas. Poſt quos Carpetani declinant ad Aquilonem: Inde Vetiones, & Vaccæi per quos Durias labitur.

¶Et paulò poſt, vbi Luſitaniam ab aurora cingi ait Vetionibus, Vaccæis, & Callæcis. Conferat inquàm hæc cum Plinij verbis lib. 3. cap. 3. Primi in ora ſunt Baſtuli. poſt eos quo dicetur ordine, intus recedentes Menteſani, Oretani, & ad Tagum Carpetani, iuxta eos Vaccæi, Vectones, & Celtiberi.

¶Libro item quarto capite decimo. Durius amnis ex maximis Hiſpaniæ, ortus in Pelendonibus, & iuxta Numantiam, Lapſus, per Areuacos, Vaccæosq; diſterminatis ab Aſturia Vectonibus, à Luſitania Callæcis. Ibi quoq; Turdulos ab Bracaris arcens. Et Collatis inter ſe altrinſecus vtriuſq; verbis, videbit vtrumq; de Hiſpania citeriore loqui, Vectonesq; extra Luſitaniam ponere, ſicut & Cæſar fecit in primo belli ciuilis commentario. Afranius, & Petreius inquit, & Varro, Legati Pompeij, quorum vnus tribus legionibus Hiſpaniam citeriorem, alter à ſaltu Caſtulonenſi ad Anam, duabus Legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Luſitaniamq; pari numero Legionum obtinebat, officia interſe partiuntur, vt Petreius ex Luſitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium proficiſcatur.

¶Et poſt. Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. Extra Luſitaniam ergo Vectones erant. Atqui Ptolemæus ex Luſitanis, hos maximè Orientales facit: Interque eorum ciuitates ex noſtra ætate notis, Salmanticam, Caparam, atq; Obilam ponit. Plinius etiam in Luſitaniæ deſcriptione, & circa Tagum, inquit, Vettones. Quærendum igitur ſint ne ijdem iſti Vectones, ſeu Vettones, an diuerſi, & an conſtent ſibi auctores, anne ſecus.

¶ Durius, inquit, Plinius lapſus per Areuacos, Vaccæosq; diſterminatis ab Aſturia Vectonibus, à Luſitania Callæcis. Qualis hæc partitio eſt, diſterminatis ab Aſturia Vectonibus, à Luſitania Callæcis, ſi Vectones iſto loco poſiti Luſitani ex Ptolemæo ſunt? Qualis & illa? & circa Tagum Vettones, ſi circa Tagum, non ergo ij ſunt, qui Durio interfluente ab Aſturibus dirimuntur, quique ab eodem ipſo Plinio in Citeriori Hiſpania iuxta Vaccæos collocantur. Si vero ij ſunt, minus aptè dictum eſt, & circa Tagum Vettones, cum magis ex re & æquè breuiter dici potuiſſet, & à Tago ad Durium Vettones. Sed tunc quinam illi eſſent Vectones non Luſitani, ab Aſturia, amne Durio diſterminati?

¶ Paulo expreſſius rem indagemus, eruamusq;, qui ſint iſti poſt Vaccæos Durio ab Aſturibus diſterminati. Percurrat qui velit, in Hiſpaniæ pictura Durij curſum vſq; ex Numantia Pelendonum vrbe, per Areuacos, & eorum vrbeis Vxamam, Saguntiam, Cluniā, & reliquas à Plinio commemoratas. Tum vbi ſe Areua eorum nominis cauſa, & origo, Durio miſcet. Deinde à Piſoraca fluuio Vaccæos, eorumq; ciuitates Pallantiam, Caucam, & illis à Ptolemæo tributas Pintiam, & Sarabrin, & Senticam. Quarum Sentica, quę Zamora exiſtimatur vicinà fluminis angulo eſt, vbi Eſtulam fluuium Aſturum, Durius excipit, iuxta Mirandam, cuius in Luſitaniæ deſcriptione meminimus.

¶ Vectones modo iſtos ijs conterminos, ac Durio ab Aſturibus diſterminatos quærimus. Nulli apparent, niſi qui ab illo, quem dixi, Durij angulo introrſus cuneato, per Meredianum Durij latus ad Carpetanos porriguntur. Siquidem ij à Mirandenſibus, qui olim in Aſturum validæ gentis ditione fuere, fluuio medio ſecernuntur. Atqui hi ſunt, quos Ptolemæus maximè Orientaleis Luſitanorum dixit, in quibus Salmanticam, Obilam, & Caperam poſuit, vt tractus, per quem meat in Durium Tormis, qui Salmanticam alluit, Vettonum ſit, Vaccæis vti oſtendimus finitimorum.

¶Hi etiam,qui & à Strabone,& à Plinio in Hiſpania citeriori nominantur. Sed hi quid ad Vettones Plinii circa Tagum,interſtitio Clx. milium paſſuum,quæ à Durij iuxta Vaccæos ripa,ad Tagum numerantur? Eo vſq; Vettones extendebantur,inquiet aliquis. Nõ omnino id præter rationem. Strabo enim Tagi narrans originem, ait. Ex Celtiberis autem originem habens, per Vetiones, & Carpetanos,& Luſitanos in æquinoctialem labitur occaſum aliquãtis per, ſpatio pari ab Ana & Bæti fluuiis diſtans. Sed Ptolemæus impedimento eſt,qui quum Vettonum ſuorum vrbeis, Salmanticam,Obilam,& Caperam, vt has ſolas exempli gratia nominem, diligenter recenſuerit,inde ad Tagum;imo etiam ad Anam,ingentem quaſi lacunam intermediam,non iam Vettonibus,ſed Luſitanis propriè ita vocatis oppleuit, Caurio, Norba, Colarno,circa Tagum, aut non longe ab eo ſitis,& Emerita ipſa,Vettonum;vt dicam poſtea,metropoli nominatis.

¶Quid ergo duæ ne iſtæ ſunt gentes,altera Luſitana,altera nequaquam,ſed ad citeriorem pertinens Hiſpaniam,ambæ nominis ſimilitudine congruentes, an tantum vna? Duas eſſe aſſeuerare ego nõ audeo,Sed auctorum varietate, & vnius in Scriptura literæ differentia, certe apparet, Omitto ſtrabonem,cuius in hoc nomine codices mirè ludunt,ipſius ne an Scriptorum culpa neſcio. Modo enim ſunt Ouettones,modo Vuettónes,modo Ouetiones. Latinorum codices expendamus. Vtrobiq; enim per C. T. nomen gentis huius apud Plinium ſcribitur,quum de citeriori loquitur prouincia. Sic apud Cæſarem commentario ſuperius citato. Sic apud Liuium in quinto quartæ decadis libro,vbi M. Fuluium cum iis atq; Vaccæis, & Celtiberis refert dimicaſſe. Apud Lucanum ſimiliter,atq; Silium, quorum verba mox referam. At iſti Luſitaniæ circa Tagum Vettones geminato TT ſcribuntur, vt apud ipſum Plinium ibidem liquet,& in multis ſaxis inſcriptionibus inueni. Quarum duas in libello ad Kebedium Toletanum Canonicum nuper poſui, nec pigebit modo repetere,etiam ſi nimium videatur, quandoquidem hic locus maxime id expoſcere mihi videtur. Eboræ ingens in ædibus meis cippus ita habet.

L. VOCONIO. L. F.
QVIR. PAVLLO.
AED. Q. II. VIR. VI.
FLAM. ROM. DI-
VOR. ET. AVGG.
PRAEF. COH. I.
LVSIT. ET. COH. I.
VETTONVM.

Ideſt.

¶Lucio Voconio Lucij filio Quirina Paullo AEdili quæſtori duumuiro Sextum flamini Romæ diuorum, & Auguſtorum præfecto cohortis primæ Luſitanorum, & cohortis primæ Vettonum.

¶Emeritæ autem in domo Petri Mexiæ. Sic.

P. AELIO. VITALI
AVG. LIB. TABVL.
PROVINC. LVSI-
TANIAE. ET. VE-
TTONIAE. STEP-
HANVS. LIB. ET.
HERES. PATRO-
NO FECIT.

Hoc eſt.

¶ Publio AElio Vitali Auguſti liberto tabulario prouinciæ Luſitaniæ, & Vettoniæ Stephanus libertus, & hæres patrono fecit.

¶ Sagunti in cænobio Sanctæ Trinitatis.

SERGIAE. M. F. PE-
REGRINAE M. SER
GIVS VETTO. A-
MITAE.

Hoc eſt.

¶ Sergiæ Marci filiæ peregrinæ, Marcus Sergius Vetto amitæ.

¶ In pago Oliua ex ruinis Caperenſibus.

L. PVBLICIVS. L. F.
PAP. THIAMVS E-
MERIT. AN.XXVII
H. S. E. S. T. T. L.
CAECILIVS VET-
TO. SODALI CIP-
PVM. D. S. D.

Hoc eſt.

¶Lucius Publicius, Lucij filius Papia Thiamus Emeritenſis annorum viginti ſeptem hic ſitus eſt. Sit tibi terra leuis Cæcilius Vetto ſodali cippum de ſuo dedicauit.

¶In eodem pago alius lapis.

L. DOMITIVS T. F.
GAL. VETTO. OTO
BESANI H. S. E. S. T.
T. L. DOMITIVS
FORTVNAT. PA-
TRONO. D. S. F.

Hoc eſt.

¶Lucius Domitius Titi filius Galeria Vetto Otobeſani hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis, Domitius Fortunatus patrono de ſuo fecit.

¶Ptolemæus etiam duplici TT hos Luſitanos Vettonas ſcribit Ouettónas. Eſt & alia differentia. Nam illi Vectónes citerioris prouinciæ mediam Syllabam productam habent. Vt oſtendunt duo ſummi poetæ Lucanus, & Silius ille Pharſaliæ libro quarto, ita canens.

His præter Latias acies, erat impiger Aſtur,
Vectonesq́; leues, profugiq́; à gente vetuſta
Gallorum Celtæ miſcentes nomen Iberis.
Hic autem libro decimo ſexto de Peloro equo in hunc modum.
Vectonum ductum genitrix effuderat Harpe. (Campis.

¶ Vettones vero Luſitani, iuncti Turdulis ad Tagum, ac duplici T.T. ſcripti, eandem Syllabam breuem habere comperiuntur, ex ipſo Vettoniæ nomine, apud Prudentium in Diua Eulalia. Clara colonia Vettoniæ. Cum quo facit & Sammonicus Serenus, de Vettonica herba, quā a Vettonibus inuētam in Hiſpania dicit Plinius.

Vettonicæ manſus ſiccabit Lumina ſuccus.

¶ Dioſcorides Bettonicam appellatam à Romanis ait, quum Keſtrō appellent Græci. Breuem itaq; Syllabam eam comperimus. Vnde colligi videtur, gentem aliam eſſe Vettones, aliam Vectones. Quæ ſi opinio recipitur, integra manebit, quum Cæſaris, tum Strabonis, tum etiam Plinij auctoritas Vectones à Luſitania ſeparātum. Scriptura tamen Straboniani codicis emendanda erit, vt vbi Ouettones, vel Ouettōnes, vel Ouetiones, ſcriptum eſt, reponatur Ouectones. Verum vacillabit tunc Ptolemæi deſcriptio, qui Vettones cū Vectonibus, nominum ſimilitudine videbitur confudiſſe, terminumq́; Luſitaniæ Orientalem partibus nouem cum ſemiſſe, & quadraginta, & vna, ac ferè beſſe definiens, hoc eſt per Sarabrin Vaccæorum vrbem, quam Taurum noſtræ ætatis docti exiſtimant, ducta linea vſque ad Metallinēſe oppidum, olim coloniam, pauloue ſupra. Sin vero opinio, vti noua, explodatur, doceat me aliquis, quinam ſint Vettones, Durio ab Aſturia diſterminati, apud Plinium, & qui ab Oriente vnà cum Carpetanis, Vaccæis, & Callæcis Luſitaniam cingant, apud Strabonem, & quur Ptolemæus Vettonibus cirga Tagū

emiſsis, illorum tantum, cui Durio ab Aſturia diſtinentur, & vſq; ad Caperam ſunt, mentionem fecerit.

¶ Si ab ea perplexitate extricari poſſemus, diffuſis partim per citeriorem Hiſpaniam iuxta Carpetanos, & Vaccæos Vettonibus, Durium ex aduerſo Aſturum accolentibus, partim circa Tagum iuxta Turdulos, aut ita ſuppreſsis Turdulis, vt Vettonum excelleret nomen vſq; ad Anam, vnde Emerita Vettonum clara colonia, a ſanctiſſimo, eodemq; doctiſsimo Prudentio vocata ſit. Iuberem equidem omnes Cæſaris, Liuij, Strabonis, Lucani, Silij, ac Plinij emendare locos, in quibus per literas C. T. ſcripti ſunt, & ad duplex T T. omneis reducerem, & illos qui ab Aſturibus Durio ſecernuntur, Luſitania cum Plinio excluderem, terminumq; Luſitaniæ Orientalem non tam intus ad citeriorem Hiſpaniam limitarem, ſed à Durii ſecũdo flexu, quem ſupra ad Fraxinum notaui, hoc eſt à loco vbi Tormis Salmanticenſium fluuius in Durium ſe condit, & amnis recto iam alueo hodiernam Luſitaniam ingreditur, eamq; diuidit a Callæcis Bracaris, vt autor eſt Plinius, inde per Rodericopolin, Placentiam, & Caſtra Iulia ad Metallinenſe oppidum, pauloue ſupra, lineam dirigerem.

¶ Quod autem ad Syllabæ menſuram attinet, aut Prudentio, Sereneq; minus fiderem, aut ſi iniurium hoc eſt, ancipitem eam dicerem, vt per multas obſeruarunt grammatici, apud poetas, quod inſtituti noſtri modo non eſt. Hærreremus tamen rurſus propter Ptolemæum, cui longius, ac penitius à Septentrionali capite Luſitaniam extendit, Plinio homine Romano, cui non credere durum eſt aperte reclamante.

¶ Vſq; adeo verum eſt, quod ipſe ait Plinius in fine primi capitis libri tertij, alibi mutato prouinciarum modo, alibi alijs aliunde exordium menſuræ capientibus factum eſſe, vt nulli duo concinant. Concludamus igitur, Vettones, vel alios eſſe à Vectonibus, vel ſi ijdem

ſunt, quod magis probamus per geminum TT. debere ſcribi, nec omneis ad Luſitaniam pertinere, ſed magnam eorum partem per citerioris Hiſpaniæ finitimos Carpetanos, atq; Vaccæos ad Aſtures vſq; diffundi, quò illos à Luſitania ſeiungunt Strabo, atq; Plinius, licet non ſeiungit Ptolemæus. Partem alteram Luſitanis cohæſiſſe, protenſo etiam vſq; ad Anam nomine, & cum cæteris Luſitanis prouinciam vnam coluiſſe. Nouiſsime tandem per ſe prouinciam effeciſſe Vettoniam, cuius caput, ac Metropolis eſſet Augusta Emerita, alioqui in Turdulis ſita, vnde eam ſacer Prudentius claram Vettoniæ coloniam appellarit, quum tamen eandem alibi, diuerſa reſpiciens tempora, Luſitanorum caput oppidorum dixerit. Factam vero Vettoniam per ſe prouinciam, ex eoq; tempore cœpiſſe Vettoniã, & Vettones ſeparatim à Luſitanis ſcribi, in libello ad Kebedium nuper oſtendimus, & ex inſcriptionibus paulo ante relatis comprobatur.

¶DE BARBARIIS.

¶Longè minus negocij nobis exhibebunt Barbarij, quum propter obſcuritatem gentis, tum propter ſitum, et eorum ſedes ambiguitate nulla confuſas, à promontorio ex ipſorum nomine vocato, vſq; ad ſinum Oliſiponenſem. Sed de promontorio poſtèa. De nomine propter nouitatem diſquiram aliquantulum. Mihi non nunquàm ſubijt cogitare, cur mons quem Rabidam vocamus, Barbarius dicatur, & populi circa eum Barbarii, omiſſa Floriani Campenſis ignominioſæ appellationis fabula, ad morum aſperitatem denominationem torquentis. Mei autem inſtituti nõ eſt Hiſtorias per figmenta cõcinnare. Neq; enim Barbari vocãtur, ſed Barbarij, vt docet ſtrabo libro tertio de ſtanno loquẽs, quod generari dicit in Barbariis ſupra Luſitanos, & in Caſsiterijs inſulis, & è Britannis Maſsiliam deferri, & eodem libro promontorium Barbarium nominat, quo etiam nominẽ Ptolemæus vtitur.

¶A Barbaro autem, quum ad ingenium refertur, Barbaricus, non

Barbaricus diriuatur. Veni igitur in hanc cogitationem. Montis huius omnes rupes Iaſpideæ ſunt. Inueniunturq́ inter eas Iaſpides albi, purpurei, virides, varij, ac multicolores, ſplẽdore mirabili. Cæduntur inde columnę, poſtes, & ſimilia, quę vbi accedit politio, trã ſlucent in tantum, vt ſpeculorum vicem & præbeant, & vincant. At vero terrenum, laudatiſsimo abundat cocco, Emeritenſi, quod laudat Pliñius, nullo modo cedente. Ex quo tingunt infectores veſtem, quã ſcarlatam vel granam noſtri homines appellant, videlicet à granis, quæ in fruticetis toto eo tractu innaſcuntur, ſicut veteres à vermiculo in iiſdem granis innato blattæ ſimili, vermiculatam veſtem dixere, quam recentiores blatteam, coccineam vel purpuream volentes ſignificare, etſi hæ diſtinctionem capiunt.

¶ Nam purpurea propriè ex ſanguine purpurarum, conchiliorum ve fit. Coccinea vero ex ipſo, quod dixi, cocco. Heinc Suetonius in Neronis Luxuriam inuectus, aureo reti, & funibus purpura, coccoq́ nexis piſcatum eum criminatur. Quod recentiori verbo blatteis funibus, dixit Eutropius. Multumq́ vſi ſunt ea voce illius æui ſcriptores. Ac propter eminentis coloris in vtriſq́ ſimilitudinem, cœperunt iſta confundi. Oſtendam hoc ex Sidonio Appollinari, non contemnendo poeta, in hoc Anacreontico monſtroſè deprauato, noſtraq́ opera, ſicut cæteræ eius auctoris ſcripta, reſtituto.

Rutilum thoreumia biſſo
Rutilasq́ ferte blattas,
Recoquente quas aheno
Melibæa fucat vnda,
Opulentet, vt meraco
Bibulum colore vellus,
Perigrina det ſupellex
Cteſiphontis, & Niphatis

Iugi texta, Belluasq;
Rapidas, vacante panno,
Acuit quibus furorem
Bene ficta plaga cocco,
Iaculoq; ceu forante
Cruor incruentus exit.

¶In quibus carminibus aperte cõfundit blattam purpuram, & coccum. Melibęa namq; purpura ex conchis eſt, vt oſtendit Lucretius lib.2.

Iamtibi Barbaricæ veſtes, Melibæaq; fulgens
Purpura, Theſſalico concharum tecta colore.

¶Vbi etiam aduertendum quas veſtes barbaricas dixit Lucretius, peregrinam ſupellectilem dixiſſe Apollinarem. Redeamus iam ad inſtitutum. Veſtium purpura, cocco, vermiculo, quæ à barbaris terris, ideſt peregrinis adlata erant, infectores, Barbaricarij adpellari cœperunt, vt patet. C. de excuſationibus artificum, & de Palatinis ſac. larg. quod etiam annotauit Alciatus, in treis poſteriores libros codicis. Marianus. Scotus in titulo Magiſtri officiorum, & fabricæ, Barbarios eos vocat.

¶Etenim iſthæc nomina in Arius finita, hominum ferè officia ſignificant, Sagarius, Caligarius, Limbolarius, & quę multa alia, apud Plautum in Aulularia bonus ille Megadorus enumerat. Sic Barbaricarius, & Barbarius, ad harum rerum officinas, opificesq; pertinent. Populi itaq; iſti de quibus loquimur Barbarij appellantur. Cogitabam igitur ſi forte à cocco, quod in magna multitudine colli-

gerent, venderentq́ negociatoribus Romam eam mercē conuecturis, aut fortè ipſi baphica gnari tingerent, Barbarij fuerint nuncupati. Verum hæc Ariolando. Quare huic meæ coniecturæ addici lectores neq́ poſtulo, neq́ partis ſuſcepi meo periculo iſtius modi appellationum cauſas, originesue tradendi.

¶DE PAESVRIS, AVT PAESVRIBVS.

¶Ignobiles, & obſcuri ſunt Pæſuri, ab vnoq́ auctorum omnium Plinio memorati. Latè paterēt, an terminis anguſtis concluderentur æque ignotum. Innobiliſsimo illo ſuper Tagum ponte ad Vettonię oppidum Alcantaram, inter cætera prouinciæ Luſitaniæ municipia quæ ſtipem ad pontem conficiendum contuliſſe memoriæ proditum ibi eſt, Peſures vltimi recenſentur. Quo ſanè intelligimus, non lōge eos inde eſſe diſcretos, ſimulq́ emendandum eorum in codicibus Plinianis nomen, à ſecunda in tertiam inflexionem. De inſcriptione vero pontis huius, quum vrbeis enarrabimus, tunc agemus.

¶DE TVRDVLIS VETERIBVS.

¶Contra autem Turduli veteres valdè celebres, & parentes omnium Turdulorum, qui vlterioris Hiſpaniæ maximam partem ſuo nomine repleuerunt. Ab iſs enim prodiſſe quaſi examina, Turdulos, & in Bætica & iuxta Anam, forſitan & Turdetanos, indicio eſt ipſum veterum cognomētum. Quum enim veteres iſti ſint, reliquos omnes

recentiores eſſe oportet. Eorum regionem Plinius â Durio dextrorſus Oceanum verſus deſignat, ſiniſtrorſus vero ex dictis ſuperiori capite, Præſures Turdulis ſubiunctos ab Plinio incolere exiſtimamus. Pomponius, cui in Hiſpaniæ rebus multum eſt merito tribuendum, a Tagi oſtio ad Durium eos extendit. Ab iis inquit promõtorijs ad illam partem quæ receſsit, ingens flexus aperitur, in eoque ſunt Turduli veteres, Turdulorumq; oppida. Amnes autem Munda, in medium fere vltimi promontorij latus effluens, & radices eiuſdem abluens Durius.

¶QVALIS GENS LVSITANI.

¶ Explicauimus ſummatim Luſitaniam triplici terminorum differentia, à quibusq; populis ante Gothorum inluuionem, de quibus poſtea, poſſeſſa olim ſit, dictum ſatis. Exigit ordo, vt qualis nam fuerit, ea gens, quibusue moribus, indicemus. Et quidem gentem eſſe fortem, vt noſtra tempora non præobcupemus, antiqui ſcriptores non tacuere. Diodorus Siculus omnium Celtiberorum fortiſsimos eſſe Luſitanos aſſeruit. Quo loco vt obiter dicamus, aut legẽdum, omnium Iberorum, aut Diodorus Iberos omneis Celtiberos appellaſſe, minus aptè, eſt exiſtimandus. Sed cum ſtatim Luſitanos galeam, enſemq; ferre Celtiberorum more dixerit abſq; dubio à Celtiberis eos ſeparat.

¶ Quare magis placet, vt lectio emendetur, legaturq; omnium Iberorum. Cæterum ad fortitudinem pertinet, quod Strabo ait Luſitaniam annis plurimis, Romanorum armis oppugnatam. Fortitudi-

nem quoq; arguit conſtans, ac grauiſsimum Decio Bruto Cinanienſium reſponſum, quod affert libro ſexto Valerius, neq; ſine animi quodam exulcerati, & fortè ex inuidia, dolore. Melius inquit ſine dubio homines noſtri ſanguinis hæc dixiſſent, quam audiſſent. Vrſit tamen veritas ſcriptorem ita concludere. Sed illos quidem natura in huius grauitatis veſtigia deduxit.

¶ Nec ad fortitudinem non pertinet, quod idem Valerius titulo de Vafrè dictis, aut factis commemorat, non potuiſſe Sertorium Luſitanos oratione flectere, ne cum vniuerſa Romanorum acie vellent confligere, donec vellendis equorum duorum caudis notiſsimum illud exemplum oculis mirantium obiecit. Vocet Valerius ſuo libito gentem barbaram, aſperam, regi difficilem, his opprobrijs parum diſciplinæ militaris peritos Luſitanos arguerit, imbelleis, aut ignauos animos ijs minime fuiſſe eadem illa narratione palàm prædicat. Multa Liuius tertia, quarta, & quinta decadibus, prælia cum Luſitanis varia fortuna commiſſa refert. Quanquam ſuſpecta ſcriptorum Romanorum cenſeri fides merito poſsit. Ferè enim eleuant, & attenuant barbarorum, ſicuti aiunt, res geſtas, ſuas augent etiam immodicè vitio fortaſſe priorum.

¶ Diſertè Strabo Polybium notauit lib. 3. quod trecentas Celtiberorum vrbeis in Tiberij Grachi gratiam ſubuerſas ab illo memoriç prodiderit. Nam imperatores inquit, & rerum geſtarum ſcriptores vt ornatiora efficiant negotia ad hoc mentiendi genus feruntur. Antiatem Valerium non ſemel ipſe Liuius perſtringit, vt in numero augendo intemperantem, atq; immodicum, & præcipuè circa finem libri ſexti tertiç decadis, adeò nullus inquiens, mentiendi modus eſt. Ex quo cum pleraq; deſumpſerit, non mirum ſi fallat ſimiliter.

¶ Expendatur (vt vnum hoc argumentum verbi cauſa referam) Publij Cornelij Cneij filij Scipionis proprætoris pugna cum Luſitanis, qui deuaſtata vlteriore Hiſpania onuſti prçda domum redibant, narrata in initio quinti libri quartæ decadis. Eius ipſius verba receuſebo.

¶Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem proprætor, Luſitanos deuaſtata vlteriori prouincia, cum ingenti preda domum redeunteis, in ipſo itinere adgreſſus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, ſuperior aliis. Nam & acie frequēti armatis, ad longum, & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduerſus feſſos longo itinere concur rerat. Tertia namq; vigilia exierant hoſtes. Huic nocturno itineri tres diurnæ horæ adceſſerant; nec vlla data quiete laborem viæ prælium exceperat. Itaq; principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus, animisq; fuit. Et turbauerant primo Romanos, deinde æquata pauliſper pugna eſt. In hoc diſcrimine ludos Ioui, ſi vi fudiſſet, cecidiſſetq; hoſteis, proprætor vouit. Tādem gradum acrius intulere Romani, ceſsitq; Luſitanus: deinde prorſus terga dedit. Et cum inſtitiſſent fugientibus victores ad xij. millia hoſtium ſunt cæſa, capti quingēti quadraginta, omnes fermè equites, & ſigna militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano ſeptuaginta, & tres amiſsi.

¶Cui enim Liui diſſertiſsime ſuſpectum non ſit, in prælio continentium horarum quinque incerto euentu, in quo primo turbatos fuiſſe ais Romanos, deinde pauliſper æquatam pugnam, proprætoremq; in eo diſcrimine ludos vouiſſe Ioui. Quod ſanè ſolent ij, qui de victoria planè deſperant, duodecim Luſitanorum cecidiſſe millia captos quingentos quadraginta, omneis fermè equites, de Romano vero exercitu tantum amiſſos treis & ſeptuaginta? Adgreſſus iniquis eſt proprætor, armatorum frequenti acie, longum, & impeditū turba pecorum agmen, recenti milite, feſſos longo itinere, adcipimus, vt merito credantur Romani Luſitanorum multa millia cecidiſſe. Sed in duodecim millium clade, ſolos treis, & ſeptuaginta amiſiſſe Romanos, neſcio an perſuadeas.

¶Quid enim Romanos turbauit? Quid eſt poſt quinque horarum ſpatium incertò euentu, pauliſper æquatam fuiſſe pugnam? Ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit Romanus, deinde æquata pauliſper pugna eſt.

¶Si tam illæſi in prælio erant Romani, ſi tam obtuſis gladijs, & exhauſto vigore Luſitani, cur horis continentibus quinque incertus fuit euentus? An non quia cædebant, & cædebantur? Quid ſibi vult æquatam fuiſſe pugnam niſi ea tenus inferiores fuiſſe Romanos? & perſuadebis in tanto diſcrimine, quum Luſitanorum duodecim millia cæſa fuerint ſolos treis, & ſeptuaginta de Romano exercitu fuiſſe amiſſos.

¶Sed bene quod itinere longo feſſos, & de tertia vigilia eggreſſos, prædaq; longo agmine impeditos, confeſſus es, parum alioqui fidei habiturus. Non enim gerebatur res cum fugacibus Armenijs & vẽtoſi Tigranis exercitu, ſed cum Luſitanis aſſuetis pugnare contra Romanos, quorum forti opera vſus fuerat Annibal, non modo in Hiſpania ſed in ipſa etiam Italia, quiq; Lucij Æmilij Pauli proprætoris exercitum apud Lyconem oppidum profligarunt, cæſis vno prælio ſex Romanorum millibus; cæteris intra vallum compulſis, ac ægrè caſtra defendentibus, ac tandem ad modum fugientium magnis itineribus in pacatum agrum reductis. Quod idem teſtatur Liuius decadis quartæ libro.7. Vbi etiam aduertant lectores quam religioſè Romanorum fugam ſcriptor facundiſſimus obumbret Ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos memorans.

¶Oroſius certe L. Aemilium cum vniuerſo exercitu cæſum interiiſſe dicit libro 4. cap. 20. de quo alibi diffuſius, & cap. 21. Sergiũ Galbam prætorem à Luſitanis magno prælio victum, vniuerſo exercitu amiſſo, cum paucis vix elapſum euaſiſſe narrat. Ex qua ignominia quum ſe poſtea vlciſci Galba ſtatuiſſet, Luſitanos qui citra Tagum habitabant, ſponte ſua ſe dedentes ad colloquium vocauit, ſimulans de eorum ſe commodis acturum. Sed circumpoſitis militibus, inermeis, atq; incautos per ſcelus maximum omneis profligauit. Quę res inquit Oroſius poſtea vniuerſæ Hiſpaniæ propter Romanorũ perfidiam cauſa maximi tumultus fuit.

¶Trium Luſitaniæ ciuitatum conuocato populo, vt ſcribit Valerius maximus libro nono titulo de perfidia nouem milia in quibus flos iuuentutis conſiſtebat partim trucidauit partim vendidit.

¶ Accuſauit acriter M. Cato Sergium Galbam pro interfectis contra interpoſitam fidem Luſitanis, vt teſtatur in Bruto. M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat latiuſculè Asconius Pædianus, & Liuii epitome libro quadrageſimo nono, & idem Valerius Maximus libro octauo capite primo.

¶ Nonageſimum autem ætatis annum agebat Cato, quum Galbam accuſauit, teſte Liuio, decadis quartæ libro nono.

¶ Ab Oroſio non diſcedamus. Is ex Claudio narrat trecentos Luſitanos cum mille Romanis pugnam commiſiſſe, in qua ſeptuaginta Luſitani: Romani autem trecentum viginti ceciderint. Quumque Victores ſparſi iam, atq; ſecuri abiſſent, vnusq; ex illis longè à ceteris ſegregatus maneret, à circunfuſis equitibus, pedes ipſe eſt deprehenſus: Ille tamen vnius eorum equo lancea perfoſſo, ipſius equitis vno gladii ictu caput deſecuit. Quo facto ita omneis metu perculſit, vt proſpectantibus cunctis ipſe contēptius, atq; ocioſius abſcederet.

¶ Suppeterent nobis ſimilia fortitudinis exempla, ſi modeſtius ſua extuliſſent Romani. Nos autem cum rerum noſtrarum ſcriptores alios non habeamus, ex iis ſiue æquis, ſiue iniquis cogimur accipere, quantum illis prodere de nobis fuit libitum. Nonnunquam tamen veritas excidit imprudentibus.

¶ A Gallis, & à Luſitanis Romanos per arma grauiter vexatos ait Iulius obſequēs cap. decimo quinto de prodigiis, & cap 40. A Luſitanis exercitum Romanum cæſum. Florus lib. 2. cap. 17. tota certaminum moles cum Luſitanis fuit, & Numantinis, neq; immerito. Quippe ſolis gentium duces contigerunt. Ex quibus verbis, perſpicuum fit, duces magnum ad victoriam afferre momentum: Quos cum ſemper haberent Romani, non mirum, ſi turbam hominum, ſine duce incompoſitam vincerent.

¶ At quoties duces cōtingebant militaris rei non ignari, non tantum ſe iactabant Romani. Eſto indicium vel Luſitanus Viriatus, ſi fortuna ceſsiſſet, Hiſpaniæ Romulus, vt idem ſcribit Florus, vel Sertorius. Facetus eſt Iuſtinus libro vltimo. In tanta ſeculorum ſerie nullus illis dux magnus, præter Viriatū fuit, qui annos decem varia

victoria Romanos fatigauit. Adeo feris, quam hominibus propriora ſunt ingenia. Quæſo te Iuſtine, cur feris quam hominibus propriora dicis noſtrorum ingenia? Quia annos decem Romanos varia victoria fatigauerunt? Quid? Romanorum, quum Luſitanos varijs fatigabant victorijs, ingenia dijs credo, quam hominibus propriora exiſtimares. Eſt ne, an minime, quod ſuperius dixi, Latinos ſcriptores ſemper vt vt potuerunt, noſtra detrectaſſe? Sed de fortitudine iſthæc ſufficiant.

¶ Mores Strabo qualeis ſuo tempore acceperat, diligenter annotauit, neq; tunc quidem malos, neq; modo nobis erubeſcendos. Quorum multi cum religione mutati ſunt, multi etiam perſeuerant. Ex ijs exponam aliquos.

¶ Quod inſidiatores eos dixit, nemo in peiorem partẽ accipiat. Militare enim vocabulũ eſt, vt admonuit Iulius Pollux capite decimo. Cicero ea re Q. Fabium Maximum laudat libro de officijs primo. Callidum Annibalem ex gente Pænorum, ex noſtris ducibus, Q. Maximum accepimus, facile cælare, tacere, diſsimulare, inſidiari, præripere hoſtium conſilia. Quod ad Luſitanos attinet, Dion Herminij montis incolas Cæſari inſidias paraſſe ait.

¶ Pugio lateri adhæret. Pugionum vſus Hiſpanis antiquiſsimus, qui me puero in magno honore viris adhuc erat, paulatim defluxit ad ficas, quibus etiam impuberes ante nimis properum enſium vſum, ſæpe in ſuam perniciem, & parentum orbitatem armantur.

¶ Vnuſquiſq; plura fert iacula. Callaicorum, & Bracarorum etiam nunc pleriq; ex plebe id ſeruant, quum ad agros egrediuntur, bina ferentes iacula, & quidem amentata.

¶ Quidam vtuntur, & haſtilibus. Transtaganorum mos hic eſt, etiam pedibus euntibus, lanceas ſane longas extra vrbem geſtare. Equitibus habiliores ſunt.

¶Aquæ potores. Id ad noſtram ætatem etiam magna ex parte durat, præſertim inter nobiles. Certè pueri, citra pubertatem abſtemij generatim ſunt. Regibus, ac principibus noſtris ſolennis eſt vini abſtinentia.

¶Cæterum Spartano ritu degere Luſitanos, & Græco more Hecatombas facere, gymnica certamina exercere, quæque ſequuntur, omnia eò pertinent, vt Græcam Luſitanorum originem oſtendant. Cætera poſſunt qui velint ex ipſo Strabone petere.

¶Leui armatura vti Luſitanos primo belli ciuilis commentario Cæſar aſſerit. Grauiorem, & quæ panoplia vocatur, à Romanis, Gallis, atque Germanis accepêre. Cetratos pugnare pedites, & Cæſar, Liuius, & Silius, & plerique alij atteſtantur.

¶Proſequamur & illam Calleciæ partem, quam adnexam Luſitaniæ ſupra memorauimus, videlicet Bracaros ab vrbe gentis capite nominatos. Vetuſto hi nomine Gronij dicebantur Pomponio, Plinioque. Quanquam in Plinio emendata iam lectio eſt, & pro Gronijs ſubſtituti Grauij ex Silio libro primo.

Quique ſuper Grauios lucenteis voluit arenas.
Infernæ populis referens obliuia Lethes.
et libro tertio.

Et quos nunc Grauios, violato nomine Graiûm
Oenææ miſêre domus.

¶Plinius quadrifariam partitur in Helenos, Grauios, Leunos, Seurbos. Adhuc minutius Ptolemæus, in Turdulos, Nemetatos, Cœlernos, Bibalos, Limicos, Gruios, quos alij Grauios, Luangos, Quarquernos, Lubænos, & Narbaſos. Sed hæc potius ciuitatum [illegible] nomina, vt eſt Aquis Flauijs in columna, de qua ſuo loco. Vbi legitur.

CIVITATES DECEM AQVI FLAVIENSES. AOBRIGENS. BIBALI. COELERINI. EQVAESIL. INTERAMICI. LIMICI. AEBISOC. QVARQVERN. TAMACANI.

Hoc eſt.

¶ Ciuitates decem Aqui Flauienſes, Aobrigenſes, Bibali, Cœlerini, Equæſilici, Interamici. Limici, AEbiſoci, Quarquerni, Tamacani.

¶ Pomponius vero vno nomine, Gronios, ſeu potius, Grauios cõplexus eſt. Addit Iuſtinus Amphilochos, Græcæ originis. Strabo Hellenas, & Amphilochos: & Græcorum ſobolis omnia, dixit Plinius. Nam præter Teucrum Telamonis filium, quem ſcribit Iuſtinus ad Callæciam veniſſe, & genti nomen dediſſe, etiam Diomedes eo delatus, Tyden vrbem condidit, quam propterea AEtolam Silius cognominauit, libro tertio. AEtolaq; Tyde,

¶ Durio vicinos amni Spartano ritu degere, Strabo de Luſitanis agens memoriæ prodidit. Hecatombas, certamina gymnica, ludos, armis, equis, ceſtibus, & curſu ſolitos celebrare, itemq; cõiugia, Grecanico ritu, vt abſq; dubio Græcam hi populi pre ſe ferant originem.

¶Liberi patris, atq; Olyſsis vetuſtiora ſecula ſupra memorauimus. Adeoq; verum eſt Græcæ originis multa in Hiſpania ſupereſſe veſtigia, vt etiam linguæ complura & vocabula, & Helleniſmi, & pleræq; diphthongi, ipſiq; etiam additi nominibus articuli, eorumq; vſus apud nos & ſit, & cuſtodiatur. Aliquando curioſitatis ſtudio, atq; animi cauſa otio abuſus, Syluam collegi vocabulorũ ferè quingentorum, cum ſua dialecto, nobis ex Græco relictorum. Quæ perſequi huius loci nequaquam eſt.

¶DE MONTIBVS.

¶Montes nonnullos habet Luſitania, ſed quorum mentio facienda ſit, Cicum, Barbarium, Iunctum, Herminium, Lunæ montem, Tapiæum, Cordibam, Alcobam, Murum, Maranum, & Iureſſum. Mons cicus, ab Caſtro Marino oppido, Anæq; fluminis exitu incipiens, tanquam Marianorum montium appendix, Algarbij regnum ſecat, & nonnullis emiſsis fluminibus in mare propinquum ſe condentibus, ad oppidum Algiazur cum fluuio eiuſdem nominis in occidentalis Oceani littore deficit. De Barbario ſuperius dictum ſatis.

¶Lunæ montem, nos Sintriæ, ab oppido appellamus efficitq; promontorium illud, quod magnum ſiue Oliſiponenſe appellant geographi. In cuius ſummis rupibus templum eſt ſanctiſsimæ Dei matri ſacrum, ab indigenis maxima religione cultum, ſimulq; cœnobium monachorum ad Diuum Hieronymum vitæ inſtitutum referentium, non tam numero, quam morum integritate ſuſpiciendum. Ad radices montis in ipſo promontorij cacumine, quo in Oceanum præcipitatur, templum olim fuit Soli, & Lunæ ſacrum. Cuius modo inter Littoraleis arenas ruinæ tantum extant, & cippi aliquot inſcripti ſuperſtitionis antiquæ indices.

¶Vnus ſic habet.

SOLI ET LVNAE
CEST. ACIDIVS
PERENNIS LEG.
AVG. PR. PR. PRO
VINCIAE LVSITA
NIAE.

¶Hoc eſt.

¶Soli, & Lunæ Ceſtius Acidius Perennis Legatus Auguſtalis proprætor prouinciæ Luſitaniæ.

¶Alter autem ſic.

SOLI AETERNO LVNAE PRO AE-
TERNITATE IMPERII. ET SALVTE
IMPE. CAI SEPTIMI SEVERI. AV-
G. PII. ET IMP. CAES. M. AVRELI.
ANTONINI AVG. PII.
CAES
ET IVLIAE AVG. MATRIS. CAES.
DRVSVS. VALER. COELIANVS VI-
ATIVSI AVGVSTORVM CVMV
SVALE NI SVA ET Q.
IVLIVS. SATVR. QVAL ET ANTO
NIVS.

¶Hoceſt.

¶Soli æterno, Lunæ pro æternitate imperij, & ſalute imperatoris Cai Septimij Seueri, Auguſti Pij, & imperatoris Cæſaris, Marci Aurelij Antonini Auguſti Pij, Cæſaris, & Iuliæ Auguſtæ Matris Cæſaris, Druſus, Valerius cœlianus, Auguſtorum ſua & Quintus Iulius Saturninus, & Antonius.

¶Eſt ibi præterea ingens alius cippus, qui habet ſupra triginta lineas litera minutiore. Verum iniuria temporis, & adſpergine maris in tantam ſcabritiem deuenit, vt in vna quaq; linea vix literæ quatuor agnoſcantur. Atq; hic eſt locus in quo, qui ſacro ſanctæ vetuſtatis inſcriptiones typis in Germania edendas curauerunt, erutas fuiſſe aiunt quadratas columnas treis, in quarum vna vaticinium Sybillæ contineri aſſerunt.

¶VOLVENTVR SAXA LITERIS, ET ORDINE RECTIS.

¶Quod vaticinium ego fictum exiſtimo, & treis illas quadratas columnas, treis eſſe cippos, quos dixi, ſunt enim ingentes. Valentinum vero Morauum fabulæ aſſertorem, virum bonum, negotiatorem ſplendidum, literarum tamen latinarum rudem fuiſſe accepi, vt facilè fuerit ab impoſtore quodam decipi, & nouæ rei admiratione inductum ſuſpicor voluiſſe Germanos ſuos participare.

¶DE MONTE TAGRO, SIVE IVNCTO.

¶ Tagrum montem, in quo equæ vento concipiunt Oliſiponi vicinum Varro aſſerit. In fœtura inquit, res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed eſt vera, quod in Luſitania ad Oceanum, in ea regione, vbi eſt oppidum Oliſipo, monte Tagro, quædam è vento, certo tempore concipiunt equæ. Non diſputo de conceptu ex vento, re nobis modo incomperta, ſed quod ad inſtitutum meum attinet, mouet mihi ſcrupuli neſcio quid, ſimilitudo Tagri, & Tagi, hoc eſt montis, & fluuij.

¶ Subdubitaui ſæpè, referendum ne eſſet quod de monte ait, ad amnem, vt pro Tagro monte, amne Tago ſubſtitueremus. Quemadmodum fecit Plinius qui circa Oliſiponem oppidum, & Tagum amnem, dixit: & Iuſtinus, in Luſitania iuxta Fluuium Tagum, ſed duæ res impedimento ſunt. Altera quod non bene diceretur equas concipere amne Tago, Altera Cullumellæ verba montem quoque nominantis, tametſi ſacrum, non Tagrum, Verum quum id à Varrone acceperit ad illius lectionem reuocãdus vtiq; eſt. Quod ſi quis opinetur etiam apud Varronem legendum. Monte ſacro non repugnarem, ſi montem aliquem ſacrum alicubi iſto in loco legeremus. Sacrum montem in Callæcia eſſe nouimus ex Iuſtino. Sacrum & in Luſitania, qui eiuſdem nominis efficit promontorium. Sed horum vterq; longiſsimè ab Oliſipone diſtat, quum Varro vicinum dicat. Quare non audeo lectionem eius immutare: neq; temere in notæ eius auctoribus id faciendum cenſeo.

¶ Nam quod Plinius, & Iuſtinus iuxta amnem Tagum dixêre, non tollit, in monte qui iuxta ipſum amnem ſit, idem etiam fieri, vt verè dixerint hi iuxta amnen, & illi in monte. Cæterum montem hunc eum eſſe, quem Iunctum ad colæ vocant, contiguumq; illi Albardũ, videtur liquère, ex equiferorum inibi paſsim multitudine per montem, quum ſolitariè, tum etiam gregatim errantium. Corporatura illis mediocris, ſed firma. Soliditas vngularum ſicciſsima, pernicitas mirabilis. Quare capti, ac domiti, ad perferendos Labores, tam ſarcinæ, quàm itineris, cæteris duritia, videlicet rupibus aſſueti longè præſtant.

¶ Sed quanquam de conceptu ex vento diſputandum à me negaui, referam tamen, quod inquirendæ rei gratia percontanti, mihi indicatum eſt. Diuerti abhinc ſeptennium apud colonum agri Beneuē-tani, iuxta Tagum: Et quum ab illo quærerem ecquid de huiuſcemodi conceptu, aut ſciret ipſe, aut ab aliis auditum meminiſſet, reſpondit, neq; ſe, neq; vicinos, qui equarias haberent, de ea vnquam re fuiſſe ſolicitos.

¶ Tantum vt equire fœminas animaduerterent, admitti eas curare. Se tamen cum pulchram equam haberet, cuperetq; bene vendibilem in proximas nundinas efficere, ante initum, in Inſula quæ in medio Tago eſt ſolam incluſiſſe, vt abundātia pabuli ſaginaretur. Inuiſam poſt menſes duos reperiſſe grauidam, miratumq; eo quod illuc nunquam acceſsiſſet admiſſarius, euentum expectaſſe. Septem ferè iam menſes cum tuliſſet vterum, enixam non quidem animal, ſed concreti ſanguinis informem materiam, abortumq; ſuſpicatum.

¶ De hac equarum genitura aliud noui nihil, miror tamen vt Virgilium, Siliumq; libro tertio taceam, Varronem doctrina tanta, eſſe veram aſſeuerantem, Columellæ habitam pro notiſsima, Plinium conſtare teſtatum, nec vno id loco referentem: Verum id inter ſe agitent phyſici. Nos ad ſuſceptam materiam reuertamur.

¶ DE MONTE HERMINIO.

¶ Herminium montem, & olim in epiſtola ad Emmanuelem Soſam Arruncenſis caſtri præfectum, virum nobilem, & eruditum, & poſt ad Ioannem Vaſæum, oſtendi eum eſſe, in quo Alacripertus ciuitas Aruncis, Alacretum, Maruanum, aliaq; oppida non contemnenda ſita ſunt. Ad quuius radices extant adhuc Meidubrigæ vrbis ruinę, non procul à Maruano Caſtro, quuiusq; editiſsimum culmen ſupra dirutam vrbem, etiam dum veterem appellationem retinet. Herminius enim mons vocatur.

¶ Ipſa etiam deſtructa ciuitas a mõte cui ſubiecta eſt Herminia vulgo dicitur, ſiue, vt Luſitanè loquar, Haraminia. Superſunt tota illa inter monteis cõualle, heic turreis, illic ſuper fluuium pontes, heic ædium nobilium ſtrata pauimenta, etiam Aſarotica, illic ductus aquæ fontanæ, parte alia parietes ſemidiruti, & alia veteris frequentię manifeſta indicia. Fodinæ quoque plumbi, auriq́; vt indigenæ aiunt, multis locis per latera montis apertæ, vt non immerito Meidubrigenſes Plumbarios Plinius cognominarit. Veni in loci huius notitiam primum ex ipſo ſeruato ad hanc diem montis nomine, conſpectisq́; inter ruinas ſepultę vrbis veſtigiis. Deinde ex collatis Hircij, aut Oppij verbis in commentario belli Alexandrini, qui eſt ciuiliũ bellorum quartus, vbi refertur Caſsius Longinus Meidubrigam oppidum, Montemq́; Herminium, quo Meidubrigẽſes confugerãt, expugnaſſe. Eamq́; mihi opinionem confirmauit Antonini Pij itinerarium, tribus ab Oliſipone Emeritam poſitis itineribus. Quorum in tertio Meidubriga lxiiij. M. Pas. diſtat ab Emerita, hoc eſt Hiſpanicis Leucis ſedecim. Tot enim modo numerantur. Sic. Poſt Meidubrigam, ad ſeptem Aras, vbi nunc alacretum eſt oppidum, M. P. xiiij. Plagiaria. M. P. xx. Emerita. M. P. xxx. In ſecundo autem ſic, Poſt ſeptem Aras. Budua. M. P. xij. Eratq́; Budua ferè. M. P. xij. ab eo loco vbi nunc oppidum eſt Campi Maioris, extatq́; eo loci fanũ Virginis matris, ad Botouam appellatum, videlicet Buduæ nominis in Botouæ nomen, facili ex cognatione literarum deprauatione: A Budua vero Plagiaria. M. P. viij. Inde, Emerita. M. P. xxx. Hoc ita explicandum cenſui, vt ab Emeritæ, ac Meidubrigæ propinquitate acquieſcat lectoris animus, nec titubet, de Herminio mõte, ac Meidubriga à me modo expoſitis, quum paulo poſt, non parum inde remotiorem montem Herminium quoq́; eſſe oſtendero.

¶ Aio igitur nominatum, ac celebrem tota Luſitania, Stellæ montẽ multis oppidis frequentem multorum fluuiorum patrem, & vbi niues delicuere, ob pabuli abundantiam, maxime pecoroſum, Herminium quoque eſſe, neq́; obſtare inter modo expoſitum, & hunc Stel-

lam ſine continuis montibus longiuſculum interuallum.

¶ Quod autem ſtellæ mons Herminius vocatus quoque ſit, patebit ex libris teſtamentorum, donationum, emptionum, ac venditionum, cœnobij canonicorum ſanctæ Crucis Conimbrigenſis.

¶ In quarta igitur parte libri teſtamentorum, inſtrumento primo, Comes Henricus, & Regina Theraſia, Alfonſi Henrici primi Portugaliæ regis parentes, ita loquntur.

¶ Facimus chartam donationis, de illa hereditate nomine ſancto Romano, quæ eſt ſita iuxta Senam, ſub monte Hermeno. Valde vero notum eſt, Senam oppidum, oppidumq́ ſanctum Romanum, ſub ſtellæ monte eſſe, non longe ab inſigni oppido, à Cabra Iuliani dicto, & lanificio celebri, de quo alias.

¶ Inſtrumento octauo eiuſdem libri, vbi agitur de hereditate Anſedi, habetut ſic.

¶ Ego Anſedus de medietate totius noſtræ hereditatis, quam habemus in villa Lagaris in territorio Senæ Subtus monte Hermeno.

¶ Inſtrumento decimo tertio, de hereditate Ioannis Garſiæ.

¶ De noſtra terra, quam habemus in territorio Senæ Subtus monte Hermeno in loco qui dicitur Aſſamaſſa.

¶ Inſtrumento quinto decimo de ſancta Maria de Meſquida. Et eſt inquit, Sita ſub monte Hermeno, in partibus Senæ.

¶ Inſtrumento duo de vigeſimo, de hęreditate Pelagij Arici. Sic.

¶ De tota illa hæreditate, quã habemus in villa ſancti Romani, in loco ſcilicet, qui dicitur Aſſamaſſa, ſubtus monte Concieiro. Vbi aduertendum ſanctum Romanum oppidum, & vicum Aſſamaſſam ſub monte Hermeno prius dicta, modo ſub monte Concieiro collocari: Videlicet quia Concierius Herminij pars ſit, peculiari nomine Sancto Romano, & Aſſamaſſæ imminens.

¶ Inſtrumento vndetrigeſimo de hæreditate Sancij Vermuizij Sic eſt.

¶ De tota illa mea hæreditate, quam habeo in villa Pallacios, territorio Senæ, ſub monte Hermeno.

¶ In ſecunda vero parte libri venditionum inſtrumento primo, de hæreditate Menendi Pelagij. Ita legitur.

¶ In villa quam vocant Lagares, ſubtus montem Hermenum, in territorio de Sena.

¶ Inſtrumento ſeptimo, itemq; duodecimo.

¶ In villa Sancti Romani, & in circuitu eius, ſub monte Hemeno diſcurrente fluuio Aluia, & alias ſæpe.

¶ Sempereq; hic mons Hermenus, vocatur non autem Sellæ, quaſi nomen hoc recens, nec ita pridem ſit impoſitum. Audiui â paſtoribus inditum, argumento Stellæ, in ſummitate cuiuſdam rupis ab natura effigiatæ.

¶Heminij montis incolas à Cæſare Luſitaniam prouinciam poſt præturam vrbis adepto expugnatos, ad hunc modum ſcribit Dion ſub libri trigeſimi ſeptimi finem. Quuius verba, quanta potui fide ex Græco ita verti.

¶Hoc eodem tempore Fauſtus Syllæ filius, agonem monomachiæ pro patre fecit, & populum publico conuiuio excepit, & lauacra atque olei ingratis præbuit. Et hæc quidem in vrbe facta ſunt.

¶Cæſar autem poſt præturam, Luſitaniæ imperium accepit Quũ que potuiſſet latrocinia, quæ ſemper apud illos erant, tollere ſine magno quopiã labore, otium habere noluit. Etenim gloriæ cupidus, & Pompeio, aliisque qui ante ipſum multum potuerant, inuidens, nihil paruum animo concipiebat, ſed ſperabat quidpiam, & ipſe tunc poſſe efficere, conſulque ſtatim decerni, & opera ingentia edere. Quum propter alia, tum quia in Gadibus, quando quæſturã geſſit, ſomnium viderat, quaſi cum matre coiret, & ab interpretibus, ac diuinis didicerat, in magna ſe potentia eſſe futurum. Vnde & effigiem Alexandri ibi in Herculis templo ſuſpenſam videns, ſuſpirauit, & conqueſtus eſt, quod nullum adhuc ipſe opus magnum feciſſet.

¶Ex eo igitur tempore, cum liceret illi pacem habere vt dixi, ad montẽ Herminiũ verſus eſt. Iuſsitque incolas eius in cãpeſtria ad habitandũ tranſire, prætextu quidẽ, ne a munitis locis prodeũtes latrocinarentur, re autem vera, quod non ignoraret, eos hoc nunquã

facturos, atq; ex hoc belli occaſionem caperet. Quod & factum eſt.

¶Eos igitur ad arma venire compulit. Verũ quũ finitimorum quidam veriti ne etiã in ipſos impetum faceret, filios, & vxores, & alia quæ chara, ac pretioſa habebant, vltra Dorium clam exportarẽt, interim dum hæc faciebant, ipſe ciuitates illorum occupauit. Et poſt hæc certamine congreſſus cum ipſis eſt. Obijcientibuſq; armẽta ſua, ac greges, vt in Romanos ad prædam pecorum diſſipatos incurrerẽt exercitum tranſmiſit, illioſq; adortus deuicit.

¶Inter hæc quum cognouiſſet eos, qui Herminium montem habitabant, abſceſsiſſe, & ſibi reuertenti inſidiaturos, tunc quidem alio ſe contulit, rurſus vero exercitum in eos duxit, & quum præualuiſſet, ipſos ad Oceanum vſq; fugienteis inſequutus eſt. Poſtea vero quam illi continentem relinquentes in inſulam quandam traiecere, quum ipſe naues non haberet circa regionem manſit, compactiſq; ratibus, partem quandam exercitus aduerſus eos miſit, multos tamen ibi amiſit.

¶Etenim terram quandam è regione inſulæ exiſtẽtem, quum aduertiſſet militum illorum præfectus, eoſq; illuc adduxiſſet perinde ac pedibus tranſituros, ipſe poſtea æſtus reciprocantis vi coactus, & ſubductus eſt, & illos deſeruit. Ex illis autem alij quidem egregie ſe vlti obcubuerunt. Publius vero Scæuius, ſolus relictus, & ſcuto priuatus, adhæc multis vulneribus ſaucius, in aquam deſilijt ac demum enatauit.

¶ Atq; hæc quidem tunc ſic euenere.

¶ Poſtea vero Cæſar à Gadibus accerſitis nauigijs in inſulam cum toto exercitu tranſiuit, ipſoſq; rei frumentariæ penuria laborãteis ſine pugna ad deditionem compulit. Atque inde cum ad Brigantium Callæciæ ciuitatem prænternauigaſſet, recto nauigiorum curſu, illos qui nondum ad id tempus claſſem viderant, exterruit, ac in poteſtatem redegit.

¶ Hoc, quod heic narrat Dion Cæſarem finitimorum Herminij ciuitates inuaſiſſe, cum eo congruit, quod ait Suetonius Luſitanorum illum quædam oppida hoſtiliter diripuiſſe, quanquam neq; imperata detrectarent, & portas aduenienti patefacerent. Sed quæ nam Herminij pars heic intelligatur, mihi nondum ſatis liquet. Nam ex pecorum gregibus, & armentis, quæ Romanis incolæ ſeparandi execitus gratia obijciebant, videtur ſignificari ſtellæ mons, vt ante dixi pecoroſus, quanquam pars illa vergens ad Meidubrigam oppidum non parum etiam pecoribus abundet.

¶ Vxorum, filiorum, aliarumq; rerum in pretio habitarum exportatio vltra Durium, ad ſtellæ montem Durio propinquiorem videtur pertinere. Rurſus fuga Herminienſium, & Cæſaris inſequutio vſque ad Oceanum, expoſito priori loco monti magis conueniunt. Sed quærendum vtrobiq; quæ nam inſula iſta fuerit terræ cõtigua, ad quam ſiue pedibus, ſiue natatu profugi tranſire potuerint, ad quam ſimiliter, & milites traijcere tentarint.

¶ Non fuiſſe Londobrin, quuius meminit Ptolemæus, (Berlengam modo dicimus) indicio eſt diſtantia à continente non modica. Et quum alia iuxta Luſitaniæ totius littus nulla noſtro æuo extet, hęc de qua Dion loquitur, vel imcumbenti violentius mari abraſa, de letaq; eſt, vel certe pæninſula illa oppidi Pæniſci iuxta Atouguiam, erit intelligenda. Nam etiam nunc alueo quingentis paſsibus lato à continenti ſeiungitur, qui pedibus æſtu cedente tranſitur, redeunte vero, inſula planè fit, neq; adiri vado poteſt. Et forte illo ſeculo fuerit aliquanto maior.

¶ Certe non importúoſum eſſe locum, vt eô Cæſaris claſsis adpellere, & in ſalo eſſe potuerit, Piratæ nouêre. Qua vna ex cauſa Ludouicus Athaidius tractus eius toparcha, vir dignus de quo ſermo longior haberetur, apud Regem Ioannem tertium expoſitis illius oræ periculis, inſtitit, vt liceret illic ſibi caſtrum firmiſsimum, operibus, propugnaculis, omniq; ad arcendos piratas neceſſaria ſupellectile munitiſsimum extruere. Cui huiuſcemodi inſcriptionem præfixit.

¶ SECVRITATI, ET MEMORIAE.

Emmanuelis. Luſitan. Regis. Pij. Fel. inuicti fil.
Ioannes .III. Luſitan. Rex. pius fel. inuictus.
Caſtrum Cum propugnaculis. ad oppidi munimentum.
Atque ad arcendos ab ora maritima
Piratas. Petente. & curante Domino Ludouico.
Athaidio. limitis Atougiaci toparcha.

¶Eamq́ rem ne in hiſtoria vrbium poſtea repeteremus, hic oblata occaſione viſum eſt non prætermittere. Epigramma quoque in tanti viri memoriam, hoc qualecunq́ eſt ipſi fecimus.

Hæc infeſta prius, Prædones ſæpe marini
Qui faciebatis littora, quiq́ mare.
Ite alio poſt hac, longeq́ faceſſite portu:
Longe hinc per vaſtum velificate ſalum.
Donec Athaidius noſtram tuitabitur oram,
Stabit & hæc moles pulchra, ſuperba, minax:
Piratis nullas datur hinc auertere prædas.
Nil rapere hac vobis in regione licet.

¶AC DE HERMINIO SATIS IAM MVLTA.

¶DE TAPIAEO MONTE.

¶Tapiæi montis nomen apud ſcriptorum antiquorum quempiam non legi. Inueni tamen in vita ſancti Martini Saurienſis presbyteri, ſcripta à Saluiato alumno eius familiari. Eam reperi in libro teſtamentorum, venditionumque Cænobij Canonicorum Sanctæ Crucis Conimbrigenſis, charta quadrageſima ſexta.

Quod adnotare volui, vt memoriam ſancti viri, quæ interciderat renouarem. Quam aliquãdo ſpero me editurum, iiſdem quibus ſcripta eſt verbis, vt lectori maiorem fidem faciam. Sed de hoc alibi. Quod ad rem facit de qua agimus, ſcriptor ille qualis qualis eſt, quum oppidum Saurium iuxta decurſum Anei fluminis in Mundam labentis penè ſuperfiua curioſitate deſcribit, Ita ait. Ab vrbe Colimbrianorum decimo octauo Auſtrum verſus, diſtat milliario. Ad Orientem ſunt Tapiæi montis ſaxoſa cacumina, & alia quæ ſequuntur. Ex quibus patet Tapiæum montem eſſe, quem Anſidianum ab oppido nominamus, & inter Rapaciale, & Palumbare oppida excurrit. Quique à Thomario Conimbrigam euntibus ſaxoſo nimis itinere perquam moleſtus eſt. Quod nos in carmine ad Lupum ſcintillam teſtati ita ſumus.

Sic ereptaui cliuum Lapidoſe ſuperbum
Anſidiane tuum, ſic per ſine ſole moleſtos
Anfractus Tapiæe tuos, vergente ſenecta
AEger anhelaui.

¶ Summum montis iugum ſupra Rapaciale oppidum, adhuc, vt ab indigenis didici, portus Tapiæus dicitur.

¶ DE MONTE CORDVBA.

¶Cordubamons in Portuenſi diœceſi nomen adhuc vulgo retinet, niſi quod ruſticorum inſcitia, primum conciſe montem Corduam cœpit appellare, poſtea deprauatius montem Coruum. De quo & de baſilicis in eo Saluatoris, ac ſancti Michaelis Archangeli, particularis fiet mentio in rebus ac hiſtoria ſancti Rodeſindi Epiſcopi, & confeſſoris, quam etiam aliquando, Deo bene iuuante, ex tenebris in lucem proferẽdam curabimus.

¶DE ALCOBA MONTE.

¶Alcoba mons ex Conimbrigenſi diœceſi, per Viſenſem protenſus, in Lamecenſi, Muro monti coniungitur, nulla re alia magis clarus, quam inſigni Virginis Aroccenſium parthenone, & fluuiis nobilium piſcium troctarum, Lampetrarum, aloſarumq́, præter alia vulgata genera, feraciſsimis. Quorum tamen alij in mundam, alij in Vaccam, in Durium alij ſe condentes, ſuorum nominum interitu dant incrementum alueis alienis.

¶DE MONTIBVS MARANO IVRESSO, SVAIO, ET MVRO.

¶Maranum, Iureſſum, & Murum, adde, ſi placet Suaium ob id tãtum referendos putaui, quia Bracarorum prouinciam, ita mediam ſecãt, vt pars, quæ ab iis tendit ad mare. Inter duriominia vocetur, de quuius regionis laudibus, fertilitate, amœnitate, ac ſalubritate extat opuſculum lectione minimè indignum. Altera vero pars, quæ vltra eos montes, Minio ab læua relicto, Orientem verſus adſcendit, Tranſmontana vulgò appellatur.

¶Videntur autem hi montes quaſi rami eſſe quidam montis Vindui. Cuius Florus & Oroſius meminêre. Ptolemæus Vindium vocat, qui ex Pyrenæo ſupra Pompelonem Cantabrorum vrbem, per Victoriam eiuſdem gentis ciuitatem, & Geminos Aſtures late excurrit, donec in duo diuiſus cornua, altero Callaicum petit Oceanum, & Nerium promontorium, altero in meridiem flexus Bracaros, uti dictum eſt, diſſecat, iuxta Aquas Flauias Luſitanam ingreſſus ditionem, ac varijs ſubinde locis nomina quoq; varia ſortitur.

Liber Secundus.

¶DE FLVMINIBVS.

MVltis fluminibus irrigatur Luſitania. Id ſilentio nõ præterijt Strabo. Regio, inquit, de qua loquimur, fœlix eſt, & amnibus magnis, ac paruis irrigua. Qui omnes ab oriente pariter diſiuncti à Tago ſunt, & maiori ex parte nauigabiles, atque auri grumulis abundantes. E quibus Anæ, Tagi, Mundæ, Vaccæ, Durij, Aui, Limiæ, ac Minij tanta claritas eſt, vt in eis explicandis operam inſumare ſuperfluũ videatur, ſunt tamen ſingulis quædam peculiaria, quæ lectoribus, vt opinor, non iniucunda ſunt futura. Veluti Anæ tanto flumini cuniculis ſe totum condere non ſemel. Alicubi interſtitio quadraginta milium paſsuum, rurſusq́ impetu maiori renaſci. Potu eius ac paſtu, ingenita naturæ vi adeo grãdeſcere pecudes, vt Ananis armentis, ac bobus, prima ex magnitudine palma, in Hiſpania tribuatur. Quũq́ piſcoſiſsimus amnis ſit, piſces tamen eius non tã iucunditate ſaporis

quam proceritate commendantur.

¶ Myrtilin vſq; â mari ſubeunt Aloſæ,& Lampetræ, ſiue muſtellas eas,ſiue fluuialeis muranas magis conueniat appellare,vt eas appellauit Tertullianus in libro de pallio notata Vedij Pollionis immanitate, qui damnata mancipia viuariis earum immergebat, vt murænarum ſuctu paulatim abſumeretur, & quidem lampetras Septimium intellexiſſe, indicant verba, quæ ſubdit. Terrenæ beſtiæ, exedentulæ, exungues, & excornes. Marinæ ſiquidem murænæ, vt neque terrenæ beſtiæ erant nuncupandæ, ita neque exedentulæ ſunt, verum dentatæ etiam eminentius. Subeunt & Anam ſub ſidus Martias vſque ad iam adultam æſtatem, Aſturiones iuſta magnitudine, ſed raro maiores, quam vt bini mulum onerent clitellarium.

¶ DISQVISITIO DE PISCE ASTVRIONE.

¶ Peto vero à lectoribus hanc veniam, vt iſto nouitio excellentis piſcis nomine heic me vſum non indignentur, quando medicorum, quorum maxime intereſt, & eruditorum qui de piſcibus ſcripſerunt concertatio adhuc finem non reperit, & diſſidentium mutuo ſententiæ in aliqua certa appellatione, nondum conquieſcunt.

¶ Eorum, qui magis ad veritatem accedere videntur Paulus Iouius Silurum eſſe exiſtimat, & ſane ſunt non pauca quæ fidem videntur facere, ſi è diuerſo non eſſent alia, quæ manifeſte abrogarent. Nam cum Aſturionem fateatur, maleficum neque eſſe, neque eſſe poſſe, quia dentibus omnino careat, ſic ab natura formatus, quoniam piſcibus non alatur, hoc vno argumento, ſuam de Siluro,

opinionem tueri non poterit.

¶ Nam Silurus maleficus eſt, & vt ſcribit Plinius, libro nono, capite decimo quinto graſſatur vbiquunq; eſt, omne animal adpetens, & equos innatanteis ſæpe demergens. Ad hæc, hamo prehenſus, morſu duriſsimi dentis ſæpè hamum frangit, vt in nono hiſtoriæ animalium capite trigeſimo ſeptimo inquit Ariſtoteles. Quibus nihil alienius ab Aſturione commemorari poteſt.

¶ Præterea eodem loco Ariſtoteles Silurum fluuiatilem piſcem eſſe ait, quem ſequitur Plinius libro nono capite decimo quinto. Quū enim de Thynnorum magnitudine eſſet locutus. Sunt, inquit, & in quibusdam amnibus non minores. Silurus in Nilo, Eſox in Rheno, Attilus in Pado, & capite decimo ſexto. Fluuiatilium, Silurus caniculæ exortu ſideratur, libro quoq; trigeſimo ſecundo, capite decimo. Siluri fluuiatilis, qui, & alibi quam in Nilo naſcitur carnes impoſitæ &c.

¶ Strabo etiam libro decimo ſeptimo Siluris abundare Nilum oſtendit. Quod ſiquis propter Plinij verba poſtremo à me poſita, Siluri fluuiatilis, ideo dictum exiſtimet, quia ſint & marini, qui tamen amnes adſcendant, tum alios, tum etiam Nilum, id Strabo, de Nilo conſtanter negat Ariſtobuli auctoritate libro decimo quinto. Tradit etiam, inquit, Ariſtobulus nullum ex marinis piſcibus in Nilum recurrere, præter aloſam, & mugilem, & delphinum, propter crocodilos. De Siluro tanquam Nili indigena nihil dixit.

¶ Fluuiatilis ergo eſt. Aſturiones vero, pelagici, niſi quod pinguioris pabuli gratia, dulceis petunt aquas, quibus, & pingueſcūt, & ſalſuginis depoſita triſtitia in obſonijs longe ſuauiores guſtui efficiuntur.

¶ Gulielmus Rondeletius, laborioſo, & docto, de piſcibus edito volumine, qui nunc Aſturio eſt, Acipenſerem Latinis fuiſſe contēdit. Dorioni Græco autori Oniſcon dictum, Galaxiā Galeno. Sed quid reſpōdebit Plinio, qui libro nono capite decimo ſeptimo ait. Apud antiquos piſcium nobiliſsimus habitus Acipenſer, vnus omnium ſquamis ad os verſis contra aquam nando meat. Nullo nunc in honore eſt quod quidem miror, cum ſit rarus inuentu, quidā eum Elopem vocant.

¶ Quid etiam Plutarcho? Qui in libro de induſtria animaliū, quū dixiſſet piſces omneis cauere, ne ventus à tergo incumbens ſquamas ſurrigat, cicatꝙ. Addidit, hoc igitur commune piſcium eſt omnium, Acipenſere tantum excepto, ſecundum ventos & fluctus meat hic, ſquamæ vulſionem veritus, vt quarum commiſſuras ad hos verſas habet. Vbi enim ſquamæ in Aſturione? vt de conuerſis ad os ſileam.

¶ Nam quod Rondeletius litem ſe diremiſſe autumat, reſpondens, dictum eſſe hoc, ab iis, qui Acipenſerem eundem eſſe cum Elope exiſtimarint, equidem probare, non poſſum. Piſcem hunc, cui Aſturioni nomen fecerunt neoterici, aut norat Plinius, aut non norat, Plutarchum prætereamus, non noſſe, veriſimile non videtur, cum eſſet omnium marium indigena, & omnium ferè omnium, quum in Romano orbe, tum vero in ipſa Italia hoſpes aſſiduus. Si norat, & is Acipenſer erat qui poterat ſquamas eum non habere ignorare? Quomodo ergo Acipenſeri, non modo ſquamas, verum ad os verſas attribuit?

¶ Videlicet dormiens literis iſta mandabat. Non norat fortaſſe, quoniam rarus inuentu eſſet. Ita certè Acipenſer. Admodum enim raro capi, etiam in libro de fato, Cicero teſtis eſt, vt aſſerit in tertio Saturnalium Macrobius. Nam nos eum Ciceronis librum imperfectum habemus. Cui ignotum quoque fuiſſe Acipenſerem in-

dicant ipſiuſmet verba. Etenim cum allatum ad Scipionē dixiſſet, raro inquit, admodum capitur, ſed eſt piſcis, vt ferunt, in primis nobilis, & Plutarchus ipſo in libro de Anthia ſacro piſce apud Homerum, Eratoſthenes inquit, Auratam videtur, Pernicemq́ſupercilio flauente, ſacrumq́ dicere. Multi Acipenſerem. Nam & hic rarus eſt, & ægre capitur. Conſpicitur autem circa Pamphyliam ſæpe. Martialis quoq; rarum dicit.

Ad Pallatinas Acipenſem mittite menſas,
Ambroſias ornent munera rara dapes.

¶ Quis autem vel Plinio, vel Ciceroni, vel etiam Martiali credat, raro capi eum piſcem, qui Pado, qui Tyberi, vt nihil amplius dicam tam familiaris ſit? Acipenſer autem non tantum rarus admodum, ſed etiam omnino peregrinus.

¶ In Halieutico dixit Ouidius Tuq; peregrinis Acipenſer nobilis vndis. Sed dolendum quoniam in hoc verſu fragmentum eius libelli nos deſtituit. Forte enim de Acipenſere plenius inſtrueremur. Illud tamen ſatis eſt, peregrinum vocaſſe piſcem, vt ea peregrinitatis appellatio Aſturioni conuenire nullo modo queat, piſci perquam domeſtico.

¶ Caret ſquamis Acipenſer, inquit Rondeletius. Hoc nunquam euincet per Plinium, neq; per Nigidium Figulum naturalium rerū maximum indagatorem, vt eum honoris cauſa vocat apud Macrobium Serenus Sammonicus, neq; per Plutarchum, neq; per Macrobium, ipſumq́ Serenum, qui in Seueri principis conuiuio Acipenſerem crebro elitarit, & quæ de ſquamis ad os verſis à Plinio dicta ſunt, vera eſſe ex Nigidio confirmarit.

¶ At ex Archeſtrati ſententia Athenæo referente, Galeus Rhodius idem eſt cum eo, qui apud Romanos cum tibijs, & coronis, coronatiſq; miniſtris cœnis inferebatur, vocareturque Acipenſer. Sit ita ſanè. Sed oſtendendum erat Rondeletio, Aſturionem Galeum eſſe Rhodium, eumq; eſſe qui tanta pompa ad menſas deueniret. Quod ille non facit. Imo ille ipſe Galeus Rhodius, potius idem eſſe cum elope uidetur. Nam elopem, quem in profundo tantum Pamphylio mari paſci, nec niſi raro, ac vix capi, aiunt Columella, & Aelianus. Rhodium quoq; eſſe oſtendit ex varrone Gellius libro ſeptimo capite decimo ſexto, vt Galeus Rhodius, & elops Rhodius idem piſcis ſit, à Romanis dictus Acipenſer.

¶ Vnde & Plinius Acipenſerem, quoſdam vocaſſe elopem dixit. Inter quos fuit Appion Grammaticus, vt refert Athenæus.

¶ Theodorus Gaza homo non minus Latinè, quam Græcè eruditus, quique Græca nomina ſemper Latinè, quoad fieri poterat, reddere Conatus eſt, apud Ariſtotelem de hiſtoria animalium libro ſecundo, capite decimo tertio elopem Acipenſerem tranſtulit. De branchijs enim piſcium agens Ariſtoteles, ita ſcribit. Alijs binæ vtrinq; alteræ ſimplices, alteræ duplices, vt congro, & ſcaro, Alijs quaternæ vtrinq; ſimplices, vt Acipenſeri, dentici, murænæ, anguillæ. Quod ſi certi eſſemus eundem cum elope eſſe Acipenſerem, vt vertit Theodorus, & multi dixere Græcorum, hæc vna quaternarum branchiarum nota, ſatis nobis erat, ad excludendum ab Acipenſeris nomine Aſturionem.

¶ Etenim pro ea mole, tam exiguæ, ſimplices, & opertæ illi brãchiæ ſunt, vt brãchijs carere ſit potius exiſtimandus. Naribus autẽ refrigeratur, & quã hauſtu collegit aquã, eã illo ſẽper patẽtis proni oris foramine reijcit. Verum ſit ne idem Elops Rhodius, vel Pãphylius

ſiue Galeus Rhodius, cum Acipenſere, viderint Græci. Certe tàm Elops, quam Acipenſer peregrini ſunt. Ouidius in ſuperius citato libello ſic ait.

Et pretioſus Elops noſtris incognitus vndis.
Tuq́ peregrinis Acipenſer nobilis vndis.

¶ Quibus Ouidij carminibus adductus Plinius, in fine libri trigeſimi ſecundi falli eos dixit, qui Elopem Acipenſerem exiſtimaſſent, quum diuerſi ſint, licet, & hic, & ille peregrinus.

¶ Aſturio autem, vt ante dictum eſt in omnibus Romani orbis fluminibus, paulo tamen maioribus, atq; in Pado, ipſoq; Tyberi tam frequens eſt, vt parum conſiderati fuerit hominis, quæ de Acipenſere, ſiue Elope dicta ſunt, Aſturioni tribuere, & Nigidium, Ciceronem, Plutarchum, ac Plinium, illisq; minores, doctos tamen, & antiquos, tam pueriliter eſſe hallucinatos exiſtimare.

¶ Acipenſer igitur, ſit, ſi placet, cartilagineus, ſit triangulari corpore, vt eum contendit eſſe Rondeletius, dummodo ſit paruus, vt ait Athenæus, dummodo peregrinus, nec alibi, quam in Pamphylio, vel in Rhodio mari, & raro, ac vix captus, Aſturio certe vulgatiſsimus piſcis eſſe non poteſt. Atq; hæc reſponſa ſint Rondeletio.

¶ Hermolaus Barbarus nobilium ſtudiorũ gloria inſignis, à Paulo Corteſio ſententiam rogatus, per epiſtolã reſpondit Aſturionẽ antiquitus Hyccam fuiſſe Athenæi teſtimonio, hac adductus coniectura, quod Hycca porculũ ſignificet, & Aſturio præſertim adhuc paruus porcelletus ab Italis nominetur, à porco, vel porculo ſane per diminutionẽ facto nomine. Quuius opinionẽ Diuus iuuat Ambroſius, in dominica paſſione, cũ dicit. Gutto ſiue gulo porcellũ amat, vt comedat.

Et in Hexamero, Iudæos marinis porcis veſci dicit, quum terreſtribus abſtineant. Quæ coniectura non tam frigida eſt, quam eam Iouius exiſtimauit.

¶Si tamen frigida videatur calfaciamus nos eam verbis Iſidori ſcriptoris, neq; heſterni, neq; tanquam ignobilis contemnendi. Is Ethymologiarum libro decimo ſecundo. Capite de piſcibus, diſerte, & ſine vlla ambiguitate, Aſturionem modo Italis vocatum, ita deſcribit. Porci marini, qui vulgo vocantur Suilli, quod dum eſcam quærunt, more ſuis terram ſub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, & niſi roſtrum arenis immergant paſtum non colligunt.

¶Non potuit, neq; planius, neq; euidentius res aperiri. Roſtrum habet piſcis oblongum, inſtar proboſcidis, ſub mento circa guttur foramen, magis, quam os, dentes autem nullos, neq; maxillas. Quare dum paſcitur roſtrum limo, ſoloq; aluei, vt immergat, neceſſe eſt, nihil alioqui comprehēſurus. Eoq; fit, vt cum paſcitur, limi reuolutio ē fundo ad ſummam aquam pertingens indicium latentis coloci faciat piſcatoribus. Bene igitur piſcē nobis expreſſit Iſidorus. Nec tacuit nomen hoc, quo Hiſpani omnes vtimur. Suillos enim appellamus, ſiue vt mere Luſitanè dicam Soilhos.

¶Quod ſi de Iſidori ſide dubitabūt, quibus is autor idoneus non videtur, inter varias de Siluro, Oniſco, Galaxia, & Acipenſere ſententias, ne videatur abſurdum, ſi etiam nos ſcrupulum doctis iniſciamus, adductis duobus piſcium generibus, qui Aſturiones nō ineptè videri queāt. Ex Niliacis piſcibus, à Strabone primo loco numeratur Oxyrinchus ex eo vtiq; dictus, quod oblogum, atq; acutum roſtrum habeat. Talia vero eſſe Aſturionum roſtra, indubitatum, nec minus certum frequentem in Nilo eſſe capturam.

¶In Danubio quoque ac Boryſthene piſcis capitur, cuius ita memi nit Plinius libro nono, capite decimo quinto. Et in Danubio, mari extrahitur Porculo marino ſimillimus, & in Boryſthene memoratur præcipua magnitudo, nullis oſſibus ſpiniſue interſitis, carne prædulci. Emēdat eum locum Gelenius, & pro, mari extrahitur, reponit Mario extrahitur, vt hic piſcis oſſibus, ac ſpinis carens, Mario vocetur. Emendandi occaſionem ſumpſit partim ex eo, quod quum illic fluuiatici piſces referantur, marino locus eſſe non videbatur, partim quod hunc Itali, quibus ob ſalſamēta notus eſt, Moronem adhuc ſemilatino appellent nomine. Iouius inter ſalſamēta prædura, valdeq́ rubentia ignoti ſibi piſcis fruſta, Moronem vocat.

¶Sedenim ſi tueri veterem lectionem velimus, intelligemus Pliniū innominatum reliquiſſe, ſigna autem dediſſe maximæ cū marino Porculo ſimilitudinis. Et capi quidem in Danubio, ac Boryſthene, verū à mari extrahi. A mari enim tractus Danubium, ac Boryſthenem ſubit. Vtro autem modo legamus non multum refert, niſi quod Gelenij lectio blādior eſt. Mari extrahitur, pro trahitur ex mari, & paulo coactior. Quanquam nec ſic tota periodus mihi non ſuſpecta eſt. Deſidero enim Plinianæ dictionis iūcturam, & concinnitatem, quæ languida, ac diſſoluta heic videtur. Quare donec alius me fœlicius locum emendet, ego ita legerem.

¶Et in Danubio Mario extrahitur, Porculo marino ſimillimus, & in Boryſthene. Memoratur præcipuè magnitudo nullis oſſibus, ſpiniſue interſitis, carne prædulci. Hoc videlicet ſenſu. Præcipuè memorari in eo piſce magnitudinem ſine oſſibus, ſine ſpinis interſitis, carne autem prædulci. Cæterum hunc piſcem, ſiue innominatum, ſiue Marionem dictum, Hermolaus in Corollario capite de Homotaricho, Antacæum exiſtimat, ſortitū nomen hoc ab amne, qui in Mæotin ex regione Antacarum influit. Eos piſces Delphinibus magnitudine pareis libro decimo ſeptimo Strabo aſſerit. Herodotus autem libro quarto de Boryſthene agens, magnitudine cetaceos, ſpinis carētes, & ad Salituram dicit optimos. Atqui à Boryſthene, Phaſi, &

Tanai,ſalſamenta,ex Aſturionũ ouis ſalitis,Cauiaria vulgo dicta, & ex dorſuali parte,quæ vocãt Schinalia,& pleuras, ideſt,latera,& hypocælia, ideſt, abdominis, pubisq́ partes,per totam Italiam circunferri,vulgatiſsimum eſt.

¶Ea ſalſamenta, quæ ex Aſturione eſſe omnes fatentur, Hermolaus ex hycca,vel hyſca,ideſt porculo marino conſtanter affirmat. Hyccã autem,ſiue hyſcam ſturionem Italiæ conſenſu ait appellari. Conſiderent igitur,& expendant eruditi,num Oxyrynchus Strabonis, Mario ſiue innominatus Plinij piſcis,quem Antacæum Hermolaus interpretatur,ipſeq́ Strabonis,& Herodoti Antacæus,hycca,ſiue hyſca Athenæi,& porculus,idem omnimo piſcis ſit, Sturio, ſiue Aſturio modo vocatus.

¶Verum Mario,vel innominatus Plinij piſcis, ſit ne idem, qui marinus Porculus, an alius illi ſimillimus liquido nobis non diſtinxit Plinius. Mihi ſatis eſt innominatum hunc,vel Marionem, ſiue Antacæum ſine oſſibus ſine ſpinis,carne autem prædulci, ac ſimillimũ marino Porculo indicari. Iam enim hinc habeo porculum marinum oſſibus,ac ſpinis carere,& prædulci eſſe carne. Iſthæc Sturioni ineſſe qui ignorat Aſturionem neq́ vidit,neq́ guſtauit.

¶Si vero quis obiiciat Aſturioni oſſa quædam minime deeſſe, videlicet in capite, huic reſpondero ea nequaquam vera eſſe oſſa, ſed callo ſam quandam cartilaginem, aut ſi ſenior piſcis eſt, eaq́ oſſa habeat duriuſcula,id tam puſillum eſt, vt pro non oſſibus merito habenda ſint. Si vero idem eſt Mario, & Antacæus, & Porculus marinus, imo etiam ſi diuerſus eſt, ſimillimus tamen, relinquitur recte nos docuiſſe Iſidorum.

¶Tot nomina, inquiet aliquis, vni piſci? Neminem ea nominum multitudo conturbet. Sapienter enim Plinius loco ante citato. Græ-

cis enim in pleriſq; nominibus, vti par erit, quando alijs, atq; alijs eoſdem diuerſi appellauere tractus. In Aegypto itaq; à roſtri effigie Oxyrynchum dixere ad Boryſthenem, & Mæotim Antacæ gentes ſibi domeſtico Antacæo nomen fecere. Hyccam Græci, vel Hyſcam maluerunt. Latini porculum, & porcum nominis ab Iſidoro red dita ratione.

¶Congi latiſſimum in Aethyopia regnum, cum ſuis regibus, opera, & ſtudio pientiſsimorum Luſitaniæ regum, ab Idolorum cultu conuerſum eſt, & in Chriſti religione mira pietate perſeuerat. Per eius medium, vt ferunt incolæ, Nili brachium ab ipſis ſtatim fontibus diuiſum, tam vaſta magnitudine, ac, tanto impetu, non modo fluit, verum etiam rapitur, vt duodecim millia paſſuum latitudo excedat, alueo ad immenſitatem profundo. In eo iidem piſces, eademq; animalia gignuntur, quæ in brachio illo, quod per Aegyptum meat, proceriora tamen, & corporum mole auctiora omnia. Immanes ibi & Crocodili, & hippopotami, & aliorum Nilo domeſticorum piſcium maxima toto flumine multitudo.

¶Aſturionum quoq; ingens copia, fiſci tamen regij. Capitaleq; eſt captum piſcem regium ad regem non deferri. Delatum ipſe cui vult donat. Angullum ibi vocant, id eſt, Porcum. Differentiæ tamen cauſa, Angullum amazi, hoc eſt aquarum Porcum dicunt.

¶Duo hinc ſumo argumenta. Alterum Nili Aegyptiaci, Oxyrynchos, Aſturiones in hoc Aethiopico brachio captos mihi videri. Nã & heic, & illic, iidem Nilo familiares immeant, & naſcuntur piſces, eademq; reperiuntur animalia. Neq; futile videri argumentum debet, quum eodem bis vtatur Plinius libro quinto, capite nono tum circa Nili originem, ex lacu Nilide, ibi, inquit, piſces reperiuntur Alabetæ, coracini, ſiluri, Crocodilus quoque. Inde ob argumentum hoc Nili ortus creditus, tum mox, quum aliquot dicit in itinere conditum, in Maſſæſylorum gente dicat erumpere, iidem animalium

argumentis, Nilum agnoſci tradit. Quumq́ ſe rurſus condiderit viginti dierum deſertis, proſilire tandem ad proximos Aethiopas, fonte nigri vocato. Diuidi autẽ in ramos, vt Aegyptum prætercam, indicio eſt, Zanaga appellatus amnis iiſdem refertus animalibus, quẽ a Nilo defluere compertum à noſtris eſt.

¶ Alterum duorum, quæ me Sumere dixi argumẽtorum, Porcorum videlicet nomen, quod illis tribuit Iſidorus, Aethiopicarum gentiũ conſenſu validius confirmari. Sed vt tandem finiam, ſi leuioribus coniecturis vſi videamur, interim tamen dum veritas eruitur, arbitratu ſuo appellent Itali, cæteræq́ nationes, recenti nomine Sturiones, ſiue potius Aſturiones, à Minio Aſturiæ flumine, vt apud Clementem ſeptimum Pont. Max. noſter Michael Siluius diſſeruit, appellemus nos porcos marinos, aut ſi amphibologiam timemus, quia ſunt & alij porci marini, tum Plinio, tum Straboni, ſimpliciter appellemus Suillos, nomine à mille iam annis, & ſupra Iſidori ætatem, Hiſpaniæ noſtræ peculari, ac vernaculo. Sed de his nimis multa.

¶DE CALLIPODE.

¶ Callipodis meminit ſolus Ptolemæus, eſtq́ is qui in Cetobrigenſem, ac Salacienſem ſinum ingreditur, ad duodecim millia paſſuum ſupra Salaciam, onerarijs nauigijs, & celocibus nauigabilis. Nos vulgo Sadanum appellamus. Quod nomẽ, vt non à fonte, vel ab origine, quaſi ſuũ detulit: Sed poſtea quam Exarrama, Odiuella, ſancta detinentia, diuerſis ex locis collecta, torrentium, ac fluentorum multitudine in amnium iuſtorum opinionem aucti, & in alueum vnum confluentes, paulo ſupra portum Regium, ſuis depoſitis nominibus honorem illi ceſſerunt, Sadanus vocari cœpit, ita nomen id non longe perfert. Sed poſt ſedecim, aut paulo amplius milliaria vſurpatum amittit. Salacienſi æſtuario longiſsimo præoccupatus. Videlicet, ne recens vſurpato nomine, Deæ Salaciæ, exqua vrbi no-

men, de interitu fluuiorum trium ſuperbius ſe iactaret.

¶Familiares huic flumini ſunt mugiles, tum cephali, tum labiones, barbi, & anguillæ egregio ſapore. Boræ quoq;, & minores alij piſces. Atq; vbi ſalſis intermiſcetur, vncus cammarorum, pectinumq; prouentus ingens. Raro lampetra in eo capiuntur.

¶DE TAGO.

¶Tagus in ſinum Oliſiponenſem ingreſſus, librum pro ſua dignitate poſcebat peculiarem. Tot enim vrbes, tot valida, & opulēta oppida, in ſinus ambitu, & per vtraſq; amnis ripas, centum fere miliū ſpatio. Tantum vetuſtatem colligenti, idonea modo materia non eſt.

¶Quin & multa, quæ de fluuio Strabo prodiderat, ad nos integra non peruenerunt. Indicio eſt, confuſa verborum ſeries. Deinde promontorium Barbarium, & eruptiones Tagi, in quas recti nauium curſus. Sunt autem ſtadia decem. Hoc in loco, & maris infuſiones ingruunt, quarum vna vltra ſtadia quadringenta extenditur à turri iam dicta. Ea in parte aquantur &c.

¶Certe corruptum locum vel hoc teſtatur. A turri iam dicta. A qua turri? Nullius enim mentio præceſſerat. Et illud. Ea in parte aquātur. Iponlacia. Quibus reſtituendis locis cum impar ego ſim, expectanda erunt, vel fœliciora ingenia, vel exemplaria emendatiora.

¶Miſcetur Tagus marinis aquis in intimo ſinu ad oppidum villā francam. Latitudinem oſtij Strabo ſtadiorum eſſe viginti tradidit, altitudinem vero permagnam, vt à nauigijs milia decem vectantibus nauigari facile poſſit. Hoc verum eſt, nauigaturq; duplici ca-

nali, veteri, ac nouo, & quod ait in ſuperioribus campis æſtus acceſſione duas diffundi inundationes, vt ad ſtadia centum & quinquaginta facies extet pelagi, reddaturq́ planicies tota nauigabilis, hoc nos experimur ab ipſo oppido villa Franca, vſq́ Beneuentum. Sed inſula ſtadiorum triginta longitudinis, & æqualis fere latitudinis, fertilis optimisq́ uitibus conſita, quæ nam fuerit, aſsignare non poſſumus.

¶ Multæ ibi ſunt inſulæ, ac fertiliſsimæ quidem, ſed nullis vinetis cõſitæ. Frumentariæ enim factæ omnes ſunt, aut paſtionibus ſeruatæ.

¶ Quod vero dicit agrum circum circa bonitate cõſpicuum ſcimus, non ſolum eo loci, ſed ex vtroq́ amnis latere campos illos ad Tancos vſque, limoſis inundationibus, tam lætos, ac fæcundos effici, vt ſimpliciſſima, fereq́ nulla aratione triticum quidem, & erdeũ quinquageſimo ab ſatione die metatur, ſingulari terrarum omniũ exemplo. Statimq́ in leuiuſcule aratis dicam, an ſcalptis, milium ſeratur, vbere ocyſſimoq́ prouentu, vel inter pauciſſimos à meſſe ſublata dies, nullo ſatu, ſed ſponte ſeges regerminet, fæcunditate reſtibili.

¶ Vt quod de Erytheia cõtra Luſitaniam inſula, quæ nuſquam modo eſt, mela tradidit, longe in his agris, amniſq́ inſulis cõtingere copioſius experimenta demonſtrent. Siue frugum vbertas, ſiue pabuli abundantia requiratur. Tale ingenium glebæ eſt, quam Tagus inundationibus lætificat. Vereq́ dixit Strabo. Vicina Tago cæterorum opulentiſsima ſunt oppida.

¶ Amnis quidem piſcium feraciſsimus eſt, oſtreorumq́ redundans. Inter Taganos piſces principatum obtinent Aloſæ, & propter bonitatem, & propter copiam. Alterum Aloſarum genus, de quo in Aegidio Scallabitano diſputaui, ſabogarum, vel Sabellarum, ſtri-

goſius, inſipidiusq́ eſt, præterquam Maio menſe, tunc enim aliquã in edulijs habent gratiam, verum ita, vt recentes à flumine prunis in craticula toſtæ, petroſelini pultario ex piperi, ac mali medici ſucco cõdiantur, vt merito de his intellexerit Auſonius, quum in Moſſella dixit.

Stridentesq́ focis obſonia plebis aloſas.

¶ Raræ in Tago capiuntur Lampetræ, rariores Marini porculi, ſiue Suilli. Iam enim audeo Iſidoro niti. At celebris illa auri fama per omneis poetas vulgatiſſima, obſcurior modo, ac prope extincta eſt, cautione legum, ne commotæ arenæ depreſſiores frumentarios agros nocumento afficiant. In teſtimonium tamen cantatæ gloriæ, regum Luſitanorum ſceptrum ex Tagano auro, quo purius reperiri nullum poteſt factum, & ſcimus, & non ſemel vidimus.

¶ DE TAGI NO-
MINE.

¶ De ipſo Tagi nomine, quũ aliquid etiam cuperem annotare, nihil inueſtiganti oblatum eſt, quod vllum operæ eſſe pretium exiſtimarem. Piget autem fabularum, quas Ioannes Annius in fictitium ſuũ Beroſum effudit, Tagum dictum fuiſſe à nomine regis, qui poſt Brigum in Hiſpania regnarit. Iſidorum demiror virum magnum & rerum multarum bene peritum, nec elegantiorum literarum tam expertem, vt inſolenti faſtidio ſit à dicendo teſtimonio ablegandus.

¶ Is etymologiarũ libro decimo tertio. Tagũ, inquit, fluuiũ Carthago Hiſpaniæ nũcupauit, ex qua ortus procedit. Fluuius arenis auriferis copioſus, & ob hoc cæteris fluuijs Hiſpanorum prælatus.

¶Omitto quod non oritur à Carthagine Tagus, ſiue Carthaginem nouam Aſdrubalis intelligamus, ſiue veterem Ilercaonum etiã Hiſpaniæ, cuius ſolus meminit Ptolemæus, non autem Cicero, ſicut ex non adhibita diligentia exiſtimauit, & adnotauit in Pomponium vadianus adducto Ciceronis loco de lege agraria. Tum ipſam veterem Carthaginem vendunt. Cicero enim quam veterem Carthaginẽ vocarit, ſatis aperuit libro ſecũdo de eadem agraria lege. Et in Africa, ipſam veterem Carthaginem vendit.

¶Verum hoc omiſſo, intelligere non poſſum quo nam modo Tagus à Carthagine ſit nuncupatus. Neq; tamen mirum, ſi Iſidori coactior, ac cõtortior etymologia videatur, quum M. Illi varroni non perbene ſemper res ea ſucceſſerit.

¶Fuit ex noſtris, qui alicubi ſcripſerit Olyſſem quo tempore Oliſiponem condidit, à ſocio Tago, qui in flumen ceciderit, ipſum Tagi nomen fluuio indidiſſe. Nec abhorrebat à vera ſimilitudine, ſi antiquitatis fundamento niteretur.

¶Fateor igitur nõ noſſe me vnde iſthæc Tagi originatio proceſſerit. Sed vnde vnde ſit, antiquiſſimum nomen eſt, nec aliud flumini fuiſſe comperitur. Bætin Cirtium ab incolis apellatum ſcribit Liuius. Græcorum quidam, Tarteſſum dixere, vt Steſichorus apud Strabonem. Stephanus ab indigenis Percem vocari tradit.

¶Tago nulla nominis contigit mutatio, neq; apud Græcos, neque apud Latinos. Eſſe vero nomen vetuſtiſſimum etiam viris propriũ in Latio, oſtendit Virgilius AEneidos libro nono. Dum trepidant, ijt haſta Tago per tempus vtrumq;.

¶Hiſpano quoq; regulo cuidam, nomen idem fuiſſe, quum rerum in

Hiſpania Carthaginienſes potirentur, auctor eſt Silius libro primo Aſdrubalis crudelitatem, Tagi reguli ſæuum interitum, & ſerui non minus magnanimam in vindicanda iniuſta domini cæde, audaciam, quam in perferendis ob patratum nobile facinus cruciatibus, generoſam patientiam his carminibus proſequutus.

Interea rerum Aſdrubali traduntur habenæ.
Obcidui qui ſolis opes, & vulgus Iberum,
Bæticolasq́; viros fatis agitabat iniquis.
Triſtia corda ducis, ſimul immedicabilis ira,
Et fructus regni feritas erat. Aſper amore
Sanguinis, & metui demens credebat honorem.
Nec nota docilis pœna ſatiare furores.
Ore excellentem, & ſpectatum fortibus auſis,
Antiqua de ſtirpe Tagum, ſuperumq́; hominumq́;
Immemor, erecto ſuffoſſum robore, mæſtis
Oſtentabat ouans populis ſine funere regem.
Auriferi Tagus adſcito cognomine fontis,
Perque antra, & ripas nymphis vlulatus Iberis.
Mæonium non ille vadum, non Lydia mallet
Stagna ſibi, nec qui riguo perfunditur auro
Campum, atq́; illatis Hermi flaueſcit arenis.
Primus inire manum, poſtremus ponere Martem,
Quum rapidum effuſis ageret ſublimis habenis.

¶ DE MVNDA.

¶ Munda ſequitur, in medium fere vltimi promontorij latus effluẽs vt Mela tradidit. Inter Durium, atq́; Tagum, æquis fere ab vtroq́; ſpatijs ſeparatus. A Durio Tagus inquit Plinius. CC. M. Paſſ. interueniente Munda.

¶ Non longe oritur, aurifer & ipſe, minoribusq́ nauigijs aliquatenus, cymbis vero fluuiaticis, vsq́ Conimbrigam hodiernam, & ſupra nauigabilis. Abundat Aloſis, Lampetris autem vbiq́ ſcatet laudatiſsimis, in ſuperioribus etiam Troctis. Rapax eſt, ac modicis imbribus excreſcit ad inſaniam.

¶ Agros fœcundat tritico, ordeo, ſecale, olyra, milio, panico, & præcipue lini magna copia tenuiſſimi, & quum quouis optimo conferendi. Non procul Catina oppidum (ita enim legendum) vulgo Catima dictum, etiam adhuc extat, in quuius agro fontes illi ſunt Plinio libro ſecundo memorati, alter omnia reſpuens, alter abſorbens, ille quia fere communem cum reliquis naturam habet, miraculo nequaquam eſt. Hic propter mirabilitatem quotidie a viſentibus frequentatur. Feruentiam vulgus appellat.

¶ Vidi egomet cum illo iſſem cum Alphonſo Cardinale principe memorabili, cæſam arborem bene magnam in lacunculum arenæ, in quo ebulliens fons diffunditur pedali altitudine, iniectam, paulatim inter arenas ſorberi, & poſt paruam moram non comparuiſſe.

¶ Amnis Straboni Muliadas appellatur. Sic enim libro quarto circa medium fere ſcribit. Deinceps poſt Tagum nobiliſſima flumina ſunt Muliadas, paruas habens nauigationes. Itidem Vacca fluuius.

¶ DE VACCA FLVVIO.

¶ Medio fere inter Mũdã, & Duriũ interuallo, vacca in mare influit

& ipſe, vt Strabo ait, quemadmodum, & Munda paruas habens nauigationes: Nec longe ortus, aloſarum, lampetrarum, troctarumque ferax. Vacuam illum Strabo vocat, Vacum Ptolemæus. Oritur non peregre, ſed paulo ſupra Alcobam montem collectus, indeq; leni alueo illapſus multos, nec exiguos fluuios, ac fere parem Agatham in ſe condit. Iamq; intra modum magnus miſcetur mari.

¶Errore putauere quidam vaccæos populos ab eo denominatos, quum intra Luſitaniam ortus, latiſsimis Vaccæorum Tarraconenſis prouinciæ populis dare nomen non potuerit. Potius igitur a Vacca oppido, quod fuit iuxsta Pyrenæum, vt refert nono etymologiarum libro Iſidorus, Vaccæum nomen eſt factum, & late per citeriorem Hiſqaniam propagatum.

¶Sed de Vaccæ fluminis oſtio, maritimoq; tractu, inter recenſendas vrbeis, quod ad rem faciat non omittemus.

¶DE DVRIO.

¶Durius claritate ſua, & ſcriptorum teſtimonio celebratiſsimus, aquarum mole Tagum ſuperat, niſi quod compreſſiore, vt fere inter monteis, alueo fluit, Tago per liberos, & planos campos ad oſtentationem ſe dilatante. Heinc apud nos vice prouerbij vſurpatum. Tagus tulit famam, ſed Durius vehit aquas.

¶Cæteris amnibus, Minio excepto, grandiores fert aloſas, Lampetras, & Troctas, quas iure præferunt delicatioris gulæ æſtimatores,

Salmonum parcior,& Aſturionum.

¶Nauigatur aduerſo amne M.P. fere centum, vſq; ad cataractam, vnde ex rupe lenunculorum adſcenſum impediente, magno fragore præcipitatur. Ingens ibi lampetrarum rupi ſub cadente in arcum aqua oribus adhærentium captura eſt. Locum cum oppidulo, Sanctum Ioannem ad Piſcariam, vulgo appellant.

¶Nobis adoleſcentibus Martinus Ficaretus iuris conſultus,& Latinarum literarum non imperitus, quibus operam non ignauam ſub Politiano Florentiæ dederat, cum intelligeret, amota cataracta, poſſe cymbas vſque ad maxime frumentarios Sarabris, Senticæq; agros paruo negotio ſubuehi, & frumento onuſtas prono amne redire, nõ minima laxioris annonæ prætenta ſpe, patriæ emolumento, rege permittente, priuatus ipſe, & impari tantæ rei cenſu, moliri opus attentauit, bonamque obſtaculi partem ſummo labore irruperat.

¶Verum illudentibus optimo viro, vel qui ex vetere forte ſimultate nondum illi erant pacati, vel quibus mos eſt, facilius aliorum egregios reprehendere conatus, quam egregium aliquid ex ſe conari, hominemq; tanquam ſemidelirum, apud Regem criminantibus, neq; modo principali munificentia non iuuandum, ſed cœpto temerario etiam prohibendum obloquentibus. Cataractam enim illam, & meatum ſubterraneum non procul a Brigantia vrbe, vbi terræ,& rupibus merſus amnis æſtiuo tempore fere per mille paſſus ſubterlabitur, diuinum non ſine prouidentia eſſe opificium, negata Hiſpanis in mediam Luſitaniam vſque ex vaccæis ea illabendi facultate. Quaſi vero vna illa rupe totius patriæ ſecuritas niteretur, tandem familiari ſua re attenuatus, interuerſoque æmulorum malignitate regali fauore, deſperata perficiendi ſpe deſtitit.

¶ Aurum vehere Durium, ſi nos ignoraremus a Silio poteramus admoneri, dicente. Hinc certant Paciole tibi, Duriuſque Taguſq;. Terris tamen parcitum eſt, ſalutari legum interdicto, quemadmodum de Tago ante diximus. Nomen amnis Latini magno conſenſu Durium appellauere. Ptolemæo Dorias eſt. Dioni Dorios. Straboni tum Durios, tum Durias.

¶ Non bene quidam miſcuerunt Turiam cum Durio, idem ambobus nomen facientes, credo ob Hiſpanicarum rerum ignorationem, quia Turia non tam celebris eſt. Fluit autem Turia iuxta Valentiam, de quo Pomponius libro ſecundo. Sætabin, & Turiam, & Sucronem non magna excipit flumina. Et Plinius libro tertio capite tertio. Valentia colonia tribus M. paſſ. a mari remota. Flumen Turia. Ita enim legendum, & apud Pomponium, & apud Plinium, erudite & vere contendit Hermolaus.

¶ Citat locum Priſcianus libro quinto, & ſexto ex ſecundo Hiſtoriarum Salluſtij, Inter læuam mœnium, & dextrum flumen Turiam, quod Valentiam paruo interuallo præterfluit.

¶ CN. quoque Pōpeius in epiſtola ad ſenatum (quæ vna cum ſalluſtianis fragmentis circunfertur) ex fide veteris codicis, quem apud me habeo. Recepi Galliā, ait, Pyrenæum, Lacetaniam, Indigetes, & primum impetum Sertorij victoris nouis quidem militibus, & multo paucioribus ſuſtinui. Et paulo poſt. Caſtra hoſtium apud Sucronem capta, & prælium apud flumen Turiā, & Dux hoſtiū C. Herennius cum vrbe Valentia, et exercitus deleti ſatis clara vobis ſunt.

¶ Vbi corrupte legitur apud flumen Durium. Turiam enim vocari id flumen de quo Pompeius loquitur, oſtendit Plutarchus in Sertorio. Remedia inquit, in rebus aduerſis, magis claram eius virtutem faciebant, veluti in ea pugna quæ, apud

Sucronem cõtra Pompeium commiſsa eſt, & rurſus in ea quæ apud Turiam aduerſus Metellum ſimul & Pompeium.

¶ Et adducunt quidam Claudianum in laudibus Serenæ.

Te naſcente, ferunt, per pinguia culta tumentem
Diuitijs vndaſſe Tagum, Callæcia riſit,
Floribus, & roſeis formoſus Turia ripis
Vellere purpureo, paſsim mutauit ouile.

¶ Pleriſq; tamen viſus poeta eſt non ſatis œcônomiæ proſpexiſſe. Nam cur fluuium paruum, & alias ignobilem, prætermiſſis Ibero, Bete, Ana, Durio, ac Minio maximæ rei, quam efferre geſtiebat, tãta pompa ſeligeret, ac formoſum roſeis ripis vocatũ Tago copularet, fumini Hiſpanorum famæ vulgatiſſimæ, & dotem quæ pecularis Bæti eſt, vt ait, Martialis. Aurea qui nitidis vellera tingis aquis, illi tribueret? Quare lectionem emendarunt, & pro Turia ſubſtituerunt Duria, quaſi acceperit Claudianus hoc ex Strabone, qui vt dixi Durion, & Durian appellat videturq; congruere ſenſui. Nam dixerat Callæcia riſit floribus, adnexuitq; fluuium, qui Callæciam, & Luſitaniam dirimit.

¶ Primam autem nominis ſyllabam propter Græcam diphthongon produxiſſe creditur, videlicet homo Græcus. Nos tamen Silium præponimus, qui nomen id non tantum cum flumen ſignificat, verũ etiam cum virorum proprium eſt prima ſyllaba breui ſemper enunciat, vt libro quinto,

Quam victor ſub mœnibus ille Sagunti abſtulerat Durio?
Et libro decimo ſexto.
Nobilis hunc Durius ſtimulabat in æquore currum.

¶Claudiani vero Turiam mutare non audemus, potiusq́ circa œconomiam labeculam illi condonandam, quam audaciæ nimiæ, tum circa declinationē tum circa menſurā ſyllabæ, adſpergendā tā bono poetæ notā exiſtimamus. Turia igitur, Turia ſit, & Durius ſuo fruatur nomine, vt Latinis placuit. Nā Græci, in recenſendis Latinis virorū fluuiorū, & vrbiū nominibus, mire variāt, neq́ ſibimet ipſis cōſtant.

¶DE FLVMINIBVS BRACARORVM.

¶Poſt Durium, quo Luſitanos a Callæcis ſeparari ſupra docuimus per Grauios, qui Bracari poſtea dicti ſunt, fluunt, inquit Pōponius, Auo, Celandus, Næbis, Minius, & cui obliuionis cognomen eſt Limia. Non ſeruauit ordinem Pomponius, ſed ſatis habuit omneis nominare.

¶Ordo ſic habet. Celandus, Auo, Næbis, Limia, Minius: Ita enim a Durio ſequūtur. Eſt autē Celandus is fluuius, qui ad oppida Læciā, & Matuſinos mare ingreditur, æſtu iuuante, etiam nauigijs aptus.

¶Auo, ſiue Auus, vt Ptolemæo placuit, notior eſt, & nauigiorum capacior.

¶Næbis is eſt, qui & oppido, & ponti Næbiæ (cuius mentionem facit in itinerario Antoninus) nomen dedit, ſed vbi Cadauo iungitur, ſub Cadaui appellatione exit in mare, ad oppidum Fanum.

¶Limia nomen retinet. Strabo alterius nominis mentionem facit.

¶Obliuionis, inquit, fluuius, quem quidam Limæam, alij vero Belionem vocant. Decipitur autem Strabo in eo, quod ait Limiam à Celtiberis, & Vaccæis fluere. Nõ longe enim oritur, ex paluſtribus quibuſdam locis inter Aquicaldenſem vrbem, & oppidum Montẽ Regium, Tractuſq; ille vulgo Limia dicitur, & incolæ Limici, vt ex columna Aquiflauienſi, quam ſupra poſui, apparet.

¶Cognominis obliuionis cauſam, Strabo idem prodidit, & nos ab illo, quum de Celticis ad Anam ageremus, ſummatim attigimus: Quam tamen, quoniam huic loco propria videtur eſſe, etiam reddemus.

¶Celtici Luſitani ad Anam pertinentes, & veteres Turduli, quum ſocijs armis adhæc loca perueniſſent, traiectoq; Limia coorta ſeditione ducem amiſiſſent, palantes ac diſſipati ea in regione conſedere. Quam ob cauſam flumen obliuionis eſt appellatũ. Nempe quia expeditionis, quam ſuſceperant, & mutuæ ſeditionis obliti, ibidem poſtea quieuere.

¶Auxit religionem vanitas, vt crederent a contactis fluuij aquis obliuionem incurri, adeo, vt cum D. Iunius Brutus cum exercitu eo deueniſſet, & milites fluuium tranſire nollent, raptum ſignifero ſignum ipſe tranſtulerit, & ſic vt tranſgrederentur perſuaſerit, vt in Liuij epitome legimus, & obiter attigit Plutarchus in problematis ſectione trigeſima tertia. Qua ex cauſa Plinius eum fluuium multum fabuloſum appellat.

¶DE MINIO.

¶ Sequitur Minius, quem Iuſtinus libro vltimo à minij frequentibus venis ſic vocatum prodidit. Strabo duo illi nomina tribuit ita ſcribens. Poſt hos Bænis. Alij autem Minium dicunt. Verum ego duplicem errorem ineſſe coniicio. Alterum ſcripturæ, vt non Bænis ſed Næuis legendum ſit. Alterum ſitus, vt vicinitas Strabonem fefellerit. Nam diximus ex Pomponio, Næbin fluuium eſſe Minio, Limiæq; vicinum, qui mixtus Cadauo in Fanuenſi littore erumpit. Verum qui velit ſuo fruatur iudicio.

¶ Cæterum omnes ij fluuij piſcium lautiorum feraciſſimi ſunt, Lampetrarum, Aloſarũ, Troctarũ, Troctiſalmonum, Iridum, atque Salmonum, in primisq; ipſe Minius. Fert Limia Salmones, & Suillos, ſiue Aſturiones, ſed minores. Minius vero prægrandi magnitudine & excellenti præſtantia. Atq; omnes hi, quos hactenus expoſui, veteribus Coſmographis noti fuerunt.

¶ DE ALIIS NONNVLLIS FLVMINIBVS.

¶ Sunt alij, & perquam multi, neq; ignobiles. Qui quoniam in maiores influunt, nec ſuo alueo in mare egrediuntur, Geographiæ ſcriptoribus, aut ignorati ſunt, aut ſuppreſſi. Horum aliquot, dignos qui in notitiam veniant hominum noſtrorũ, referam. Nominibus vbi licuerit priſcis, ac Latinis, vbi minus, ijs, quibus modo appellantur, quam maxime potero, barbarie, ſi qua inerit mitigata.

¶ Quuiuſcemodi ſunt, Cuda, Tamaca, Naban, Ozecarus, Ancus, Caia, Cania, Scila, Subur, Thera, Sæta.

¶ Cudam Luſitani Coam vocãt. Cudam autem vocari, ex inſcriptio-

ne pontis Alcantaræ, vbi Tranſcudani notati ſunt, animaduerti.

¶ Tamacæ ſimiliter nomen ex Aquiflauienſi columna accepi, vbi Tamacani populi recenſentur. Nabanem, & Ozecarum hiſtoriæ ſanctæ Virginis, & Martyris Irenes, quæ ante annos octingentos ſcripta eſt, acceptos refero. De Nabane alias, quum inter vrbes ad Nabantiam ventum erit.

¶ Ozecarus eſt, quem Luſitani Zezarum vulgo dicunt. Is Nabanē excipit, & ipſe in Tagum erumpit, tanta vi, vt Taganas aquas, ad alteram vſq; ripam proſcindat, & quaſi indignatus, quod à maiore flluuio extinguatur, fere ad mille paſſus prono alueo contumaciter mixtioni reſiſtens, a colore dignoſcitur. Nam Tagus flauas ac ſubalbas vehit aquas, hic autem cæruleas, ad nigrorem tendenteis. Arbitrantur a multitudine lini, quæ macerandi cauſa quaquunę; fluit immergitur, eum traxiſſe colorem. Quin, & arguti quidam nomen factum inde putant, quod infecti liquoris graueolentia caput tentet.

¶ Anci nomen, ex vita ſancti Martini Saurīēſis præsbyteri, abhinc annos ſupra quadringentos quinquaginta ſcripta, accepi. De quo quum de Tapiæo monte agerem, ſuperius memini.

¶ Nontacendus eſt Subur, de quo à Ioanne Barrho viro nobili, & inter negotia literato interrogatus reſpondi vetus me nomen ignorare. Sed quum Luſitane Soor dicatur, o litera obſcure ſono inter O, & V. prolata, auſus ego ſum Subur formare, interpoſita, B. Ad ſimilitudinem duorum eodem nomine vocatorum. Alterius quidem in Africa. Alterius vero in citeriore Hiſpania.

¶ Noſter itaq; Subur poſtea Raiæ iunctus, ſuburraiæ nomen accepit, quod perfert, donec exit in Tagum, ibi aloſarum mercatura

nobis Tranſtaganis factus celebris.

¶ Scilia nomen priſcum ſortitus eſt, ab oppido quod præterfluit ditionis Vrbanenſis cœnobij. Ingrediturq; Mundam, iiſdem quibus Munda piſcibus abundans.

¶ DE FERTILITATE LVSITANIÆ.

¶ De hodierno huius prouinciæ cultu, deque eius admirabili tum amœnitate, tum etiam omnis generis frugum copia, atq; vbertate, ſuperuacaneum exiſtimo hic verba facere.

¶ Quæ autem antiquitus de ea re ſcriptores varijs in locis tradiderunt longum eſſet repetere.

¶ Vnum tantum Athenæi teſtimonium adducam, ex quo facile conſtare poterit, quam fœcunda, fertilis ac fœlix regio hæc de qua agimus ſemper habita fuerit.

¶ Is igitur libro octauo Dipnoſophiſtarũ capite primo ita ſcribit.

¶ Vbi Luſitaniæ fertilitatem (eſt autem regio Iberiæ, quam Hiſpaniam Romani appellant,) declarat Polybius Megalopolitanus, ô omnium hominum optime Timocrates, ſcribit libro Hiſtoriarum trigeſimo quarto, quod ibi ob optimam aeris temperiem animalia ſunt fœcunda, atq; homines: nec vnquam fructus deſunt in ea regione: roſæ enim albæq; violæ, aſparagi, resq; huiuſmodi non deſunt per

maius temporis ſpacium, quam trium menſium.

¶ At marinum obſonium, quod ad multitudinem, bonitatem, pulchritudinemque ſpectat, maxime differt ab eo, quod eſt in noſtro mari.

¶ Nam & hordei Siclus, qui medimnum continet, drachma venundatur, & tritici nouem Alexandrinis obolis, vini metreta drachma: hædus mediocris obolo: ſic & lepus: at agnis trium vel quatuor obolorum precium eſſe coſueuit.

¶ Sus, qui ad centum librarum pondus accedat, quinque drachmis in cœnas emitur, ouiſque duabus, Ac ficuum talentum tribus obolis emitur.

¶ Vitulus drachmis quinque, bos iugo aptus, decẽ: ſylueſtrium vero animalium carnes neque prętio quidem vllo dignæ putãtur, ſed has inter ſe conferunt, benigneque admodum viciſſim largiuntur, ac mutant.

¶ Nobis vero bonus larẽſius Romam Luſitaniam adeſſe facit, quotidieq; varijs implet bonis, vt cum ſuauitate magnificentiaque omnia conficiãtur, ſtudet, cum nihil domo afferamus, prætcr ſermones.

Liber Tertius.

¶QVINAM RERVM IN LVSITANIA POTITI OLIM SINT.

QVibus ſubdita fuerit Luſitania ante Carthaginienſes, atq; Romanos haud facile dixerim, niſi forte Luſcinio regulo putemus, de quo & Culca, Liuius libro tertio decadis quartæ. Quum is ſtatus rerum in Aſia, Græciaq;, & Macedonia eſſet, vix dum terminato cũ Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hiſpania vlteriore coortum eſt bellum. Marcus Heluius eam prouinciam obtinebat. Is literis ſenatum certiorem fecit, Culcam, & Luſcinium regulos in armis eſſe. Cum Culca decem & ſeptẽ oppida, cum Luſcinio validas vrbeis Cardonem, & Bardonem, & maritimam oram, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimorum motus conſurrecturam.

¶ Obſcura nimis hæc ſunt, tædet enim fabularum. Quare catalogũ regum vel ex ficto Beroſo, vel ab Annio Viterbienſi, vel a ſuperioris ætatis Hiſpanicarum rerum ſcriptoribus excogitatum, illis re-

linquo, quibus belli iſti concinatores valde placebunt.

¶ Ego multos per totam Hiſpaniam diuerſis in locis reges, aut potius regulos ſemper fuiſſe exiſtimo. Quales fuere Gargoris. Habides, Argantonius, & Geryones. Etſi Hecateus Hiſtoricus, vt eſt apud Arrianum libro ſecundo Geryonem nihil ad Iberiam pertinere tradiderit, ſed potius ad Ambraciam, & Amphilocos, ipſeq; Arrianus neminem extare Hiſpanum dicit qui id nomen ſciret regibus ſuis fuiſſe.

¶ Verumtamen fuerit, quum multi alij id tradant auctores, neq; receptæ antiquitati derogemus. Fuit quoque Theron quuius in primo Saturnaliorum meminit Macrobius. Mandonius item, & indibilis apud Liuium decade tertia, quos etiam celebrat Silius. Mandonium quidem libro tertio, in catalogo Hiſpanorum, qui Annibalis ſequuti ſunt parteis. Indibilem autem libro decimo ſexto.

Indibilisq; diu Lætus bellare Latinis
Iam ſocius.

¶ Hunc niſi ego fallor, Polybius libro tertio Andobalem vocat, de C N. Corn. Scipione loquens cum inquit, viuos autem cæpis Annonem Carthaginienſium ducem, & Andobalem Iberorum.

¶ Plutarchus etiam in Scipione, nō hos duos ſolum, verum & Corbin, & Orſuam inuicem patrueleis, de regno inter ſe narrat diſsidenteis.

¶ Hilermus quoq; a M. Fuluio nobiliore captus in prælio apud Toletum de quo Liuius libro quinto decade quarta.

¶ Thurrhus item longe potentiſſimus omnium Hiſpanorum vt ait Liuius libro decimo decade quarta.

¶ Fuere & alij permulti, quorum ſeriem per continuas ſucceſſiones velle deſcribere, intemperans mentiendi libido mihi videtur. Quũ maxima eorum pars vetuſtate nimia exoleuerit, pars, quæ apud auctores nonnullos ſparſim reperitur, nihil ad peculiare meum de Luſitania pertineat inſtitutum.

¶ Romanorum, Pœnorumq́ prædæ pro vt, aut hi, aut illi plus armis valuere, expoſita Hiſpania fuit, vt Græcos, Iberos, Perſas, atq́ Celtas nouas ſedes quærenteis, & Phœnices, Tyriosq́ ipſos diuitiarũ fama inuitatos, ante duarum harum gentium de imperio propagando contentionem prætereamus.

¶ Sub Carthaginienſium ditione, cum reliqua Hiſpania fuiſſe Luſitaniam, ſub initia ſecundi belli Punici, ex Liuio cognoſcitur. Poſtea enim quam Romanis Pœni bello fracti, Siciliam reliquerunt, cedentes tempori, compoſitis Africæ rebus, Hiſpaniam inuaſere, miſſo cum exercitu Amilcare, cui Barcha cognomen fuit, vna cum Annibale filio, fere nonum ætatis annum agente, & genero Aſdrubale rerum gerendarum ſocio.

¶ Amilcar igitur bonam Hiſpaniæ partem olim amiſſam bello recuperauit, nouem circiter annis cum imperio in Hiſpania commoratus. In bello tandem contra Vettones, (ſic enim legendum apud Plutarchum in Annibale) fortiter pugnans interiit apud Caſtrum Altum. Nam ita Liuius locum cædis eius appellat libro quarto tertiæ decadis.

¶ Quo interfecto, & Annibale domum reuerſo, ſucceſſit Aſdrubal,

qui nouam condidit Carthaginem, vt auctores ſunt Polybius, Mela,& Strabo. Quanquam Silius Italicus ad Teucrum conditorem eam retulit, libro tertio.

Dat Carthago viros Teucro fundata vetuſto.

¶Et ne putemus hoc de altera veteri Carthagine in Hiſpania dictũ eſſe, cuius ſolus meminit Ptolemæus,& nos ſuperius, quum de Tagi nomine ageremus. Idem Silius libro.15. ad vnguem ſitum,& portum deſcribit his carminibus.

Vrbs colitur Teucro quondam fundata vetuſto,
Nomen Carthago, Tyrius tenet incola muros
Vt Lybie ſua, ſic terris memorabile Iberis
Hæc caput eſt.

¶Quæ autem heic Silius canit, explicat copioſe Liuius libro ſexto tertiæ decadis.

¶Iuſtinus Teucrum ædificaſſe, non dicit, ſed Hiſpaniæ litoribus appulſum, loca occupaſſe, vbi nunc noua Carthago eſt. Inde in Callæciam tranſijſſe. Fieri tamen potuit, vt aliquid ibi manſerit ædificij parum frequentis,& ſine nomine, a Teucro vſq; relictum. Carthaginis enim ipſum nomẽ, vtramlibet in Hiſpania intelligas, Teucer ponere non potuit, quũ nõdum vlla extaret Carthago ad quuius exemplum id nomen ſumeret.

¶Siue enim originem Carthaginis ex Iuſtino petas, non parum multos poſt Troiam captam interfluxiſſe annos intelliges, ſiue ab Au-

relio Caſſiodoro qui conditam dicit a Tyriis, quod fatentur omnes ſed duce eorum Carchedone, regnante apud Italos Latino Siluio, a capta Troia anni colligentur vltra centum triginta quinq;.

¶Euſebius variat. Alibi enim auctore Philiſtoo a Zaro, & Carthagine Tyriis conditam dicit, ante Troiæ captionem annis ſupra triginta. Alibi autem iuxta aliorum opinionem diu poſt captam Troiam.

¶Timæus Siculus eodem fere tempore Romam a Romulo, quo Carthaginem a Tyriis tradit fuiſſe conditam. Non hic addo Virgilium, quia neceſſario, vt veriſimilem faceret fictum AEneæ ad Didonem aduentum, paulo poſt Ilij excidium, exorientem facit Carthaginem. Eaq; gratia reginam inducit de Teucro iſta dicentem.

Atq; equidem Teucrum memini Sidona venire &c.

¶Sed hiſtoricialiter tanta rei eſt incertitudo.

¶Tamen vt Iuſtini de Didone, & Bubulo corio, ſeu fabulam, ſiue hiſtoriam, vt receptiorem ſequamur, ante Romam conditam, annis ſeptuaginta duobus fundatam a Didone Carthaginem admittamus, ita enim Iuſtinus.

¶Velleius autem paterculus libro priore, ante annos quinq; & ſexaginta, quam vbrs Roma conderetur, ab Elyſſa Tyria, quam quidam, inquit, Dido autumant, Carthago conditur.

¶Seruius vero Grammaticus ſuper illud, vrbs antiqua fuit, ante annos ſeptuaginta dixit.

¶Iam, cum a capta Troia vſq; ad conditam Romam anni fuerint quadrigenti triginta tres, vt Solinus aſſerit libro primo capite ſecũdo, ſi ex ijs demas ſeptuaginta duos, quibus Iuſtinus Carthaginem ait Romam ante ceſſiſſe, nõ ne relinquitur Carthaginem anno a capta Troia tercenteſimo ſexageſimo altero fuiſſe exortam?

¶Nulla ergo extabat Carthago, quo tempore, paulo poſt euerſionẽ Troiæ, Hiſpaniæ litoribus Teucer applicuit. Nec igitur ei loco Carthaginis nomen potuit imponere.

¶Niſi quis nos doceat, alterius peculiaris rei cauſa, id illũ cõfinxiſſe nomen. Quam oſtendi non poſſe ego arbitror.

¶At Aſdrubal vicum forte parum prius cultum propter loci commoditatem, in vrbis dignitatem auxit, atq; muniuit, Carthaginemq; vocatam ad imitationem patriæ, Pœnis habitatoribus frequentem reddidit, vt merito vrbis conditor perhibeatur.

¶Is ergo Aſdrubal conſilio magis, quam vi regulorum ac principum conciliandis per amicitiam animis Punicum valde auxit imperium, dux arte mira, & Romanis formidoloſa, adeo, vt miſſis ad illum legatis, fœdus percuſſerint, in quo inter cætera cauebatur, ne Carthaginienſibus liceret, Iberum fluuium cum armis traijcere, per Hiſpaniæ reliquum, ab Saguntinis tamen abſtinentes, qua vellent progrederentur, vt libro ſecundo retulit Polybius, & in initio Decadis tertiæ Liuius.

¶Sub hoc imperatore Annibal vixdum puber, triennio meruit, literis accerſitus Carthagine. Sed obtruncato Aſdrubale a ſeruo quodam ob iram interfecti ab eo domini, ſicut ſuperius attigi-

mus, quum de Tagi nomine ageremus; dux ab exercitu Annibal eſt declaratus.

¶Is non modo eam Hiſpaniæ partem, quæ propius Africam eſt, ſed etiam Luſitaniam ſuo iunxit imperio. Fuiſſeq́; eum in Luſitania teſtatur vel oppidum ab ipſo dictum, portus Annibalis in promontorio ſacro, apud Melam, vel illius verba, quæ refert Liuius primo tertiæ Decadis libro. Satis adhuc in vaſtis Luſitaniæ, Celtiberiæq́; montibus pecora conſectando, nullum emolumentum tot laborum, periculorumq́; veſtrorum vidiſtis.

¶Cœpto quoq́; iã terra, mariq́; bello militaſſe, pro Annibale Luſitanos, oſtendit Liuius Decadis tertiæ libro primo his verbis. Creati conſules C N. Seruilius, & C. Flaminius. Cæterum ne hiberna quidem Romanis quieta erant, vagantibus paſſim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant Celtiberis Luſitaniſq́;.

¶Quin Aſdrubal Annibalis frater, cui relicta erat cuſtodienda Hiſpania, ut eodem libro inquit Liuius, in Luſitaniam ac propius Oceanum conceſſit.

¶Quumq́; poſtmodum ad fratrem in Italia bellum gerentem ſe contuliſſet, ac duo alij Aſdrubales, cum Magone, ac Maſaniſſa, in Hiſpania rem punicam gererent, alterum ex iis Giſgonis filium vltimã Hiſpaniæ oram, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, hoc eſt tranſtaganos, & Turdetanos Luſitanos tenuiſſe apparet.

¶Magonem autem reliquos. Vnde cum ambo ad Aſdrubalem alterum, poſt factum cum Scipione ad vrbem Bæculam præliũ, auxilio iam ſero deueniſſent, capto in commune conſilio, vt Aſdrubal ad Annibalem in Italiam cum exercitu iret, imminutumq́; quod erat

Hiſpanis militibus repleretur.

¶ Mago traditis Aſdrubali Giſgonis, quibus præerat, copijs, cum grandi pecunia ad conducenda ex Balearibus auxilia eſt profectus.

¶ Aſdrubal vero Giſgonis cum exercitu penitus in Luſitaniã abijt, vt ad vltima Hiſpaniæ traducti Hiſpani milites, a tranſitionibus ad Romanos prohiberentur. Hæc ex Liuio ſeptimo tertiæ Decadis libro, & in initio Octaui.

¶ Et poſt, prælio victi Carthaginienſes, duce amiſſo in vltimã Hiſpaniæ oram, vſq; ad Oceanum compulſi erant.

¶ Annibalem ſequutos ſuiſſe Luſitanos in Italiam, non modo ex Liuio colligimus, ſed id etiam confirmat Silius libro tertio in catalogo populorum, quos ad Italicum bellum Pœnus contraxit.

Hos Viriatus agit, Luſitanumq; remotis
Extractum luſtris, primo Viriatus in æuo
Nomen Romanis factum poſt nobile damnis.

¶ Et libro quinto in pugna ad Traſymenum, Tellum ſigniferum, ac nobilem Mamercum ab ijs interemptos ita narrat.

Nec fati melior Mamercus, corpore toto
Exoluit pœnas, nulli non ſaucius hoſti.
Namq; per aduerſos, qua Luſitana ciebat
Pugnas dira manus, raptum cum ſanguine Telli

Signiferi,magna vexillum mole ferebat,
Et trepida infælix reuocabat ſigna ſuorum.
Sed furiata cohors,auſisq; accenſa ſuperbis,
Quodquumq; ipſa manus geſtabat miſſile,quidquid
Præbebat tellus,ſparſis non peruia telis,
Iniecit pariter,pluresq; in corpore nullo.

¶ Libro quoque decimo in memorabili illa Cannenſi pugna, C N. Seruilium a Viriato Luſitanorum duce interfectum ait, Viriatum vero ipſum ab AEmilio Paulo Conſule.

Incurrebat in arma.

Vincentum Conſul: pereundi Martius ardor,
Atq; animos iam ſola dabat fiducia mortis.
Quum Viriatus agens telis, regnator Iberæ
Magnanimus terræ,iuxta,atq; ante ora furentis
Obtruncat Pauli feſſum certaminis hoſtem.
Heu dolor,heu lacrymæ, Seruilius optima belli
Poſt Paulum belli pars optima,corruit ictu
Barbarico,magnamq; cadens leto addidit vno
Inuidiam Cannis,triſtem non pertulit iram.
Conſul,& inſani quamquam contraria venti
Exarmat vis,atq; obtendit puluere lucem,
Squalentem rumpens ingeſtæ toruus arenæ
Ingreditur nimbum,ac ritu iam moris Iberi
Carmina pulſata fundentem barbara cetra
Inuadit læuæq; fodit vitalia mammæ.

¶ Et nequem turbet hæc Silij de Viriato Narratio, aduertat alterum fuiſſe Viriatum hunc, alterum magnum illum, qui cum Luſitanis aduerſus Romanos, annos quatuordecim pugnauit.

¶ Nam hic regulus a poeta perhibetur, ille alter ex paſtore, ac venatore latro, & inde dux exercitus ab omnibus qui de eo ſcripſere fuiſſe narratur. Hic a Paulo Conſule in Cannenſi pugna occiſus eſt, ille alter Seruilij Cæpionts dolo atq; inſidijs perijt. At inter mortem vnius, atq; initium bellorum alterius fluxerunt anni circiter ſeptuaginta videlicet ab anno conditæ vrbis DXL. ad annum DCVII.

¶ Iterum ſi quis vrgeat, quo nam modo Silius Viriati nomen mox factum nobile Romanorum damnis afferat? Reſpondebo non referendum hoc ad priorem viriatum, quanquam, & ad hunc, qui & ad Traſymenum, & ad Cannas, Romanorum damnis inclaruerat, ſed potius ad poſteriorem Viriatum ducem maximum. Ideoq; poeta non dixit ducem factum nobilem, ſed ipſum nomen Viriatum, ignotum prius, mox, ideſt poſt paucos annos, Romanorum damnis factũ nobile.

¶ Fuiſſe vero idem nomen duobus Luſitanis ducibus, diuerſis temporibus, non mirabitur, qui vna tempeſtate, tot Annibales, & plures aduerterit extetiſſe Aſdrubales. Prætequam quod Viriati nomen, nempe a virium magnitudine dictum, vtriq; indictum a ſuis eſſe potuit, eadem gratia: Vnde & Lucilius Annibalem Viriatum appellauit, vt eſt apud Nonium Marcellum.

¶ Finito Punico bello, & a P. Corn. Scipione pulſis Hiſpania Carthaginienſibus, quum nondum perpacatæ eſſent prouinciæ, frequẽtibus eas bellis Romani attriuerunt, interdum victi, maxime interfectis intra menſem duobus fratribus P. & Cor. Scipionibus, ſæpius tamen victores.

¶Quod ad Luſitanos attinet, M.Portius Cato, is qui Cenſorius cognominatus eſt, ex Hiſpania citeriore, quam fuerat ſortitus, ad vlteriorem deſcendiſſe videtur, ſi Polybio apud Plutarchum aſſentiamur.

¶Luſitaniam certe in officio continuit, metu ne an beneficijs non ſcio. Reperi de eo fragmenta marmorea duo, ſed ex quibus nihil certi diuinare potui. Alterum Oliſipone in gradibus Palatij, quod eſt in ſumma arce.

M. PORTIVS. M. F. M. N. CATO

Id eſt.

¶Marcus Portius Marci filius Marci nepos Cato.

¶Alterum in agro Sintrienſi, in vico cui nomen eſt Fanum de quo alias, & eſt cippi fracti ſuperior pars.

M. PORCIO. M. F. CATOÑI
OBSINGVL EI.

Hoc eſt.

¶Marco Porcio Marci filio Catoni ob ſingularem eius.

¶Poſt M.Catonis ex Hiſpania profectionem, quum multæ in citeriore prouincia ciuitates rebellaſſent circa vrbis annum.D L X. ſex. Digitius prætor crebra magis, quã digna dictu prælia fecit,& adeo pleraq; aduerſa, inquit Liuius in initio libri quinti quartæ decadis, vt vix dimidium militum, quam quod acceperat ſucceſſori tradiderit. Nec dubium fuit quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit, ni alter prætor P.Cornelius.CN.F. Scipio,trans Iberum multa ſecunda prælia feciſſet. Quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt.Prætor hæc geſſerat Scipio.

¶At idem Poſtea proprætor accerrimum illud prælium cum Luſitanis geſſit, de quo ſuperius multa diximus, quum qualis nam gens Luſitanorum eſſet diſputaremus.

¶L.Corn. Scipione, qui poſtea Aſiaticus appellatus eſt, & C.Lælio nepote coſſ.Circa vrbis annum DLXIIII.Luſitani L.Æmilium Paulum proprætorem,cum vniuerſo exercitu ceciderunt, in qua pugna ipſum Æmilium interiiſſe dicit Oroſius,qui eum proconſulem vocat.Neſcio quem ſequutus auctorem.

¶Non enim interiit,quum poſt hanc pugnam,iterum collatis ſignis, ingenti clade Luſitanos affecerit, & poſtea bellum Macedonicum cũ magna gloria geſſerit, vt idem Oroſius fatetur eodem capite,niſi alium exiſtimauerit,conſtat autem ex Liuio eundem fuiſſe.

¶Nam quod Oroſius illum proconſulem vocat,id forte eſt, quoniã in Hiſpaniam ſibi decretam prouinciam,non cum ſex tantum ſecuribus,aliorum Prætorum more,ſed cum duodecim honoris cauſa miſſus eſt,ita vt dignitas conſularis in imperio eius ineſſet, vt in ipſius vita narrat Plutarchus.

¶Sed præſtat Liuium audire libro ſeptimo quartæ decadis. Huius triumphi, videlicet M. Acilij Glabrionis de AEtolis, minuit lætitiam, nuntius ex Hiſpania triſtis, aduerſa pugna in vaſcetanis ductu L. AEmilij proprætoris apud oppidum Lyconem, cum Luſitanis. Sex milia de exercitu Romano cecidiſſe, cæteros pauentes intra vallum compulſos ægre caſtra defendiſſe, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos.

¶Quæſiuit aliquando a me Ioannes Vaſæus vir doctus, ac diligẽs, quum Hiſpanicarum rerum chronicon commentaretur, quos nam arbitrarer eſſe Vaſcetanos, in quibus tam inſignem victoriã adepti eſſent Luſitani.

¶Reſpondi, videri mihi lectionem nonnihil fuiſſe deprauatam, literarum commercio, legendumq; in Bateſtanis. Nam ſolebant nonnulli B. eo ſono, quo. V. Quum eſt conſonans, pronunciare, vt etiam modo Græci, & Hiſpanorum plerique.

¶T, vero minutiore litera (qua nunc vtimur) ſcriptum, facile mutari potuit in C. Vaſcetanos enim in vlteriore Hiſpania populos, ſcire me nullos, imo neque in citeriore.

¶Veſci oppidum Fauentiam cognominatum legi apud Plinium, in Bætica, & apud Ptolemæum ex quo Veſcitani fieri potuiſſent, ſi de oppidanis, non autem de populis ſermo eſſet. At Liuius populos intellexit, in Vaſcetanis, inquiens, apud oppidum Lyconem. Quod oppidum ſi extaret, aut ſaltem nominis veſtigium exiguæ eſſet operæ lectionem veram agnoſcere. Interea placere mihi Baſtetanos pro Vaſcetanis ſubſtitui.

¶Sed vt redeamus ad Liuium circa eiuſdem libri finem de P. Iunio

Bruto in vlteriorem Hiſpaniam miſſo. C N. Manlio. C N. F. Vulſone. M. Fuluio. M. F. Nobiliore Coſs. circa vrbis annū DLXV. Profectusq́ in Hiſpaniam eſt. P. Iunius proprætor, in qua prouīcia prius aliquanto, quam ſucceſſor veniſſet, L. AEmilius Paulus, qui poſtea regem Perſea magna gloria vicit, quum priore anno haud proſpere rem geſſiſſet, tumultario exercitu collecto, ſignis collatis, cum Luſitanis pugnauit. Fuſi, fugatiq́ ſunt hoſtes, cæſa decem, & octo milia armatorum, tria milia, CCC capti, & caſtra expugnata. Huius victoriæ fama, tranquilliores in Hiſpania res fecit.

¶ Lucium AEmilium Paulum de Luſitanis, propter hanc victoriā triumphaſſe opinantur nonnulli ex verbis, Velleij Paterculi libro priore. Tum ſenatus, populusq́ Romanus. L. AEmilium Paulum, qui, & prætor, & Conſul triumphauerat, virum in tantum laudandū in quantum intelligi virtus poteſt. Conſulem creauit filium eius Pauli, qui ad Cannas &c.

¶ Sed Liuius poſt narratam hanc de Luſitanis victoriam, ſupplicationes, inquit deinde fuerunt, ex. S. C. Quod Lucius AEmilius in Hiſpania proſpere rem geſſiſſet. De triumpho non meminit. Neq́ Plutarchus, in hominis laudem mire propenſus: neq́ item Capitolinæ. M. Verrij Flacci tabulæ.

¶ Onuphrius autem Veronenſis in cōmentario virorum triumphalium, ex Paterculi a me modo citatis verbis, & baſi Capitolina quadam, atq́ aliquot nummis non male videtur colligere illum triumphaſſe.

¶ Huius victoriæ fama inquit Liuius tranquilliores in Hiſpania res fecit, verum non diu. Nam. C. Catinio, & L. Manlio in Hiſpanijs remp. gerentibus, circa annum ab vrbe condita D LXVIII. in citeriore prouincia Celtiberi, in vlteriore Luſitani armis Ro-

manorum ſocios vexabāt, eorumq́ agros populabātur. Sp. Poſthumio Albino. Q. Marcio Philippo Coſs.

C. ergo Catinius, qui biennio ante prætor in vlteriorem prouinciam eſſet profectus, & tum ex prorogato imperio eam proprætore obtineret, in Aſtenſi agro cum Luſitanis ſignis collatis pugnauit. Ad ſex milia hoſtium ſunt cæſa, vt refert Liuius libro nono quartæ Decadis. Cæteri fuſi, fugati, caſtriſq́ exuti.

Catinius inde ad Aſtam oppugnādam legiones duxit, eamq́ haud multo maiore certamine cæpit, quam caſtra, ſed dum incautius ſubit muros, ictus, ex vulnere, paucos poſt dies mortuus eſt. Qua re cognita Senatus cenſuit, vt C. Calpurnius Piſo, qui erat ſucceſſurus maturaret proficiſci, ne ſine imperio prouincia eſſet.

Profecti igitur. C. Calpurnius Piſo, in vlteriorem Hiſpaniam, propter Luſitanorū motus, in Citeriorem, L. Quintius Criſpinus, primo vere ex hybernis eductas copias in Bæturia iunxere. Ea eſt pars Bæticæ a Marianis montibus ad Anam pertingens.

Inde in Carpetaniam vbi caſtra erant hoſtium progreſſi ſunt, communi animo, conſilioq́ parati rem gerere. Haud procul Hippone, & Toleto vrbibus, inter pabulatores pugna orta eſt.

Quibus dum vtrimq́ ſubuenitur a caſtris paulatim omnes copiæ in aciem eductæ ſunt. In eo tumultuario certamine, & loca ſua, & genus pugnæ, pro hoſte fuere, ait Liuius libro nono Decadis quartæ. duo exercitus Romani fuſi, atq́ in caſtra compulſi ſunt. Nō inſtitere perculſis hoſtes.

¶ Prætores Romani, ne poſtero die caſtra oppugnarentur, ſilentio proximæ noctis tacito ſigno exercitum abduxerunt.

¶ Luce prima Hiſpani acie inſtructa ad vallum acceſſerunt, vacuaq; præter ſpem caſtra ingreſſi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant diripuerunt, regreſſiq; in ſua caſtra paucos dies quietis ſtatiuis manſernnt.

¶ Romanorum ſociorumq; in prælio fugaq; ad quinq; milia occiſi, quorum ſe ſpolijs hoſtes armauerunt. Inde ad Tagum flumen profecti ſunt. Ita Liuius.

¶ Prætores poſt hac cum omne id tempus contrahendis ſociarum ciuitatum auxilijs recreandisq; ab terrore aduerſæ pugnæ militum animis, conſumpſiſſent ſuppleto exercitu iterum collatis ſignis atrox prælium inierunt, heinc inflatis recenti victoria Hiſpanis, ilinc Romanis militibus priore ignominia accenſis.

¶ Cæſi Hiſpani adeo, vt ex numero ſupra XXXV. milium quatuor milia effugerint, tria tantum milia qui arma retinuerunt, in propinquum montem ſe receperint, mille ſemiermes per agros palati ſint.

¶ Romani, ſocijq; paulo plus ſexcenti, & prouincialium auxiliorum CL. ferme ceciderũt, Tribuni militum quinq; amiſſi, & pauci equites Romani. Pro concione poſtero die laudati, donatiq; phaleris, catellis, ac fibulis, equites, & Centuriones, quorum maxime opera fuſi eſſent hoſtes.

¶ Hæc eo anno quo App. Claudius. M. Sempronius Coſs. fuerunt

ſunt geſta.

¶Inſequenti anno, quo P. Claudius, L. Porcius erãt Coſs. in Hiſpania vlteriore, fractis proximo bello Luſitanis, res quietæ fuerunt, vt tradit Liuius.

¶Ex quo intelligimus prælia duo, quæ paulo ante retulimus, cum Luſitanis, ac Celtiberis fuiſſe.

¶Id etiam ex eo patet, quod veteres prætores. C. Calpurnius Piſo, & L. Quintius Criſpinus, qui eas pugnas pugnauerant, Romam cum rediiſſent, vtriq; magno Patrum conſenſu triumphus eſt decretus.

¶Prior. C. Calpurnius de Luſitanis, & Celtiberis, paucos poſt dies L. Quintius ex iiſdem Luſitanis, ac Celtiberis triumphauit.

¶Inſequenti anno vlterior Hiſpania in pace fuit, quia P. Sempronius longus, cui ea decreta erat, diutino morbo eſſet implicitus, & nullo laceſſente peropportune quieuerant Luſitani.

¶Hæc Liuius in fine libri noni, quartæ Decadis. Ex quo etiam patet illa tempeſtate, belli, paciſq; momenta præcipue penes Luſitanos fuiſſe.

¶Inde Coſs. Cn. Bæbio Pamphilo. L. AEmilio Paulo, anno ab vrbe condita. D L X X I I. P. Manlio Hiſpania vlterior obuenit, quã & priore prætura obtinuerat inquit, Liuius, quæ tunc P. Sẽpronii pro prætoris morte, ſine imperio fuerat. Is ſecũda aliquot prælia cũ

Luſitanis fecit, quæ Liuius non explicat.

¶A. Poſthumio Albino, & Calpurnio Piſone Coſs. Hiſpanias ſortiti Prætores. L. Poſthumius Albinus poſteriorem, citeriorē Tib. Sempronius Gracchus. Qui bene re geſta centum quinque oppida ad deditionem coegit.

¶L. autem Poſthumium eadē æſtate in Hiſpania vlteriore bis cum Vacceis egregie pugnaſſe, & ad XXXV milia hominum occidiſſe ſcribit Liuius.

¶Codicem ego Liuij manu ſcriptum ab amico quodam accepi, in quo non cum Vaccæis, ſed cum Bracaris habebatur, ſicut, & in Badiana editione legitur, probante Henrico Glareano docto, ac diligenti homine.

¶Hoc aliquando Ioanni Vaſæo indicaui, eramq; in eam lectionem propenſus videlicet, quia in vlteriore Hiſpania Vaccæi non ſunt, Bracari autem, iuxta vetuſtiorum terminationem, ſicut, & noſtro æuo ad Luſitaniam pertinuerint.

¶Quod ſi ita eſſet emendari oporteret Liuij quoq; epitomen, libro quadrageſimo primo, ac pro Vaccæis, reponendi Bracari.

¶Verum poſtea expendens Liuij paulo ſuperius verba. vbi ſic ſcribit: Eodem anno in Hiſpania. L. Poſthumius, & Tib. Sempronius propr. conparauerunt ita inter ſe, vt in Vaccæos per Luſitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiā reuerteretur, Gracchus, quod maius ibi bellum eſſet, in vltima Celtiberiæ penetrauit, non audeo quidquam immutare.

¶Videtur enim Liuius finem conſilij, quo inter proprætores conuenerat poſuiſſe, nempe, vt in Vaccæos per Luſitaniam iret Albinus, ſicut, & Tib. ipſe Gracchus Mundam vlterioris prouinciæ vrbem oppugnauit, ac cæpit. Ita enim è rep. fore vterq; exiſtimauit.

¶Gracchus prætor ibidem iterum ducenta oppida expugnauit, & cæpit. Ibidem, hoc eſt, in citeriore Hiſpania, iterum, quia iam ibi cētum quinque ad deditionem coegerat, ergo in citeriore, non in vlteriore prius legendum.

¶Quonam igitur modo in vlteriore Hiſpania geſta res fuiſſe narratur. Videlicet quia proprætor vlterioris erat Albinus, & finitimi Luſitanis, Aſturibusq; Vaccæi, vti ſuperiore libro, quum terminos Luſitaniæ definiebamus ex Strabone oſtendimus, etiā ſi eas pugnas idem extra Luſitaniam Albinus pugnauerit.

¶Niſi & illic emendandus Liuij codex ſit, vt legatur in Bracaros per Luſitaniam iret Albinus. Nam ſi cum Vaccæis, & non cum Bracaris, hoc eſt cum Luſitanis eæ pugnæ fuiſſent, quo iure Poſthumio Albino de Luſitanis decretus eſt triumphus, non autem de Vaccæis?

¶Verba Liuij hæc ſunt Decadis quintæ lib. primo. Triumphi ex Hiſpania deinde duo continuo acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, ſocijſq; eorum, poſtero die L. Poſthumius de Luſitanis, alijſq; eiuſdem regionis Hiſpanis, triumphauit. Docti examinent.

¶Vnum addam, apud Oroſium perperam mutatas eſſe prouincias. Tiberium enim Sempronium in vlteriore Hiſpania centum quinq; oppida, vt vetus habet codex, non centum quinquaginta, vt vulgata editio ad deditionem coegiſſe ſcribit. Eadem autem æſtate. L. Poſthumium in citeriore quadraginta milia hoſtium bello interfeciſſe

Triumpharunt anno ab vrbe condita quingenteſimo ſeptuageſimo quinto.

¶Quinto Opimio Nepote. Lucio Poſthumio Albino Coſs. circa ſexcenteſimnm vrbis annum a Luſitanis per arma vexatos fuiſſe Romanos ſcribit Iulius Obſequens in libello de Prodigijs. Quamquam Conſulum prænomina perperam ſint poſita. Quinti enim prænomen Opimio fuit, Lucij vero prænomen Poſthumio, vt patet ex tabulis Capitolinis, ſic Q. Opimius. Q.F. Nepos. L. Poſthumius. S P.F.L.N. Albinus.

¶Poſthumio tamen in magiſtratu mortuo, in eius locum, M. Acilius Glabrio ſuffectus eſt.

¶Eodem Auctore. M. Marcello, & L. Valerio Coſs. in Luſitania varie pugnatum. Conſentit epitome Liuij lib. 46. Hi autem Coſs. M. Claudius Marcellus & L. Valerius Flaccus, fuere anno ab vrbe condita DCI.

¶His Coſs. L. Mummi. L. F. L. N. proprætorē de Luſitanis triūphaſſe, oſtendit in Iberico Appianus, & qui in Capitolinas tabulas commentarios edidere.

¶Mendoſe legitur apud Eutropium libro quarto. L. Memmius in Hiſpania bene pugnauit. Nam cum hic ſit, qui poſtea a deuictis Achæis, & Corinthijs, Achaicus ſit appellatus, certum eſt, Achaicum L. Mummium, L. F. L. N. fuiſſe, non L. Memmium.

¶Per hæc ipſa tēpora, L. Licinio, Lucullo, Aulo Poſthumio Albino Coſs. Hiſpanienſe bellū, quum parū proſpere aliquoties geſtum, ita

confudiſſet ciuitatem Romanam, vt ne iſ quidem inuenirentur, qui aut Tribunatum exciperent, aut legati ire velle͂t, P. Cornelius Scipio Æmilianus. L. Pauli F. Africani nepos, ſed adoptiuus, qui, & ipſe poſtea Africanus eſt appellatus, proceſſit, & excepturum ſe militiæ genus quodcunq; imperatum eſſet, profeſſus eſt: Quo exemplo ad militandi ſtudium omnes inuitauit.

¶Iiſdem Coſs. Seruius Sulpicius Galba prætor, male aduerſus Luſitanos pugnauit, inquit, Liuij abbreuiator. Qua͂ rem ſuperiori volumine a nobis tactam hic ſuo loco latius repetere eſt viſum, ex quarto Oroſij libro capite XXXI.

¶Sergius autem Galba prætor a Luſitanis magno prælio victus eſt, vniuerſoq; exercitu amiſſo, ipſe cum paucis vix elapſus euaſit, ex qua ignominia, quum vlciſci ſe poſtea Galba ſtatuiſſet, immane, ac pluſquam barbaru͂ facinus perpetrauit. Quod Oroſius ita narrat.

¶Igitur in Hiſpania Sergius Galba prætor, Luſitanos circa Tagu͂ flumen habitantes, quu͂ voluntarios in deditione͂ recepiſſet, per ſcelus interfecit. Simula͂s enim de co͂modis eoru͂ ſe acturu͂ fore circu͂poſitis militibus, cu͂ctos inermes, incautosq; proſtrauit. Quæ res Hiſpaniæ vniuerſæ, propter Romanoru͂ perfidia͂, cauſa maximi tumultus fuit. Valerius Max. libro nono capite de perfidia, ſic ait.

¶Seruius quoq; Galba ſummæ perfidiæ. Triu͂ enim Luſitaniæ ciuitatu͂, co͂uocato populo, tanqua͂ de co͂modis eius acturus, noue͂ milia inqnibus flos Iuuentutis co͂ſiſtebat, electa, & armis exuta, partim trucidauit, partim vendidit. Quo facinore maxima͂ clade͂ (codex manu ſcriptus habet parte͂) barbaroru͂, magnitudine criminis anteceſſit.

¶Accuſauit acriter M. Cato Galbam, pro interfectis contra inter-

poſitam fidem Luſitanis, vt teſtatur in Bruto M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat apertius Aſconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadrageſimo nono.

¶ Ætatis autem nonageſimum annum agebat Cato teſte Liuio Decadis quartæ libro nono, quum Galbam accuſauit, ardentiſſima oratione, quam in origines ſuas retulit.

¶ Reus vero Galba, quum ſe damnari videret complexus duos filios prætextatos, & C. Sulpitij filium cuius tutor erat, ita miſerabiliter pro ſe loquutus eſt, vt rogatio antiquaretur.

¶ Miſericordia ergo inquit, libro 8. cap. 1. Valerius Maximus, illam quæſtionem nõ æquitas texit. Cæterum de prænomine Galbæ, quod alias Seruius, alias autẽ Sergius habetur, ſi quis forte inquirat, neſcio an facere ſatis omnino poſſim.

¶ Nam Cicero loco a me citato Seruium habet. Pædianus, & Oroſius Sergium. Epitome Liuij prius Seruium, deinde Sergium. Liuius ipſe vbi de accuſatione eius meminit Sergium. At libro quinto decadis quintæ quum ſcribit Galbam impedire conatum, ne decapto Rege Perſe, deuictaq; Macedonia. L. AEmilio Paulo triumphus decerneretur, ac M. Seruilium pro L. AEmilio ad populum verba facientem inducit, vbiq; cum Seruium Sulpicium Galbam nominat.

¶ Valerius Maximus in altero locorum modo citatorum Sergium, in altero vero Seruium, quemadmodum libro ſexto capite quarto, de Scipione cum ait. Seruius Sulpicius Galba, quæ varietas in impreſſis codicibus eſt. In manu autem ſcripto, vbique Seruium inueni

¶Plutarchus in Catone Seruilium, quod parum abeſt a Sergio. Suetonius vero in Galba Cæſare, quuius familiam ab hoc Galba deducit, Sergium ſemper vocat, familiam, inquit, illuſtrauit Sergius Galba conſularis temporum ſuorum eloquentiſſimus, quem tradunt Hiſpaniam obtinentem triginta Luſitanorum milibus perfidia trucidatis, Viriatini belli cauſam extitiſſe. Eius quoq; filios, alterũ Caium, alterum Sergium nominat.

¶Ex quibus tranquilli locis, in prænomen Sergium pedibus propeiam ibam, niſi me Eutropius libro ſeptimo revocaſſet. Scripto enim Neronis obitu, huic ait Seruius Galba ſucceſſit antiquiſſimæ nobilitatis Senator.

¶Non ergo quieui donec Dione Græco Auctore conſulto libro quinquageſimo ſeptimo inueni Seruiũ, nõ Sergiũ ab illo nominari.

¶Quare magis ad Serui prænomen animus iam inclinat. Varietatem autem ex compendio ſcribendi euenisse puto. Nam prænomina cum fere compendio notentur, factum eſt, vt S E R. a quibuſdam Seruius, ab alijs autem Sergius legeretur.

¶Sane tamen S E R. magis Seruium notat, quam Sergium, vt mea fert opinio, Ego Sergium prænomen quatuor literis ſciberem, ſic. S E R G. vt Dionem video feciſſe in initio eiuſdem libri.

¶Quod ſi opinioni huic meæ obiiciatur etiam tribũ. S E R G I A M. literis tãtũ tribus ſcribi, & Sergiã intelligi, vt in Tarraconẽſi cippo vidi. P. FABIO. P. F. SER. L E P I D O. reſpõdebo in tã nota tribu nihil opus fuiſſe pluribus literis. At in prænomine quod ad hoc, vel ad illud trahi poterat in Sergio quartã literã fuiſſe neceſſariam.

¶Tã ex Suetonio, quã ex Oroſio Serui Galbæ perfidiã, ac crudeli-

tatẽ maximi tumultus vniuerſæ Hiſpaniæ, ac demum Viriatini belli cauſam fuiſſe didicimus, vt dederit Roma pœnas impuniti Galbæ qui contra ius, etiam inter extremæ barbariæ hoſteis, ſanctum, & inuiolabile vel nouem milium, vt Valerio placuit, vel milium triginta, vt Tranquillo, nefaria ſe cæde polluerit, & quem contra ſummi viri Catonis iuſtam acrimoniam, trium puerorum miſericordia noxæ capitali exemerat.

¶Anno igitur ab vrbe condita DCVII. Cn. Cornelio Lentulo. L. Mummio Nepote Coſs. Luſitanos Viriatus erexit. De quo hæc Auctores.

¶Florus. Vir calliditatis acerrimæ. Qui ex venatore latro, ex latrone ſubito dux, atq; imperator, & ſi fortuna ceſſiſſet Hiſpaniæ Romulus, non contentus libertatem ſuorũ defendere per quatuordecim annos, omnia citra, vltraq; Iberum, & Tagum igni, ferroq; populatus, caſtra, etiam prætorum, & præſidum aggreſſus, cum Claudium Vnimanum pene ad internitionem exercitus cecidiſſet. Inſignia, trabeis, & faſcibus noſtris, quæ ceperat in montibus ſuis, tropæa fixiſſet. Tandem eum Fabius Maximus conſul oppreſſerat, ſed ab ſucceſſore Seruilio violata victoria eſt. Quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditionis agitantem per fraudem, & inſidias, & domeſticos percuſſores aggreſſus, hanc hoſti gloriam dedit, vt videretur aliter vinci non potuiſſe.

¶Iuſtinus, in tanta ſæculorũ ſerie, nullus illis dux magnus præter Viriatum fuit, qui annos decem Romanos varia victoria fatigauit. Adeo feris propiora, quam hominibus ingenia ſunt. Quem ipſum non Iudicio populi electum, ſed vt caueudi ſcientem, declinandorumq; periculorum peritum, ſequuti ſunt. Quuius ea uirtus, continentiaq; fuit vt quum conſulareis exercitus frequenter vicerit, tantis rebus geſtis, non armorum, non veſtis cultum, non denique victum mutauerit: Sed in eo habitu, quo primum bellare cœpit,

pſeuerauerit vt quiuis gregarius miles, ipſo imperatore etiam opulentior videretur.

¶Velleius in poſterioris voluminis initio. Triſte deinde, & contumeliosum bellum in Hiſpania, duce latronum Viriato, ſequutum eſt, quod ita varia fortuna geſtum eſt, vt ſæpius Romanorum gereretur aduerſa. Sed interempto Viriato fraude magis, quam virtute Seruilij Cæpionis, Numantinum grauius exarſit.

¶Eutropius. Quintus quoque Cæpio ad idem bellũ miſſus eſt, quod quidem Viriatus contra Romanos in Luſitania gerebat. Quo metu Viriatus a ſuis interfectus eſt, quum quatuordecim annos Hiſpanias aduerſus Romanos mouiſſet. Paſtor primo fuit mox latronum dux, poſtremo tantos ad bellum populos concitauit vt adſertor contra Romanos Hiſpaniæ putaretur.

¶Plinius in libello de viris Illuſtribus. Viriatus genere Luſitanus, ob paupertatem primo mercenarius, deinde alacritate vector, audacia latro, ad poſtremum dux, bellum aduerſum Romanos ſumpſit, eorumque imperatorem Claudium vnimanum, deinde C. Nigidium oppreſſit. Pacem a Popillio maluit integer petere, quam victus: Et quum alia dediſſet, & arma retinerentur, bellum renouauit. Cæpio quum vincere aliter non poſſet duos ſatellites pecunia corrupit, qui Viriatum humi depoſitum perimerent. Quæ victoria, quia empta erat a ſenatu non fuit probata.

¶Oroſius libro quinto capite quarto. Viriatus in Hiſpania, genere Luſitanus homo paſtoralis, & latro, primo infeſtando vias, deinde vaſtando prouincias, poſtremo exercitus Prætorum, & conſulum Romanorum vincendo, fugando, ſubigendo maximo terrori Romanis omnibus fuit. Siquidem Iberum, &

T agum maxima,& diuerſorum locorum flumina late tranſgrediti & peruaganti. C. Vetilius prætor occurrit. Qui continuo cæſo vſq; ad internitionem pæne omni exercitu ſuo, vix ipſe prætor cũ paucis fuga lapſus euaſit.

¶Deinde C. Plautium prætorem ipſe Viriatus multis prælijs fractum fugauit. Poſt etiam Claudius Vnimanus cum magno inſtructu belli contra Viriatum miſſus, quaſi pro abolenda ſuperiore macula, turpiorem ipſe auxit infamiam. Nam cõgreſſus cum Viriato vniuerſas, quas ſecũ adduxerat copias, maximasq; vires Romani amiſit exercitus. Viriatus trabeas, faſces, cæteraq; inſignia Romana, in montibus ſuis tropæa præfixit.

¶Eodem tempore trecenti Luſitani cum mille Romanis in quodam ſaltu, contraxere pugnam. In qua ſeptuaginta Luſitanos, Romanos autem trecentos viginti cecidiſſe, Claudius refert. Et cum victores Luſitani ſparſi ac ſecuri abiſſent, vnus ex iJs longe a cæteris ſegregatus, quum a circunfuſis equitibus pedes ipſe deprehenſus, vnius eorum equo lancea perfoſſo, ipſius equitis ad vnum gladij ictum caput deſecuiſſet, ita omnes metu perculit, vt proſpectantibus cunctis ipſe contemptius, atq; otioſius abſcederet.

¶Et paulo poſt, L. Cæcilio Metello, Q. Fabio Max. Seruiliano Coſs. Igitur Fabius conſul contra Luſitanos, & Viriatum dimicãs, Bacciam oppidum, quod Viriatus obſidebat, depulſis hoſtibus liberauit, & in deditionem cum plurimis alijs caſtellis recepit. Fecit facinus etiam vltimis barbaris Scythiæ, non dicam Romanæ fidei, & moderationi execrabile. Quingentis enim principibus eorum, quos ſocietate inuitatos, deditionis iure ſuſceperat, manus præcidit.

¶Pompeius ſequentis anni conſul fines Numantinorum ingreſſus accepta maxima clade diſceſſit, non ſolum exercitu pæne omni

profligato, verum etiam plurimis nobilium, qui ei militiæ a lerant, interemptis. Viriatus autem cum per quatuordecim annos Romanos duces, atq; exercitus protriuiſſet, inſidijs ſuorũ interfectus eſt. In hoc ſolũ Romanis circa eum fortiter agentibus, quod percuſſores eius indignos præmio iudicarunt.

¶Sex. Iulius Frontinus ſtratagematum libro ſecundo capite quinto. Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere ſe Romanis equitibus ſimulans, vſq; ad locum voraginoſum, & præaltum eos perduxit, & cum ipſe per ſolidos, ac notos ſibi tranſitus euaderet Romanos ignaros locorum, immerſosq; limo cecidit.

¶Celtiberorum illum ducem appellat, quoniam non contentus vniuerſam Luſitaniam ademiſſe Romanis, vltra Iberum bella transferens, Celtiberiæ etiam populos occupauit, & aduerſus Romanos erexit. Multa alia in libris his magni, ac ſapientis ducis argumenta Frontinus de Viriato prodidit, quæ peti inde poſſunt.

¶Epitome Liuij libri 52. Viriatus primum in Hiſpania, ex paſtore venator, & ex venatore latro, mox iuſti quoq; exercitus dux factus eſt, & vniuerſam Luſitaniam occupauit. M. Vetilium prætorem, fuſo eius exercitu, cæpit. Poſtquem C. Plautius prætor nihilo fœlicius rem geſſit, tantumq; terrorem is hoſtis intulit, vt aduerſus eum conſulari opus eſſet, & duce, & exercitu.

¶Et libro quinquageſimo quarto, Quintus Fabius proconſul, rebus in Hiſpania proſpere geſtis labem impoſuit pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus a proditoribus, conſilio Seruilij Cæpionis interemptus eſt, & ab exercitu eius multum imploratus, ac nobiliſſime tumulatus, vir, duxq; maximus per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum geſſit, frequentius ſuperior.

¶ Hæc ſcriptores de Viriato, quẽ omnes latronẽ, latronumq́; ducem initio fuiſſe dicunt: Quemadmodũ Strabo lib. tertio. Noſter quoq; Cicero libro de officiis ſecundo. Quin etiam leges latronum eſſe dicuntur, quibus pareant, quas obſeruẽt. Itaq; propter æquabilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyricus, de quo eſt apud Theopompum, magnas opes habuit, & multo maiores Viriatus Luſitanus, cui quidem exercitus noſtri imperatoresq́; ceſſerunt. Quem C. Lælius, is qui ſapiens vſurpatur prætor fregit, & comminuit, ferocitatemq́; eius ita repreſſit, vt facile bellum reliquis traderet.

¶ Vbi quoq; aduertendum, quam Viriati attenuet ſummus Orator victorias. Cui quidem exercitus noſtri, imperatoresq́; ceſſerũt: Ceſſerunt verecunde, inquit quidam, quum victos ſignificet. At vero C. Lælium quo ambitu, qua verborum amplitudine attollit, fregit, & comminuit, ferocitatemq́; eius repreſſit.

¶ Et in Bruto, Egregium Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium.

¶ Atqui niſi Seruilius Cæpio Lælij in conſulatu collega, pecunia, qui Viriatum interimerent, corrupiſſet, nondum ſane debellatum erat. Alioqui quid eſt quod ait Plinius, Cæpio quum vincere aliter non poſſet, duos ſatellites pecunia corrupit, qui Viriatum humi depoſitum perimerent.

¶ Redeo ad latronis nomen. Mihi videtur inuidioſius id a Romanis in magni viri odium inculcatum, latronem autem, aut latronum ducem, aliter intelligo, vt & Liuius de Maſiniſſa Decadis tertiæ libro nono ait, Inde nocturnis primo, ac furtiuis incurſionibus, deinde aperto latrocinio infeſta omnia circa eſſe, maxime vt Carthaginienſis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. Et ſtatim vix regium videbatur, latronem vagũ in montibus conſectari. Latro autem vagus Maſiniſſa erat, debitum

ſibi regnum repoſcens.

¶ Ita ergo quum propter Galbæ perfidiam, alieniſſimo a Romanis eſſent animo Luſitani, Viriato paſtori primum inde venatori, & qui mercenariam vecturam faceret, viro tamen calliditatis accerrimæ, periculorumq́ declinandorum perito adhæſere nonnulli, cum quibus incurſiones, ac latrocinium aduerſus Romanos, Romanorumq́ ſocios exercebat.

¶ Quiuius fœlici audaciæ, quum ex Romanorum receti iniuria multi fauerent, & copiæ indies maiores accreſcerent, iuſto tandem exercitu congregato, electus dux, ad bellum iam intrepide, patriamq́ liberandam, non autem ad latrocinium proceſſit. Quippe quuius miram virtutem, continentiamq́ adeo Iuſtinus prædicet, vt tantis rebus geſtis, neq; cultioribus armis, quam cæteri, ſit vſus, neq́ veſtitum neq; victum mutauerit, vt cuiuis gregarius miles ipſo imperatore opulentior videretur. Quæ animi moderatio in latronum moribus eſſe non ſolet.

¶ Interfecto Seruilij Cæpionis opera a duobus domeſticis ſatellitibus Viriato, quum interfectores eius præmium a Scipione conſule peterent, reſponſum eſt, nunquam Romanis placuiſſe, imperatores a ſuis militibus interfici, vt ait Eutropius.

¶ Duplicem in eius cæde perfidiam accuſat Valer. Maximus libro nono capite ſexto. Alteram amicorum eius, quod eorum manibus interemptus eſt. Alteram Quinti Seruilij Cæpionis, quod is ſceleris huius auctor, promiſſa impunitate fuerit, victoriamq́ non meruerit, ſed emerit.

¶ Imperatores igitur Romani, quos Viriatus deuiciſſe legitur, fue-

rehi. Prætores C. Vetilius, vt Oroſius, ſiue M. Vetilius, vt Epitome Liuij habet. C. Plautius, Cl. Vnimanus. C. Nigidius, cum M. Popillio Lænate, tunc prætore, vt arbitror. Nam conſulatum non inijt, niſi poſt. Quintum Seruilium Cæpionem, quo agēte domeſticis inſidijs perijt Viriatus. Cum Popillio ergo, adhuc integer de pace agitauit. Sed quia tradere arma poſcebatur, quod ea res videretur victi eſſe confeſſio, bellum renouauit.

¶Cum Lælio varie pugnauit. Nam ſi eum Lælius tam fregiſſet, quam in eius gratiam iactat Cicero, nequaquam cenſuiſſet Senatus, vt bellum aduerſus Viriatum, non iam per prætores, ſed per conſules adminiſtraretur.

¶Cum Q. Fabio Maximo conſule etiam varie pugnauit. Cum eodē poſtea proconſule varie quoq;. Quare cum eo Fabius æquis conditionobus pacem fecit, quū tamen bonam ei Luſitaniæ partem ademiſſet. Vnde labem proſpere geſtis a ſe rebus impoſuiſſe Fabius eſt iudicatus. Procōſul tum erat Fabius vt patet ex Liuij Epitome. Emēdandusq; eſt Flori locus paulo ante citatus. Tandem eum Fabius Maximus conſul oppreſſerat. Sine dubio enim legendum procōſul: Nam Fabius anno vrbis D.CXII. conſul fuit. Poſtquam fuere CN. Seruilius Cæpio, & Q. Pompeius Rufus. Quorum anno prorogatum Fabio imperium eſt, vt pro conſule aduerſus Viriatū ex parte affectum bellum tandem conficeret.

¶Anno ſequenti deſignati Coſs. C. Lælius ſapiens, & Quintus Seruilius Cæpio auctor cædis Viriati, vt ex Eutropio oſtenſum ante eſt. Igitur pace rurſus turbata futurus victor apparebat Fabius, niſi. Q. Seruilius Cæpio, qui poſt CN. Seruilium Cæpionem fratrem, & Q. Pompeium Rufum conſul eſt deſignatus, bellíq; cum Viriato ſucceſſor inſidijs victoriam corrupiſſet.

¶ Manent adhuc in Luſitania aliquot monumenta militum Romanorum, qui in Viriatino bello occiſi ſunt, vt in territorio Eborenſi, Pomarienſi prædio, hoc, quuius ego teſtis ſum oculatus.

L. SILO. SABINVS. BELLO CONTRA VIRIATVM. IN EBOR. PROV. LVSIT. AGRO. MVLTITVDINE TELOR. CONFOSSVS AD. C. PLAVT. PRAET. DELATVS HVMERIS. MILIT. H. SEP. E. PEC. MEA. M. F. I. IN QVONEMIN. VELIM MECVM, NEC SERV. NEC LIB. INSERI. SI SECVS FIET. VELIM. OSSVA QVORVM QVOMQ. SEPVLCRO MEO ERVI. SI PATRIA LIBERA ERIT.

Id eſt.

¶ Lucius Silo Sabinus bello contra Viriatum, in Eborenſi prouinciæ Luſitaniæ agro, multitudine telorum cōfoſſus, ad Caium Plautinum prætorem delatus humeris militum, hic ſepultus eſt. Pecunia mea mihi fieri iuſſi, in quo neminem velim mecum, nec ſeruum, nec liberum inſeri. Si ſecus fiat, velim oſſua quorum quomq́, ſepulcro meo erui. Si patria libera erit.

¶ Honoratus Ioannes Valētinus, vir & natalibus, & luculenta eru-

ditione nobilis, & hoc, & tria, quæ ſubijciam a Floriano Campenſi accepta mihi Oliſipone oſtendit. Sed ego illi hoc emendatius tradidi. Alterum etiam ibidem ſimul inuentum eſſe narrabat, quod ego & ſi diligenter perquiſiui, hactenus tamen inuenire non potui, eſſe autem ferebat iſtiuſmodi.

Q. LONGINVS. TARTAREO ABSORPT.
HIATV. ANTE TEMPVS. ARM. HOST.
IN CAMPIS LVSITAN.
M.REGVLVS. TRIB. MIL.MAR. SARCOPH.
OSSA CONTEXIT. VALETE MILIT. ROMANI

Hoc eſt.

¶Quintus Lõginus tartareo abſorptus hiatu ante tempus armorũ hoſtiliũ in campis Luſitaniæ. Marcus Regulus Tribunus militum marmoreo ſarcophago oſſa contexit, valete milites Romani.

¶Et hoc prope Viſæum Vrbem.

L. AEMIL.L.F.CONFECT.VVLNERE.HOST.SVB NIGIDIO.COS.CONT.VIRIATVM LATRONEM LANCIENS. QVOR. REMP. TVTARAT. BASIM CVMVRNA.ET.STATVAM INLOCOPVBL.EREX. HONORIS. LIBERAL. QVE ERGO.

Hoc eſt.

¶Lucio AEmilio Lucij filio confecto vulnere hoſtili ſub Nigidio conſule contra Viriatum latronem, Lancienſes, quorum Remp tutarat baſim cum vrna,& ſtatuam in loco publico erexerunt honoris liberalitatiſq; ergo.

¶Hoc quoq; neq; ego vidi, neq; C.Nigidium conſulem Viriatin bello fuiſſe inuenio, niſi conſulari poteſtate bellum geſſiſſe dicamus quem a Viriato oppreſſum dicit Plinius. Fertur etiam teſtamentũ Galli Fauonij, quod retulit Marlianus in vrbis deſcriptione,in Luſitania repertum, quod ab Iacobo Simoneta Piſaurienſi Epiſcopo, & Rotæ auditore,ſe accepiſſe ait,in hæc verba.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. P.FAVONII F.

Qui bello contra Viriatum obcubui,Iocundum, & Pudentem filios è me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei,& eorum quæ ipſe mihi acquiſiui, heredes relinquo,hac tamen conditione,vt ab vrbe Roma huc veniant,& oſſa hinc mea intra

quinquennium exportent, & via Latina condant, in ſepulchro iuſſu meo condito, & mea voluntate.

¶In quo velim neminem mecum, neque ſeruum, neq; libertum inſeri. Et velim oſſa quorumcumq; ſepulchro ſtatim meo eruantur, & iura Romana ſeruentur, in ſepulchris, ritu maiorum retinendis voluntatem teſtatoris.

¶Et ſi ſecus fecerint, niſi legitimæ oriãtur cauſæ velim ea omnia quæ filijs meis relinquo, pro reparando templo Dei Syluani, quod ſub Viminali monte eſt, attribui. Maneſq; mei a Pontifice Max. & a flaminibus Dialibus, qui in capitolio ſunt, opem implorent, ad liberorum meorum impietatem vlciſcendam.

¶Teneanturq; ſacerdotes Dei Syluani me in vrbem referre, & ſepulchro meo condere.

¶Volo quoq; vernas, qui domi meæ ſunt omneis a prætore Vrbano liberos cum matribus dimitti, ſinguliſq; libram argenti puri, & veſtem vnam dari, in Luſitania in agro. VIII cal. Quintiles bello Viriatino.

¶Teſtamentum hoc paulo diuerſius mihi Honoratus Ioannes Floriani Campenſis manu deſcriptum, communicauit, hoc modo.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. L. F.

Qui bello cont Viriatum occub. Iocundum, & Pudentem
fili. ex teſt. herr. relinquo, & bonor. Iocundi
patr. mei, & eor. quæ mihi adquaſiui. hac
tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc ve-
niant, & oſſa mea intra quinquen. e Luſitan.
export. via Latina condant, ſepulch. marm.
cond. mea voluntate, ſi ſecus fec. niſi legiti-
mæ oriant. cauſæ, velim ea omn. quæ fili.
relinquo, pro templo Dei Syluani reparando
adtribui. Maneſq; mei opem pont. Max. &
Flaminum Dial. qui in capitolio ſunt, implo-
rent, ad impiet. contra fili. vlciſcendam.
Teneanturq; ſacerdd. Dei Syluani me in
vrb. referre, & ſepulch. me. cond.
Velim quoq; quotquot domi meæ vernæ
ſunt, liberos a Prætore, cum matrib. dim-
itti, ſingul. que libram arg. et veſtem dari.
Act. VI Kalend. Quint. R Galba. Q. AVREL. Coſſ.
D E C V R R. Tranſcudani hoc teſtam. ore eiuſd.
Galli F A V. emiſſ. lapide iuſſere adſculpi.

¶Diſplicent tamen mihi affectata hic aliquot compendia contra ſeculi illius morem. Ac neſcio, an ita in marmore ſit, an magis ita Florianus tradere voluerit, quo antiquitatem ſuo iudicio maiorem repræſentaret, ſi lectori mutilatis dictionibus negotium faceſſeret.

¶Onuphrius Panuinius in primum faſtorum anno vrbis conditæ DCX. huius etiam meminit, horum, inquit, conſulum mentio eſt, in teſtamento Galli Fauonij ſecundi, qui bello Viriatino cecidit, ita.
ACTVM. VI. KAL. QVINTILEIS. SER.

GALBA. L. AVRELIO Coſs. & de Viriato ſatis iam multa.

¶Decius inde Iunius Brutus. M. Iunij Penni filius, quum circa vrbis annum DCXVI. vna cum P. Corn. Naſica, qui Serapio appellatus eſt, conſulatum gereret, in Hiſpaniam venit, & ijs qui ſub Viriato militauerant, agros, oppidumq́ dedit, quod Valentia nuncupatum eſt. Ex epitome Liuij. Meminit etiam huius rei Sabellicus quintæ AEneados libro nono. Et nos in Vincentio Martyre, vt liqueat a Luſitanis cæteriſq́ Viriati militibus Valentiam eſſe conditam & nominatam.

¶Fabulam vero inanem eſſe, eam conditam ante Romam, & Romin appellatam a Romo Rege neſcio quo, apud commentitium Manethonem reperto. Quæ tamen fabula Floriano Campenſi, & quibuſdam ex neotericis Hiſpanicarum antiquitatum ſcriptoribus non diſplicuit.

¶Brutus igitur hic Luſitaniam vſq; ad Oceanum perdomuit. Quãquam vt Valerius Maximus libro ſexto, capite quarto ait, pæne tota ſe ei ſponte dediderat, præter Cinaniam vrbem, que pertinaciter arma retinebat, vti in ſuperioribus diximus, quum qualis nam gens Luſitani fuiſſent, diſſeruimus.

¶Adortus etiam Bracaros Callæciæ gentem Callaicorum, qui Luſitanis auxilio venerãt, ſexaginta milia bello aſperrimo, atq; difficili, quamuis incautos circumueniſſet, oppreſſit, in eo prælio, inquit Oroſius libro quinto capite quinto, quinquaginta milia occiſa, ſex milia capta referuntur, pauci fuga euaſere.

¶Propter hanc igitur de Callaicis Bracaris victoriam, Callaici co-

gnomen non autem a cætera Callæcia Brutum eſſe adeptum, hinc colligo, quod Strabo libro tertio. Vbi amnis Minij mentionẽ fecit, ita ſcribit. Hic expeditionis Bruti terminus eſt. Negligenter enim vertit interpres, Bruti Præturæ terminus, obiterq; notãdũ, iã nõ cõſulẽ Brutũ, ſed Procõſulẽ, illic rẽ geſſiſſe, eoq; tẽpore illi ad Limiã cõtigiſſe, quod ſupra retulimus, quũ Bracarorũ flumina recẽſeremus

¶Triumphauit autem de Luſitanis, & Callæcis, anno vrbis DCXVII. quod in tabulis Capitolinis ita notatur.

D. IVNIVS. M. F. M. N. BRVTVS. CALLAICVS. ANNO DCXVII. PRO. COS. DE LVSITANEIS. ET CALLAICEIS. EX HISPANIA. VLTERIORE.

Hoceſt.

¶Decius vel Decimus Iunius Marci filius Marci nepos Brutus Callaicus anno ſexcenteſimo decimo ſeptimo proconſul de Luſitaneis, & Callaiceis ex Hiſpania vlteriore.

¶Anno ab vrbe condita DCXLV. Q. Seruilius Cæpio. Q. Seruilij Cæpionis ſuperioris filius. CN. nepos propretor de Luſitanis, & Hiſpania vlteriore triumphauit.

¶At anno DCXLIX. P. Rutilio Rufo. CN. Manlio coſs. exercitus Romanus a Luſitanis cæſus eſt. Quod niſi a Iulio Obſe-

quente quatuor tantum verbis eſſet notatum, per cæteros Romanos ſcriptores penitus ignoraremus. Tametſi de nominibus conſulum Obſequens & Caſſiodorus nonnihil variant, ſed ego Onuphrio Panuinio, qui eam rem exquiſitius indagauit, adhæreo.

¶ Anno inde conditæ vrbis DCLII. C. Mario IIII. Q. Luctatio Coſs. deuictis Luſitanis, pacatam vlteriorem Hiſpaniam, ſcribit Obſequens. Non tamen a quo deuicti ſint, expreſſit. Opinatur Panuinius a D. Iunio. Syllano, propter Sexti Rufi verba. Rebellantes in Hiſpania Luſitanos, per D. Brutum obtinuimus, & vſq; Gades ad Oceanum peruenimus.

¶ Poſt, ad Hiſpanos tumultuantes Syllanus miſſus, eos vicit, Ego tamen & Obſequentis, & Rufi verba, aliter intelligo. Nempe deuictis a Bruto Luſitanis, vlteriorem Hiſpaniam fuiſſe pacatam, vſq; ad Gades, & Oceanum.

¶ Syllanum vero ad tumultuantes Hiſpanos miſſum, non autem ſingillatim ad Luſitanos. Ad quos autem tumultuantes miſſum intelligat non explanauit. Verum quia Panuinio, & cæteris tabularum triumphalium explicatoribus ita videtur, ab illis non diſcedamus.

¶ Anno vrbis DCLV. L. Cornelius Dolabella de Luſitanis triũphauit. Quod Verrij Flacci tabulæ ita oſtendunt.

L. CORNELIVS. L. F. L. N. DOLABELLA. PRO. COS. EX HISPANIA. VLTERIOR. DE LVSIT. AN. V. K. FEB.

Hoc eſt.

¶Lucius Cornelius Lucij filius, Lucij nepos Dolabella proconſul ex Hiſpania vlteriore de Luſitanis quinto Calendas Februarij.

¶Quinto poſt anno, id eſt ab vrbe condita DCLX P. Licinius Craſſus de Luſitanis triumphauit, teſtatur hoc Verrius Flaccus, ſic.

P. LICINIVS. M. F. P. N. CRASSVS. ANNO. DCLX PRO. COS. DE LVSITANEIS. PRID. IDV. IVNI.

Hoc eſt.

¶Publius Licinius Marci filius Publij nepos Craſſus anno ſexcēteſimo proconſul de Luſitanis pridie Idus Iuni.

¶Hunc in Luſitania, & ea Callæciæ parte quæ Bracarorū eſt bellū geſſiſſe, inde coniicimus, quod Strabo in calce libri tertij, tradit illū etiā caſſiteridas inſulas è regione Celtici promōtorij, pace cōciliaſſe.

¶Sexcenteſimo ſeptuageſimo tertio vrbis anno ſparſo per Macedoniam, Pamphiliam, atq; Dalmatiam Romanorum bello, quū quod in Hiſpania erat, ob id remiſſius gereretur, paulisper interquieuerant Luſitani, donec diſcordijs ciuilibus Sertorianum exarſit, Syllanæ proſcriptionis hereditas, vt inquit Florus.

¶Quintus enim Sertorius, vir ſūmæ quidē, ſed calamitoſæ virtutis ac magnæ in rebus bellicis peritiæ dux, quod Marij partes fuerat

ſequutus, quũ proſcriptus a Sylla eſſet, exceſſit vrbe atq; Italia varijs caſibus vbiq; iactatus.

¶Cuius quia vitam, resq; geſtas accurate perſcripſit Plutarchus, & de eo multa ciuilium bellorum libro primo Appianus, & libro tertio. L. Florus, quinto. P. Oroſius, præter ea quæ ſparſim Plinius Iunior de Illuſtribus viris, Valerius Maximus, Frontinus, Obſequens, & alij adnotarunt, minime opus eſt in ea re me labore.

¶Summatim ex Plutarcho, Appiano, atq; Oroſio dicam.

¶Aſſcitus ex Africa a Luſitanis, cum duobus milibus, & ſexcentis, quos Romanos vocabat, admixtis Afris ſeptingentis, illinc venit.

¶Adiũxit Luſitanorũ quatuor milia peditũ, & equites ſeptingẽtos.

¶Atq; tam exiguis copijs aduerſus quatuor Romanorum duces, ſub quibus erant peditũ milia centũ viginti, equitũ ſeptem milia, ſagittariorũ, & funditorũ duo milia, & vrbes innumeræ, bellũ geſſit, quũ ipſe in initio viginti tãtũ Luſitanorũ vrbes in ſua ditione haberet.

¶Validas non ſolum gentes, & vrbes, ſed miſſos etiam aduerſum ſe Romanos duces ſubegit.

¶Cottam nauali prælio ad Mellariam ſuperauit.

¶Phidium prætorem ad Bætin, interfecitq; in ea pugna duo milia Romanorum ciuium.

¶Domicium per Hirtuleium ducem oppreſſit. Qui etiam Manilium Galliæ procoſs. cum tribus legionibus, & mille quingentis equitibus in Hiſpaniam tranſgreſſum, caſtris, copiiſq; nudauit, vt Oroſij verbis dicam, & pæne ſolum Ilerdam compulit refugere.

¶Lucium procoſs. contriuit. Toranium a Metello miſſum cum toto exercitu deleuit.

¶Ipſum Metellum in tantam compulit neceſſitatem, vt.L. Lollius ex Narbonēſi Gallia ei ferre auxilium cogeretur, & Pompeius magnus ex vrbe cum ſumma feſtinatione ea de cauſa mitteretur. Neq; enim habebat Metellus, quo ſe verteret.

¶Aquilium a Metello miſſum cum ſex milibus cecidit.

¶Pompeium iam Pyrenæos montes tranſgreſſum bello excepit, poſitiſq; iuxta caſtris ſuperior fuit.

¶Pompeium Palantiam obſidentem vi repulit. Et caſtra, quæ ad Calagurrim erant, adortus, ad tria milia interfecit. Eodem Pompeio ſpectante Lauronem vrbem expugnauit, atq; incendit, neq; ille tam magnifice Lauronenſibus de ſe pollicitus, ſocijs pereuntibus auxilium ferre auſus eſt.

¶Quibus vitam ex incenſa vrbe dedit Sertorius, in Luſitaniam miſerabili captiuitate traduxit.

¶Ad Sucronem Pompeium prælio ſuperatum fugauit, ita, vt vulneratus, & ex equo proſtratus, pæne interfectus, & captus ſit.

Afranium qui cornu ſiniſtrum regebat, quum Sertorianos inten-
o in Pompeium duce pelleret, ſuorum intellecto periculo accurrens
acile ſuperauit, eiusq; milites diſperſos occidit.

Ad flumen Turiam Pompeiũ male multauit & niſi Metellus ſu-
ereueniſſet, actũ de eo erat. Vnde illa Sertorij gloriatio. Ego pue-
ũ hũc, niſi veniſſet anus illa, caſtigatũ verberibus, domũ remiſiſſe.

Memmius Pompeij quæſtor, & ſororis eius maritus, ad Sagun-
am Sertorio ſuperante, eſt interfectus.

Et cũ magna ſtrage victor ad Metellũ vsq; perueniſſet, pilo per-
uſſus Metellus interierat, niſi a ſuis pudore nimio affectis prote-
tus eſſet.

Didium Læliũ Pompeij legatum qui pabulatum exierat, ſcribit
Obſequens, a Sertorianis interfectum.

Et certe Sertoriani duces fere ſuperiores erant Præcipue Hirtu-
ius, qui initio Metellũ antequã ſe Põpeio iũgeret, multis prælijs
atigarat, tãdẽ cũ eodẽ Metello apud Italicã Bæticæ prouinciæ vrbẽ
õgreſſus, ex fiducia credo præteritarũ victoriarũ elatus, cõmiſſa pu-
na, viginti milibus amiſſis victus in Luſitaniã cũ paucis profugit.

At Sertorius poſt id cum Pompeio congreſſus decem milia mli-
um eius interfecit, licet totidem, & ipſe amiſerit.

In tantamq; deſperationem duos egregios illos duces Metellum
tq; Pompeium adduxit, vt publice Metellus præmia ſtatuerit ei
ui Sertorium necaret, centum argenti talenta, & viginti milia agri
ugera, & ſi exul eſſet, veniam reductionemq; promitteret. Nempe,
t ſaltem proditione conſequeretur, quod armis non poterat.

¶Pompeius vero querulus ad Senatum ſcripſerit, niſi ſibi pecuniæ mitterentur ſe milites è prouincia deducturum.

¶Recipiebat ſe in hyberna Sertorius in Luſitaniam, vnde appetente vere, cum M. Perpenna legato ſuo, ad hoſteis vſq; in Celtiberiam properabat, Luſitanorum maxime opera ſemper vſus. Hoc diſerte aſſerit Appianus.

¶Eboram vero vrbẽ ad hyemandũ peculiariter elegerat, ſagaci conſilio, cum fere im medio ſita ſit Luſitaniæ, & ſolo fertili vnde in omnes partes præſto eſſe poterat, ſi vſus eueniret.

¶Ibi domum, quæ adhuc extat, & Iuniam Donacen domeſticam, & libertos tres habebat.

¶Inde cohortem vnam ad bellum duxerat, vti dicemus latius, quum ventum erit ad Vrbeis.

¶Ita proſpere in Hiſpania bellum gerentis Sertorij, quum fama etiam Pontum compleſſet. Mithridates, ſi ducem rei militaris peritiſſimum ſibi fœdere conciliaſſet, facilem de populo Romano victoriam ſe adepturum pollicebatur. De qua re non pigeat lectorem conſulere Plutarchum.

¶Ex quo, & qui vir, & qua probitate fuerit Sertorius, & quo amore patriam vnde exulabat, proſequeretur, liquido intelliget.

¶Simul quanto digni fuerint odio Perpenna, & qui cum eo in cædẽ magni ducis coniurauere.

¶Quorum tamen omnium exitus, vt proditorum eſſe conueniebat miſer, atq; infœlix non multo poſt, omnino fuit.

¶Id breuiter atq; eleganter Velleius paterculus de Perpenna loquens comemorat. Sertorium inquit, inter cœnam. Oſcæ interemit Romaniſq; certam victoriam, partibus ſuis excidium, ſibi turpiſſimam mortem peſſimo auctorauit facinore.

¶Item Marcellinus ſub libri XXVI finem. Ad veteris perpennæ exemplum, qui poſt Sertorium inter epulas obtrumcatum dominatione pauliſper potitus è frutetis ſub quibus latebat extractus, oblatuſq; Pompeio eius iuſſu eſt interfectus.

¶Sic decimo inchoati belli anno ſuorum dolis interfectus Sertorius victoriam quidem Romanis dedit verũ ſine vlla gloria, quod non virtute ſed fraude obueniſſet.

¶Quo interempto Hiſpaniæ vniuerſæ ciuitates vltro ſe Romanis dedidere, præter Calagurrim, & Vxamam, ſed hanc Pompeius euertit, illam ſiue Afranius, vt ſcribit Oroſius iugi obſidione confectam, atq; ad infames eſcas, ex inopia coactam, vltima tandem cæde, incendioq; deleuit.

¶Siue idem Popeius, vt in libro ſeptimo capite ſexto refert Valerius.

¶Quieuere itaq; Luſitani. ac de Hiſpanis tam Metellus Pius, quã CN. Pompeius magnus adhuc eques Romanus triumpharunt, anno vrbis DCLXXXII, vt tabulæ referunt Capitolinæ.

¶Toto autem Sertoriani belli tempore nullum populo Romano vectigal ex Hiſpanis fuiſſe, in oratione de Agrarijs legibus, contra Rullum conqueritur M.Cicero.

¶Iulius inde Cæſar, poſt Vrbanam præturam, vlteriorem ſortitus Hiſpaniam in qua prius ſub Tuberone prætore quæſtor fuerat, Luſitaniam, ac Callæciam imperio Romano ſubdidit. De qua re non pigeat lectorem repetere quæ ex Dione retulimus, quum de Monte Herminio ageremus.

¶Sequuto paulo poſt triumuirato, Cæſar Gallias, Aſiam Craſſus, Pompeius inuaſit Hiſpanias, quas per legatos treis, M.Petreium, L.Afranium, & M.Varronem adminiſtrabat, donec ciuile bellum conflatum eſt.

¶Ac Cæſar in Hiſpanias veniens, eas pro tempore quieſcere coegit, M.Lepido procos. Citeriorem, Q.Caſſio Longino Vlteriorem proprætore obtinentibus. ¶Quo tempore ad Dyrrachium Cæſar Pompeium obſidebat.

¶Is Caſſius Longinus inexplebilis auaritiæ, nec ob eam obſcuræ crudelitatis homo, quum ſe prouinciæ odio haberi non ignoraret, magnasq́ indies eius odij acceſſiones faceret, contra Prouincialium offenſionẽ, exercitus amore ſeſe munire ſtudebat, donatiuorum largitionibus immoderatis, & præmiorum pollicitationibus, ex rapinis, grauiſſimisq́ oneribus.

¶Seſtertia igitur.C.militibus pollicitus, Medobrigam oppidum in Luſitania, Montemq́ Herminium quo Medobrigenſes confugerant, expugnauit. Ibiq́ imperator appellatus, iterum Seſtertijs.C.milites donauit,

¶ Anno inde ab vrbe condita DCCX. Cæſar poſt deuictum Pompeium in Hiſpanias eſt profectus aduerſus duos adoleſcentes Pompeios Magni filios, qui bellum inſtaurauerant.

¶ Pronior in Pompeii partes erat Luſitania, ſiue quia S.P.Q.R. magis eas fouebat, vt Iuſtiores, ſiue recordatione iniuriarum Cæſaris, a quo in prætura directi nimis hoſtiliter fuerãt Luſitani, quamquam nec imperata detrectarent, & aduenienti portas patefacerent, vt inquit Suetonius. Et paucis verbis, Catulli mordaciſſimus Iambus innuit.

Secunda præda Pontica, inde tertia
Ibera, quam ſcit amnis auriferr Tagus.

¶ Vettonum igitur agrum, Luſitaniamq́ pro Pompeio tenebat M. Petreius, antequam cum ſuis copijs, & equitibus, auxilijsq́ totius Luſitaniæ ad Afranium in Celtiberiam proficiſceretur, vt irrũpentem Cæſarem pariter reprimerent.

¶ Luſitanos Petrei beneficiarios vocat ipſe Cæſar, in primo belli ciuilis commentario, quos cuſtodiæ ſuæ cauſa ſemper habuiſſe confirmat.

¶ Fecit idem Munatius Flaccus in Bætica, Pompeiani nominis acrior, quam probabilior defenſor, ſed id credimus Valerio Maximo libro nono capite de crudelitate.

¶ Luſitanorum enim præſidio vallatus Cæſari cum reſiſteret pertinaciter, Ad Attegam barbarum in modum ſæuiit in eos, quos Cæſaris ſtudioſos eſſe comperit, & in eorum vxores, ac liberos.

¶Videat qui velit Valerium,& Hiſpanienſis belli commentarium, atq́ obiter Valerii codicem emendet,in quoperperam legitur. Numatius,pro Munatius,& attinguenſium pro Atteguenſium.

¶Sufficiet hoc ex Dione oſtendiſſe libro quadrageſimo tertio ita ſcribente. Audiens autem in Attegua ciuitate magnam eſſe copiam commeatus.

¶Ac paucis interiectis. Poſteaquam vero milites intra vrbem recepti ſunt, Munatium Flaccum ad eos miſit.

¶Munatius ergo Flaccus vocabatur, atq́ ita eum appellat Plutarchus in Catone.

¶Præterea, inquit, quum Pompeius commendationes reis dari in Iudicijs conſuetas,per legem vetuiſſet,ac poſtea ipſe Munatio Flacco commendationem ſcripſiſſet, Cato qui in ea cauſa index erat, quum recitari cœpta eſt Pompeij commendatio, aures manibus clauſit,legiq́ illam prohibuit.

¶Vt mendum quoq́ ſit apud eundem Plutarchum in Pompeio,vbi idem Catonis factum referens, Plancum eum, non autem Flaccum appellat.

¶Niſi forte iſdem Munatij, tam Flacci, quam Planci appellarentur. Probabile eſt Munatiam gentem in duas familias Flaccorum videlicet, & Plancorum, fuiſſe diuiſam. Et ideo apud Plutarchum in Pompeio ex Flacco factum Plancum.

¶ Plancorum enim cognomen aliquot ex Munatijs habuiſſe, liquet ex L. Munatio Planco; qui cum M. Lepido triumuiro R.P.C. cōſulatum geſſit, & ex ode ſeptima libri primi Carminum Horatij. Præterea ex inſcriptione, quam extare Caietæ Onuphrius Panuinius in ſecūdum faſtorum, & in libello de Romanorum nominibus, aſſeuerat. Ea eſt huiuſmodi.

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.
PLANCVS. COS. IMPER. ITER. VII. VIR.
EPVLON. TRIVMPH. EX RAETEIS
AEDEM. SATVRNI FECIT, DE MANVBIIS
AGROS DIVISIT. IN ITALIA BENEVENTI.
IN GALLIA COLONIAS DEDVXIT
LVGDVNVM. ET RAVRICAM.

Hoc eſt.

¶ Lucius Munatius Lucij filius, Lucij nepos Lucij pronepos Plācus conſul imperator iterum ſeptemuir epulonum triumphauit ex Ræteis. Ædem Saturni fecit de manubijs, agros diuiſit in Italia Beneuenti, in Gallia colonias deduxit Lugdunum, & Rauricam.

¶ Sed multum ab inſtituto diuertimus, propter Valerij locum.

¶ Redeo ad Munatium Flaccum, qui ſe Luſitanis ſtiparoribus munierat, quos tamen ſuæ crudelitatis ſatellites habuiſſe queritur Va-

lerius. Dion tacet. Subobſcure narrat Hiſpanienſis belli commentarius, neq; Munatij, neq; Luſitanorum facta mentione.

¶ Petreianos, Afranianosq; milites, quod aſſuefacti cum Luſitanis eſſent, eorum more pugnare ſolitos, ſcribit Cæſar in primo belli ciuilis commentario.

¶ In tantum autem Pompeij partes fouebant Luſitani, vt etiam illo iam interfecto, filijs C N. & Sext. Pompeijs, in omnem euentum adhæſerint.

¶ Tranſco Cotonem vel potius Catonem, vt alij habent codices, qui Atteguæ cum Luſitanorum præſidio, ſub Munatio erat, & cum Tullio legato ad Cæſarem venit.

¶ Acerrimi Pompeianorum partium defenſores fuere, Philo tota Luſitania notiſſimus, ac Cæcilius niger, qui cum bene magna Luſitanorum manu Hiſpali contra Cæſarem, pro C N. adoleſcente mire laborarunt, multas ad Bætin naues incenderunt. Tandem victum ad Mundam ſauciumq; nõ deſeruere. Sed quum, ſe Carteiam recepiſſet, ſequuti ſunt.

¶ De quo tradendo quum ciues legatos ad Cæſarem miſiſſent, re intellecta Pompeius, vt in naues, quas ibi in præſidio habebat confugeret, ſcapham ingreſſus eſt.

¶ Sed pede caſu funibus implicito, dum funem gladio ſecare nititur, pedis plantam gladio abſcidit vt libro bellorum ciuilium ſecundo ait Appianus. Vel talum intorſit, vt Hiſpaniẽſis belli commentarius refert.

¶ Quum ab hoſtibus quæreretur, occurrente ad id Didio, qui Cæſarianæ claſſis Gadibus præfectus erat, ex naui in qua curabatur egreſſus eſt, & in Luſitaniam profugiens, lectica ferebatur.

¶ Sed vulneribus, & intorto talo quum ad fugiendum tardaretur, in itinere a Didio deprehenſus interfectus eſt, non ignaue ſe ſe protegens, inquit Appianus.

¶ Cuius caput Hiſpalin allatum Cæſar in conſpectum iuſſit dari populo, & ſic vrbe potitus eſt.

¶ Luſitani, qui ex pugna ſuperfuere, quum ſe ad ſigna recepiſſent, aduerſus Didium elatum ea gloria redierunt, & quotidianis cum pugnis laceſſentes, tripertito diſtributis ſignis, illius naues incenderunt, ipſum qui ad propellendum cum copiis proceſſiſſet, prælio excipientes interfecere, omnesq; eius copias deleuerunt, paucis exceptis, qui aut in ſcapha quæ ad littus erat, aut nando ad naues, quæ in ſalo erant confugientes ſublatis anchoris vitæ ſubſidium remis quæſiuerunt.

¶ Luſitani prædã ingenti potiti ſunt, vt refert ille Hiſpanienſis belli commentarius, alioqui mutilus, corruptus, impeditoq; ſermone confuſus. Quiſquis auctor illius fuerit.

¶ Neq; enim ad Hircium, aut Opium diſertos ſatis homines referendum ego exiſtimo. Miles tamen Cæſaris quum eſſet, & in eius laudes immodicus, ita ſcripſit, vt ſæpe, neq; quid velit intelligas, neq; ſi diuines, oratio ipſa ſibi congruat.

¶ CN. Pompeio extincto, & maxima ex parte Hiſpania in poteſta-

tem redacta, Cæſar ad Vrbanam dominationem feſtinans, Sext. Põpeium alterum ex Pompeii Magni filiis iuniorem, contempta eius adoleſcentia, neglexit in Hiſpania, non arbitratus eum aliquid magnum propter ætatem eſſe auſurum, ſed aliter res euenit.

¶Nam iuuenis primo cum paucis piraticã exercuit, ignotus. Deinde paulatim timorem exuens, ſeq; Pompeij Magni filium profeſſus, ex iis qui vel ſub patre Pompeio, vel ſub Cn. Fratre militauerant, victiq; ceſſerant, validum conflauit exercitum, ad eum tanquam ad ducem ſuum confluentibus, quibus Pompeij nomen erat gratioſum.

¶Adauctus igitur amplioribus copiis, formidini eſſe cæpit præſidibus qui ſub Cæſaris imperio Hiſpanias obtinebant, ita vt vererentur cum eo ad manus venire.

¶Qua re intellecta Cæſar Carrinatem cũ validioribus cõpiis miſit, qui Pompeium debellaret.

¶Apud Appianum Carrinam in his locis ſcriptum pro Carrinate reperias, neſcio an interpretis vitio. Nam ſermo eſt de C. Albio Carrinate, qui poſtea conſulatum geſſit, quum Auguſtus abdicaſſet.

¶At vero iuuenis cognito Carrinatis aduentu, ſtatim aduolans illũ oppreſſit. Ea ex cauſa Cæſar ſucceſſorem Carrinati miſit. C. Aſiniũ Pollionem, quo in vlteriore Hiſpania bellum gerente, Cæſar interemptus eſt. Et Senatus Pompeium vltro reuocauit.

¶Ille vero quum Maſſiliam eſſet delatus ad vrbem nequaquam rediit, ſed quæ ibi fierent intentus expectabat.

¶ Atq; electus maris imperator, vt pater eius fuerat aſſumptis, quæ in portu erant, nauibus, vna cum iis, quas vel ſecum, vel in Hiſpania habebat, cōtra triumuirorum dominationem in Siciliam nauigauit. ¶ Multi illum Galli, multi Iberi, multi etiā Luſitani ſequuti ſunt, Pompeij patris amore, & Cæſaris adhuc odio.

¶ Nam etiam Bruto a triumuiris proſcripto, quum vna cum Caſſio ad Nigrum ſinum aduerſus Antonium bellum pararet, quatuor milia Celtarum, ac Luſitanorū equitum illi fuiſſe ſcribit Appianus.

¶ Pompeius igitur Sicilia potitus contra Octauium, & Antonium pugnauit plerumq; victor.

¶ Et quidem magni famam ducis poſteris reliquiſſet, ſi nihil tentaſſet vlterius.

¶ Verum mutata priori fortuna, quaſiq; inſolentiam eius indignante, qua ſe, & amictu cæruleo, & verborum vanitate, Neptuni filium eſſe iactauerat, tanquam Magni Pompeij eſſe, fuiſſet parum, victus Antonij ſe duci Titio dedidit, a quo Mileti interfectus eſt.

¶ Qui copioſius iſta ſcire velit, legat Appiani ciuiliū bellorū libros quartum, & quintum. Nos in his immorati prolixius aliquanto ſumus, propter Oroſium qui Sext. Pompeij mortem poſt Mundenſem pugnam ſtatim ſequutam ſcribit, neſcio quē ſequutus auctorem.

¶ Eius hæc ſunt verba libro ſexto, capite decimo ſexto. Vltimum bellum apud Mundam vrbem geſtum eſt, vbi tantis viribus dimicatum, tantaq; cædes acta vt Cæſar quoq; veteranis ſuis cedere non erubeſcentibus, quum cædi, cogiq; aciem ſuam cerneret, præuenire

morte futurum victi dedecus cogitarit, quum ſubito verſus in fugam Pompeiorum ceſſit exercitus.

¶ Et ſtatim CN. Pompeius cum centeſimo equite aufugit.

¶ Frater eius Sex. Pompeius contracta celeriter non parua Luſitanorum manu, cum Cæſonio congreſſus, & victus, fugiensq́ interfectus eſt. Munda ciuitas cum immenſa hominum cæde, Cæſare oppugnante vix capta eſt.

¶ Dubium tamen apud me non eſt, corruptum Oroſij locum hunc. Nam paulo poſt capite decimo octauo, & capite decimo nono. Octauij quartum bellum aduerſus Sex. Pompeium CN. Pompeij filium commemorat, narratq́ eum Siciliam occupaſſe, & tandem a Tito, & Furnio Antonianis ducibus victum, & captum, poſt paululũ fuiſſe interfectum, vti ex Appiano ante diximus.

¶ Quare priori loco libenter legerem. Cum Cæſonio congreſſus, & victus fugiens pæne interfectus eſt. Euaſit enim, atq́ ad piraticam inde ſe conuertit, quod etiam Oroſius ipſe confirmauit, his verbis.

¶ Sex. Pompeius poſtquam ſe in proſcriptorum numerum relatum comperit, conuerſus ad latrocinia, omnen oram Italiæ cædibus rapinisq́ vaſtauit, Sicilia prærepta.

¶ Cæterum vt ad. C. Aſinium Pollionẽ redeã, eius tres extãt epiſtolæ inter Ciceronis familiares libro decimo, in quarum vna ſic habetur.

¶ Sed vt rationem ineo, quo die prælium Panſa commiſit, eodem à

Gadibus naues profectæ ſunt. Nulla enim poſt hyemem fuit ante eam diem nauigatio. Et hercule longe remotus ab omni ſuſpicione futuri ciuilis tumultus, penitus in Luſitania legiones in hybernis collocaueram.

¶ Inclinauit poſt hæc ad Cæſarem Auguſtum fortuna, & Romani orbis imperium adeptus, Hiſpaniam, quum per ſe, tum per ſuos duces, intra annos quatuor pacatam reddidit. Colonias partim deduxit, partim ampliauit. De quibus nonnihil inter vrbes referemus.

¶ In primo volumine, quum terminos Luſitaniæ ſignabamus, diximus Bæticam prouinciam plebi attributã ad quã prætor mitteretur qui legatũ, & quæſtorẽ haberet. Reliquas omnes in Hiſpania Cæſaris fuiſſe, qui duos mitteret legatos, prætorium, & conſularem.

¶ Ex iis prætorius legatũ ſecum habebat, qui Luſitanis Bæticæ adiacentibus, & ad Durium vſq; protenſis, ius diceret.

¶ Conſularis, quod reliquum erat Hiſpaniæ adminiſtrabat.

¶ Auguſtus enim omnium prouinciarum Romano imperio ſubditarum adminiſtrationem ita diuiſit, vt aliæ proconſulares eſſent, aliæ prætoriæ, aliæ præſidiales.

¶ Proconſulares, Senatui, prætorias populo demandauit.

¶ Præſidiales ſibi ipſe ſumpſit, in quas legatos mittebat, qui modo præſides, modo Cæſaris, vel Auguſti legati dicebantur.

¶ Hiq́ præſides, legatiue Cæſaris, nonnunquam honoris cauſa conſulari poteſtate augebantur, vt eiuſdem eſſent auctoritatis quuius proconſules.

¶ Proconſulum namq́ dignitas amplior, quam legatorum, præſidũ ve erat, quoniam hi ex equeſtri ordine eligi poterant, illi non niſi ex Senatorio, conſulariue prouincias ſortiebantur.

¶ Proconſulares ergo, & prætoriæ illæ ſunt factæ, quæ vel pacatæ iam eſſent, vel militari præſidio non indigerent.

¶ Quæ vero adhuc rebelles, legionibus, armiſque retinendæ viderentur, ſibi attribuit Cæſar, ſpecioſo quidem prætextu gratificandi Senatui, populoq́ R. quaſi eis laborem adimeret, re autem vera, vt ipſe exercitus, copiasq́ militares, omnes in ſua poteſtate haberet, ne vnquam Senatus, populus ve inuaſam remp. repetere auderent, vt ſcriptum reliquit Dion.

¶ Hiſpaniæ igitur poſtea in ſex prouincias diuiſæ. Bætica, Luſitania, & Callæcia conſulares factæ, Tarraconenſis, Cartaginienſis Inſularis, & Tingitania, quæ trans fretum Hiſpaniæ eſt contributa, præſidiales.

¶ Tandem Luſitania in duas diuiſa prouincias, quarum altera, videlicet maior veteris prouinciæ pars, ſuum ſibi Luſitaniæ nomen retinuit Altera Vettonia dicta eſt, vti in primo libro abunde retulimus.

¶ Paulatim emerſere Comites, eorũq́ vicarii, vsq́ ex Hadriano, qui Senatũ quendã domeſticũ in Palatio ſuo habuit, qui peregre euntẽ

comitaretur. Cæſaris Comitatus ideo nuncupatus, & illi ipſi Senatores, comites Palatini.

¶ Donec diuus Conſtantinus oppida, vel prouincias illi attributas ad eorum tranſtulit hæredes.

¶ Atq; hæc origo eſt dignitatis Comitum, Ducumq;.

¶ Morem eum ſequuti Longobardorum reges Italiam ſibi ſubiectã in Comitatus varios, atq; Ducatus diuiſerunt.

¶ Limitanei quoq; duces Marchiones nuncupati ſunt, quoniam limitem, marcham vulgus appellaret.

¶ Ab Auguſto igitur vſq; ad Gothos, nihil quod magnopere ad Luſitaniam pertineat in tam deplorato ſcriptorum antiquorum interitu, ego reperi. Niſi Luſitaniam in Romanorum acquieuiſſe dominatu, eorumq; legibus domitam paruiſſe.

¶ Othonem poſtea Cæſarem fuiſſe a Nerone Luſitaniæ præfectum, vt Popæa illius vxore, amoto ex vrbe viro liberius frueretur, libro tertio ſcribit Tacitus.

¶ Vbi inquit, vſq; ad ciuilia arma, non ex priore infamia, ſed integre, ſanctèq; egit. procax otij, & poteſtatis temperantior. Eadem ferè repetit libro decimo ſeptimo.

¶ Suetonius quoq; Tãquillus in Othone. Sepoſitus, inquit, eſt per

cauſam legationis in Luſitaniam. Iactatum etiam de hac re diſtichũ.

Quur Otho mentito ſit quæritur exſul honore,
Vxoris mœchus cœperat eſſe ſuæ.

¶Illum tamen per decem annos moderatione, atq; abſtinentia ſingulari, prouinciam adminiſtraſſe teſtatur.

¶Et pro Romanis etiam in Italia militauere Luſitani. Eodem enim libro ſcribit Tacitus, Luſitanorum cohortes ſub Vitellij ſacramento fuiſſe.

¶Septimæ Luſitanorum cohortis meminit Alciatus in annotationibus in Taciti librum decimum ſextum, ex inſcriptione marmorea, quæ Comi adhuc ſit in memoriam Calpurnij Fabati Nouocomenſis. C. Cæcilij Plinij proſoceri.

¶Sorranale vocatur oppidum inter Dertonam Genuamq; non procul a montibus. Ibi ego inſcriptionem vidi, quam aiebant ex diruto iuxta oppido Antilia, ſeu potius Attilia fuiſſe allatam. Ea eſt huiuſmodi.

Q. ATTIO. T. F.
MAEC. PRISCO
AED. II VIR. QVINQ.
FLAM. AVG. PONTIF.
PRAEF. FABR. PRAEF. COH. I.
HISPANORVM. ET. COH. I.
MONTANORVM. ET. COH. I.
LVSITANOR. TRIB. MIL. LEG. I.
ADIVTIC. DONIS. DONATO.
AB IMP. NERVA. CAESARE AVG.
GERM. BELLO SVEBIC. CORON.
AVREA. HASTA. PVRA. VEXILL.
PRAEF. ALAE. I. AVG. THRACVM.
PLEPS. VRBANA.

Hoc eſt.

¶ Quinto Attio Titi filio Mæcenati Priſco ædili duumuiro quinque Flamini Auguſtali pontifici præfecto Fabrum, præfecto cohortis primæ Hiſpanotum, & cohortis primæ Montanorũ, & cohor-

tis primæ Luſitanorum, tribuno militum legionis primæ adiutricis donis donato ab imperatore Nerua Cæſare Auguſto Germanico, bello Suebico corona aurea, haſta pura, vexillo: præfecto alæ primæ Auguſtalis Thracum, plebs vrbana.

¶Vbi illud animaduerſione dignum iudicaui, Luſitanos ſeparatim ab Hiſpanis eſſe poſitos.

¶Abiere tandẽ in Romanorũ mores Luſitani, & ciuilitatẽ linguãq́; Latinã, ſicut & Turdetani accepere, vti in libello ad Vaſæũ pro colonia Pacẽſi, diſputaui, vt audiẽdus quidã nõ ſit, qui ſe operæ pretiũ facturum exiſtimauit, ſi poſt diſputationẽ illã meã Genelio Sepulvedæ Badiozam pacem fuiſſe Auguſtam aſſerenti ſubſcriberet.

¶Nos ad libellum illum remittimus lectorem, & ad ea quæ poſtea inter vrbes commentabimur.

¶Cæſaribus etiã pleriſq́; ſtatuas erexere, vt alibi oſtẽdemus. Quin ſi qua mira res ſuboriretur, quæ aut animũ paſceret, aut oculos, ad illos protinus mittebãt, vt Tiberio principi Oliſiponẽſes, miſſa ob id legatione, nũciaſſe tritonẽ qua noſcitur forma, in quodã ſpecu canẽtẽ concha viſum, auditumq́; ſcribit Plinius libro nono capite quinto.

¶Prouinciam in tres Iuridicos conuentus diuiſam, Emeritenſem, Pacenſem, & Scallabitanum, ſic, vt triangulum æqualium prope laterum facerent.

¶Et vrbium alias colonias appellatas, alias municipia, vel ciuium Romanorũ, vel antiqui Latij, vel ſtipendiarias relictas, ex Plinio in Luſitaniæ deſcriptione, ſupra oſtendimus, & poſtea oſtendemus.

diuiſam quoque in duas non ſemel diximus.

¶Erant nihilominus in Luſitania aliquot ſiue reguli, ſiue dynaſtæ aut toparchæ, imperio Romano ſubditi, qua is pater fuit Encratidis nobiliſſimæ virginis, & martyris, Cæſaraugustæ, & in tota Celtiberia notiſſimæ: Et iam dominantibus Gothis, Caſtinaldus Nabantiæ princeps.

¶DE GOTHIS.

¶De Gothorum autem origine ad inſtitutum meum ſcribere nequaquam pertinet, maxime non conuenientibus interſe, qui de illis ſcripſere auctoribus.

¶Verum quia lucem aliquam, iis quæ dicenda ſunt, ea res afferet, in ſumma, Getas eos fuiſſe ac Sarmatas, nonnulloſq; alios populos illis finitimos, dixiſſe ſufficiat.

¶Multæ ſiquidem gentes, ſiue ex Schandia, Cimbricæ Cherſoneſi inſula, ſiue ex Vicinia, Gothicum effecere nomen priſcis ſcriptoribus ignoratum, & ſub Getica appellatione confuſum, donec viribus ipſi ſuis emerſere magna vocabuli claritate, quod a duce proprio, qui Gothus vocabatur, vt aſſerit Vitichindus Saxonicorum libro primo, ſortiti ſunt.

¶Niſi malimus a Gutis ipſius Scandiæ, iuxta Ptolemæum gentibus eos prius Guthos, deinde Gothos fuiſſe denominatos.

¶Gothicæ gentes, inquit Procopius, belli vandalici libro tertio,

multæ quidem, & aliæ prius fuere, quam nunc.

¶Omnium autem maximæ, ac potiſſimæ, Gothi, & Vandali, & Veſogothi, & Gepedes, iam dudũ Sarmatæ, & Melanchlæni appellati.

¶Addamus, & nos, Gothos in Oſtrogothos, & Veſogothos, hoc eſt in Oriẽtales, & Occidentales fuiſſe diuiſos. Ita Iordanes in Geticis.

¶A loco Orientali dicti ſunt Oſtrogothi, reſidui vero Veſogothi in parte occidua, & ſæpe alias.

¶Ratio in promptu eſt Germanicam linguam non ignorantibus, Gothi enim veteris Germaniæ fuere populi, apud quos VVeſt. Occidens dicitur, & ſi Germanice pronunciandum ſit, VVeſtgothi, idem eſt, quod Occidentales Gothi, & contra Oſter Oriens vocatur.

¶Vnde Carolus magnus cum ventorum nomina in ſuam linguam mutaret, ſubſolanum Orientalem ventũ Oſtrenvvindt, appellauit.

¶Zephyrum vero qui ab Occidente ſpirat vveſtren. Sicut adnotauit is qui vitam eius mandauit literis.

¶Vt obiter admoneam, ventorum nomina, quibus hodie nautæ Luſitani vtuntur a Carolo fuiſſe impoſita.

¶Inter Gothos duæ nobiliſſimæ excellebant familiæ, Amalorum videlicet inter Oſtrogothos, & Baltorum inter Veſogotos.

¶ Iornandes in Geticis. Diuiſi, inquit, per familias populi, Veſogothi, familiæ Balthorum. Oſtrogothi præclaris Amalis ſeruiebant.

¶ Et quidem Amali, regem Amalam ſuæ ſtirpis & nominis auctorem fuiſſe gloriabantur.

¶ Balthi vero ab Alarico qui ob audaciam Baltha ideſt audax, inter ſuos cognomen acceperat, diriuati ſunt.

¶ Cæterum Veſogothos nobilitarunt, Alaricus, quem dixi, & Vallia, & Theodoricus, is qui pro Romanis vna cum Aetio in Catalaunicis campis contra Attilam pugnans victor occubuit. Quem ex noſtris quidam Theodoredū vocant, Gregorius Turonenſis Theudonem.

¶ Videlicet in barbaris his nominibus, vel ſuo more proferendis, vel paulo mollius pronunciandis, mutuo non conſentiunt ſcriptores.

¶ Oſtrogothos, quos Amalorum excellens familia illuſtrabat, longe illuſtriores reddidit magnus ille Theodoricus Amalus à Zenone Auguſto adoptatus, & quaſi alter imperator Romæ, & Italiæ deſtinatus.

¶ Alanos præterea, Gothicum & ipſum genus, eodem Procopio Autore, minime prætereamus, quos Maſſagetas fuiſſe, ſcribit Ammianus Marcellinus libro vigeſimo tertio.

¶ Tametſi cognatæ gentes eæ, ſeceſſionibus, ac factionibus inuicem diuiſæ, etiam inter ſe frequenter bella geſſere.

¶Quo factum eſt, vt Alani, Sueui, & Vandali a Gothis vicinis, & conſanguineis pulſi ſedibus, fœdere inter ſe iuncti, primum in Pannonias, deinde in Gallias poſtremo in Hiſpanias immigrarent.

¶Ex quibus Vandali Bæticam occuparunt, ab ipſis deinde Vandaliam, & Vandaliciam nominatam. Vnde a Veſogothis qui poſtea inundarant & eorum rege Vallia, Honorio Auguſto iam fœderato eiecti in Africam ſunt.

¶Alani Emeritam, maioremq́ Luſitaniæ partem, cum Oliſipone, quæ ſemel pecunia ſe redemerat, tenuere.

¶Sueui, Callæciam omnem.

¶Verum qui ad Emeritam conſederant, a Conſtantio prius comite, deinde Cæſare ab Honorio declarato, & reſtitutæ Placidiæ matrimonio affine facto, cum eiuſdem Valliæ, & Veſogothorum auxilijs graui prælio ſuperati, quũ in pugna Athacem regem amiſiſſent, pars ad petendam pacem inclinarũt, pars ad Sueuos, qui Oliſiponẽ tenebant, confugientes, ſub eorum tutela acquieuere.

¶Omnesq́ iij metu Romanorum territi, conſilia pacis agitantes, hæc ab Honorio poſtulabant, vt Oroſius ait.

¶Tu cum omnibus pacem habe, omniumq́ obſides accipe. Nos nobiſcum confligimus, nobis perimus, tibi vincimus. Immortalis verò quæſtus erit Reip. tuæ, ſi vtriq́ pereamus. Ita illi tunc.

¶Verum audita Conſtantij morte repudiato petitæ pacis conſi-

lio, ad ingenium redierunt.

¶ Et quidem Alani Emeritam reuerſi, totam ſibi Luſitaniam vendicabant, Vandalis qui in Bætica ſuperfuerant adhortantibus.

¶ Erexerant enim animos, Vallia Toloſam reuerſo, quam ei Honorius permiſerat, cum nonnullis alijs auxitanæ prouinciæ, ciuitatibus. Vnde Veſogothia regio ea eſt nuncupata. Hiſpani noſtri, Galliam Gothicam dicere maluerunt.

¶ Audaciam quoq; auxit inſequuta Honorij mors.

¶ Sed quum minor Theodoſius, Valentinianum Placidiæ amitæ ſuæ, & Conſtantij filium Cæſarem declaraſſet. Is contra Alanos, atq; Sueuos in Luſitaniam comitem miſit Sebaſtianum.

¶ Qui ſane geſta bene re Luſitania potitus erat, Tyrannide tamen afectata, cum Vandalorum reliquijs, & Veſogothis inijt fœdus. A quibus paulo mox circunuentus, & interfectus eſt.

¶ Sueui ergo relicta ſocijs Alanis Luſitania, ad ſuos qui in Callæcia erant, quum ſe contuliſſent, atq; in maius corpus coaluiſſent, regnum conſtituere.

¶ Quod ab Hermerico ad Leouigildum Veſogothorum regem, per annos C L X X V I I. durauit, vt Iſidorus teſtatur.

¶ Præualuere autem Veſogothi, & actis altius radicibus, quum in

citeriorem Hiſpaniam, tum etiam in Narbonenſem Galliam ſe extēdentes, per annos trecentos, è octoginta, atq; amplius regnauerunt, quod decus, & gloriam Roderico regnante amiſerunt.

¶ Ad huncmodum, Hiſpaniæ Scythicis nationibus patuerunt, admiſcētibus ſe ſemper, in iſtiuſmodi demigrationibus vicinarum gētiū populis, quos triſtis cæli, glebæq; infœcūdioris tædiū cepiſſet.

¶ Vniuerſos tamen propter amplitudinem, Gothicum nomen amplectebatur.

¶ Hæc breuiter, & ſummatim dicta ſint, quæ ad ſuſceptum a nobis opus facere videbantur.

¶ DE VIIS MILITARIBVS.

¶ Vias militares, atq; publicas, faciles, & expeditas, quum in Italia, tum in prouincijs efficere Romani conabantur.

¶ Qua in re præcipuam, & ſupra reliquos principes egregiam nauauit operam Traianus, vt etiam annotauit medicus Galenus Methodi libro nono.

¶ Vias igitur publicas propter lutum ſternebant lapidibus. Lucretius libro primo dixit.

Strataq; iam vulgi pedibus detrita viarum,
Saxea conſpicimus.

¶ Vnde eas nos Luſitani ſtratas regias appellamus.

¶ Sternebant autem alibi impolito, rudiq́; lapide, alibi pro vrbium claritate quadratis ſaxis, pæne inſana profuſione, vt memini in Narbonenſi Gallia me vidiſſe.

¶ Milia paſſuum erectæ columnæ diſtinguebant, cum inſcriptionibus eorum qui eas fecerant, eorumue qui refecerant.

¶ Inde illa formula vulgatiſſima, primo ab vrbe, ad primum ab vrbe lapidem, & ſimilia.

¶ Locis autem vliginoſis, ac depreſſis, addebant terræ aggerem, ſuperquem lapideam cruſtam inſternerent. Eoq́; factum, vt aliquando ipſa publica via, ac militaris, agger publicus diceretur, præcipue à ſcriptoribus Gallis, qualis Appolinaris eſt Sidonius, qui in propemtico ad libellum dixit.

Antiquus tibi nec teratur agger,
Cuius per ſpatium, ſatis vetuſtis
Nomen Cæſareum viret columnis. Et ſæpe alias.

¶ Virgilius etiam dixit Æneidos quinto. Qualis ſæpe viæ deprenſus in aggere ſerpens.

¶ Sed verbi inſolētiam mitigauit, ac molliuit, quoniam nequaquam ſimpliciter, in aggere, ſed in aggere viæ dixit.

¶ Talium viarum ſeptem in Luſitania, atq; in Bracaris ſuperſunt adhuc, & vna in Vettonia, altera Luſitaniæ prouincia. Verum magna ex parte adgeſtionibus, ſtratiſq; vetuſtate corruptis, & collapſis miliariorum columnis.

¶ Prima quuius meminit Antoninus Pius in Itinerario, ab Oliſipone ducebat Emeritam. Cuius verba apponam aliquanto emēdatius, quam vulgo circunferuntur.

ITEM AB OLISIPONE EMERITAM M. P. CCIIII. Sic.

Equabona. M. P. XII.	*Cetobrica.* M. P. XII.
Ceciliana. M. P. XII.	*Malceca.* M. P. XVI.
Salacia. M. P. XII.	*Ebora.* M. P. XLIIII.
Ad Anam flumen. M. P. LX.	*Euandriana.* M. P. XVII.
Dippone. M. P. XII.	*Emerita.* M. P. IX.

¶ Omitto oppidorum nomina, de quibus ſuo agetur loco. In hoc itinere in prædio, quod Pinarium vocāt, Illuſtriſſimi ducis Auiarienſis, XX. Mil. P. a Cetobriga. a Salacia vero XVI. M. P. Oppidi ruinæ ſuperſunt, & ibi cippus non inelegans.

L. AELIO. AVRELI
O. COMMODO.
IMP. ANTONI
NI. AVG. PII. P. P.
FILIO. COS. DE
SIGNATO. P. M.
D. D.

Hoc eſt.

¶Lucio Ælio Aurelio Commodo imperatori Antonini Auguſti Pij patris patriæ filio conſuli deſignato pontifici maximo dedicarunt.

¶Inter Salaciam, atq; Eborã, in colle ſuper flumẽ, cui Riuo Maurino nomen eſt, columna adhuc extat ad hunc modum inſcripta.

IMP. CAES. DIVI
SEPTI SEVERI PII
ARAB. ADIAB. PARTHI
CI. MAX. BRIT. AX. F
DIVI. M. ANTON. PII
GERM. SARM. NEP.
DIVI ANTONINI PII PRONEP.
DIVI HADR ABNEP.
DIVI TRAIANI PARTHIC
ET DIVI NERV ADNEP.
M. AVR. ANTONIN
P. F. AVG. PAR. MAX.
BRI MAX. GERM. MAX.
PATER MILITVM. TRIB
POT. XX. IMP. III. COS. IIII
P.P. PROC. REST

Hoc eſt.

Imperator Cæſar Diui ſeptimij Seueri Pij Arabici Adiabenici, Parthici Maximi Britãnici Maximi filius Diui Marci Antonini Pij Germanici Sarmatici Nepos Diui Antonini Pij, pronepos, Diui Adriani, abnepos Diui Triani Parthici, & Diui Neruæ abnepos Marcus Aurelius Antoninus Pius fœlix Auguſtus Parthicus Maximus Britannicus Maximus Germanicus Maximus pater militum tribunitia poteſtate vigeſimum imperator tertium, conſul quartum, pater patriæ proconſul reſtituit.

Ad duodecimum ab vrbe Ebora lapidem, itineris eiuſdem, in prædio quod vocãt Tabularios, duæ ſũt colũnæ, altera omnino corroſas vetuſtate literas habet, altera cum hac inſcriptione manſit integrior.

IMP. CAES.
MAXI
MIANO
PIO. FELI
CI. AVG. EBO
RA. M. P.
XII.

Hoc eſt.

¶Imperatori Cæſari Maximiano Pio fœlici Auguſto Ebora millia paſſuum duodecim.

¶Eodem itinere in veteri ædificio templum eſt Virgini Dei matri ſacrum & magna religione cultum. Turregiam locum eum vocant. De quo multa in libello ad Kebedium Toletanum ſcripſi.

¶Ibi menſa marmorea eſt, quam ſepulchro Q. Iulij Maximi Calpurnia Sabina vxor imponēdam curauit. In quo ſepulchro duo etiã filij eius viarum curatores fuere conditi. Ea ſic habet.

D. M. S.	
Q. IVL. MAXIMO. C. V.	Q. IVL. CLARO. C. V. IIII. VIRO
QVAESTORI. PROVIN. SICI	VIARVM CVRANDARVM
LIAE. TRIB. PLEB. LEG	ANNO. XXI.
PROV. NARBONENS GALLIAE	Q. IVL. NEPOTIANO. C. I.
PRAET. DESIG. ANNO. XLVIII.	IIII VIRO VIARVM CVRAN.
CALPVRNIA. SABI.	DARVM. ANNO. XX.
NA. MARITO OPTIMO.	CALP. SABINA. FILIIS.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrũ Quinto Iulio Maximo clariſſimo viro quæſtori prouinciæ Siciliæ tribuno plebis legato prouinciæ Narbonēſis Galliç prætori deſignato annorum quadraginta octo Calpurnia Sabina marito optimo.

¶Quinto Iulio claro clariſſimo viro quartum viro viarum curandarum annorum viginti vnius, Quinto Iulio Nepotiano clariſſimo iuueni quartum viro viarum curandarum annorum viginti Calpurnia Sabina filijs.

¶In agro Stermotienſi, non procul a pago Borbacena columnę duæ ſunt, altera collapſa, eraſis omnino literis præter primum & ſecundum verſum.

IMP. CAES. DIV[illegible]
RI PII FIL [illegible]

[illegible]

Hoceſt.

¶Imperatori Cæſari Diui Seueri Pij Filio.

¶ Altera ſtat cum inſcriptione hac quæ tamen, ægre iam legitur.

IMP. CAES. DIVI ANTONI
NI PII MAGNI FIL.
DIVI SEPTIMI SEVERI
PII NEPOTI M. AVRE
LIO ANTONINO
P. FEL. AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. II. COS II.
PROC. P. P.
FORTISSIMO FELICISSI
MOQVE PRINCIPI
[illegible]ORA. M. P.
XXII.

Hoc eſt.

¶Imperatori Cæſari Diui Antonini Magni filio Diui Septimi Seueri Pij nepoti Marco Aurelio Antonino Pio fœlici Auguſto Pontifici Maximo Tribunitia poteſtate ſecundum, Conſuli ſecundum proconſuli, patri patriæ, fortiſſimo, fœliciſſimoq; principi Ebora milia paſſuum viginti duo.

¶Heluis in ædibus cuiuſdã uiri nobilis colũnæ duæ ſcriptæ iacent, ex itinere eo delatæ, ſed literis tam corruptis vt vix in quoq; verſu duæ aut tres appareant. Ex ea via nihil amplius vidi.

¶Ab vrbe autem Ebora Pacem vſq; Iuliam, etiam apparent ſtratæ viæ veſtigia. Columnæ extant multis in locis, partim adhuc erectæ, partim collapſæ, fractæ, & terra opertæ.

¶Item ſuper Exarramam, Murtariam, & Odiuellam fluuios pontium dirutorum hic ſubijces, illic pilæ, pilarumq; baſes. Literæ in columnis intercidere. In vna tantum has quum diutius conſideraſſem, ægre potui legere.

IMP. CAES

VAE NEP

IANVS HADR

COS. III

Hoc eſt.

¶ Imperatori Cæſari Neruæ nepoti Trainus Adrianus cõſul tertiũ.
¶ Iter quod ab Eſuri Pacem Iuliam corruptiſſimum Antonini itinerarium ponit, ego quinque aut ſex modis intelligere, quum tentaſſem, nihil fere in tanta deprauatione confeci.

¶Quare ita vt apud illum habetur reliqui, ſi forte aliquando prodeat is libellus minus Mendoſe ſcriptus, aut fœliciora nodum explicent ingenia.

ITEM DE ESVRI PACE IVLIA, M. P. *CCLVII* SIC

Balſa M. P. XXIIII.

Oſſonoba M. P. X*V*I.

Arani M. P. *L*X.

Rarapia M P. XXX*V*.

Eboram M. P. X*L*IIII.

Serpa M. P. XIII.

Fines M. P. XX.

Arucci M. P. XX*V*.

Pace Iulia M. P. XXX.

¶Et ſtatim ſequi debet alterum iter per compendium ab Eſuri Pacem Iuliam, quod bene ſignatum eſt. Ita enim habet. Item ab Eſuri per compendium, Pace Iulia. M. P. LXVI. Sic. Myrtili M. P. XL. Pace Iulia M. P. XXXVI.

¶Magna quoque depravatione vitiatus numerus eſt in itinere quod à Salacia Oſſonodam deſcribit, habet enim. A Salacia, Oſſo-

noba, M. P. X V I. Quum ſint ſupra C X V I.

¶ Eodem itinere in colle ſiniſtroſum, Iuxta ſemidirutum oppidum Aureolam, meta eſt, quæ olim terminum Eborenſem a Pacenſi dirimebat. De qua meta in meo ad Kebedium Toletanum libello, ſatis multa. Ea autem eſt huiuſmodi.

D. D. NN.
AETERN. IMPP.
C AVRE. VALER.
IO. IOVIO. DIOCLE
TIANO. ET
MAVR. VALERI
O. ERCVLEO
MAXIMIANO
PIIS. FEL. SEMPER AVGG.

TERMINVS INTER
PACENS. ET EBORENS
CVRANTE. P. DATIANO
V. P. PRAESIDE. HH.
N.M. Q. EORVM
DEVOTISSIMO

HEINC PACENSES

Hoc eſt.

¶Dominorum noſtrorum æternitati imperatoribus Caio Aurelio Valerio Iouio Diocletiano. Et Marco Aurelio Valerio Erculeo Maximiano Pijs fœlicibus ſemper Auguſtis, terminus inter Pacēſes, & Eborenſes curante Publio Datiano viro patricio præſide Hiſpaniarum, numini, maieſtatiq; eorum deuotiſſimo. Hinc Pacenſes, hinc Eborenſes.

¶Duplex inde iter Antoninus ponit ab Oliſipone Emeritam, ſed vtrumq; numeris corruptiſſimis, oppidisq; aut iam non extantibus aut diuerſiſſime commutatis. Alterum ſic.

ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM M. P. CXLV. SIC.

Aritio Prætorio. M. P. XXXVIII.

Abelteri. M. P. XXVIII.

Matuſaro. M. P. XXVII.

Ad ſeptem Aras. M. P. VIII.

Budua. M. P. XII.

Blagiani. M. P. VIII.

Emerita. M. P. XXX.

¶Corruptos eſſe numeros hinc apparet. Nam recto iſthac itinere ab

Oliſipone Emeritam, numeramus tres & quinquaginta leucas, quæ cõficiunt ducenta duodecim milia paſſuum. Sic.

¶ Ab Oliſipone Beneuentum, traiecto ad villam Francam Tago, leucæ octo. Inde Saluaterram, quæ an Aritium prætorium ſit, alij expendant, leuca vna. Inde Culucci, quod an Tubucci ſit, alij quoque expendant, & inde tota via ſuburipontana.

¶ Alterum per Scallabin, ſic.

ITEM ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM. M. P. CC. XX. SIC.

Hierabriga M. P. XXX.

Scallabis M. P. XXXII.

Tubucci M. XXXII.

Fraxinum M. P. XXXII.

Medobriga M. P. XXX.

Ad ſeptem aras M. P. XIII.

Plagiaria M. P. XX.

Emerita M. P. XXX.

¶ Huius viæ columnæ partim vetuſtatis iniuria diffractæ, partim crebris ignibus aduſtæ tantum abraſarum literarum veſtigia demonſtrant. Quas mihi videre contigit. Ita habent.

¶ Iter autem a Scallabi ſupra Almerinum oppidum, per Alpiarſæ fluuij initia ducebatur.

¶ Alicubi fragmenta rudia columnarum apparent, ex quibus nihil erat quod ſcriberem. Poſtea quum quatuor collapſas inueniſſem in vna earum hæc tantum potui legere.

IMP.
CAES. CAIVS
IVLIVS VER
NOB. IMPERA
TOR. V. TRIBVNI
CIAE. PO
TEST. COS. PRO. P.
PATRIAE

Hoc eſt.

¶ Imperator Cæſar Caius Iulius verus nobilis imperator quintũm Tribuniciæ poteſtatis conſul, proconſul pater patriæ.

¶ Poſt mille paſſus columnæ tres collapſæ.

IMP. CAES

TRAIANVS. AVG

GER. PONT. MAX.

TRIB. POTESTAT

IS. II. RESTITV

IT.

X

I

Hoceſt.

¶ Imperator Cæſar Diuus Trianus Auguſtus Germanicus pontifex maximus tribunitiæ poteſtatis ſecundum reſtituit vndecim.

¶ Secunda fracta erat, & has tantum literas habebat in fine.

RESTITV
TOR VRBIS.

IMP.
CAESARI
CLAVDI
O. TACITO
PIO. F. IN.
VICTO
AVG.
PONT. M.
TRIB. PO
TESTA
TIS. II
COS. PRO.

Hoc eſt.

¶ Imperatori Cæſari Claudio Tacito Pio fœlici inuicto Auguſto pontifici maximo tribunitiæ poteſtatis ſecundũ conſuli proconſuli.

¶ Poſt mille paſſus, tres columnæ duæ collapſæ abraſis vetuſtate literis, vna erecta quæ ſic habet.

IMP.
CAESARI
M
CLAVDIO
TACITO
PIO. F. IN
VICTO
AVG. PONTIF.
M. TRIB
POTESTA
TIS. II. COS.
P. P.

Hoc eſt.

Imperatori Cæſari Marco Claudio Tacito pio fœlici inuicto Auguſto, pontifici maximo tribunitiæ poteſtatis ſecundum conſuli patri patriæ.

Poſt mille paſſus duæ collapſæ in fine vnius hæc tantum legi poſſunt literæ.

[illegible] COS

IIII. PROCOS

REFECIT.

¶Poſt mille paſſus,iuxta diuerſorium quod vocant Meſtas. Quatuor ſunt columnæ conlapſæ, tres, corruptas habent inſcriptiones. In vna ſic legitur.

IMP. CAES. CAIVS IVLIVS
VERVS MAXIMINVS. PIVS. FE
LIX. INVICTVS. AVG. PONT.
MAX. PATER PATRIAE. TRI
BVNICIAE POTESTATIS. TER COS
GERMANICVS MAX. DACICVS
MAX. SARMARTICVS MAX, ET
C. IVLIVS VERVS MAXIMVS
NOBILISSI. CAESAR. PRINCEPS
IVVENTVTSIS. GERMANICVS MAX.
DACICVS MAX. SARMATIGVS MAX.
IMP. CAESARIS. CAI IVLI VERI MAXI
MINI. PII. FEL. AVG. GERMANICI.
MAX. DACICI. MAX. SARMATI.
MAX. FORTISSIMI. CAESA
RIS FILIVS.
IIII.

Hoc eſt.

¶Imperator Cæſar Caius Iulius Verus Maximinus Pius Fœlice inuictus, Auguſtus Pontifex maximus pater patriæ tribunitiæ poteſtatis ter conſul Germanicus Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus, & Caius Iulius Verus Maximus nobiliſſimus Cæſar princeps iuuentutis, Germanicus, Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus Imperatoris Cæſaris Cai Iuli Veri Maximini, Pij Fœlicis Auguſti Germanici Maximi Dacici Maximi Sarmatici Maximi fortiſſimi Cæſaris filius quatuor.

Liber Quartus

VRbes nunc aggrediar, non minimam intentionis meæ partem. Quarum pleræq; etiam Romãis temporibus, priſca nomina amiſerunt. Multas nominat Liuius a vetuſtioribus acceptas, aut nullo nunc modo, aut ægre intellectas, quoniam ijs alia Romani poſtea vocabula impoſuerunt.

¶ Incipiamus ab illa parte Bæticæ, quæ modo appendix eſt Luſitaniæ, in qua Oliuentiam, Mauranum, Mauram, Serpam, Mortiganum, ac Noudarem eſſe primo libro commemorauimus.

¶ Ac de Oliuentia vrbe nihil quod ad antiquitatem faciat, adhuc habeo, niſi cippi ibi inuenti inſcriptionem ad me illinc miſſam.

D. M. S.

C. ANTESTIVS CALVVS

C. ANTESTIVS PROCV

LVS. H. SS. CORNELIA

TERTVLLA. VIRO ET FILIO

DE. S. P. F. C.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrum. Caius Anteſtius caluus, Caius Anteſtius Proculus hic ſiti ſunt. Cornelia Tertulla viro & filio de ſua pecunia fieri curauit.

¶De Mourano æque nihil.

¶DE MAVRA.

¶Mauram inſigne oppidum, Nouum fuiſſe Arucci, ex cippo iſtius modi, quem ibi legi perſuaſum habeo.

IVLIAE. AGRIPPINAE
CAESARIS. AVG. GERMANICI
MATRI. AVG. NOVA
CIVITAS ARVCCITANA

Hoceſt.

¶Iuliæ Agrippinæ Cæſaris Auguſti Germanici Matri Auguſtæ noua ciuitas Aruccitana.

¶Nouum autem Arucci dici puto, quoniam adhuc ſupereſt Arucci vetus, nomenq́ retinet. Vulgo enim Arouche dicitur, proferturq́ plane Græce vt a Ptolemæo vocatur.

¶Parum tamen iam frequens eſt Arucci vetus.

¶Accommodant Maurenſes nouo nomini, haud ſcio an fabulam appellem.

¶Fuiſſe Maurum Regulum quendam tractus illius dominum, qui cum de finibus cum altero potentiore bellum gereret, atq́ in prælio cecidiſſet, eiusq́ vxorem forma luculenta mulierem ſæpe victor interpellaſſet, additis niſi acquieſceret minis, illam contumaci odio interfectoris poſtulata reſpuiſſe.

¶Quumq́ Arucci veteri, propter hoſtis vicinitatem diffideret migraſſe ad nouam ciuitatem Aruccitanam, vt tutiorem ſitu, ita bonitate vberioris agri magis accommodam.

¶Quumq́ ab indigenis Maura ex Arucci vulgo appellaretur, factū eſſe, vt etiam ipſa vrbs Maura exinde nominata ſit.

¶In territorio quoque oppidi eiuſdem multa antiquitatis ſuperſūt veſtigia. Inter Mauram, atq́ Ficalium ſemidirutum oppidum, ad pagum quem vocant Vallemuargi, in fani antiqui ruinis, vbi ſacellum Michaeli ſacrum poſteri meliori religione extruxerūt, quatuor cippos fractos, exeſisq́ vetuſtate literis deformatos inueni. Vnus qui reliquus integer eſt, fideliter a me deſcriptus ita habet.

DIS. MAN
IBVS. AVRIILIAII
M. F. GALLAII. A.
NNO. XII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus Aureliæ Marci filiæ Gallæ annorum duodecim hic ſita eſt, ſit tibi terra leuis.

¶Et nequis forte miretur inuſitatam ſcripturæ rationem. AVRIILIAII GALLAII pro AVRELIÆ Gallæ. Sciat in Epigrammatis quoq; antiquæ vrbis, pagina 149. Legi.

M. PONTIVS HIIDISTVS. DAIINI CO
IVGI BIINII MIIRIINTI FIICI VIXIT.
MIICVM ANNIS TRIBVS.

¶Pro eo quod eſſe deberet.

¶M. Pontius Hediſtus Daeni coiugi bene merenti fecit, Vixit mecum annis tribus. Et annotauit corrector, alibi etiam duo I I pro E poſita ſe inueniſe.

¶Ficalij quoq; cippus hic eſt.

D. M. S.
VLPIA. M. F.
MARCELLA
ANNORVM
L III.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrum. Vlpia Marci filia Marcella annorũ quinquaginta trium hic ſita eſt, ſit tibi terra leuis.

¶Ad pagum Callæcum inter Ficalium,& Arucci vetus in
fano. S. Mametis cippus.

D. M. S.

VIBIA. CR

ISPIA [illegible] RV

FINI. ARA

BRICENSIS

ANNOR.

LXVII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Diis Manibus ſacrum. Vibia Criſpia Rufini Arabricenſis annorum ſexaginta ſeptem, hic ſita eſt, ſit tibi terra leuis.

¶Inſigne quoq; oppidum Serpa non multum mihi negotii exibuit, Nomen enim illæſum vſq; ex antiquo retinet, vt apud Antoninum in itinerario eſt,& in cippo iuxta oppidum reperto.

D. M. S.
FABIA PRISCA
SERPENSIS. C. R.
ANN. XX. H. S. E. S. T. T. L.
C. GEMINIVS. PRIS
CVS PATER. ET
FABIA CADILLA MA
TER. PO SVERVNT.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrum. Fabia Priſca Serpenſis ciuis Romana annorũ viginti, hic ſita eſt. Sit tibi terra leuis. Caius Geminius Priſcus pater, & Fabia Cadilla mater poſuerunt.

¶LVSITANIÆ ALGARBIVM.

¶Transgrediamur nunc Anam, & Luſitaniæ vrbes, de quibus vel indubitato conſtabit, vel certe probabili coniectura, antiquitatum ſtudioſis explicemus.

¶At Luſitania inquit Pomponius, qua mare Atlanticum ſpectat, primum ingenti impetu in altum abit, deinde reſiſtit, ac ſe magis

etiam, quam Bætica abducit. Qua prominet bis in ſemet recepto mari, in tria promontoria diſpergitur.

¶Anæ proximum quia lata ſede procurrens, paulatim ſe, ac ſua latera faſtigiat. Cuneus ager dicitur. Sequens ſacrum vocant. Magnũ quod vlterius eſt.

¶Aduertant lectores promontoria hic non vocari ipſa tantum terræ acumina, quæ mari imminent, ſed totos late etiam tractus, qui tãdem acumine in mare deſinunt.

¶Ita Liuius Decadis 3. libro primo. Prægreſſus ſigna Annibal in promontorio quodam.

¶Patet hoc ex ipſa Pomponij deſcriptione. Quia lata ſede procurrens paulatim ſe, ac ſua latera faſtigiat, Cuneus ager dicitur, videlicet ad ſimilitudinem Cunei, quo ligna ſcinduntur. Græci Sphina vocarunt promontorium hoc, Latini Cuneum.

¶Noſtra ætas ſanctæ Mariæ caput appellat, ſicut & ſequens, quod ſacrum dicebatur. Sancti Vincentij caput vulgo dicitur.

¶Priſci tamen nominis veſtigium ibi in oppido Sacri adhuc perperſeuerat.

¶Promontorium vtrumq; Strabo Celticos, ac Luſitanorum pleroſq; habitare dixit.

¶Ptolemæus etiam Turdetanos adiungit. Sicut latius a nobis pro Pacenſi colonia diſputatum eſt.

¶Nos Algarbij regnum vocamus a Mauris, quum id tenuere indito vocabulo.

¶In Cuneo vero hoc, Myrtilis, Oſſonobæ, atq; Balſæ oppidorum meminit Pomponius.

¶DE MYRTILI.

¶Myrtilis, quam Mertolam appellamus Anæ fluuio eſt impoſita, multis antiquitatum monumentis plena, cippis, columnis, ſtatuís, quibus tam Gothi, quam Mauri, ad reficiendos muros pro cæmentis abutebantur, vt erant, & hi, & illi ingenio plane barbaro.

¶Octo, vel decem ſtatuas annis ab hinc aliquot terra effoſſas Myrtilenſes homines inde tollere permiſerunt affabre inſculptas, ſed ſine capitibus.

¶Arbitrantur capita fuiſſe ænea, & inſititia, atq; adeo a corporibus in alium vſum euulſa.

¶Abeſt a Pace Iulia Iuſtis XXXVI paſſuum milibus, hoc eſt noſtratibus nouem leucis, quod Antoninus in itinerario dixit.

¶Myrtilin Plinius, ſicut & Eborã, & Salaciã veteris Latij municipiũ fuiſſe, ſcriptũ reliquit. Ptolemæus Iuliæ cognomen illi tribuit.

¶DE BALSA.

¶Olim vocatam Balſam, eam eſſe coniicimus, quæ noſtro tempore Tauilla nominatur, maxima Algarbij ciuitas. Eius præter Pomponium, meminere Plinius, Ptolemæus, & in Itinerario Antoninus.

¶DE OSSONOBA.

¶Oſſonoba vero diruta pæne eſt. Quuius priſcæ nobilitatis nonnulla adhuc extant veſtigia, paſſimq; per viciniam præcipue in muris Phari propinquæ ciuitatis, magisq; litoralis.

¶Hæc vrbs ſedes fuit Epiſcopalis, vt liquet ex concilijs, in quibus Oſſonobenſis Epiſcopus ſubſcripſit.

¶Nomen Maurorum temporibus paululum inuerſum eſt. Raſis maurus Exubanam eam vocat, ingenito linguæ Punicæ vitio. Quuius de ea teſtimonium, non ad verbũ, ſed ad ſenſum iſtiuſmodi eſt.

¶Exubana ſolo fertili, ac frumentario ſita eſt, plano, & fructiferis arboribus conſito.

¶Habet etiã pineta, & mõtes ad alẽda pecora maxime accõmodatos.

¶Hortos quoq; riguos multos, quoniã fontibus, ac fluentis abũdat.

¶Electrum producit optimum. Mari vicina eſt, vbi aliquot ſunt

inſulæ paruæ, cymbis, ac nauiculis ad vſũ, & inuectiones opportunę.

¶Ciuitas inter eadem magnitudine pares de melioribus totius eſt orbis.

¶Sub iure, ac domino ſuo habet oppida nonnulla, è quibus Siluis eſt, ſita ſuper æſtuarium, quod a mari egreſſum paruo fluuio commiſcetur. Hactenus ille.

¶Fortunæ viciſſitudine facta. Siluis pontificio exornata eſt. Oſſonoba vero in vicum redacta. De quuius quoq; ruinis, proxima Pharus nobilitatur, & creſcit.

¶Nec ipſum nomen iniuriæ non patuit. Ex Oſſonoba in exubanã tranſijt, & quum iam prope non ſit. Eſtoi nuncuparur.

¶Phari in muro inter propugnaculum nouum, & alterum a Roderico Barreto ex tructum, cippus eſt.

IMP. CAES. P. LICINIO
VALERIANO. P. F. AVG.
PONT. MAX. P. P. TR. POT.
III. COS. RESP. OSSON. EX D
ECRETO ORD. DEVOT.
NVMINI MAIESTAT
IS. EIVS. D D.

Hoc eſt.

¶Imperatori Cæſari Publio Licinio Valeriano Pio Fœlici Auguſto pontifici maximo patri patriæ tribunitia poteſtate tertium conſuli, Reſpublica Oſſonobenſis ex decreto ordinis deuotiſſima numini maieſtatis eius dedicauit.

O

¶In quadam turri ex parte maris cippus.

D. M. S.

CATVRISAE PRI

MAE. CONIVGI PIISSIMAE

QVAE. VIXIT. ANN. XXV.

M. VIII. L. CALP. THE

ODORVS. MARIT.

Hoceſt.

¶Dis Manibus ſacrum Caturiſæ primæ coniugi piiſſimæ, quæ vixit annos viginti quinque, mēſes octo. Lucius Calpurnius Theodorus maritus.

¶Inter Pharum, & Tauillam in turri, quam vocant Marini cippus.

D. M. S.

C. ANNIVS

ROMVLVS

ANNORVM

XXVIII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrũm, Caius Annius Romulus annorum viginti octo hic ſitus eſt. Sit tib terra leuis.

¶Phari ad portam maris, cippus.

M. CORNELIVS ERIDIMVS. C.

IVNIVS. RECEPTVS. OB HONO

REM. IIIIII VIR. D. S. P.

D. D.

Hoc eſt.

¶ Marcus Cornelius Erydimus Caius Iunius receptus ob honorem Seuiratus de ſua pecunia dedicarunt.

¶ Sequitur promontorium ſacrum ita vocatum propter Herculis templum & quia religio indigenis erat, locum nocturnis inambulare temporibus, quod eum tunc ab Diis poſſideri fabularentur, vt initio tertij libri Strabo ſcriptum reliquit.

¶ Promontorium ipſum duobus cornibus in altum ſe præcipitat, effecto inter vtrunq; modico ſinu, quuius eſt ambitus quinq; fere miliũ

¶ In ſiniſtro cornu, ſacris oppidum eſt, quod adhuc promontorij nomen refert.

¶ In dextro nobile Diui Martyris, ac leuitæ Vincentij templum. Quuius corpus, quonam pacto ex Valentia delatum eo ſit, tyranidem exercente in Sanctorum reliquias Abderramene, quum in meo de eodem diuo poemate, tum in libello ad Kebedium Toletanum, Late explicaui.

¶ Veteres geographi, vrbium huius tractus nequaquam mentionem faciunt. Vnus Pomponius, vt pote Bæticus, & non longo interuallo diſſitus, Lacobrigæ, ac portus Annibalis, maritimarum ciuitatum meminit. In ſacro, inquit, Lacobriga, & portus Annibalis.

¶ DE LACOBRIGA.

¶Lacobrigam mutilato, atq; nonnihil deflexo nomine Lagos appellat vulgus, nobiliſſimum noſtro æuo, frequensq; oppidum, ac nuper, à Sebaſtiano rege in ciuitatis titulum, & honorem euectum, ſicut, & Pharus ab Ioanne tertio, Sebaſtiani auo.

¶Legi ante multos iam annos in Agelariis Baptiſtæ Mantuani, qui me puero per omnium ora volitabat, magnum de Lacobriga teſtimonium.

Dicitur Ardiburi poſuiſſe Lacobriga ſeptem
Victori toties ſtatuas, totiesq; per illum
Eruta Vandalicis bello inſurgente procellis.

¶Quod neſcio vnde fuerit mutuatus. Quuius poetæ quoniã multũ iam fama refrixit, cætera quæ ad Lacobrigam attinent, videre poterunt, ſi velint, quorum in manus liber is deuenerit.

¶DE PORTV ANNIBALIS.

¶De Portu Annibalis dubitanti, duo ſe oſtia obiiciebant. Alterum ad Villam Nouam cognomine Portimaram, eius fluuii, qui vrbem Siluin, ad quam Oſſonobenſe pontificium tranſlatum eſt, præterfluens in mare delabitur.

¶Alterum ad Alborem oppidum non obſcurum, vtrumq; in Sinu magnarum, multarumq; nauium capaci. Sed quarum interius per oſtia ingreſſus, non niſi æſtu accedente fiat.

¶Facilior Villanouanus, recto curſu.

¶Paulo Alboritanus difficilior, propter flexus varios & in modũ Syrtis obſtruentes oſtium arenas. Verum vbi penetrarint pandẽte ſe æſtuario, commodiſſima ſtatio eſt nauigiorum.

¶Parua inſula intus eſt ſitu editior, in ſummo plana, in qua olim oppidum fuit.

¶Superſunt vndiq; muri, a fundamentis vſq; ad mediam altitudinem cæmentitij. In ſuperioribus formacei Punico opere. Summa planities, ruderibus, parietinis, fractis teſtis, teguliſq; tota plena, ædificiorum monſtrat ruinas.

¶Hoc nimia vetuſtate extincto, Alborem noſtri maiores ibi iuxta in itima æſtuarij ora conſtruxerunt.

¶Hunc fuiſſe Annibalis vocatum Portum, potius arbitramur, quã Villamnouam, oppidum reuera nouum, propter loci ſitum, vnde defendi naues egregie poterant, & aditu arceri hoſtes. Quod a peritiſſimo bellicæ rei duce conueniebat prouideri.

¶Quando autem oppidum hoc Annibal condiderit, pro comperto ego aſſerere nequaquam audeo. In Luſitania fuiſſe Annibalem, tertio volumine oſtenſum a me eſt.

¶Potuit quoq; ex Gadibus, quum vota Herculi exſoluiſſet, nouiſq; ſe obligaſſet: Quod primo tertiæ Decadis libro ſcribit Liuius ad promontoriũ hoc Annibal accedere propter dicatũ Herculi templum, & diſſipatam de Dijs locũ tenentibus famam. Sicut Strabone referente paulo ante narrauimus, maxime inuitante maritima tractus illius amœnitate, & ad res gerendas opportunitate.

¶DE MEROBRIGA.

¶A ſacro promontorio vſque ad Callipodis fluuij eggreſſum, hoc eſt ad ſinum Salacienſem, multa ſane ſunt oppida, neq̧ contemnēda, ſed quorum mentionem veteres non fecerunt.

¶Plinius Merobrigæ meminit, ac mirum eſt Cetobrigam omiſiſſe in ora poſitam, quũ Salaciam multo interius locatã non præterierit, neq̧ Merobrigam ſex fere milibus paſſuum ab litore ſeparatam.

¶Verba illius ſunt. Oppida memorabilia a Tago, in ora, Oliſipo, equarum è Fauonio vento conceptu nobile.

¶Salacia cognominata vrbs imperatoria.

¶Merobriga, Promontorium ſacrum, & alterum Cuneus.

¶Interijt autē Merobriga in quuius locũ ſucceſſit iuxta, oppidũ S. Iacobus cognomine Cacē, opportuniore colle poſitũ. De quo poſtea.

¶Muri cum turribus, alibi integri, alibi vero ſemidiruti, aquæductus, pons in intermedia valle, & quadrato lapide perennis fons, antiquæ me ciuitatis admonuerunt.

¶Habeo etiam ex ære Cyprio Vulcani paruum ſimulachrum ibi repertum, & elegans æneum candelabrum.

¶Templum ibi eſt diuo Blaſio dicatum, & ſuper aram lapidea.

¶ Menſa cum hac inſcriptione.

G. COCILICO. FVSCO
PATRI
EX TEST. COCILICI
A PASTOS

Hoceſt.

¶ Gaio Cocilico Fuſco patri ex teſtamento Cocilicia Paſtor.

¶In ſemicollapſa turri cippus.

C. NVMISIO. C. F. FVSCO
VI. VIRO. SEN
TATINIA. Q. F.
FVLVIANILLA
VCSOR
PERMITTENTE. ORD.
MEROBRIG.

Hoc eſt.

¶Caio Numiſio Caij filio Fuſco ſextum viro Sentatinia quinti filia Fuluianilla vxor permittente ordine Merobrigenſi.

¶SANCTVS IACOBVS DE CACEM.

¶Dixi ſucceſſiſſe Merobrigæ oppidum ſanctum Iacobum in excellenti colle, qui maris proſpectum aperit, nec a Merobriga diſtat ducentis integris paſſibus.

¶ Loco dominabatur Cacem tyrannus Maurus, cum a Chriſtianis receptum oppidum eſt.

¶ Cauſam nomini dedit, Apoſtoli Iacobi marmorea ſub terra effigies, eo loci reperta, quæ nunc quoq; religioſe ibi colitur. Factumq; nomen ab diui ſimulacro, cognomen autem a regulo, ſub cuius fuerat poteſtate.

¶ Expugnationem referunt oppidani ad heroidem Batazam, cuius quia ſemiſepulta fama eſt, non ab re fuerit, operæ pauxillum impendere.

¶ Viam nobis aperuerat Hieronymus Zurita Valentinus vir doctus, & hiſtoriæ diligens ſcriptor.

¶ Sed quia Ioannem Batazen cum Ioanne Comneno, quem Caloiannem quidam appellant, Manuelis Comneni patre, confundere videtur, ex Niceta Choniate græco auctore qui ea tempeſtate fuit, & ex Baptiſta Egnatio rem ipſam petamus.

¶ Græciæ imperator Alexius Angelus cum duas haberet filias aduleſcentulas ac viduas, & eas ob aduleſcentiam & formam, vt ait Niceta, ſecundas nuptias deſiderare videret, Irenen Alexio Palæologo, Annam Theodoro Laſcari, aduleſcenti animoſo & bellicoſiſſimo deſpondit. Dotiſq; nomine, inquit Egnatius, imperij titulos genero tribuit.

¶ Et quidem Laſcaris, depulſo & profligato Manuele Maurozome rubro calceo induto, ab omnibus Orientalibus vrbibus impe-

rator conſalutatus eſt, vt teſtatur Niceta.

¶Cæterum ex vxore maſcula illi proles nulla fuit. Fœmina tantum Irene.

¶Hanc Ioanni Diplobatazio in matrimonium iunxtit, imperiumq́ illi per manus tradidit. Ita Egnatius.

¶Sed quem Ioannem Diplobatazium ipſe vocat, Ioannem Batazem appellant alij, & quidem Græci. Inter quos Nicephorus Calliſtus.

¶Et Batazes tam Zonaras, quam Niceta ſepæ nominant.

¶Ioannes itaq́ Batazes filium Theodorum Laſcarem minorem ſucceſſorem reliquit.

¶Qui moriens Ioannem filium, & filiam Laſcaram Michaeli Palæologo, tutorio nomine commendauit.

¶Verum Palæologus, interfecto puero, per ſummum ſcelus, ſibi imperium vindicauit.

¶Redeamus modo ad Zuritam in Aragonicis libro quinto capite vltimo.

¶Laſcara puella verita, ne & ipſa in tyranni ſæuitiam incurreret, Ligurum mercatorum auxilio Genuam venit.

¶ Nubſitq; in Liguria Vikelmo comiti, Entemelij, vel vt vulgo dicitur Vigintimilij.

¶ Peperitq; ex eo filium Ioannem Laſcarem, & tres filias.

¶ Mortuo marito, filium Genuæ reliquit, qui patri in Entemelij ditione ſucceſſit.

¶ Ipſa filias ſecum ducens, ad Petrum Aragoniæ regem, cuius ingens erat fama ſe contulit, ſi forte dignaretur auxilium ferre, ad recuperandum paternum imperium ſibi per tyrannidem ceptum.

¶ Suſcepit illam rex nobilis honorificentiſſime, & in Valētiæ regno retinuit.

¶ Filiarumq; maximam Iolanthen ex Græcia cognominatam, vxorem dedit Petro Baroni Aierbæ, regis Iacobi nepoti.

¶ Secundam Breaticem ex Græcia vocatam prætermitto, huic operi non neceſſariam.

¶ Bataza quoq; ex Græcia, in matrimonio non diu fuit, peperitq; filiam, cui ſuum nomen impoſuit.

¶ Hanc Iolanthe matertera, vbi per ætatem licuit, nuptui collocandam curauit.

¶Interea cum Iſabella Petri regis filia nupſiſſet Dionyſio Luſitaniæ regi, Bataza iam vidua, propter morum, & vitæ probitatem, vna etiam venit, fuitq; in Luſitania, quoad conſtantiam ipſius Dionyſii, & Iſabellæ filiam, Ferdinandus Caſtellæ rex duxit in matrimonium.

¶Tunc quoq; Bataza ſpectatæ virtutis matrona, nouam nuptam comitata eſt, tanquam moderatrix eius adoleſcentiæ.

¶Quæ quum partu edidiſſet Alfonſum poſtea regem, non diu ſuperſtite marito, regis filij cum Bataza nutricationē ſedulo curabat.

¶Sed ſubducto a materna cura infante auiæ conſilio, quæ ad ſuam poteſtatem transferre illum maluit.

¶Regina mater & recenti viduitate mæſta, & præcipue nutriendi filij ſolatio deſtituta, inſuper alendæ familiæ impar, quod per anguſte admodumq; tenuiter, nec pro regia dignitate, ſumptus ſuppeditaretur, ex dolore morbum incurrit, deceſſitq; in oppido Sancto Facundo.

¶Et cum eius ſuppellex mūdusq; muliebris ad ſatisfaciendū alumnis minime ſufficeret, teſtamento a Dionyſio patre atq; Iſabella matrepetijt, vt quod illi dicerat, ipſi ſupplerent.

¶Bataza autem quum ſe inuidioſam ex præterita potentia indies perſentiret, re cum ſuis communicata, nauem adornari præcepit. Beneq; tam ex ſuis copijs, quam ſororum auxilio inſtructam conſcendens per mediterraneum mare exijt, ac circumitis Gadibus & ſacro promontorio, ad flexum vbi oppidum Sinis eſt excenſionem fecit.

¶Conuenerũt ad illam Chriſtiani multi & ex ſacra ſpathophororũ militiæ equites non pauci, qui vicina loca tenebant, atq; ad non ſpernendas copias aucti, Cacem regulum oppido exuerunt.

¶Exſtructoq; templo Bataza bonam ligni ſanctæ Crucis partem, quam a Laſcara matre Conſtantinopoli delatam acceperat, in quadam templi pila concluſit.

¶Quæ diu ignorata latuit, donec miraculo fuit prodita.

¶Ob hoc ſolenne ibi eſt, dominicis ac celebrioribus diebus, quum poſt ſacrificij euangelium populum ſacerdos alloquitur, etiam adhortari, vt precentur deum pro Bataza Laſcara, Græciæ imperatoris nepte.

¶Relicto in poteſtate Chriſtianorum oppido, venerabilis matrona Conimbrigam ſe contulit, adhuc illa tempeſtate vrbem regiam.

¶Vbi facultates opesq; ſuas iis qui ſibi inſeruierant diſtribuens, pauperum nequaquam immemor, Eccleſiam Cathedralem donarijs multis ac prædijs locupletauit. Sepulta ibi eſt in lapideo nec operoſo monumento inſcriptione ſimplici.

HEIC SITA EST BATAZA IM
PERATORIS GRAECIAE NEPTIS.

¶DE CETOBRIGA.

¶Cetobriga,quæ Ptolemæo Cetobrix appellatur,in ora & oſtiô ſinus Salacienſis quondam ſtetit.

¶Vrbis tenue veſtigium modo eſt,arenis obrutæ,niſi qua irrũpentis maris violentia, ſub aqua non nunquam, non nunquam vero a tumulo in tumulum arenas radentibus ventis,deteguntur ædificia.

¶Cauſa nominis a cetis, & Briga orta eſt. Briga ſiquidem vetere Hiſpanorum lingua vrbem ſignificat, vt Arabriga, Conimbriga, Cetobriga,Lacobriga,& multæ aliæ.

¶Prima vero compoſiti nominis pars,a cetis eſt facta. Cete magnos piſces, vt thynnos, omiſſis marinis belluis ſignificare, & qui piſceis eos ſaliunt, condiunt,ac vendunt cetarios appellari, notũ eſt: Lacus autẽ in quibus ſaliuntur,cetariæ & cetaria dicuntur vnde Horatius.

Plures adnabunt Thynni, & cetaria creſcent.

¶Quoniam vero in vrbe hac de qua nobis ſermo eſt, celebris erat piſcatio,& ſalſura taliũ piſcium,ſicut etiam nũc Cecimbrigæ, quod ꝯppidum e regione eſt, in extimo fere Barbarij promontorij littore, Cetobriga vocata ciuitas eſt.

¶Durant adhuc in Cetobrigenſi littore, ipſa cetaria, ſignino opere antiquitus fabricata.

¶In medio obrutæ areniscíuitatis, fanum peruetus eſt, quod inſtauratum Virgini Chriſti matri ſacrauit Chriſtiana religio.

¶Ad quuius ingreſſum, ſupra portam, arietis caput viſitur contortis cornibus, factum ex marmore, & quidem elegantiſſime.

¶Neq; diſſentaneum eſt fanum id, atq; ſimulacrum Iouis Ammonis olim fuiſſe, cõtra frequentes arenarum turbines, ab ethnicis ibi culti.

¶Statua quoq; marmorea ſtolata illinc Neocetobrigam delata eſt, abſq; tamen capite.

¶Inſcriptio quoq; hæc in quadrato laſpidis albi lapide, in parthenone virginum Diui Dominici inſtitutum profitentium Neocetobrigæ, extat.

L. IVLIVS. L. ET. T. LIB
VALENS. ANNOR.
XXV. H. S. E. S. T. T. L.
COPIRVS. FRATRI.

Hoc eſt.

¶Lucius Iulius Luci & Titi libertus Valens annorum viginti quinq́ hic ſitus eſt. Sit tibi terra leuis Copirus fratri.

¶Antiquitus Cetobriga ab Occidente Eborenſem epiſcopatum terminabat, ex Bambæ optimi regis diuiſione, qui finium cathedraliũ eccleſiarum terminatione, epiſcoporum lites voluit dirimere.

¶Epiſcopatus, inquit ille, Eborenſis habeat a Cetobriga vsq́ ad petram, & a Rutella vsq́ Paratam.

¶Noſtris quoq́ temporibus, Eborenſis diœceſis finis, Cetobriga vetus eſt. Corrumpi cœpit nomen in Cetobram, quam poſtea, multo corruptius vulgus ineruditum Troiam fecit.

¶DE NEOCETOBRIGA.

¶Poſt dirutam Cetobrigam, mutata colonia eſt, ad alteram ſinus oram Septentrionem verſus, ab heinc annos circiter quadringentos quinquaginta, conuenientibus eo loci piſcatoribus.

¶Tantaq́ & ibi & Cecimbrigæ, ſitæ, vti dixi, in extimo fere Barbarij promontorij litore, nobilium piſcium captura eſt, quum mare piſcoſiſſimum ſit, vt etiam ex intima Hiſpania plenis vijs confluant mercatores.

¶Accedit ingens candidiſſimi ſalis copia, propter ſalinarum toto ſinu multitudinem.

¶Quuius gratia, externarum quoq; nauium magnus ſemper numerus aut exit, aut ingreditur.

¶Commercio itaq; tã inuectionũ, quã reuectionum, factum inſigne oppidum eſt, opulentiſſimumq;, adeo vt magnarum vrbium nequaquam inuideat claritati.

¶Vocata quoq; Cetobriga poſterior hæc colonia eſt, retento priſco nomine, & vulgo Cetobra. Indies autem pergente corruptione, Cetobala.

¶Florianus campenſis in commentitijs ſuis originibus, a Cetobala corrupto nomine, cetum Tubalis confinxit, originemq; oppidi vsq; a Tubale fabulatur.

¶Ego Neocetobrigam ſoleo nominare diſtinctionis gratia, liberum cuiq; eſt alterutro vti: Siue enim Cetobrigam ſiue Neocetobrigam dixerit, erudite loquetur.

¶DE PACE IVLIA SIVE AVGVSTA.

¶Dicta ora eſt, ab exitu Anæ vsq; ad Salacienſem ſinum. Quem prius quam tranſgrediamur, redire ad continentem oportet, per ciuitates, non quidem omnes.

¶ Necq; enim omnes recenſere propoſitum mihi eſt, ſed eas, quæ vel a veteribus auctoribus nominatæ ſunt, vel quæ inſcriptionũ vetuſtarum beneficio, aut maxime inſigni quopiam facto, nomina ſibi ſuo merito prodiderunt. Idq; ſemel hoc loco præfatum eſſe me, candidi lectores meminerint.

¶ Cæterum Pacem Iuliam ſiue Auguſtam deſcripturus modo eram, niſi ſatis ſuperq; id feciſſem, in bene longa ad Vaſæum epiſtola, pro Pacenſi colonia & in libello ad Franciſcum Nonium, & alijs non paucis ſcriptorum meorum locis.

¶ Si quidem oſtendi eam eſſe, quæ vulgo Bexa dicatur, corrupto a Mauris nomine, ſitam vero in Celticis Luſitaniæ populis, iuxta Strabonem, vel in confinio Celticorum, Turdetanorumque iuxta Ptolemæum.

¶ Coloniam fuiſſe, & ſecundum Luſitaniæ conuentum, & quo pacto ab ea pontificatus dignitas translata Badioſam ſit prolixe etiam expoſui.

¶ Ante vniuerſalem Hiſpaniæ cladem, floruit in hac vrbe Apringius Epiſcopus ſcriptor eruditus, quuius in Apocalypſin interpretationem veteribus omnibus præfert Iſidorus.

¶ Floruit etiam Iſidorus Pacenſis cognominatus, quuius opuſcula horrido parumq; culto ſermone, eaq; imperfecta, & mendis ſenticoſiſſimis ſcatentia circunferuntur.

¶ Floruere quoqꝫ Iuuenis Siſenādus martyrio Cordubæ coronatus, & Tyberinus præsbiter.

¶ Extant ibi complura Romanorum monumenta ex quibus aliquot adſcribam quæ per muros ipſius ciuitatis diſpetſa viſuntur.

¶ Ad portam Maurenſem, verſus nouam.

C. IVLIVS. C. F.
II VIR. BIS PRA
VTRIQVE. SEN

Hoc eſt.

¶ Caius Iulius Cai filius duum vir.

¶ Poſtea fragmentum in muro.

EQVIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc eſt.

¶ Equiti præfecto fabrum.

¶Cippus ſemifractus.

M. AVRELIO. C. F
CAL. II VIR. FLAMIN
TI. CAESARIS. AVG.
PRAEFEC. FABR.
D D

Hoc eſt.

¶Marco Aurelio Cai filio Galeria duum viro Flamini Tiberij Cæſaris Auguſti præfecto fabrũ Decreto Decurionũ, vel dedicarũt.

¶Ad Portam Myrtilenſem.

Q. PETICIO. T. F
RVFO
MATER. FILIO.

Hoc eſt.

¶Quinto Petitio Titi filio Rufo mater filio.

¶Fragmentum, vltra portam Maurenſem, litera beſſali. Deſiderantur lapides in vtroq; capite.

CVRIAE. PONT
FLAM. PACIS IVLIAE
VE. FLAMI

Hoc eſt.

¶Curiæ pontifices, Flamines Pacis Iuliæ.

¶Extra Muros.

D. M. S.
HEL. AERIA
NVS. ANN
ORVM XII
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrum Helius Ærianus annorum duodecim, hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis.

¶In quodam horto.

C. IVLIO. L. F. GAL
AVITO. FRATRI
VS. SABINVS.

Hoc eſt.

¶Caio Iulio Luci filio Galeria auito fratri Sabinus.

¶In gradibus ſummi templi.

PAX. IVLI
Q. PETRON

Hoc eſt.

¶Pax Iulia Quinto Petronio.

¶Ad Sanctum Saluatorem.

D. M. S.
IVL. PATERNA
ANN. XV
IVLIA
TERSPICORE
LIBERTAE OB
SEQVENTISSIMAE
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Diis Manibus ſacrum. Iulia paterna annorum quindecim Iulia Terpſicore libertæ obſequentiſſimæ, hic ſita eſt. Sit tibi terra leuis.

¶Errore ſculptoris poſitum eſt terſpicore pro terpſicore, ſed ego mutare nolui.

¶In foro Cippus.

L. AELIO AVRELIO
COMMODO
IMP. CAES. AELI. HA
DRIANI ANTONI
NI. AVG. PII. P. P. FILIO
COL. PAX. IVLIA
D. D.
Q. PETRONIO MATERNO
C. IVLIO IVLIANO
II VIR.

Hoc eſt.

¶Lucio Ælio Aurelio Cõmodo Imperatoris, Cæſaris Æli, Adriani, Antonini, Auguſti, Pij patris patriç filio Colonia Pax iulia dedicauit Quinto Petronio Materno, Caio Iulio Iuliano duum viris.

In cochlea ſummi templi.

A ✠ ω

SEVERVS
PRESBIT. FAM
VLVS. CHRISTI VI
XIT. ANN. LV
REQVIEVIT I
N PACE DOMINI
XI. KAL. NOVEMBRIS. ERA
D C XXII.

Hoc eſt.

¶ Alpha, & omega. Seuerus præsbiter famulus Chriſti vixit annos quinquaginta quinque, requieuit in pace Domini vndecimo Kalendas Nouembris era ſexcenteſima vigeſima ſecunda.

¶In agro, quatuor mil. paſſ. ab vrbe. Repreſam prædium vocant.

D. M. S.
MERCATOR
ANN. XXXII.
VXOR MARITO
MERENTI POSV
IT. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Diis Manibus ſacrum Mercator annorum triginta duorum vxor marito merenti poſuit. Hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis.

¶Sunt in ea vrbe fragmenta alia, ſed minutiora.

¶Caput imaginis Veſpaſiani.

¶Taurorum capita decem.

¶Aquæductus alicubi ſub terra integer, alibi confractus.

¶Murorum portæ tres, adhuc Romana architectura.

¶ Inuentus marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir & puella equeſtri curſu certantes, mirabili elegantia.

¶ DE ORICHIENSI AGRO.

¶ Orichienſis ager, Turdetanis ac Celticis iunctus, regionem paruam efficit, octo vel ad ſummum decem oppidorum, præter vicos ignobiles.

¶ Nomen accepit ab Orichio, regionis nobilioris oppido & quia campeſtris ager eſt, frumentarius ac paſcuus, vulgo campus Orichienſis nominatur.

¶ Non piget eius meminiſſe, propter regni noſtri illic cœptam originem. Quam vt paulo altius repetam, ab æquis lectoribus condonari mihi poſtulo.

¶ Magnus Alfonſus Hiſpaniæ rex qui Toletum expugnauit, & imperator eſt appellatus, ex diuerſis vxoribus tres filias habuit.

¶ Eluiriam, Theraſiam atque Orracam.

¶ Et quidem Eluiriam ac Theraſiam, Rodericus Toletanus, parum Luſitanis æquus, quinque illi adhæſerunt, ex concubina Simena Munione natas aiunt.

¶ Verum apud me chronicon Hiſpanica vetuſta lingua habeo, factum totos ſeptuaginta annos, ante Rodericum, in quo eadem Simena

minime concubina, ſed iuſta vxor & Regina, diſerte peribetur.

¶De qua re ad Ioannem Barrum ſcripſi & quidem prolixe.

¶Ad Alfonſum igitur imperatorem, in adſerenda Hiſpania laborantem, conueniebant magni viri, militiam ſuam Chriſto deuouẽtes.

¶Inter quos emicuere Raimundus comes Sancti Ægidij, & Henricus Lotharingiæ comes, ex Germana Raimundi natus, quem illa Vngariæ regi, cui nupta erat, ſecundo edidit partu.

¶Hos, vt talium neceſſitudine arctius ſemuniret, Alfonſus filiarum connubijs ſibi deuinciendos exiſtimauit.

¶Eluiram igitur comiti ſancti Ægidij, Theraſiam Henrico Lotharingiæ comiti, Orracam vero trium vt alij ſcribunt natu maximam, vt alijs autem placet minimã, atq; poſt Simenam defunctam, ex Conſtantia vxore natam, Raimundo comiti ſiue burgundiæ ſiue Toloſæ, neq; enim inter ipſos Hiſpanicarum rerum ſcriptores ſatis conuenit, in matrimonium dedit.

¶Quorum nos opinionibus prætermiſſis, de Henrico tantum loquamur, cui valde dilectam ſibi Theraſiam tradidit.

¶Atq; vt nexu deuinctiore virum maximum quaſi ad manum haberet, Callæciæ partem Bracaros, à Minio vſq; ad Durium totumq; id, quod recẽtiore vocabulo Portugale tunc dicebatur, à Durio vſq; ad Luſitaniæ vrbem Conimbrigam, dotis nomine adſignauit, liberumq; ei reliquit, vt de Saracenis Luſitaniam armis recuperaret,

ſuoq; dominio & ditioni adderet.

¶ Is ex Theraſia coniuge, quæ ſemper regina appellata eſt, filium genuit Alfonſum Henricum, qui patri ſucceſſit in principatu, & vbi per ætatem licuit, bella geſſit quam plurima, vrbes multas expugnauit, Saracenorum potentiam fregit.

¶ Qua re commotus Iſmarius, magnæ partis Africæ Bæticæq; rex, conuocatis quatuor alijs regibus, tam ex africa, quam ex tota vlteriore Hiſpania, tantas congregauit copias, vt milia quadringenta exercitus ſuperaret.

¶ His confiſus, in Alfonſum properabat, lentis itineribus, ſed animo ad vindictam concitatiſſimo.

¶ Nec ille ſegniter proceſſit obuiam. In Agro igitur Orichienſi, paulo infra Caſtrum viride oppidum, non procul à confluente Cobris, & Tergis fluuiorum, in mutuum conſpectum venientes Caſtra poſuerunt.

¶ Inſedit tumulum Alfonſus, vbi vetus ſacellum erat, in quo ſenex quidam prouectæ ætatis heremiticam vitam agebat, inter Mauros & ob paupertatē, & ob vitæ Sanctimoniā, nullius iniuria laceſſitus.

¶ Iſmarij copiæ prope infinitæ vndiquaq; campos opplebant, iāq; agmina circumcluſa ſpe deuorabant.

¶ Non videbatur militibus noſtris ſani eſſe conſilij, cum tanta multitudine confligere. Vnus enim quiſq; ſupra centum hoſteis aduer-

ſum ſe in prælio erat habiturus.

¶Sed militum animos oratione ſpei ac fiduciæ plena princeps confirmauit.

¶Dimiſſosq; curare corpora iubet, & craſtinum diem, qui Iacobo Apoſtolo Hiſpaniarum patrono ſacer erat, lætos exſpectare.

¶Quum aduesperauiſſet, anachorita ille ad Alfonſum venit, atq; oraculi denunciatione, forti eſſe animo admonet.

¶Qua noctis hora tintinnabuli quod in ſacello erat, ſonum audiret, tentorium eggrederetur, appariturum illi Chriſtum in aere cruci ſub fixum.

¶Lætus tam optato tamq; inſperato nuntio Alfonſus, totius noctis peruigilio promiſſum exſpectabat.

¶Primo itaq; ante lucem diluculo, ad tintinnabuli ſonū prætorium eggreſſus, ſuſpexit in aere Crucifixum dominum.

¶Quuius viſi voluptate pro pemodum extra mentem abſortus, ita adorans dicebat.

¶Ecquid ſeruator mundi, tune mihi, tune appares? Quid eo opus eſt, in te credenti & te ſumma pietate colenti? Perfidis his, tuis atq; ideo meis hoſtibus, tuæ diuinitatis ignaris, potius apparere digneris, vt crucis tuæ myſterium intelligant, ac deſinant inſanire.

¶Hæc atq; alia his ſimilia, cum ex mentis quaſi abſtractione proſequeretur, Chriſti colloquentis, & victoriam pollicentis voce iucundiſſime affectus, in cœlum recepta diuina illa ſpecie, arma poſtulat, armari milites, acies ordinari, & canoro tubarum concentu imperat ſignum dari.

¶Quem ex proceribus quidam exercitus nomine adeuntes, Poſtulant, inquiunt, fortiſſime imperator, milites tui, vt regem te ſalutari permittas.

¶Quibus ille. Ego fidiſſimi Commilitones honorificum ſatis inter vos nomen titulumq; principis ſortitus ſum. Alium non ambio.

¶Neq; ſi maxime expeterem, vel poſcentibus vobis morem gerere vellem id tempus, aut locus, patiuntur. Sed operam dabo, vt vos ducis veſtri non pæniteat, vos date, vt milites dux non deſiderem.

¶Contra illi, & quæ poſtulas pollicemur, & nobis non decrimus. Sed pro rege pugnabimus ardentius, vincemus honeſtius, moriemur alacrius.

¶Quum igitur prope intuliſſent vim recuſanti, magnis vocibus, & tubarum, lituorum, tympanorumq; ſonitu ter acclamatum.

¶Alfonſo Henrico primo Luſitaniæ regi vita & victoria.

¶Data inde militibus teſſera, ferebatur in hoſtes.

¶At parte ex alia innumerabilis ille Barbarorum exercitus, tam diſſonis clamoribus, tam terribili fragore perſtrepebat, vt cœlum ruere, terra quaſſari tremoribus viderentur. Commiſſum prælium eſt, ſãguinolentũ, pertinax, diuturnũ, â prima diei hora vſq; ad meridiẽ.

¶Donec Iſmarius, quuius iam vita periclitabatur, quamq; maxime noſtri appetebant, rebus deſperatis, & amiſſo in conflictu, conſobrino, cui ſui corporis cuſtodiam mandauerat, nomine homar Atagor, Halli regis nepote, fugit ipſe, & vna reges qui cum eo erant.

¶Tantum autem ſanguinis effuſum eſt, vt ex cædis loco riuuli in Cobrin atq; Tergem decurrerent.

¶Quin inſequuta paucos poſt dies pluuia, quum tinctam atro ſanguine ſuperficiem lauiſſet, creuiſſentq; riui, Terges qui ad confluentes Cobrin recipit, etiam vſq; ad Anam aquas infectas pertulit.

¶Id nos in Vincẽtio martyre hiſce carminibus breuiter adnotauimus

Vbi paupere Terges
Flumine, ab Orichio ſegnis delabitur agro,
Excepti cecidere duces, fuſæq; cohortes
Barbaricæ. Ac tellus tanto eſt imbuta cruore,
Vt poſtquam pluuiæ cædem elauere, pigerq;
Riuus iit, contage ſua, quacumq; meabat,
Polluerit ſpatium late, fluctuſq; petitos
Funeſtarit Anæ, torrens inglorius ante,
Atq; vaporatis æſtu Quintilibus impar.
Poſt illa, indigenis factus de clade ſuperbi
Nobilis Iſmarij.

Q

¶Alfonſus igitur nouus rex, conſueto victoribus more in caſtris, triduo permanſit, & conceſſa militibus præda.

¶Ipſe qui eatenus niueo ſcuto vtebatur, inſignia commentus eſt, quæ rem ibi geſtam deſignarent.

¶Ac primum, quia Chriſtum in aere cruci ſubfixum conſpexerat, in argenteo ſcuto cæruleam crucem formauit.

¶Deinde quod quinq; reges viciſſet, ſcuta quinq; per ipſam crucem diſtinxit.

¶In vno quoq; triginta numos argenteos figurauit, quod totidem mundi ſeruator venditus exſtitiſſet.

¶Mutata a poſteris regibus numorum figuratio eſt, commodiori ratione, & in ſingulis quibusq; ſcutis, ſinguli quinq; numi poſiti, decuſſatim, ad figuram literæ X. bis numerato quod in medio eſt, & quum a ſummo deorſum, & quum a latere ad latus fit ſupputatio, vt numerus triginta expleatur.

¶Hæc tum ibi ſumpta inſignia.

¶Caſtella vero aurea ſeptem, quæ in rubro campo ſcuti regij oras ambiunt, ad alterius hiſtoriæ tractationem pertinent.

¶Expoſuimus, quanta potuimus breuitate, regum noſtrorum, re-

gniq́ꝫ initium & cauſam, ab hinc annos quadringentos triginta quatuor.

¶Geſta enim res eſt, vt mei veteres annales habent, æra mileſima cẽteſima ſeptuageſima ſeptima.

¶Cui annorum numero ſi demantur triginta & octo, manebit Seruatoris annus mileſimus centeſimus trigeſimus nonus. Quum hæc proderem, agebatur annus. M. D. LXXIII. Subducta ergo ad calculos ratione apparebit, interfluxiſſe quadringentos triginta quatuor, quos dixi, annos.

¶DE ARCV EXSTVCTO A SEBASTIANO REGE IN VICTORIAE LOCO.

¶Iam diſceſſiſſem ab Orichio, niſi piaculum eſſet, regis noſtri Sebaſtiani recens factum non commemorare.

¶Is initio huius anni, Algarbij regnũ adijt, vt oppida omnia maritima, quam munita eſſent, ſuis oculis perſpiceret.

¶Et ſi quid ad munimentum deeſſe videretur exactiſſimo ſuo Iudicio, & rei bellicæ peritorum conſilio præſens vel ſuppleret, vel nouaret, vel corrigeret.

¶Fecit autem iter per Orichienſem agrum, & victoriæ memorabilis loca omnia perluſtrauit.

¶ Nullum ibi erectum trophæum, nullam inſcriptionem tantum ſacellum illud ignobili fabrica, non ſemel refectum, ruſticorum tamẽ cultu religioſum reperit.

¶ Puduit illum incuriæ, ac ſocordiæ ſeculi ſuperioris.

¶ Atqui, vt excuſari mereatur, ætas hominum illorum, qui in continuis bellis vitam agebant, & promptiores ad præliandum dextras habebant, quam ad literas illa tempeſtate ſepultas, inclinatiora ingenia.

¶ Non tamẽ mirãda non eſt, florentibus poſtea rebus, & renata philologia obliuio tam diuturna.

¶ Niſi quod natura cõparatum ita eſt, vt quæ optima ſunt, non omnia ſimul ſed per temporum interualla emergant. Sebaſtianus igitur mira pietate affectus, vt & apparitionis Chriſti, & regis maximi, inclytæq; victoriæ memoriam rediuiuam faceret, diruto veteri ſacello, templum inædificari præcepit, atq; exſtructo nobili arcu, mihi inſcriptionis curã demandauit, ita vt altera ex parte latine, ex altera.

Luſitano idiomate legeretur, latina ſic habet.

HEIC. CONTRA ISMARIVM. QVATVOR Q. ALIOS SARACENORVM REGES. INNVMERAMQ. BARBARORVM MVLTITVDINEM PVGNATVRVS FELIX ALFONSVS HENRICVS. AB EXERCITV PRIMVS LVSITAN. REX ADPELLATVS EST. ET A CHRISTO QVI EI CRVXIFIXVS ADPARVIT ADFORTITER AGENDVM COMMONITVS. COPIIS EXIGVIS TANTAM HOSTIVM STRAGEM EDIDIT VT COBRIS AC TERGIS FLVVIORVM CONFLVENTES CRVORE INVNDARINT. INGENTIS AC STVPENDAE REI. NE IN LOCO VBI GESTA EST. PER INFREQVENTIAM OBSOLESCERET. SEBASTIANVS. I LVSIT. REX. BELLICAE VIRTVTIS ADMIRATOR. ET MAIORVM SVORVM GLORIAE PROPAGATOR ERECTO TITVLO MEMORIAM RENOVAVIT.

¶DE COLLA.

¶Colla fuit interius in media Orichienſi prouincia, non procul à Meſſagena, inter colles, nec ſcio an hodiernum nomen hoc inde traxerit. Non mediocre erat oppidum.

¶Exta it muri & turres cœmentitio opere neq; ſatis polito.

¶Aditus perdifficilis eſt, & ad defenſionem accommodatus.

¶Non habitatur. Tãtum dominicis & ſolennibus alijs diebus ruſticorum vicinia eo confluit, ad templum Virgini Chriſti matri dicatum, vbi ſacerdos ijsdem diebus ſacris altaribus operatur.

¶In angulo turris ſemidirutæ menſa elegans marmorea.

C. MINICIVS. C. F. LEM. IVBATVS
[illegible] LEG. X. GEM. QVEM IN PRAELIO
CONTRA VIRIATVM VOLNERIBVS
SOPITVM IMP. CLAVDIVS VNIMA[illegible]
PROMORTVO DERELIQVIT. EBV[illegible]
TIS LVSITANI OPERA SERV[illegible]
RARIQVE IVSSVS. PAVCOS SV[illegible]
DIES. MAESTVS OBI. QVIA [illegible]
MERENTI. MORE ROMA[illegible]
AM NON RETVLI.

Hoc eſt.

¶Caius Minicius Cai filius Lemonia iubatus Tribunus legionis decimæ geminæ quem in prælio contra Viriatum volneribus ſopitum imperator Claudius Vnimanus pro mortuo dereliquit, Ebutij militis Luſitani opera ſeruatus curariq́ iuſſus, paucos ſuperuixi dies, mæſtus obi quia benemerenti more Romano gratiam non retuli.

¶ Ad Ianuam templi ingens cippus eſt, inter collumnas ibi iacentes olim ornatus cauſa poſitus. Qui me amplius horis tribus ad faſtidium detinuit.

¶ Tam male a Barbaris hominibus habitus eſt, vt ſpem percipiendi integre ſenſum plane depoſuerim.

¶ Auis in modum Gracculi ¶ Altera ſimilis mutuo ſereſpicientes

D. M. S.
B. SVRSIF. V C
BRIANE. COIVGI
NCTISSIME. TV
VM. POSITE VICS
N. XXXVIII. DIE
S. XVII. SI QVAN
PIET S ERM. TI
ANTVM FORTV
GER. LITE AVREC
IT. T. POSVI. S
VALE.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrum. Balbus Surſi filius coniugi ſanctiſſimæ tumulum poſuit uixit annos triginta octo dies ſeptemdecim.

¶DE SINI.

¶Non omittenda ſinis eſt, maritimum oppidum & propter piſcationem, non parum vicinæ regioni conducibile.

¶Ibi in templo Cippus fractus eſt cum his literis.

AN. L. CLAVD
THALASSINVS
MARITE ME
RENTISSIME
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Annorum quinquaginta, Claudius Thalaſſinus marite merentiſſime hic ſitus es ſit tibi terra leuis.

¶ Per Murum, iuxta terram & quaſi iam ruderibus Coopertum.

D. M. S.
FVLVIVS. L. F. QVIN
TIANVS. FABER
MATERIARIVS
PIVS IN SVOS
VIXIT ANN. XLVI
RVBRIA. Q. F. SER
GILLA. MEROBR
MARITO. B. M. FEC
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶ Diis Manibus ſacrum Fuluius Lucii filius Quintianus faber materiarius pius in ſuos vixit annos quadraginta ſex Rubria Quinti filia Sergilla Merobrigenſis marito benemerenti fecit hic ſitus eſt ſit tibi terra leuis.

¶In quadam turri.

D M S
IVLIA. C. FIL
MARCELLIN
A. AN. XXX.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Diis Manibus ſacrum, Iulia Caii filia Marcellina annorum triginta, hic ſita eſt, ſit tibi terra leuis.

¶DE HELVIS.

¶Primo libro admonuimus, vrbem Heluas in Celticis noſtratibus eſſe. Nomen accepit ab Heluis Celticæ Galliæ populis, inter Garumnam & Ligerim habitantibus. De quibus quarto libro Strabo agit.

¶Plinius Albam eorum ciuitatem nominat.

¶Ab Heluis igitur Celtarum populis, qui inter Celtas olim ad nos

venere, Heluæ ciuitas nominata, quod nomen a conditoribus obtinuit, etiam hodie retinet.

¶ Vrbs fertilitate ſoli & nobilitate ciuium, vt poſtremas non fert, ita olei bonitate ſine controuerſia primas obtinet.

¶ Dioeceſis Eborenſis hactenus fuerat, verum agente Sebaſtiano rege, epiſcopalem dignitatem adepta, metropolin vnde exciſa eſt, nihilo minus agnoſcit.

¶ Non multa ibi ſunt Romanorum monumenta, & quæ ſunt, peſſime a Barbaris habita, ita inueni.

¶ Iuxta portam arcis quam alcaſſauam vocant, fragmentum.

FEL. CEPAL
ONIS. F. SE
VERVS. AN

Hoc eſt.

¶ Fœlix Cepalonis filius Seuerus annorum.

¶In domo cuiuſdam viri nobilis, tabula elegans.

C. AXONIVS. Q. F. PAP.
LEG. XX. NAT. COL.
FIR. PICENO. SE VIVO
MONIMENT. FEC. SIBI. ET
FR. Q. AX. Q. F.

Hoc eſt.

¶Caius Axonius Quinti filius Papiria legionis vigeſimæ natus coloniæ Firmicæ Piceno ſe viuo monimentum fecit ſibi & fratrei Quinto Axonio Quinti filio.

¶Iuxta parthenonem Virginum inſtituti, diui Dominici, Cippus.

ANTHYMVS REB[illegible]
SCIENTINI. ET CE[illegible]
LERIS SER[illegible]
V. S. A. L.[illegible]

Hoc eſt.

¶Anthymus Reburri Scientini & Celeris ſeruus votum ſoluit animo libenti, vel libens.

¶In agro quem vocant Ventoſæ, lapis oblongus, videlicet cubitorũ ſeptem, latus cubitum & ſemiſſem, rudis atq; impolitus quem fabulãtur ſepulchrũ eſſe Bertrãdi, vnius ex duodecim Franciæ paribus.

CACALO
AVIOLI
LIB.
HIC
SIT.

Hoc eſt.

¶Cacalo Auioli libertus hic ſitus.

¶In domo tabula marmorea fracta, eleganti litera.

IN SIGNEM PARVO
MANS CARMINE AMOR
REQ. IN PACE D XIII KAL
MART. ERA. D LXXXII.

Hoc eſt.

¶In ſignem paruo manſurum carmine amorem, requieuit in pace domini decimo tertio Kalendas Martias era quingenteſima octuageſima ſecunda.

¶VILLA VIZOSA.

¶Ab Heluis digredientem intercipit nobiliſſimum oppidum, Brigantij ducum ſedes, quod ab amœnitate Luſitanus idiotiſmus Villam Vizoſam nominauit.

¶Vno nomine latine dici nõ poteſt, niſi Callipolin Græce confingamus, audaci fortaſſis exemplo ſed lectoribus poſtquam ea vox aſſiduitate percrebuerit, minime diſpliciturо.

¶Proſerpinæ ibi delubrum fuit, vbi modo diui Iacobi aedes eſt, in ſuburbio, vbi hæc inueni monumenta.

PROSER
PINAE
SANCTAE
G. IVLIVS
PARTHENOP
AEVS. VOT
QVOT FECIT
A L P

Hoc eſt.

¶ Proſerpinæ ſanctæ Caius Iulius Parthenopæus vota quot fecit animo libenti poſuit.

Q. HELVIVS
SILVANVS
PROSERPIN
AE VOTVM
S. AN. L. P.

Hoceſt.

¶ Quintus Eluius Siluanus Proſerpinæ votum ſoluens animo libens poſuit.

PROSERPINAE
SERVATRICI
C. VETTIVS SIL
VINVS. PRO EV
NOIDE PLAVTIL
LA CONIVGE SIBI
RESTITVTA
V. S. A. L. P.

Hoceſt.

¶ Proſerpinæ Seruatrici Caius Vettius Siluinus pro Eunoide Plautilla coniuge ſibi reſtituta votum ſoluens animo libens poſuit.

D. M. S.
PVLTARIVS
AN. XXIIII. H. S. E. S. T. T. L.
SEMNE. ET. SEMN
MATRI. POSVERVNT

Hoceſt.

¶Diis Manibus ſacrum. Pultarius annorum viginti trium, hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis Semne, & Semnine matri poſuerunt.

¶Ibi etiam modo viſuntur inſcriptiones Endouellici, quas clariſſimus dux Theodoſius ex antiquo fano, quod extat iuxta oppidulum Therennam, aſportari curauit, & inſeri in frontiſpicio cœnobij fratrum ordinis diui Auguſtini. Sunt autem huiuſmodi.

DEO. ENDOVEL
LICO. PRAESTAN
TISSIMI. ET PRAESEN
TISSIMI NVMINIS
SEXTVS. COCCEIVS
CRATERVS. HONORI
NVS. EQVES. ROMA
NVS. EX. VOTO

¶Cippus fractus.

ENDOVELLICO
ALBIA
IANVARIA.

ENDOVOLLICO
SACRVM. MAR
CVS. IVLIVS.
PROCVLVS
ANIMO. LI
BENS. VOTVM
SOLVIT.

DEO. ENDOVELLICO. SAC.
IVNIA. ELIANA. VOTO. SVCCEPTO
ELVIA. YBAS. MATER. FILIE
SVAE. VOTVM. SVCCEPTVM
ANIMO. LIBENS. POSVIT.

¶Hæ inſcriptiones adeo claræ ſunt,vt expoſitione non indigeant.

D. ENDOVELLICO. SA
AD RELICTICIVM. EX
T. NVMIN. ARRIVS. BA
DIOLVS. A. L. F.

Hoc eſt.

¶Deo Endouellico ſacrum ad relictitium ex teſtamento numini Arrius Badiolus animo libens fecit.

Q. SEVIVS. Q. F.
PAP. FIRMANVS
VOTVM DEO
ENDOVOLICO
S. L. M.

Hoc eſt.

¶Quintus Seuius Quinti filius Papiria Firmanus votum deo Endouolico Soluit Libens merito.

ENDOVELICO
CRITONIA
MAXVMA
EX. VOTO. PRO
CRITONIA. C. F.

Hoc eſt.

¶Curauit faciendum.

¶Hic cippus allatus eſt illinc ad arcem oppidi Lendroalis, vbi nunc extat.

C. IVLIVS. NOVATVS
ENDOVELLICO
PRO. SALVTE
VIVENNIAE
VENVSTAE
MANILIAE. SVAE.
VOTVM. SOLVIT.

¶Nominis Endouellici cauſam, aut originem ego penitus ignoro. Niſi ſi ab oppido propinquo, quod Endouellia forte diceretur, nomen eſſet impoſitum.

¶Quod ſi nebuloſo infœlicis gentilitatis æuo ſuperſtitionibus addicti Luſitani fuere, certe euangelica luce radiante morati diu non ſunt quin veri dei cultum, & religionem amplecterentur.

¶Mancio Chriſti diſcipulo gloriantur Eborenſes, a quo cæleſti doctrina ſunt initiati.

¶ Debent hoc Bracarenſes Petro Ratẽſi, Apoſtoli Iacobi diſcipulo.

¶ Propagata breui religio eſt, & inuitis tyrannis mira pietate adoleuit.

¶ Quam natio Luſitana incorruptam, vt a ſanctis patribus accepit, ad noſtra hæc tempora cuſtodiuit.

¶ Et quod non ſine magno dei munere nobis contigit, nec ſine magna mea voluptate refero, quaſſantibus orbem ſectis, incolumi religione, integraq; ſacroſanctæ Apoſtolicæ ſedis auctoritate perſeuerat.

¶ Nec ſolum id, ſed longe lateq; etiam per vaſti Oceani receſſus, & ante nunquam prioribus cognitas regiones, Orientemq; totum, & Antipodas, ipſum ſeruatoris nomen propagare non ceſſat.

D. M. S.
P. PETRONI
VS. CAVTIN
ANN. LXXXXI
LAVDICE
MARITO PIIS
SIMO POSVIT
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrum. Publius Petronius Cautinenſis annorum nonaginta vnius Laudice marito pijſſimo poſuit, hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis.

¶DE IOVIS FANO.

¶Super Exarramam fluuium, duobus paſſ. milibus infra Terranū oppidum, Iouis fuit olim fanum. Quod adulta iam Chriſtiana pietate in templum ſanctorum martyrum Iuſti & Paſtoris conuerſum eſt. De quo egi in libello ad Ambroſium Moralem Complutenſem virum ſæpe alias, luculentæ eruditionis gratia in his commetarijs, nominandum.

¶ Supra ianuam templi Gothica inſcriptio.

HVNC DENIQVE EDIFI
CIVM SANCTORVM NO
MINE CEPTVM IVSTI ET
PASTORIS MARTIRVM
QVORVM CONSTAT ESSE
SACRATVM CONSVMA
TVM EST OC OPVS ERA
D CC XX.

Hoc eſt.

¶ Hunc pro hoc deniq; ædificiũ ſanctorũ nomine ceptũ Iuſti, & Paſtoris martyrum, quorum conſtat eſſe ſacratum conſumatum eſt oc pro hoc opus era ſeptingenteſima vigeſima.

IOVI. O. M.
FLAVIA. L. F. RVFINA
EMERITENSIS. FLA
MINICA. PROVINC.
LVSITANIAE. ITEM COL.
EMERITENSIS. PERPET.
ET MVNICIPI. SALACIEN.
D. D.

Hoc eſt.

¶ Ioui optimo maximo. Flauia Lucij filia Rufina Emeritenſis. Flaminica prouinciæ Luſitaniæ item coloniæ Emeritenſis perpetua, & municipij Salacienſis, dedicauit.

¶ Ex vno latere eſt arbor mihi incognita. ¶ Ex altero latere Aquila eſt expanſis alis quaſi ſubuolatura in vnguibus triſulcum fulmen habens.

¶Cippus aliquanto minor ſed elegantior.

I. O. M.
OB PVLSOS A Q. SER
TORIO METELLVM
ADQ. POMP.
IVN. DONACE
CORON. ET SCEPTRVM
EX ARG. MVNVS
ADTVLIT
FLAMINICAE PHIA
LAM CAELATAM
HIERODVLIS COE
NAM DEDIT.

Hoceſt.

¶Ioui optimo maximo. Ob pulſos a Quinto Sertorio Metellum atq; Pompeium Iunia Donace coronam, & ſceptrum ex argento munus adtulit Flaminicæ phialam cælatam, hierodulis cœnam dedit.

¶Alter cippus elegantiſſima litera.

L. RVBRIVS
PRISCINVS
ANN. XXVI. H. S. E.

Hoceſt.

❡Lucius Rubrius Priſcinus annorum viginti ſex,hic ſitus eſt.

❡Sunt tres alij cippi, ſed poſiti in parietibus templi, contectis interius literis.

❡Cubae non procul a Pace Iulia in templo. Cippus.

D. M. S.
TERENTI
VS. CRYS
OGONVS
ANN. XXXII. H.S.E.S.T.T.L.

Hoceſt.

❡Dijs Manibus ſacrum. Terentius Cryſogonus annorum triginta duorum,hic ſitus eſt ſit tibi terra leuis.

❡In territorio Ferrarienſi,ſuper Callipodem fluuium, quem Sadanum vocari noſtra aetate ſuperius diximus,tēplum Diuae Margaritae dicatum eſt, vbi olim fortunæ Obſequentis delubrum fuerat, a Flauia Modeſtina Sergij Terentii Æmiliani Centurionis vxore ædificatum.

¶ Qui, vt apparet, ſub L. Poſthumio Albino militauerat & emeritus ac diues, ad quietem ſe contulit, in prædio vxorio.

¶ Hoc ex duobus ibi Cippis colligitur. Equibus alter ſic habet.

FORTVNAE OBSEQVEN TI. SACRVM FLAVIA MODESTINA PERP. EIVS ANTISTES EX VOLVNTATE TEREN TI. AEMILIANI VIRI SVI. IN PRAEDIO A PATRE FL. MODESTO SALACIENSI SIBI RELICTO. A. L. F.

Hoc eſt.

¶ Fortunæ obſequenti ſacrum. Flauia modeſtina perpetua eius antiſtes ex voluntate Terentij Æmiliani viri ſui, in prædio a patre Flauio Modeſto Salacienſi relicto, animo libens fecit.

¶Alter vero in duas partes fractus ſic.

D. M. S.
SERG. TERENTIVS
SERG. F. AEMILIANVS
CENTVR. EMER. VIX. N. LXX
ORDIN. DVX. SVB
L. POSTVMIO. MODES
TINA. MARITO
MERENTISSIMO
P. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶Dijs Manibus ſacrum. Sergius Terentius, Sergij filius Æmilianus centurio Emeritus, vixit annos ſeptuaginta, ordines duxit ſub Lucio Poſtumio, Modeſtina marito merentiſſimo poſuit, hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis.

SCHOLIA

IACOBI MENOETII VASCONCELLI in quatuor libros Reſendij.

IN vita Andreæ Reſendij, in ode ad Coclenium. ¶ Phoſphorus igneus. Hoc eſt Lucifer Stella. Martialis libro octauo epigrãmate vigeſimo primo ad Luciferum.

Phoſphore redde diem, quid gaudia noſtra moraris?
Cæſare venturo, Phoſphore redde diem.

LIBER PRIMVS.

¶ Folio primo linea 4. Aſſerit Plinius. ¶ Libro videlicet tertio capite primo, his verbis. In vniuerſam Hiſpaniam Marcus varro perueniſſe Iberos, & Perſas, & Phœnicas, & Pœnnos tradit. Luſum

enim Liberi patris, aut Lyſam cum eo bacchantes, nomen dediſſe Luſitaniæ,& Pana præfectum eius vniuerſæ.

¶Eodem fol.lin.9. Alij Luſum non hominem ſed ludum potius, ſeu Luſionem interpretantur. ¶Marcianus Capella libro ſexto qui de Geometria inſcribitur in ea fuit ſententia, vbi ita tradit agens de Luſitania. Cui nomen fabula à Luſu Liberi patris, vel cum eo Bacchantium ſociauit. ¶Addit & aliam non minus ridiculam opinionem, credens Anam fluuium a Luſitaniæ vocabulo cognominari, hiſce verbis. Hæc quoque cognominis ſui fluuio permeatur, licet eam Tagus quoque arenis illuſtret auratis.

¶Eodem fol.lin.14. Nec deſunt, qui pro Lyſa, Lyſſam reponant. ¶Fuit in ea ſententia Sigiſmundus Gelenius in obſeruationibus in Plinium libro tertio capite primo.

¶Eodem fol.lin.penultima. Suppoſititius Beroſi autor intellexit. Ioannes Annius in libro de regibus Hiſpaniæ capite vigeſimo.

¶Fol.2.lin.9. Vt in quadam contra Verrem oratione affirmat Cicero. ¶In ſexta actione quæ incipit Venio nunc ad iſtius, quemadmodum ipſe appellat ſtudium. Non longe a fine orationis. Eius autem verba ſunt hæc. Ariſtæus qui vt Græci ferunt, Liberi filius inuentor olei fuit.

¶Eodem fol.lin.12. Vnde ipſe etiam Bacchus. Lyſius cognominatus eſt. ¶Pauſanias in Bœoticis circa medium libri noni dum Thebanæ vrbis antiqua monimenta enarrat, ita ſcribit. Theatro proxima eſt Liberi patris ædes cognomento Lyſij: Cognominis cauſſa, quod cum olim captiuos complures ex Thebanis uinctos Thraces abducerent, eos cum ad Haliartiorum fines ventum eſſet, vinculis

ſolutos dimiſit, moxq́ illis Thracas ſomno oppreſſos occidendos præbuit. Hæc ille. Aliqui vero credunt a diſſoluendis, & eneruandis animis quod ex vini copia accidere ſolet: vel quod curis liberos eos reddat ita Bacchum fuiſſe appellatum.

¶Fol. 3. lin 5. Stephanus autem in libro de vrbibus. ¶In dictione Belitani. Nec mirum eſt in hoc erraſſe Stephanum vt pote Græcum ſcriptorem, & qui Hiſpaniæ ſitum ac vrbes, minime ipſe peragraſſet, quod alios quoq́ Græcos decepit, teſte Polybio.

¶Extat etiam ſimilis error apud eundem Stephanum in dictione Luſitania, dum eam aſſerit partem eſſe Bæticæ, cum vlterior Hiſpania in duas prouincias diuiſa olim fuerit, Bæticam videlicet, & Luſitaniam, quod obiter admonere volui ne eius authoritas quenquam decipiat. Hoc Reſendius etiam animaduertit.

¶Fol. 4. lin. 10. Strabo enim. ¶Vide Strabonem libro tertio fol. 103.

¶Fol. 5. lin. 29. Ptolemæus. ¶Libro ſecundo vbi agit de Luſitaniæ ſitu.

¶Fol. 6. lin. 23. Ante annos quadraginta &c. ¶Hæc de artabro ptomontorio tam diffuſe tradita mihi ſemper ſuperuacanea ſunt viſa: Quia meo iudicio neque Pintianus neque ipſe Reſendius exacte ſenſum Plinij hoc in loco ſunt aſſequuti. Vnde accidit vt eius verbis vim inferre ſint conati. Plinius enim cum prius de Celtico ſeu Nerio promontorio libro 4. capite vigeſimo verba feciſſet, & a Minio ac Limia fluuijs ad Durium perueniſſet. Tunc demum de Luſitania agere cœpit in ipſo vigeſimo capite cuius initium eſt, a Durio Luſitania incipit. Nec aliquid eorum quæ mox ſequuntur ad Nerium

promontorium pertinere poſſunt. Miror autem tam inſignes viros non aduertiſſe Celticum promontorium nunquam apud geographos Artabrum appellari, ſed ſemper Nerium aut Celticum, quamuis omnes conſentiant iuxta illud Artabros populos ſeu Arrotrebas vel Arotebras habitare. In eo etiam decepti ſunt quod crediderint Nerium frontem eſſe Hiſpaniæ, cum aperte Plinius eodem capite vigeſimo aſſerat frontem Hiſpaniæ tribus effici promontorijs videlicet Oliſiponenſi, ſacro, & Iunonio, ita vt Sacrum é media prope frõte erumpat. Certum eſt etiam Oliſiponenſe ſeu Artabrum, Cœlum, terras & maria diſterminare vt tradit Plinius. Nam quemadmodũ Iunoniũ ſeu calpe auſtrale & occidentale latus Hiſpaniæ diuidit, ita magnum ſeu Oliſiponenſe vel Artabrum frontis occidentalis eſt terminus, & ab eo ſeptentrionale latus incipit, quamuis ad occaſũ etiã aliquantulum vergere videatur vſque ad circuitum Nerei promontorij a quo penitus ad ſeptentrionem terra conuertitur. Vt Pomponius Mela tradit libro 3. cap. primo. Quod vt facilius intelligatur, expendantur verba eiuſdem Pomponij libro ſecundo capite ſexto, quæ ſic habent. Luſitania Oceano tantummodo obiecta eſt, ſed latere ad ſeptentriones, fronte ad occaſum, ex quibus aperte conſtat ea littora, quæ a promontorio Oliſiponenſi, vſq; ad Minium amnẽ extenduntur, latus ſeptentrionale Luſitaniæ efficere. Quæ vero a Celtico ſeu Nerio ad Gallicũ Oceanum tendunt, latus ſeptentrionale Hiſpaniæ totius, non autem Luſitaniæ conſtituunt.

¶ Fol. 7. lin. 28. Oppidum & flumen Æminium &c. ¶ AEminium Ptolemæo oppidum eſt in Luſitania, Plinio oppidum & flumen libro 4. cap. 21. & 22. Fit etiam illius mentio ab Antonino in Itinerario, cum illud iter deſcribit, quod ab Oliſipone Bracaram ducebat. Fuit autem AEminium eo loci vbi hodie eſt oppidum dictum vulgo Agatha ſeu Agueda, quod flumine eiuſdem nominis alluitur, & recepta hac ſententia, in qua etiam fuerunt Vaſæus & Barrerius, emendari debet codex Antonini hoc ordine, Conimbrica AEminium quadraginta millia paſſuum, Talabricam decem millia paſſuum. Eſt autem Conimbrica oppidum illud antiquum, quod dirutum cernitur & vulgo Condexa vetus dicitur. Talabrica vero fuit prope op-

pidum maritimum,quod hodie Aueiro dicitur, & ſic bene quadrat paſſuum numerus a me reſtitutus, nam a Condexa Agatham ſunt decem circiter leucæ,& ab Agatha Talabricam duæ cum dimidia. Erat autem in codice Antonini numerus tranſpoſitus, & præpoſtere mutatus. Hinc apparet reijciendam eſſe illorum opinionem,qui exiſtimarunt idem eſſe oppidum Æminium, & illud quod hodie Conimbrigam ſeu Colibriam appellamus,& eundem fluuium Mundã, & AEminium. Nam vt cætera argumenta breuitatis cauſſa omittã, id aperte Plinianis verbis repugnat,qui in allegato c.22.libri quarti cum prius AEminium flumen & oppidum nominaſſet, ſtatim hæc verba adiecit. A Durio Tagus ducentis millibus paſſuum, interueniente Munda. Præterea habeo apud me Codicem vetuſtiſſimum, cuius ſæpe mentionem faciunt Vaſæus, & Reſendius, qui inſcribitur Chronica Gothorum. Vbi inter cætera, quæ geſta fuiſſe narrantur ab Alphonſo quarto Ordonij filio, cognomento magno, hæc ad verbum ſcripta ſunt.

¶Multos quinetiam inimicorum terminos acquiſiuit rex iſte: Cepit namq; caſtrum,quod dicitur Nazan. Antenſam vero pace acquiſiuit.Conimbriam ab inimicis poſſeſſam heremitauit, & ex Gallæcis poſtea populauit. Multa quoq; alia caſtra ſibi ſubiecit. Eius tempore Eccleſia creuit,regnumq; ampliauit. Vrbes quoque iſtæ a Chriſtianis populantur: Scilicet Bracharenſis, Portugallenſis, AEminienſis,atq; Lamecẽſis. Hactenus ille. Ex cuius verbis aperte colligitur AEminium,&Conimbriam diuerſas fuiſſe ciuitates,& ex conſequenti Mundam,& AEminium diuerſa flumina.

¶Fol.17.lin.23.De Vettonibus &c. ¶Florianus Campenſis libro 2.cap.10. Ait Vettones a Beronibus corrupto vocabulo denominatos fuiſſe, & eorum regionem, quæ Luſitaniæ pars erat, fuiſſe figura triangulari, ſeu triquetra,ita vt latus Septentrionale inciperet ab eo loco,quo Piſorga fluuius Durio miſcetur, vſq; ad XX. M. Paſſuum, ſeu quinque leucas infra oppidum vulgo dictum Fermoſel, quod ad ripas ipſius Durij ſitum eſt, intra terminos antiquæ

Luſitaniæ , qui viginti ſex leucis circiter extendebantur ab eo latere. Alterum vero latus a dicto oppido Fermoſel per Rodericopolin, & Caparam vſq; ad Anam fluuium, quo Luſitania a Bætica diuiditur, extendit. Latus vero Orietale deſcribit a flumine Ana, vſq; ad Durium, vbi Piſorgam excipit, ducta linea per eum tractum, in quo eſt oppidum dictum hodie Villa Noua de la Serena, ita vt includeret hæc regio intra fines ſuos Salmanticam, Bletiſam, Fermoſel, Beiar, Rodericopolin, ſeu Mirobrigam. Licet aliqui putent Mirobrigam ſeu Mirobricam eſſe oppidum vulgo dictum Guadramiro; Ciuitatenſem autem, ſeu Rodericopolin eſſe Auguſtobricam. Vide Vaſæum tomo primo capite decimo.

¶Fol. 36. lin. 10. Cetratos pugnare pedites &c. ¶Cetram nonnulli crediderunt eſſe illud ſcuti genus quod vulgo Adargua dicitur inter quos fuere noſter Reſendius, & Ambroſius Moralis lib. 8. cap. 25. Sed illorum opinioni aperte refragatur locus Silij Italici libro tertio vbi ita canit.

Fibrarum & pennæ, diuinarumq; ſagacem
Flammatum miſit diues Callæcia pubem,
Barbara nunc patrijs vlulantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percuſſa verbere terra,
Ad numerum reſonas gaudentem plaudere Cetras.

¶Cum enim Cetras reſonas hoc eſt tinnitum & ſonitum edentes vocet, manifeſte innuit eſſe illa parua ſcuta, quæ Bluqueria dicuntur ex ligno fabre facta atq; ære contecta, quæ clariſſimum ſonitum inter ſe colliſa edunt, ad quem (veluti Siſtris olim Corybantes) Hiſpani milites tripudiare ſolebant, quod coriaceis illis & maioribus ſcutis, ſeu parmis nequaquam conuenire poteſt. Adſtipulatur huic ſententiæ Imago ipſius Hiſpaniæ, ſeu effigies, quam idem Ambroſius Moralis apponi curauit in principio operis ſui, quæ altera manu

Iacula & Cetram hoc eſt Bluquerium, altera vero ſpicas gerit.

¶Fol.148.lin.8. Item ab Oliſipone &c. ¶Videtur Antoninus propter Emeritenſis Coloniæ dignitatem quæ eius tempore in Hiſpania fere principatum obtinebat, complura itinera ad eam ducentia ex diuerſis locis deſcribere voluiſſe, inter quæ tria ab Oliſipone commemorat, duo per extrema latera & ita longiora, tertium vero quaſi medium & compēdioſum. Sunt autem hoc loco exemplaria mire deprauata.

¶PRIMVM ITER ITA EMENDARI DEBET.

¶Ab Oliſipone Emeritam M. P. 212. Sic vel 208.

Equabona	M.	P.	12.	Couna.
Cetobrica	M.	P.	12.	Setuual.
Ciciliana	M.	P.	12.	Agualua.
Malceca	M.	P.	8.	Marateca.
Salacia	M.	P.	20.	Alcacer.
Ebora	M.	P.	40.	Euora.
Ad Anam fl.	M.	P.	60.	Guadiana por Badaiox
Euandriana	M.	P.	12.	Talaueruela.
Emerita	M.	P.	36.	Merida.

Sunt M. P. 212. Forſ. 208. Leucæ autem 53.

¶SECVNDVM ITER ITA LEGI ET EMENDARI DEBET.

¶Ab Oliſipone Emeritam M. P. 212. Forſ. 210. Leucæ vero quinquaginta tres, in hunc modum.

Hierabrica	M.	P.	30.	Pouos.
Scalabi	M.	P.	22.	Santarem.
Tubucci	M.	P.	32.	Abrantes.
Fraxinum	M.	P.	32.	Alpalhão.
Medobriga	M.	P.	30.	Aramenha.
Ad ſeptẽ Aras	M.	P.	14. Forſ. 16.	Acumar ou Alegrete.
Plagiaria	M.	P.	20.	
Emerita	M.	P.	30.	

¶TERTIVM ITER SIC EMENDANDVM EST.

¶Ab Oliſipone Emeritam M. P. 186. vel 196. In hunc modum.

Aritio prætorio	M.	P.	38.	Benauente.
Matuſaro	M.	P.	50.	Ponte do Sor.

Elteri	M. P. 20.	Alterdochão.
Ad ſeptẽ Aras	M. P. 28. Forſ. 38.	Acumar ou Alegrete
Budua	M. P. 12	Noſſa S. De Betoue.
Plagiaria	M. P. 8.	
Emerita	M. P. 30.	

M. P. 186. vel 196. Leucæ vero 46 & dimidia vel 49.

¶Et ita compendioſum hoc iter breuius erat ſpatio ſedecim P. M. Quæ leucas quatuor conſtituunt.

¶Suſpicor etiam Antoninum deſcribere voluiſſe aliud iter a Salacia Oſſonobam, cuius manſiones omnino deſunt, niſi pro Salacia Balſam reponamus, vt numerus ſedecim M. P. Recte quadret, licet mihi non fiat veriſimile, tam exiguum locorum interuallum pro itinere eſſe computandum.

¶VRBIVM CIVITATVM ET OPPIDORVM NOMINA LATINA, & vulgaria.

¶Forum Limicorum	Ponte de Lima.
Bretolæum	Viana de caminha.
Næbis	Neiua.

Fol. 254.

Bracara Augnſta	Bragua Colonia.
Aquæ Flauiæ	Chaues.
Concia ſeu Contium	Miranda de Douro.
Calem	O Porto.
Lama & Lameca	Lamego.
Lancobriga	Á Feira.
Talabrica	Aueiro.
Æminium	Agueda vbi etiam flumen.
Conimbrica	Condexa â Velha.
Seilia	Seire.
Eburobritium	Euora de Alcobaça.
Collipo	Leiria ex ruinis.
Scallabis ſeu Iulium præſidium	Santarem.
Ierabrica	Pouos.
Moro	Almourol ou Punhete.
Oliſipo fœlicitas Iulia	Lixboa.
Tubucci	Abrantes.
Fraxinum	Alpalhão.
Igædita	Idanha Velha, Aguarda.

Amæa	Portalegre.
Medobrica	Aramenha.
Ad ſeptem Aras	Açumar ou Alegrete.
Elteri	Alter do chão.
Matuſarum	Ponte do Sor.
Aritium Prætorium	Benauente.
Equa bona	Couna.
Cetobrica	Setuual.
Ceciliana	Agualua ou Agoa de Moura.
Malceca	Marateca.
Salacia vrbs Imperatoria	Alcacer do ſal.
Ebora liberalitas Iulia	Euora.
Calantica	Arraiollos.
Cœllium	Ceice iunto de Thomar.
Saurium	Soure.
Heluij	Eluas.
Noua ciuitas Aruccitana	Moura.
Serpa vnde populi Serpenſes	Serpa.
Pax Iulia	Beja.
Myrtilis Iulia	Mertola.
Merobrica	Santiago de Cacem.

Lacobriga	Lagos.
Portus Annibalis	Villa noua de Portimão ou Aluor.
Oſſonoba	Eſtoi prope Pharum.
Balſa	Tauilla.

¶POPVLORVM NOMINA SEV PROVINCIARVM, IN QVAS LVSITANIA DIVIDITVR.

¶Turdetani populi qui hodie Algarbienſes, inter Anam fluuium, & Oceanum vſque ad Pacem Iuliam extenduntur, ita vt etiam Orichii campum occupent. Algarues, & campo de Ourique. Luſitani dicuntur proprie & peculari nomine, illi, qui Turdetanorum latus Septentrionale contingunt, & a Celticis ſeu Heluijs vſque ad Cetobricẽſes, & Oliſiponenſes, per Eborenſes, & finitimos populos extendũtur. Vulgo entre Teio & Guadiana. Peſures ſeu Pæſuri, vltra Tagum per Herminios montes vſque ad Cudam fluuium incolunt. Comarca de Couilham & ſerra da Eſtrella. Tranſcudani populi qui vltra fluuium Cudam, hodie Coam inhabitant. Riba de Coa vulgo. Barbarij ſtatim poſt Luſitanos à Cetobrica vſque ad mare collocandi ſunt, vbi etiam Barbarium promontorium. Turduli populi a Durio vſque ad Mundam pertinent non procul à mari qui tractus hodie Beira dicitur. Bracari Populi ſunt, qui a Minio vſque ad Durium incolũt. Et ideo inter amnenſes appellantur. Antre doraminho. Aquiflauienſes Populi ſunt, qui vltra Bracaros ad Orientem ſolem & verſus Septentrionem extenduntur vſque ad Brigantium & Mirandenſem ciuitatem iuxta Durium ſitam, & vltra montani vulgo dicuntur, ibique maxima eſt Luſitaniæ Latitudo. Tralos montes.

¶ FLVVIORVM NOMINA.

Anas fluuius	Godiana.
Auus	Rio Aue.
Minius	Minho.
Tagus	Tejo.
Callipus	Cadam.
Durius	Douro.
Limia ſeu Lethe	Lima.
Vacua	Vougua.
Munda	Mondeguo.
Tamaca	Tamagua.
Cuda	Coa.
Ozecarus	Zezere.
Subur	Sor.
Ancus	Rio de Soure.
Seilia	Seire, eſt etiam oppidum.
Æminium	Rio Dagueda & oppidum.
Næbis	Neiua rio & oppidum.
Celandus	Rio de Greſões.
Cadauus	Rio Cauado inter ſam & ſpoſende.

Malecca	Marateca ribeira & oppidum.
Ciciliana	Agualua ou agoa de Moura.
Naban	Flu. qui Temarium interfluit.

¶Fol. 186. lin. 8. Dicitur Ardiburi poſuiſſe Lacobrica ſeptem &c. ¶In chronico, quod VVandalia inſcribitur, cuius auctor fuit Albertus Krantz libro primo capite vigeſimo, fit mentio Ardaburi ducis rei militaris peritiſſimi, tempore Valentiniani imperatoris. Conſtat autem ex ratione temporis eundem fuiſſe illũ, & hunc, quem Baptiſta Mantuanus Ardiburem nominat.

¶Fol. 220. linea prima. C. Minicius &c. ¶Hæc inſcriptio mihi omnium, quæ hactenus in Luſitania repertæ ſunt, digniſſima ſemper eſt viſa, quæ in hominum notitiam deuenire, & a Luſitanis perpetua memoria conſeruari deberet. Continet enim pium quodam, & illuſtre facinus cuiuſdam militis Luſitani, cui (quantum ex contractis literis conijcere licet) Ebutio nomen fuit, a quo Caius Minicius tribunus militum qui a ſuis pro mortuo derelictus fuerat, ſeruatus, & omnibus humanitatis officijs excultus fuit. Quod exemplum in hoſte, tam rarum, tamq̃ admirabile eſt, vt gens Luſitana non minus Ebutij pietate, quam Viriati victorijs gloriari merito poſſit.

¶Vnde Minicius ipſe, vt virum fortem decuit, & Romano nomine dignum, tam inſignem Luſitani viri virtutem, cum ſumma pietate coniunctam, memorabili etiam grati animi exemplo, quantum in ipſo fuit, celebrare, & ad perpetuam hominum memoriam conſeruare ſtuduit.

¶Colligitur etiam ex hac inſcriptione, id quod apud eruditiſſimos viros hactenus incertum erat, quo loco videlicet, commiſſa fuit ea

pugna, in qua viriatus Claudiũ Vnimanum cum vniuerſo exercitu fere vſq; ad internitionẽ profligauit: Quis enim iam dubitet in Orichienſi campo non procul ab eo loco vbi cippus hic viſitur, prælium fuiſſe commiſſum?

¶Fol. 228. lin. 13. Callipolin. ¶Simili nomine vocatam vrbem in Calabria tradit Pomponius Mela libro ſecundo capite quarto. Plinius etiam libro quarto capite duodecimo, vbi Cycladas inſulas enumerat, in Naxo Callipolin collocat, quam aliqui Dionyſiada a vinearum fertilitate, alij Siciliam minorem appellabant. Quod ſi ob amœnitatem, & ſitus pulchritudinem, tam ſpecioſum nomen oppida, & vrbes ſortiri queunt, merito noſter Reſendius Vizoſam Amœnam, ſeu Callipolin nominauit.

¶Fol. 235. lin. 10. Nominis Endouellici cauſam, aut originem. &c. ¶Sunt qui putent Endouellicum dici a dictione Græca Balos, ſeu Valos, id eſt via & endon, hoc eſt intus, & eſſe eum quem Ethnici vijs præeſſe crederent, quemadmodum terminus agris præeſſe credebatur: Sed inſcriptiones aliud innuere videntur, dum eum præſentiſſimi numinis vocant, quod viarum cuſtodi parum conuenit. Quare potius a vellendo dictum fuiſſe puto, quod cæca illa ætas iacula, ſagittas, oſſa, & ſimilia corporibus affixa, & hærentia eum auellere atq; extrahere falſo exiſtimaret. Et tunc particula endo, pro valde, accipi debet, vt antiqui accipere ſolebant, teſte Feſto. Nam vt cum Reſendio ſuſpicemur, ab oppido Endouellia, quod tunc extare potuit, dictum fuiſſe, adduci nullo pacto poſſum, cum apud Geographos, & cæteros authores nulla eius fiat mentio.

¶LAVS DEO OPT. MAX.

DA LIVRARIA DE S. FR.co DE XABREGAS

VITA IACOBI MOENETII VASCONCELLI, AB IPSO CONSCRIPTA.

MIHI EX OPTIMIS ET PIISſimis parentibus naſci contigit. Nam pater meus Gondiſaluus Mœnetius Vaſconcelus, ex antiqua Vaſconcellorum familia originem trahens, vir fuit inculpatiſsimis moribus, & inſigni erga Deum pietate, vitæque integritate memorabilis. Præterea ſingulari animi fortitudine præditus, qua aduerſus fidei hoſtes tam in Africa, quàm in India ſtrenuam operam Reipublicæ impendit.

¶ Mater verò fauſtum Beatricis nomen ſortita, ſoror fuit clariſsimi viri D. Condiſalui Pinarij Viſenſium Epiſcopi, cuius vitam, & res geſtas poſteritati tradidimus.

¶ Cum verò pater ex India, vbi ſeptennio militauerat, in Luſitaniam rediiſſet anno ſalutis milleſimo quingenteſimo vigeſimo ſecundo, peſtilentiæ vitandæ cauſa, Cetobrica proficiſcens, in oppidum inde viginti leucis diſtans ſeceſsit, quod vulgò Alter dicitur, & olim Elteri à Romanis vocatum fuiſſe conſtat, ex itinerario Antonini: vbi veteres clientelas, & amicos, atque conſanguineos habebat: à quibus perhumaniter exceptus, & loci amœnitate captus, ibi ædes ædificauit, in quibus ipſe natus ſum Kalendis Maij, anno vigeſimo tertio ſupra ſeſquimilleſimum.

¶ Nata eſt etiam in eodem oppido ſoror mea Leonora Pinaria, quæ nupſit Michaeli Cabedio Senatori Regio, & triumuiro ciuitatis Oliſiponenſis gubernandæ, cui arcta ſanguinis neceſsitudine coniuncta erat. Fuitq; enim Michael Cabedius filius Terafiæ Pinariæ, matris meæ ſororis: quem ego fraterno amore proſequutus ſum, & ab ineunte adoleſcentia, ſocium ſemper habui, & participem omnium conſiliorum, & ſtudiorum meorum.

¶ Cum ergo in eo amœniſsimo ſeceſſu, parentes mei quinquennij ſpatium, cum ſumma animi tranquillitate, & fœlici rerum ſucceſſu, tranſegiſſent, dum pater à labore diutinæ militiæ, & longinquæ nauigationis moleſtiis conquieſcere cupit: Callipolin (quæ vulgò Ciuitas amœna, ſeu Vizoſa dicitur) ſedes tranſtulit, euocatus humaniſsimis literis præſtantiſsimi Ducis Brigantij Iacobi, cuius cliens erat.

¶ Quò etiam venit auunculus ipſe Gondiſaluus Pinarius eiuſdem principis familię addictus. Qui aliquot annos domo noſtra vtens, incredibili amore, & beneuolentia, prætereà omnibus humanitatis officiis à chariſsima ſorore exceptus, atque excultus, in maxima concordia cum parentibus meis vixit, vſq; ad annum M D XXX. quo graſſante in contracta peſtilentia, auunculus in vicinam oppido villam, vnà cum matre, & reliqua familia ſeceſsit, pater autem domi remanſit.

¶ Nec multò pòſt auunculus Conimbricam profectus, inde ad eccleſias inuiſendas receſsit, quas in Vltramontana regione obtinebat, vt in eius vita diffuſius narrauimus.

¶ Ceſſante verò ea lue, quæ complura Luſitaniæ oppida afflixit, tranſactis ruri quindecim circiter menſibus, Callipolin reuerſi ſumus.

¶ Redijt quoque dux ipſe, qui Conimbricam confugerat. Nec diu poſtea vixit.

¶ Mater etiam mea ex puerperio vita exceſsit, ſummum dolorem marito, liberis miſerandam orbitatem, maximum verò relinquens ſui deſiderium, non ſolũ fratribus, ſororibus, cæteriſque propinquis, ſed etiam illuſtriſsimæ Ioannæ ducis vxori, & Iſabellæ filię, quæ poſtea Eduardo regis Emmanuelis filio nupſit, reliquiſque principibus fœminis, cum quibus illi arctiſsima interceſſerat familiaritas.

¶ Fuit enim inter nobiles matronas ſui temporis, incomparabili virtute, ſingulari prudentia, & incredibili morum grauitate conſpicua. Quas egregias animi dotes ornabat ſtaturæ proceritas, cum decora vultus venuſtate coniuncta. deceſsit autem ætatis ſuæ anno quadrageſimo quinto.

¶ Nec pater diu concepto ex chariſsimæ coniugis obitu dolori obſiſtere potuit. Anno itaque milleſimo quingenteſimo trigeſimo quinto, menſe Februarij graui ægritudine correptus, mortem obiit, cum prius fratrem meum natu maximum Ioannem Menœtium Vaſconcellum in Indiam miſiſſet, me autem auunculo tradidiſſet, ſub cuius tutela receptus, & liberaliter educatus, Eboræ primum, deinde Olíſipone in eius familia permanſi, vſque ad annum milleſimum quingenteſimum trigeſimum ſeptimum, quo auunculus iam Zaphienſis Epiſcopus creatus, in Galliam cum ampliſsima legatione miſſus eſt.

¶ Nec ſtatim me ſecum ille abduxit, ſed cum Baionam Aquitaniæ vrbem perveniſſet, in qua ei diutius erat immorandum, literis accerſitum, ad ſe proficiſci iuſsit, vnà cum conſobrinis meis Ioanne Pinario, & Michaele Cabedio fratribus, ſub Pædagogo Aluaro Bernardo Cetobricenſi, pio, & graui viro, ſacerdotij ſacris initiato. Erat Pinarius biennio me maior, ego Cabedium eodem temporis ſpatio anteibam; qui tunc decimumquintum annum attigeram.

¶ Igitur anno 1538. Octobris menſe ineunte, rebus neceſſariis ad iter opportunè inſtructi, Cetobricaque profecti, Baionam peruenimus. vnde paucis interiectis diebus, ab auunculo Burdigalam miſsi ſumus, ad capiendum ingenij cultum, in celebri Gymnaſio, quod ibi eo tempore florebat ſub moderamine Andreæ Goucani Luſitani, ex Pace Iulia oriundi, viri grauiſsimi.

¶ Vbi in literis humanioribus biennij tempore verſati, quas iam in Luſitania addiſcere incœperamus, Baionam ad auunculum ab eodem Goucano perducti fuimus.

¶ Nec multò poſt Toloſam adiuimus, ad iuris prudentiæ ſtudia capeſſenda, in illa nobili academia, in qua inſignes Iuriſconſulti, tunc ius ciuile, & pontificium interpretabantur. Inter quos Coraſius, Monſabracus, Ferrerius & Ferdinandus Berengarius præcipui habebantur.

¶ Illic ergo aliquandiu morati, anno 1542. menſe Maij, ab auunculo rurſus accerſiti Baionam reuerſi ſumus ego & Cabedius: Nam Pinarius Toloſę diui

Dominici religionem fuerat amplexus : in qua poſtea doctor Theologus Pariſiis creatus, ſummam eruditionis & virtutis famam adeptus eſt: ſed immatura morte præuentus, cum ad Tridentinam Synodum à Luſitaniæ rege miſſus eſſet, Romæ vltimum vitæ diem obijt, ætatis ſuæ anno trigeſimonono.

¶ Imminente autem bello, quo Rex Franciſcus Perpennianum per duces ſuos obſedit, ſummum imperium in exercitu obtinente, Henrico filio, qui ei poſtea in regno ſucceſsit : auunculus è Gallia profectus, & in oppido Cantabriæ, quod vulgò Sancti Sebaſtiani dicitur, trimeſtre tempus moratus, inde in Luſitaniam iter direxit.

¶ Sed cum in vrbem, quæ Methina Campeſtris cognominatur, perueniſſet, & à rege iterum in Galliam redire, & apud Franciſcum oratoris munere fungi iuberetur : me & Cabedium in patriam proficiſci voluit, vt deſiderio Theraſiæ ſororis ſatisfaceret, quæ filiorum diuturna abſentia, & viduitatis ærumnis afflicta, id ab eo ſummis precibus efflagitauerat.

¶ Cetobricam igitur peruenimus decimoquinto Kalendas Ianuarij, anno 1543. vnde ineunte Martio Conimbricam profecti ſumus, ad Legalis ſcientiæ curriculum peragendum: vbi Martinum Aſpilcuetam Cantabrum, & Antonium Soarium Oliſiponenſem, hunc ciuile. illum verò ius canonicum publicè interpretantes, integro triennio audiuimus.

¶ Anno autem 1545. menſe Iunij, iterum ambo in Galliam ab auunculo accerſiti fuimus, quem Rothomagi inuenimus. inde verò Aurelianenſem academiam inuiſimus, in qua Pamelij Belgæ, Iurisconſulti magni nominis, familiaritate vſi ſumus.

¶ Deinde Lutetiam, regiam vrbem, totius Galliæ caput adire iuſsi, (vbi eo tempore & Catholica religio, & literarum cultus magnopere florebāt) ibi Petrum Rebuffum ius Canonicum perlegentem audire, & eius ſingulari doctrina frui nobis contigit.

¶ Poſtea in Luſitaniam auunculum ſequuti ſumus anno 1548. ſub finem menſis Iunij, quò peruenimus, ante initiū Septēbris, & aliquandiu morati in regione Interanenſi, quæ vulgò inter Duriū & Miniū dicitur, vbi auunculus monaſteria quædā obtinebat, tandē menſe Octobris ad regē Oliſiponē peruenimus.

¶ Quo ego Tridentum miſſus ſum, ad Concilium ſub Iulio III. Pontifice maximo redintegratum, vnà cum Iacobo Siluio viro nobiliſsimo legationis Principe, & Iohanne Paez Iuriſconſulto, ac Iacobo Goueano Theologo.

¶ Itaque è Luſitania profecti, & fœlici vſi itineris ſucceſſu, ſuperatis hyberno tempore, in Hiſpania Pyrenæis, in Gallia Alpinis montibus Tridentum peruenimus die quinta Martij 1552.

¶ Vndè poſt intermiſsionem Synodi, quæ contigit die XVIII. Aprilis, Venetias ſeceſsimus, vt ibi regium Nuntium expectare, & vrbem totius Europæ pulcherrimam per otium inſpicere poſſemus.

¶ Vbi æſtate conſumpta, Siluius, & Goueanus iterum in Luſitaniam redierunt nam Paccius Patauij deceſſerat.

¶ Ego verò diſcedens Verona, ex ædibus clariſsimi Antiſtitis Aloiſij Lipomani, qui nos hoſpitio omnes exceperat, Romam Æmilia via, per Ferrariam, Rauennam, Ariminum, Vrbinumque petens, eò perueni die decimatertia Septembris, anno 1552.

¶ Quam florentem & aureo quodam ſeculo fruentem comperi, ſub Iulio ſanctiſsimo, & ſapientiſsimo Pontifice, quo regnante, ſacroſanctæ Eccleſię Romanæ Senatus, viris, & vitę integritate conſpicuis, & omnium diſciplinarum cognitione claris, ac generis ſplendore admirandis abundauit. Inter quos commemorare libet nonnullos, vt ipſe ex illius temporis memoria, aliquam voluptatem animo percipere poſsim, et ſi qui hæc legent, eis per me, tam clara reipublicæ Chriſtianæ lumina innoteſcant.

¶ Princeps tunc erat Senatus. & vt vulgò dicitur, Collegij Decanus, Iohannes Petrus Carafa. Aderant Iacobus Mediceus, & Marcellus Ceruius, qui poſtmodum, omnes tres Summi Pontifices fuerunt. Præterea Alexander, & Ranutius Farneſij. Ferrarienſis, Mantuanus, Carpenſis, Moronus, Cæſius, Trucſes Germanus, Criſpus, Sarracenus, Puteus, Cicada, montis Pultiani, Sanctæ Floræ, Cornelius, Sabellus, Verallus, Polus Anglus, duo Galli, Bellaius, & Armeniacus, Hiſpani quatuor, Sancti Iacobi, Paciecus, Cueua, Mendoncius. Vnus Luſitanus, Michael Siluius, illuſtriſsimo genere ortus, & bonarum literarū ſcientia clarus.

¶ Erat prorſus ſuaue in tanta rerum tranquillitate, & in ea hominum luce viuere, atque in tot principium ſingulari humanitate conquieſcere. Sed inuidit tunc fortuna Romanis rebus.

¶ Nā mortuo Iulio Pontifice ſummo, ac mox Marcello, qui paucos vixit dies, è vita ſublato, cum ad ſummum Pontificatum perueniſſet Paulus quartus, anteà vt diximus, Petrus Carafa dictus, ea tempora iique tumultus, & bellorum ſemina extiterunt: vt qui rempublicam florentem viderant, eam perturbatā, & afflictam videre, minimè ſuſtinerent.

¶ Anno itaque 1556. die vigeſimatertia Septēbris vrbe egreſſus ſum magnis itineribus, vnà cum illuſtriſsimo viro Dionyſio Alencaſtrio, cuius pater Alphonſus Luſitaniæ Regis apud ſummum Pontificem Orator erat.

¶ Cumque Senas perueniſſemus, excepti hoſpitio à Marchione Sarriæ Dionyſij patruo, ipſe in Galliam Ciſalpinam, quo iter habebat, inde profectus eſt, Ego verò Florentiam, & Piſas, ac mox Genuam perueni.

¶ Vndè conſcenſis triremibus duce Iohanne Mendo... Barchinonem appuli ſub exitum menſis Octobris.

¶ Ex qua vrbe, terreſtri itinere, per Celtiberos, & Vaccæos, Pintiam clarum in primis Hiſpaniæ Tarraconenſis oppidum perueni.

¶ Ac inde per Methinenſes, & Salmanticenſes, eam Luſitaniæ partem petiit, quæ à Caſtellæ Regno apud Ciuitatem Rodericiam disiungitur: vt auunculū tunc Viſenſium Epiſcopum conuenirem, qui trium dierum itinere, ab eo tractu aberat.

¶ Apud quem duos ferè menſes commoratus, Oliſiponem profectus ſum: vbi à præſtantiſsimo Rege Iohanne, benignè exceptus (quæ ipſius fuit humanitas incredibilis) ac de itineris cauſa, deque Romanarum rerum ſucceſſu, familiariter interrogatus, cum ei expoſuiſſem, Eboram mihi eſſe adeundam, ad capiendam canonicatus poſſeſsionem, qui ex auunculi reſignatione, annuente Summo Pontifice, mihi Romę obtigerat. Gratum id ſibi eſſe dicens, ſuumque fauorem mihi, meiſque rebus minimè defuturum pollicitus, me honorificè demiſit.

¶ Ebora igitur pueritiæ meæ altrix, & altera patria, veluti iure quodã ſuo, fructũ ſtudiorum, laborumque meorum ſibi vendicans, operamque meam, & induſtriam, pro collato in me prioris educationis munere repetens, Deo optimo maximo ita diſponente, Roma aduenientem excepit anno 1557. menſe Martij, quo tempore Eborenſis Archiepiſcopus erat Henricus Cardinalis, qui poſtea Rex fuit.

¶ Agebam tunc ipſe ætatis annum trigeſimumquartum: integra vigebat valetudo, quam etiam Tranſtagani cæli natura non parum iuuare viſa eſt: ſub quo nempe natus, & educatus fueram.

¶ Itaque vſque ad annum ætatis ſexageſimum octauum, quo hæc memoriæ prodimus, vnum tantum ancipitem morbum pati in ea vrbe mihi contigit. cũ iam in ea triginta quatuor annos permanſerim.

¶ Quo tempore non ſolum Canonicatus munera obiui, ſed etiam Inquiſitor fidei cum eſſem ab Henrico Principe creatus, anno 1563: integro decennio in ea functione Reipublicè operam nauaui.

¶ In qua collegas habui viciſsim quatuor (nam à duumuiris apud nos is magiſtratus vt plurimum geritur) quibus cum ſumma concordia comes fui, & ſocius in eo munere obeundo.

¶ Collegas verò ipſos hîc nominare mihi liceat, propter ſummam meam in illos, dum viuerent beneuolentiam.

¶ Primus fuit Doctor Antonius à Caſtro, qui ipſius Henrici vicarius generalis fuerat, iuris vtriuſque ſcientia, & forenſis exercitationis vſu clarus.

¶ Cui ſucceſsit Petrus Aluarez Paredes omnium Inquiſitorum Luſitaniæ Antiquiſsimus, & de ſacroſancto fidei negotio optimè meritus.

¶ Quo mortuo, cum octuagenarius ferè deceſsiſſet: in eius locum ſucceſsit Frater Emmanuel Veiga ordinis ſancti Dominici, inſignis Theologus.

¶ Poſtremum, & quartum collegam nactus ſum, doctorem Hieronymum Souſam, iuriſprudentiæ cognitione, generis nobilitate, & virtutum omnium ornamentis præſtantem.

¶ Cum igitur hos quatuor collegas habuiſſem, ac multo etiam tempore, ſolus tantum munus obiuiſſem, & incredibiles exhauſiſſem labores, nec mihi ſucceſſor à principe daretur: cœpi ab illo ſummis precibus contendere, vt mihi liceret, onus illud tam graue, tandem aliquando deponere.

¶ Quod mihi demum quamuis renitens, ac veluti coactus conceſsit, ea tamen conditione, vt aſſeſſoris nomine, Inquiſitoribus in poſterum adeſſe, & definiendis fidei cauſis intereſſe vellem, aſsignato mihi ad vitam eodem ſalario, quod cum eſſem Inquiſitor habueram: ſed libero, & ſine aliquo prorſus onere, niſi tantum ſpontaneo.

¶ Ego verò ab anno 1573. quo ab ordinaria illa functione, me abdicaui, nunquam deſtiti, pro mea virili parte, fidei negotia apud tribunal ſanctæ Inquiſitionis iuuare nec deſinam, quandiu id vires ferre poterunt.

¶ Quam bene autem quantaque cum animi moderatione, diligentia, & integritate, munere eo functus fuerim, ſatius eſt aliorum permittere iudicio, quã à me hic commemorari.

¶ Anno deinde 1577. cũ Ebora diſcedens Oliſiponem perueniſſem, à sereniſſimo Rege Sebaſtiano humanniſsimè exceptus ſum, & ad capeſſendã iterũ Rempublicam, ac grauiſsima obeunda negotia inuitatus: quæ cum ipſe recuſaſſem, tantum abeſt, vt magnanimus Rex, aliquam ex eo offenſionis anſam arripuerit, vt etiam nouum quodam honeſtiſsimæ functionis genus excogitauerit, cuius occaſione, me retinere, & opera mea vti poſſet.

¶ Quæ omnia eius immatura mors, & rerum omnium commutatio poſtea ſequuta turbauit. Nam eo mortuo, ego iam in ſenium vergens, & natura ipſa, magis ad honeſtum, & tranquillum otium, quam ad negotium propenſus: iterum Eboram mihi repetendam, & in ea vrbe ſedem ſtabilem figendam eſſe decreui.

¶ Sed paulo poſt, Henrico Rege è viuis ſublato, & peſtilentia non ſolum apud

Eborenſes, ſed ferè per vniuerſam Luſitaniam graſſante, in villam amœniſſimam Siluerìam Ebora ſex M. P. ferè diſtantem, ſeceſsi menſe Maij, anno 1580. vbi ſub finem Auguſti, grauiſsimo morbo correptus, parum abfui ab extremo vitæ periculo.

¶ Valetudine autem aliquantulum recuperata, ſed nondum planè confirmata, natalis ſoli, & patriæ deſiderio affectus, eo iter intendi, accidit autem, vt eodem tempore, potentiſsimus Rex noſter Philippus, ab Heluenſi ciuitate profectus, illàc etiam iter haberet, quem tunc minimè ſalutaui, quia ita macie & pallore confectus eram, vt timuerim, propter peſtis recrudeſcentis famam, ne ei moleſta, & intempeſtiua, ea ſalutatio videri poſſet.

¶ Sed Oliſipone poſtea commorantem adiui, & ab eo pro ſingulari eius, & verè regia benignitate, humaniſsimis verbis exceptus ſum: cuius nomini, ita deditus ſemper, atque addictus fui, vt neque amore, nec ſtudio, erga ipſum, quiſquam me vllo vnquam tempore ſuperauerit.

¶ Qua de re, ac etiam de meo erga patriæ incolumitatem ſtudio, incredibilique ſolicitudine plura dicere potuiſſem, niſi innata mihi verecundia, á propriis laudibus, & captanda inanis gloriolæ aura vehementer abhorreret.

Liber Quintus.

AVTHORE IACOBO MOENETIO VASCONCELLO, DE EBORENSI MVNICIPIO.

ANTIQVITVS hanc vrbem Eboram dictam fuiſſe, & ſic ab eruditis nominari debere, conſtat tum ex Plinio, Pomponio Mela, Antonini Itinerario: tum etiam ex antiquis Conciliis in Hiſpania celebratis, & vetuſtis lapidum inſcriptionibus, intra vrbis ambitum, & in eius agro repertis, de quibus mox agemus.

¶ Vndè apparet locum Ptolemæi deprauatum eſſe, qui hanc vrbem Eburam, & quandam in Bætica ſitam, Eboram appellat, cum è diuerſo noſtra hæc Ebora, altera verò Ebura ſit, cognomento Cerealis dicta, teſte eodem Plinio, libro tertio, capite ſecúndo, & Pomponio, qui ex eadem Bæticæ prouincia ortus, Mellaria nempe oppido, fidedignus eſt teſtis.

¶ Hæc nominis ſimilitudo Strabonem etiam fefellit, & Stephanum in libro de Vrbibus, qui Strabonis verba minus exactè perpendens, quod alterius erat, alteri attribuit, Eburam pro Ebora accipiens

¶ Nec mirum eſt iſtos, cum Græci fuerint, & in longinqua regione nati, deceptos nominum propinquitate fuiſſe.

¶ Latinos verò Geographiæ ſcriptores,quales fuerunt, quos anteà nominauimus, non eſt veriſimile hæc nomina incognita habuiſſe: quos hac in parte nos ſequimur. Alteram etiam Eboram Ptolemæus nominat, non procul à Cæſaraugusta.

¶ De nominis autem, & huius vrbis origine, & quisnam primùm eam ædificare cœperit, quis quæſo certi aliquid aſſerere queat, in tanta rerum antiquarum obſcuritate, niſi qui fabuloſis,& confictis originibus,otio abuti,& bonas horas malè collocare cupiat?

¶ Datum hoc fuerit priſcis rerum ſcriptoribus & vt ita dixerim, Gentilitati ſit venia, quòd vrbium primordia, ad deorum, dearumque fabulas, pluſquàm aniles referre ſint auſi.

¶ Nobis, qui eorum ſuperſtitionem, non minus ridendamquàm miſerandam cenſemus, veritas in primis conſtare debet, & nihil eſt aſſerendum, niſi quod pro comperto habetur, aut grauis alicuius authoris teſtimonio,aut veriſimilibus coniecturis, aut ipſis etiam inſcriptionum veterum monumentis.

¶ Sed ne omnino hanc curam neglexiſſe videamur, non pigebit ea, de vtraq; re adducere, quæ nobis ſæpe, diuque de nomine cogitantibus, apud Geographos,& cæteros ſcriptores occurrerunt.

¶ Plinius itaque libro tertio capite primo ſcribit Marcum Varronem aſſerere in vniuerſam Hiſpaniam perueniſſe Iberos,& Perſas, & Phœnicas, Celtasque, & Pœnnos.

¶ Et vt cæteros modo miſſos faciamus,de Celtis,ſeu Gallis, idem aſſerit Strabo libro tertio,tradens eam Luſitaniç regionem, quæ eſt inter Anam, & Tagũ maiori ex parte, à Celtis incoli: & paulò poſt, cum de Nerio agit promontorio, ita habet.

¶ Extremi Artabri incolunt,circa Nerium promontorium,quod Occidentalis, & Aquilonaris finis eſt lateris. Circumhabitant Galli, qui colentes Anam fluuium cognatione contingunt. Hęc ille.

¶ Ex quibus apertè conſtat, hunc tractum, vbi Ebora ſita eſt, à Celtis fuiſſe habitatum, qui ante Cartaginenſes, & Romanos in Hiſpaniis rerum potiti ſunt.

¶ Veriſimile eſt igitur ab Eburonibus Belgis, ſeu ab Eburonicibus Celticæ Galliæ populis, hanc vrbem, & conditam, & denominatam fuiſſe, vt Heluiam, ſeu vt vulgò dicimus Heluenſem ciuitatem, ab Heluiis Gallis originem trahere, ſuo loco dictum eſt.

¶ Tam pertinax autem fuit, tamque diuturna Gallorum in Hiſpania mora antiquis illis temporibus, vt cum lingua, & moribus Hiſpanis ſimillimi haberi vellent, Celtiberi dicti ſint.

¶ Linguam autem ab illis vſurpatam, eam fuiſſe putò, quæ hodie Cantabris in vſu eſt, & Vaſconica dicitur, vel à Vaſconibus vltimis Hiſpaniæ populis, vel ab Aquitanis, qui etiam Vaſcones dicuntur.

¶ Hanc autem Vaſconicam linguam Celtis communem, aut etiam Celticam fuiſſe, confirmat verſiculus Auſonij Burdigalenſis, cum patriam celebrat, & fontem ibi ſcaturientem nimiis laudibus extollit in hunc modum. Libet enim Carmina apponere, quia digna ſunt, & quia Burdigalenſibus, quibus puerilis ætatis cultum debeo, obiter gratificari cupio.

Salue fons ignote ortu, ſacer, alme, perennis,
Vitree, glauce, profunde, ſonore, illimis, opace.
Salue vrbis genius, medico potabilis hauſtu.
Diuona Celtarum lingua, fons addite diuis.
Non Aponus potu, vitrea nō luce Nemauſus
Purior, æquoreo non plenior amne Timauus.

¶ Duiona Gallicè fontem diuinum ſignificare innuit, cuius nominis forma, & ſonus Vaſconicæ Cantabrorum linguæ aptè quadrat. Sic enim finiunt vrbium & complura alia vocabula, & hæc vox Ona, apud illos, bonum ſeu diuinum ſonat.

¶ Aquitanos autem non modo lingua, ſed etiam corporibus, Hiſpanis magis, quàm Gallis ſimiles fuiſſe, ſuo tempore, teſtatur Strabo initio libri quarti, qui etiam aſſerit Callaicis, Aſturibus, & Cantabris, vſque ad Vaſcones, & Pyrenen eandem fuiſſe viuendi formulam.

¶ Noſtram igitur Eboram, ab Eburonibus, ſeu Eburonicibus Galliæ gente, conditam, ac denominatam fuiſſe, veriſimile mihi fit. Nec me latet, etiam in quadam Italiæ parte, Eburinos populos Plinium collocare libro tertio, capite vndecimo: & Pomponium Melam in ſinu Gaditano, caſtellum Eboram iuxta litus: Id enim paſsim contingere videmus, vt in diuerſis orbis partibus nonnulla oppida eodem ferè nomine cenſeantur.

¶ Sed vtrum Celtæ illam condiderint, an verò iam conditam, & ædificatam inhabitauerint: meritò dubitari poteſt.

¶ Quantum autem coniecturis aſſequi licet, ego eos conditores huius vrbis fuiſſe crediderim: quia ante Quintum Sertorium, muris caruiſſe videtur: ipſe enim ſe mœnibus eam cinxiſſe teſtatur.

¶ Vnde ſuſpicari fas eſt, à Gallis, quorum mos erat vicatim habitare, originem traxiſſe: qui præter hoc municipium, minora etiam quædam oppidula, ſuæ gentis nomine inſignita reliquerunt: vt Eboram à monte in quo ſita eſt, montanam dictã, diſtantem ab hac, de qua agimus viginti circiter paſſuũ millibus

¶ Et Eburobritium ſitam inter Scallabin, & Oliſiponem, cuius meminit Plinius libro tertio, capite vigeſimoprimo, vbi corruptè, Eburo, Britium, legebatur, quod primus omnium Reſendius noſter indagauit, minimè ab his, qui anteà in eum authorem obſeruationes ediderant, animaduerſum.

¶ Mœnia igitur antiqua, quæ etiam nunc extant, & vetus ambitus, ſeu circuitus vulgo dicitur Quintus Sertorius condidit, peracto (vt ex eius inſcriptione conſtat) bello Celtiberico, in quo Eborenſium militum prompta, ac ſtrenua opera vſus fuerat.

¶ Conſtabant autem muri ex quadratis lapidibus, validis propugnaculis, ac turribus, ſuis locis diſtincti, adeò firma, ſolidaque ſtructura, vt poſt tot ſecula, tantamque, & tam variam rerum viciſsitudinem, adhuc hodie integra illorum cernantur veſtigia.

¶ Addidit aliud non minus neceſſarium beneficium, gratiſsimus ac liberaliſſimus Imperator, inuecta in vrbem magna aquarum copia, ab duodecim ferè millibus paſſuum, quam ex diuerſis fontibus in vnum ductum collectam, ex manubiis magnificentiſsimo opere perducendam curauit. Sed iam ipſam inſcriptionem ſubijciamus.

Q. SERTOR. ...
HONOREM NOMINIS SVI, ET COHORT. FORT.
EBORENSVM MVNIC. VET. EMER. VIRTVTIS ERGO
DON. DON. BELLO CELTIBERICO, DEQVE MANVBIIS
IN PVBLIC. MVNIC. EIVS VTILITATEM VRB.
MOENIVIT, EOQVE AQVAM DIVERSEIS IN DVCT.
VNVM COLLECTEIS FONTIB. PERDVCENDAM CVRAV.

Hoc eſt.

¶ Quintus Sertorius ob honorem nominis ſui, & cohortis fortiſsimorum Eborenſium municipum, veteranorum, emeritorum, virtutis ergò donis donatorum bello Celtiberico, deque manubiis in publicam municipij eius vtilitatem, vrbem mœniuit, eoque aquam diuerſeis in ductum vnum collecteis fontibus perducendam curauit.

¶ Quo magnanimi viri, eiuſdemque fortiſsimi ducis teſtimonio, etſi alia deeſſent, ſatis commendata olim fuiſſe videtur Eborenſium virtus, & rei militaris ſtudium.

¶ Quam ob cauſam, eos præ cæteris totius Hiſpaniæ populis, peculiari quadam beneuolentia proſequutus eſt. adeò vt hic domum, & aliquot libertos habuerit, vnà cum Iunia Donace domeſtica, vt ex duabus marmoreis tabulis conſtat, quarum altera in eadem Q. Sertorij domo in foro piſcario ſita, reperta fuit cum hac inſcriptione.

LARIB. PRO
SALVTE ET INCOLV
MITATE DOMVVS
Q. SERTORI
COMPETALIB. LVDOS
ET EPVLVM VICINEIS
IVN. DONACE DO
MESTICA EIIVS. ET
Q. SERTOR. HERMES
Q. SERTOR. CEPALO
Q. SERTOR. ANTEROS
LIBERTEI.

Hoc eſt.

¶ Laribus pro ſalute, & incolumitate domuus Quinti Sertorij, competalibus ludos & epulum vicineis, Iunia Donace domeſtica eius, & Quintus Sertorius Hermes, Quintus Sertorius Cepalo, Quintus Sertorius Anteros Libertei.

¶ Altera iuxta oppidum Terranium, diſtans Ebora ad XXX. M. P. in templo Diuorum Iuſti & Paſtoris, cuius cippum iam ſuperiori libro Reſendius exhibuit, ex quo apparet Iuniam Donacen, pro victoria illa celebri à Sertorio parta, contra Pompeium, & Metellum illic Ioui, cuius tunc erat delubrum, vota ſoluiſſe.

¶ Veriſimile eſt etiam Q. Sertorium erga Eborenſes ita fuiſſe animatum, propter loci opportunitatem, & ad hyemandum feracem, idoneamque agrum, vnde veris initio, copias educere, & in citeriorem Hiſpaniam proficiſci ſolebat, vt ex Appiano Alexandrino liquet, cuius verba hæc ſunt, libro primo de ciuilibus Romanorum bellis, circa finem.

¶ Cum autem ver inſtaret, ad inuicem congredi cœperunt, Metellus ſcilicet, ac Pompeius ex Pyrenæis montibus, inter quos hyberna egerant, Sertorius & Perpenna ex Luſitania. Et paulò poſt.

¶ Metellus iterum, ac Pompeius ex Pyrenæis Montibus in Iberiam venêre, his Sertorius & Perpenna á Luſitanis occurrunt, & iterum, vbi de nece Sertorij, & de contemptu atque odio militum in Perpennam agit.

¶ Porrò Sertorij virtutem, vnicam illorum ſalutem fuiſſe rati, haud facile in Perpennam oculos conijciebant, nec ipſi duntaxat Romani, verum barbari ferè omnes, Luſitaniquę, quorum opera Sertorius præcipuè in bello vſus fuerat. Hactenus Appianus.

¶ Nos autem de hac Sertorij in hanc vrbem egregia voluntate præcipuoque amore, ita canimus in ea Sylua quam de noſtro ex Ebora diſceſſu nuper vnà cum quibuſdam aliis opuſculis in lucem edi curauimus.

Hîc illum certos fama eſt habuiſſe penates,
Et proprios coluiſſe lares, hîc dulcia fixit
Limina, quæ trepido belli ceſſante tumultu,
Incoleret, poſitis & ſæpe reuiſeret armis.
Siue loci genio captus, ſeu gentis amore,
Vel quia ad euentus dubios, bellumq; parandum
Apta foret regio, delectæ robore pubis,
Et virtute virûm, vario quos Marte probarat.

¶ Siquis verò fertiles Eboræ campos, & circumquaque in modum amphiteatri, obiectos altiſsimos montes, non ſemel, nec obiter contempletur, ille ſanè ſi Romam, & Romanum agrum vnquam aſpexit, ſimilitudinem incredibilem fortaſsis his, qui hæc legent, inter vtrunque tractum deprehendet: hoc vno dempto, quod Ebora fluuio caret, & mediterranea omnino eſt.

¶ Nam (ſi parua licet componere magnis) vt Roma ad Septentrionem, & Orientem ſolem Tyburtina iuga circiter X V I. M. P. diſtantia à mœnibus habet, interueniente lata, ac pulchra camporum planitie.

¶ Sic Ebora ad eundem cœli ſitum, Oſſam montem aſpicit amœniſsimum, multisque fontibus, & riuulis vndique ſcaturientem, atque in eadem ferè

diſtantia: inter cuius ardua cacumina, & ciuitatis muros, latiſsimi campi patēt.

¶ Rurſus Sabinis Prænestinis, Tuſculanis, atque Albanis montibus verſus Orientem & Meridiem agrum Romanum cingentibus, non abſimiles ſunt ſaltus, eodem ferè ſpatio Ebora diſtantes, quos Portellenſes, Vienuenſes, & Alcaceuenſes, à circumuicinis oppidis vulgò appellamus.

¶ Cingitur deinde Ebora iugo montis, quem Murum vocant, præterea Calanticenſi ſaltu, quem Arraiolenſem vulgus nominat, & perpetua deinde montium corona, qui Oſſam ex Septentrionali latere attingunt, & ita circulum efficiunt, quem initio ex eodem loco deſcribere cœpimus, non diſsimilem illi, quo Romanus ager vndique clauditur.

¶ Sed quorſum hæc dicet aliquis? vt ad eas cauſas, propter quas, hanc vrbem Sertorio charam fuiſſe diximus, hæc etiam accedat, quod quandam Romæ ſimilitudinem, & imaginem ex camporum planitie, & montium diſtantia, atque aſpectu deprehendere poterat.

¶ Conſtat enim ex hiſtoriographis, qui vitam illius literis tradiderunt, & præcipuè ex Plutharco, perquàm auidum fuiſſe Romæ repetendæ, ſi compoſitis diſcordiis, tutò arma deponere licuiſſet.

¶ Tradunt etiam maximo ſemper arſiſſe deſiderio Rheæ matris viſendæ, quam vnicè dilexit, quia cum infans patre orbatus fuiſſet, ab ea liberaliter, & peramanter fuerat educatus.

¶ Vndè in ea inſcriptione, quam ſuperius adduximus, non patris nomen, more Romano, ſed matris appoſuit.

¶ Quo argumento Michael Siluius vir clariſsimus, qui ex Epiſcopo Viſenſi Cardinalis creatus fuit à Paulo III. Summo Pontifice, contendebat eam memoriam minimè eſſe antiquam, ſed ab aliquo huius ciuitatis fautore fuiſſe confictam, quò regi perſuaderet, vt aqueductum à Sertorio olim erectum, & vetuſtate collapſum, inſtauraret.

¶ Cui elegantiſsima Apologia Reſendius adeò accuratè reſpondit, vt in ea recon ditos antiquitatis, & eruditionis ſuæ theſauros, in patriæ gratiam depromſiſſe videatur.

¶ Cuius ipſe ſæpius mentionem facere ſolet, vt qui in ea meritò ſibi placeret, vir alioqui modeſtiæ, & candoris amiciſsimus.

¶ Eam Apologiam nos aliquando in lucem edere cogitamus, vnà cum aliis eiuſdem opuſculis, quæ diuiſim typis excuſa, obliuioni tradita, & ferè iam conſumpta, atque extincta ſunt.

¶ Itaque (vt eò vnde digreſſa eſt, redeat oratio) potuit Ebora Sertorium tum ob eas cauſas, in ſui amorem trahere, tum etiam, quia opera ab eo extructa, & domeſtici penates, laresq; communes, magnam amoris, & neceſsitudinis materiam erga hoſpites, & amicos ciues illi ſuppeditare potuerunt.

¶ Præterea ſimilitudo dulciſsimæ patriæ, cuius deſiderio flagrabat, ſubinde aſſerens, malle ſe inter ſuos priuatam, atque humilem vitam degere, quam exulem in ſumma potentia viuere.

¶ Scimus autem municipia, & colonias, quaſi effigies paruas, & ſimulachra fuiſſe vrbis Romæ, vt Politianus teſtatur in ſecunda epiſtola libri primi, vbi agit de origine Florentinæ ciuitatis, quam ad Romæ ſimilitudinem conditam fuiſſe aſſerit.

¶ Quæ conſuetudo antiquiſsima eſt, & à profugis, & extorribus, ac exteras ſedes quærentibus, ad exilij acerbitatem mitigandam, excogitata, quod Virgilius libro tertio in Ænæa obſeruauit, quem ita loquentem inducit, cum in inſula Creta vrbem conderet.

Ergo auidus muros optatæ molior vrbis,
Pergameamq; voco lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemq; attollere tectis.

¶ Et mox cum hoſpitio Heleni, & Andromaches exceptum refert.

Procedo, & paruam Troiam, ſimulataq́ magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnoſco, Scææq́ amplector limina portæ.

¶ Atque iterum libro quinto, dum in Sicilia apud Aceſtem mœnia condentem inducit, itá canit.

Interea AEneas vrbem deſignat aratro,
Sortiturq́ domos, hoc Ilium, & hæc loca Troiæ
Eſſe iubet.

¶ Nil igitur mirum, ſi Quintum Sertorium, virum & bellicis artibus, & totius antiquitatis cognitione præſtantem, nec à literis alienum, vt qui eas in Hiſpania edoceri curauerit, priſcos illos heroas hac in parte imitari voluiſſe credamus: & hanc vrbem, à ſe mœnibus, porticu, & aqueductu magnificè ornatam, atq; aliis fortaſſe nobilitatam monumentis, quæ temporis iniuria aboleuerit, velut alteram Romam, in ſolatium amiſſæ patriæ elegiſſe, in qua præcipuè habitaret, ac manſuras ſedes figeret.

¶ Sed fefellit illum, id, quod mortalium ſpes fallere plerumque ſolet: concepta videlicet, de proſpero futurorum euentu, & fauentis fortunæ ſtabilitate opinio. Paucis enim interiectis annis, ſuorum inſidiis circunuentus, ac procul à dilecta Ebora trucidatus eſt.

¶ In qua ſibi forſitan monumentum viuens poſuerat, vbi veriſimile eſt eius cineres fuiſſe repoſitos, vt fama apud Eborenſes vulgatum ſcimus, ſed certum eius rei argumentum nemo hactenus inuenire potuit. Inſcriptio autem quæ ea de re circunfertur ab aliquo antiquitatis ſtudioſo conficta videtur.

¶ Et quoniam in rebus adeó antiquis, coniecturis vti licet, non pigebit aliam etiã cauſam aſsignare, Sertorianæ erga Eborenſes beneuolentiæ.

¶ Tradunt antiquitatum Hiſpaniæ ſcriptores, eas Celtarum gentes, quas diximus ex Galliis, in Hiſpanorum fines cõmigraſſe, tandem in Luſitaniam perueniſſe, anno ſeptingẽteſimo quinquageſimo nono ante ſeruatoris noſtri aduentũ, quo tempore veriſimile eſt Eboram ab illis conditam fuiſſe.

¶ Conſtat autem Romam eodem ferè tempore fuiſſe ædificatam, hoc eſt, ante

domini natale, ſeptingenteſimo quadrageſimo ſeptimo anno, ita vt Romanæ vrbis primordia, cum Eboræ origine concurrere videantur.

¶ Cuius rei recens adhuc memoria apud Eborenſes Sertorij tempore fortaſsis extabat, non ſolum à maioribus fama, & ſermonibus, per manus tradita, vt plerunque fieri ſolet, ſed etiam literarum monumentis, & publicis tabulis conſcripta, atque conſignata.

¶ Cum enim tam illuſtris eſſet illis temporibus, Romanorum fama, vt ditionis & potentiæ magnitudine, vniuerſum propè terrarum orbem, in ſui admirationem conuertiſſent, quis dubitabit cæteras nationes in magna poſuiſſe gloria, ſimilem illis quacunque in re, etiam minimi momenti, fortunam ſortiri potuiſſe.

¶ Ea ergo originis ſimilitudo, vltra ſitus formam, & patrij ſoli ſimulachrum, illum incitare potuit, ad hanc vrbem, vt fecit, peculiari quodam ſtudio, ac ſingulari amore complectendam.

¶ Nec minori beneuolentia, Iulium Cæſarem, Eboram proſequutum fuiſſe exiſtimandum eſt, tum propter cognomen, quod ab illo receptum retinuit, & liberalitas Iulia dici voluit, tum etiam propter magnificum titulum, quem in eius gratiam publicè dedicauit inſcriptum in marmoreo cippo literis elegantiſsimis in hunc modum.

DIVO IVLIO
LIB. IVL. EBORA
OB ILLIVS IN MVN. ET MVN.
LIBERALITATEM
EX D. D. D.
QVOIVS DEDICATIONE
VENERI GENETRICI
CESTVM MATRONAE
DONVM TVLERVNT.

¶ Id eſt, Diuo Iulio, liberalitas, Iulia Ebora, ob illius in municipes, & municipium liberalitatem, ex decreto decurionum dedicauit. Quoius dedicatione veneri genetrici ceſtum matronæ donum tulerunt.

¶ Quæ autem fuerit Cæſaris liberalitas, erga hanc vrbem ſi dubitetur, ego exiſtimarem conceſſum ab illo Eboræ fuiſſe ius Italicum, vt ex eo tempore municipium *Latij* veteris dici cœperit. Sic enim ſcribit Plinius libro quarto ſæpius adducto, cap. 22. oppida veteris Latij, Ebora, quod idem liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia.

¶ Erat autem municipiorum conditio, multis in rebus coloniis præferenda, & præcipue ea de cauſa, quia municipes teſte Gellio, libro decimo ſexto, cap. octauo, erant ciues Romani ſuo iure, & ſuis legibus vtentes, nullis aliis neceſsitatibus, neque vllā populi Romani lege aſtricti.

¶ Sed coloniarum, alia neceſsitudo eſt. non enim veniunt extrinſecus in ciuitatem, nec ſuis radicibus nituntur, vt municipia, ſed ex ciuitate, quaſi propagatæ ſunt, & iura, inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrij habent. Hæc Gellius.

¶ Itaque municipia, ſimul cum ciuitatis Romanæ priuilegiis, & iure, ſuas leges, ſuos magiſtratus, & ſua tam publica, quam priuata inſtituta, ac ſacra retinebāt.

¶ Coloniæ verò diuerſa ratione rempublicam adminiſtrabant, vt copioſè, & eleganter tradit Onuphrius Panuinius Veronenſis, in Cōmētariis reipublicæ Romanæ, in eo libro, qui imperiū inſcribitur, vbi agit de iure municipum cū ſuffragio.

¶ Municipes enim (vt ait Iuriſconſultus Vlpianus, in l. 1. ad municipiales ff.) propriè appellantur, muneris participes, recepti in ciuitatem, vt munera nobiſcum facerent, vnde omnibus ciuium Romanorum priuilegiis potiebantur, vnō duntaxat excepto, vt Onuphrius aſſerit, quòd in curias Romanas deſcripti non erant, atque ob eam cauſam curiatis comitiis, in quibus tamen parum momenti erat, excludebantur.

¶ Curiæ enim ſolum ad eos qui vrbem Romanam incolerent, pertinebant: Nam qui in municipiis habitabant, ſua ſacra municipalia, pro curiis habebant.

¶ Ius verò Italicum, ſeu antiqui Latij, adeò nobile, & præcipuum fuit, vt etiam aliquot coloniæ antiquæ,& celebres, minimè illud adipiſcerentur.

¶ Quæ verò Italici iuris dicebantur in maximo id honore, & beneficio ponerēt. vt colligitur ex eodem Vlpiano, in l. 1. de cenſib. quo loco gloriatur Phœnicem Tyriorum coloniam patriam ſuam, ius Italicum fuiſſe adeptam, ob inſignem erga Imperium Romanū fidē,cæteraſq; dotes,quas ibi,vt gratus ciuis cōmemorat.

¶ Et paulo poſt, in Palæſtina (inquit) duæ ſunt coloniæ, Cæſarienſis,& Ælia Capitolina, ſed neutra ius Italicum habet.

¶ Quin etiam in Luſitania, & reliquis Hiſpaniæ prouinciis, Emeritenſes, Pacenſes, Valentinos, cum coloni eſſent, iuris Italici eſſe affirmāt idem in l. vltima eodem titulo: quibus addit Galliæ Narbonenſis, & Germaniç nobiliſsimas colonias.

¶ Splendor itaque, & dignitas Eborenſis municipij, tam ex originis antiquitate, & Italici iuris prærogatiua, quàm ex eo etiam deprehenditur, quod immunitatis ius habuerit,vtpote,quæ inter ſtipendiaria Luſitaniæ oppida à Plinio minimè numeretur lib.4.cap.22.

¶ Vt autem olim Cæſaribus, & cæteris Romanorum ducibus, hæc ciuitas grata fuit, ſic quoque à potentiſsimis Luſitaniæ Regibus maximo ſemper in honore eſt habita, & poſt Oliſiponem, Regni caput primum,locum obtinere cenſetur, quamuis ei haud libenter hunc honorem ceſſura ſit, nobiliſsima Calenſis vrbs, quæ hodie Portugalenſis dicitur, ſita ad oſtium Durij, vt ſuo loco dicemus,cum ad illam hæc hiſtoria peruenerit.

¶ Quid autem prohibet carmina noſtra,ex eadem illa Sylua,de hac Eboræ dignitate à Cæſare obtenta, in medium proferri, ex quibus ea quę diximus, apertius cognoſci poſsint?

Salue magna parens frugum, fœcunda virorū
Salue altrix, nobis vrbs ô gratiſsima ſalue.
Cæſaribus dilecta pijs, adamataq́ magnis

Regibus, antiqui retinens monumenta decoris,
Maximus ille ducum, Romanæ gloria gentis,
Iulius à Phrygio deducens nomen Iulo:
Cum quateret terras armis, cum ſidera fama
Compleret, ſolusq́; orbis tractaret habenas:
Te titulis, ciuesq́; tuos decorauit opimis
Muneribus, largaq́; manu largitus honores
Eximios, Latij tribuit tibi iura vetuſti.
Cæſaris hinc tibi creuit amor, cui marmora quondam
In medio manſère foro, teſtantia laudes,
Egregiumq́; viri decus, à quo Iulia dici
Gaudes, occiduas inter memorabilis vrbes.

¶ Sed vt ad Romanorum monumenta deueniamus, quæ præter iam ſuperius adducta, in ipſa vrbe, & in eius agro reperta ſunt, ex quibus antiquitas ſatis oſtenditur. Illa ſtatim iam peruulgata inſcriptio ſeſe offert, quæ incipit L. SILO SABINVS, quam Reſendius libro tertio iam exhibuit. Cuius interpretationem ab illo prætermiſſam, tantummodo ibi appoſuimus.

¶ Reperta autem fuit hæc inſcriptio, in prædio cognominato Pomarienſi, diſtante ab hac vrbe XVI. M. P. & ab oppido Vienna, VI. M. P. vbi amœni ſunt colles, quos Appianus Alexandrinus vinetis conſitos fuiſſe, & ibi templum Veneris extitiſſe refert.

¶ Conſtat autem apud omnes Hiſpaniæ antiquitatum ſcriptores, vetuſtiſsimam eſſe omnium, quæ apud Hiſpanos hactenus inuentæ ſunt.

¶ Commiſſum eſt enim illud prælium, inter Caium Plautium, & Viriatum Luſitanorum ducem, anno ab vrbe condita ſexcenteſimo nono, Quinto Fabio Maximo, & Lucio Hoſtilio Conſulibus.

¶ Niſi antiquiorem eſſe admittamus, eam, quæ Marco Catoni Cenſorino tribuitur à Petro Appiano Alexandrino, quæ incipit PALLADI VICTRICI. Sed meo iudicio, illius ſeculi antiquitatem parum redolet.

¶ Extat autem apud nos, in agro Sintrienſi, in vico cui nomen eſt Fanum, marmor admodum vetuſtum, dicatum memoriæ Catonis, ſed imperfectum, & lacerum, literis confractis, & alterum in ipſa Oliſiponenſi ciuitate, in arce ſumma, quorum meminit Reſendius libro tertio, de quo autem Catone, ibi fiat mentio, nihil certi auſus eſt aſſerere.

¶ Ego à veritate, minimè abhorrere putabo eum, qui ad antiquum Cenſorinum referat, quem in vniuerſa Hiſpania Imperium tenuiſſe conſtat anno ab vrbe condita quingenteſimo quinquageſimo nono: atque etiam in vlteriori Hiſpania res geſsiſſe Plutarchus teſtatur, vt etiam Vaſæus annotauit, tomo primo, cap. 12. vbi de eius conſulatu agit.

¶ Hinc illius in Luſitanos amor, ita vt Galbam in eorum gratiam accuſarit. mutua etiam Luſitanorum erga ipſum beneuolentia, ob accepta beneficia, quod verba Sintrienſis inſcriptionis ſignificare videntur. Sed ad cæteras inſcriptiones redeamus.

¶ Habuit olim hæc ciuitas nobilem flaminicam hoc eſt ſacrorum præfectam, ſeu curatricem, nomine Laberiam, quæ non ſolum huius municipij, ſed etiam totius prouinciæ Luſitaniæ flaminio præerat.

¶ Extat eius memoria à libertis dedicata, vt libro primo Reſendius admonuit in hæc verba. Laberiæ Lucij filiæ Gallæ, Flaminicæ municipij Eborenſis, flaminicæ prouinciæ Lyſitanię. Lucius Laberius Artemas, Lucius Laberius Gallæcus, Lucius Laberius Abaſcantus, Lucius Laberius Paris, Lucius Laberius Lauſus, Liberti.

¶ Obiit autē in Collipponenſi oppido, ex cuius ruinis Leirinenſis ciuitas conſtructa fuiſſe videtur, quò aliquot vetuſta marmora translata ſunt, vt ſuo loco dicemus, inter quæ epitaphium huius Laberiæ viſitur, in angulo frontiſpicij eccleſiæ ſancti Stephani, ad ſiniſtram maioris ianuæ partem: in hunc modum.

LABERIÆ L. F. GALLÆ.
FLAMINICÆ EBORESI.
FLAMINICAE PROV. LVSI
TANIAE IMPENSAM FVNE
RIS. LOCVM SEPVLTVRÆ
ET. STATVAM. D.D. COLLI
PP.ONESIVM DATAM L.
SVLPICIVS CLAVDIANVS.

Hoc eſt.

¶ Laberiæ Lucij filiæ Gallæ, Flaminicæ Boreſi, Flaminicæ prouinciæ Luſitaniæ, impenſam funeris, locum ſepulturæ, & ſtatuam decreto decurionum Colliponeſium datam, Lucius Sulpicius Claudianus.

¶ In quo marmore, Eboreſis, pro Eborenſis, & Colliponeſium, pro Collipponenſium ſcribi, lectorem monemus: vel incuria marmorarij, vel quia ea loquendi formula, tunc in vſu erat, vt ex multis aliis inſcriptionibus colligitur.

¶ Inuentus eſt & alius cippus, in quo flaminicæ alterius Eborenſis fit mentio, in prædio, cui Meſquita hodie nomen eſt, decem millibus P. circiter ab Ebora remoto, prope viam, quę montem Soratium oppidum ducit, vbi veſtigia vetuſtiſsimi fani extant, & aliquot marmoreæ columnæ repertę ſunt.

¶ Eſt autem hic lapis magnitudine, his, de quibus proximè egimus, inferior: ſed elegantius ſculptus, quem vomeris vnco, inter arandum, erutum afferunt, vt in eum, & in complures alios eodem caſu repertos, quadrare poſsint elegantiſsimi Maronis Verſiculi libro Georgicorum primo, paucis immutatis.

Scilicet adueniet tempus, cum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,

Exeſa inueniet ſcabra rubigine ſaxa,
Et leuibus raſtris tumulos pulſabit inanes.

¶ Inſcriptio verò eſt huiuſmodi.

D. M. S.
C. ANTONIO. C.F. FLA
VINO. VI. VIRO. VNI.
HAST. LEG. II. AVG. TORQ.
AVR. ET AN. DVPL. OB VIRT.
DONATO. IVN. VERECVN
DA. FLAM. PERP. MVN. EBOR.
MATER. F. C.

Hoc eſt.

¶ Diis manibus ſacrum. Caio Antonio Caij filio Flauino. ſextumuiro iuniorũ, haſtato legionis ſecundæ Auguſtalis, torque aureo, & annona duplici ob virtutem donato, Iunia Verecunda Flaminica perpetua municipij Eborenſis, mater faciendum curauit.

¶ Habuit Ebora etiam antiquis illis temporibus, ciues complures rei bellicæ gloria, & multis aliis virtutibus claros, quibus ob merita in patriam, ſtatuas, & alia monumenta dedicauit.

¶ Quorum memoria, tot annorum ſerie, tot Hiſpaniæ cladibus, tanta rerum Romanarum obliuione, tam deformi totius antiquitatis interitu, haud omnino extingui aut obliterari potuit.

¶ Extant namque aliqua veſtigia venerandæ vetuſtatis, ex quibus conijcere quis poſsit, quam ferax olim hæc ciuitas fuerit fortium, & illuſtrium virorũ.

¶ Et in primis ſeſe offert cippus ingens marmoreus eleganter ſculptus, qui in Reſendij ædibus viſitur, ſed quo loco ſit repertus, ipſe non dicit, nec nos peruestigare potuimus.

¶ Suſpicamur autem, ex fundamentis templi Deiparæ virginis Gratiarum, in quo Auguſtiniani fratres degunt, erutum fuiſſe, vbi etiam lapis, quem illico apponam, inuentus eſt, teſte ipſo Reſendio. veriſimile autem mihi ſit, ibi forum ciuitatis fuiſſe Romanorum tempore. id enim inſcriptiones ipſę innuunt.

L. VOCONIO. L. F. QVIR.
PAVLLO. ÆD. Q. II VIR.
VI. FLAM. ROM. DIVORVM
ET AVGG. PRÆF. COH. I.
LVSIT. ET COH. I. VETTO
NVM. [illegible] LEG. III. ITAL. OB
CAVSAS VTILITATESQ. PV
BLICAS. APVT ORDIN. AM
PLISS. FIDELITER ET CON
STANTER DEFENSAS. LE
GATIONE QVA GRATVI
TA ROMÆ PRO. R. P. SVA
FVNCT. EST.

LIB. IVL. EBORA.
PVBLICE IN FORO.

Id eſt.

¶ Quinto Voconio, Lucij filio Quirina Paullo, ædili quæſtori duumuiro ſextum, flamini Romæ diuorum, & Auguſtorum, Præfecto cohortis primæ Luſitanorum, & cohortis primæ Vettonũ, tribuno legionis tertiæ Italicæ, ob cauſas vtilitatesq; publicas apud ordinem ampliſsimum fideliter, & conſtanter defenſas legatione, qua gratuita Romæ pro republica ſua functus eſt. Liberalitas Iulia Ebora publicè in foro.

¶ Eſt autem in marmore ſcriptum aput, pro apud, inſcitia vt credo ſculptoris.

¶ Alter cippus fractus, & mutilatis aliquot literis à Reſendio ereptus fuit è manibus operarum, vt ipſe teſtatur, cum Architecti in ædificando templo occupati, eum frangere, & ſine vllo delectu iam parieti inſerere cœpiſſent: ſic verò ſeſe habet ea pars, quæ ſemilacera remanſit.

CILIO Q. F. VOLVS
AFF. COH. I. C. R:
X. PROVOC. VICTORI
A. DONATO AB IMP.
II. HAST. PVR. III. VEX.
VIC. I. MVR. IIII. OBSI
NIB. H. IN. R. P. SVA FVNC
BORENS. CIVI. OPT.
ERITA EIVS IN MVNIC
RMOR. BASI AENE.
D. D.

¶ Cuius ſenſus integer eſſe videtur.

¶ Quinto Cæcilio Voluſiano Quinti filio, præfecto cohortis primæ ciuium Romanorum, ſexies prouocatione victori, donis donato ab Imperatoribus ſuis, duabus haſtis puris, tribus vexillis, duabus ciuicis, vna murali, quatuor obſidionalibus, omnibus honoribus in republica ſua functo, Eborenſes ciui optimo, ob merita eius in municipium, ſtatuam marmoream baſi Æneæ dedicarunt.

¶ Lapis verò integer in hunc modum mihi ſculptus fuiſſe videtur.

Q. CICILIO VOLVS
PRAEF. COH. I. C. R.
SEX. PROVOC. VICTORI
DONIS DONATO. AB IMP
SVIS II. HAST. PVR. III. VEX.
II. CIVIC. I. MVR. IIII. OBSI
DION. OMNIB. H. IN. R. P. SVA FVNC
EBORENS. CIVI OPT.
OB MERITA EIVS IN MVNIC
STATVAM MARMOR. BASI ÆNE
Æ. D. D.

¶ Inuenti ſunt duo alij lapides elegantiſsimis literis inſcripti, in muro Antiquo Sertoriano, iuxta ædem diui Vincentij, quos Alphonſus Cardinalis Emmanuelis Regis filius, ad villam, quæ Vallis viridis dicitur, transferri curauit, cum eſſet Eborenſis præſul,& amœniſsimum illum ſeceſſum, omnibus modis ornare cuperet, vbi nunc viſuntur, in ipſo ædium veſtibulo, ſuper baſes decenti ſtructura collocati.

¶ Primus eſt huiuſmodi.

D. M.
CANIDIAE ALBINAE
C. M. F. MATRI CATINI
CANIDIAN. C. M. V.
CONSOBRINI. SVI
CATINIA M. FIL.
ACILIANA. C. F.
S. P. F.

¶ Id eſt. Canidiæ Albinæ Caij Munatij filiæ, matri Catinij Canidiani, claræ memoriæ viri, conſobrini ſui, Catinia Marci filia Aciliana, curauit faciendum. Sua Pecunia Fecit.

¶ De Caio Catinio, qui in agro Aſtenſi cum Luſitanis conflixit,& ſex hominum millia in ea pugna occidit, ſed poſtea Aſtam oppugnans, vulneratus occubuit, conſulat, qui volet Liuium Decade 4. lib. 9. pag. 173. meminit etiam Catinij Aciliani, Onuphrius Panuinius, lib. 2. Faſt. pag. 359. in inſcriptione quę incipit L V C I O F A B I O. Et iterum in lib. de antiquis nominibus Romanorũ, pag. 16. vbi ait ſe legiſſe in quodam marmore, Quinto Fabio Ciloni Septimino Catinio Aciliano Fulginiano, & ita ſex cognomina ab vno vſurpata.

¶ Alter lapis e regione huius erectus hanc habet inſcriptionem, & (quod mirũ videri, ac vix credibile poterit) vel leuiter tactus, ſulphureum odorem emittit, teſte ipſo Reſendio.

D. M. S.

A S I N I V S

F L O R E N T I N

V S. A N N O. X X X X V.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

¶ Diis Manibus Sacrum. Aſinius Florentinus annorum quadraginta quinque hic ſitus eſt, ſit tibi terra leuis.

¶ Nomen Florentini, ad originis locum referendum videtur, vt intelligamus, hunc Aſinium ciuem Florentinum fuiſſe.

¶ In ſchedis Reſendij noſtri annotatum inuenimus repertos fuiſſe quinque marmoreos cippos, ordine pari diſpoſitos olim in antiquo muro, iuxta nouam portã, qui omnes vnam inſcriptionem efficiebant, quos conqueritur a cementariis fuiſſe euulſos, & laceratos, ex quorum fragmentis, extat hodie in quadam turri cœnobij ſancti Iohannis, hæc inſcriptio imperfecta.

I V N O. L. F. G A L.

R V L L O

C. N O R B A N V S. L. F. [illegible]

I V N I V S. D E X T E R

H E R E D [illegible] E S

¶ Id eſt. Caio Iunio Lucij filio, Galeria, ſiue ex tribu Galeria Rullo. Caius Norbanus Lucij filius, & Iunij dexter hæredes. Extat eodem loco, & hæc imperfectior.

C. IVNIO. LIGARIO.

PVLLT F.

C. NORBANVS

IVNIVS.

HERES.

¶ Id eſt.

¶ Caio Iunio Ligario Caius Norbanus Iunius hæres. Abraſas literas ſupplere non potuimus. Apparet autem ex nomine Iunij & Norbani, vnam, & candem cum ſuperiori fuiſſe memoriam vt diximus.

¶ In eodem cœnobio extat tabula marmorea, cuius prior pars confracta, ſeu reuulſa, nuſquam apparuit, à Reſendio magna cura diu quæſita, vt ipſe teſtatur.

IR. STLITB. IVDICAND.

LIA. Q. FAVITA MATER.

ITEMQVE D. D.

¶ Hoc eſt (vt ſolum integras dictiones exponere nobis liceat, quando aliter facere non poſſumus) Stlitibus iudicandis Quinta Fauita mater, itemque dedicauit, ſeu Decreto decurionum.

¶Suſpicor autem cippum erectum fuiſſe in honorem alicuius decēuiri ſtlitibus iudicandis, cuius magiſtratus ſæpe ſit mentio in inſcriptionibus antiquis, & etiā apud Ciceronem,vt tradit Onuphrius in ciuitate Romana , vbi agit de minoribus magiſtratibus ordinariis.

¶ Aduertendum quoque exiſtimo prænomen Quintæ,ſeu Quinctæ (ſic enim veteres ſcribebant) Fauitæ fœminæ attribui,quæ conſuetudo vſque ad Auguſti tempora permanſit, teſte eodem Onuphrio, de antiquis nominibus Romanorum, in capite de mulierum nominibus.

¶ Vnde apparet hunc lapidem florente adhuc reipublicæ libertate dedicatum fuiſſe. Quinta autem dicebatur, quæ quinto loco nata fuerat, hoc eſt, quæ cum quatuor ſorores haberet,ipſa ab ordine naſcēdi,Quintæ prænomen fuerat ſortita.

¶ In vico, qui ducit à foro ad ſummum templum, qui vulgò via Sellaria dicitur, quòd ibi artifices coriarij habitent, qui epiphia vendunt, in ædibus cuiuſdam armorum fabri, extat cippus vtrinque mutilatus in hunc modum.

N Q V I
C T I S S
C O I V C
C AE S S A
) I A N I
I S. A V C
R E N S I

¶ Quis quæſo, ſit adeò ab omni humanitate, & literarum cognitione alienus, qui non ingemiſcat, & ægrè ferat tam illuſtria antiquitatis monumenta, ſic à rudibus, & imperitis hominibus fuiſſe corrupta?

¶ Gloriatur M. Cicero, vir illa prudentia, illa grauitate, illa (vt cætera omittā) in republica Romana authoritate, libro quinto Tuſculanarum quæſtionum, ignoratum Syracuſanis Archimedis ſepulchrum à ſe repertum fuiſſe, cum in ea prouincia quęſturam gereret, idque indicio carminum, quæ audierat in eius monumento eſſe inſcripta.

¶ Verba autem ipſius apponam, quia elegantiſsima ſunt, & non omnibus paſsim obuia.

❧ Cuius ego (Archimedem intelligit) quæſtor ignoratum ab Syracuſanis, cum eſſe omnino negarent, ſeptum vndique, & veſtitum vepribus, & dumetis, indagaui ſepulchrum.

❧ Tenebam enim quoſdam ſenariolos, quos in eius monumento eſſe inſcriptos, acceperā, qui declarabant, in ſummo ſepulchro, ſphæram eſſe poſitam cū cylindro.

❧ Ego autem cum omnia colluſtrarē oculis (eſt enim ad portas Agragianas magna frequentia ſepulchrorum) animaduerti colūnellam, nō multum è dumis eminentem, in qua inerat ſphæræ figura, & Cylindri.

❧ Atque ego ſtatim Syracuſanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipſum eſſe arbitrari, quod quærerem.

❧ Immiſsi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quò cum patefactus eſſet aditus, ad aduerſam baſim acceſsimus.

❧ Apparebat epigramma exeſis poſterioribus partibus verſiculorum dimidiadiatis ferè.

❧ Ita nobiliſsima Græciæ ciuitas, quondam verò etiā doctiſsima ſui ciuis vnius acutiſsimi monumentum ignoraſſet, niſi ab homine Arpinate didiciſſet.

¶ Hactenus ille. Ex ore cuius melle dulcior fluebat oratio. cuius ſuauitate, lectorem tantiſper noſtræ elocutionis tædium condire uolui.

¶ Nil igitur mirum ſi hoc tempore extent homines ignari rerum antiquarum, cũ etiam illo ſeculo, in Sicilia, & in vrbe Syracuſana, Archimedis ſepulchrum tam abiectè, & obſcurè iaceret.

¶ Et mihi venia dãda erit, ſi huius Ciceroniani loci occaſione, hîc verſiculos meos adiecero, quibus alibi, de hoc antiquitatis interitu, & corruptis vetuſtate, Romanorum monumentis conqueror.

Sed collapſa iacent veterum monumenta ruinis
Obruta perpetuis, dumiſq; & ſentibus altis
Obſita, confractiſq; notis, & torrida flammis.
Multa tamen noſter Reſendius abdita profert
In lucem, & vigili veſtigans ſingula cura,
Antiquum decus, & priſcos tibi reddit honores,
Lyſiadum gens clara: viro quam debita tanto
Præmia, vix reor exhauſtis perſoluere arenis
Poſſe Tagi, aut vectis Eoo ab litore gemmis.

¶ Sed ad reliquas inſcriptiones redeamus: omiſsis ergo his, quas ad hanc vrbem pertinentes, Reſendius iam exhibuit libro tertio, vbi agit de viis militaribus, vltimam earum, quæ ante Conſtantini magni tempora dedicatæ ſunt, hîc reponendã curauimus etiã mutilatam, & aliquot literis abraſis. Extat autem in quodam prædio à mœnibus vrbis duodecim M. P. remoto, cui fons Abbatis nomen eſt.

M. AE L I A
T E R T V L L A
L. C Æ C I L I V S
V X O R I. F E

¶ Id eſt. Memoriæ Æliæ Tertullæ. Lucius Cæcilius vxori fecit. Nec deerũt qui literam M, monumentum ſignificare putent.

¶ A quibus vt diſſentiam, mouet me, quòd lapis iſte beſſalibus, & maioribus literis ſit eleganter exaratus.

¶ Deinde quia in ſuperiori parte, deſunt illa propria ſepulchrorũ verba, D. M. S. Diis Manibus Sacrum, & in inferiori illa, S. T. T. L. ſit tibi terra leuis.

¶ Pars autem cippi huius adhuc ſub terra latet, illa videlicet, quæ aliquot elementa occultare videtur.

¶ Viſitur autem iuxta initia aqueductus Sertoriani, qui aqua argentea dicitur, cuius iam à nobis ſæpius facta eſt mentio.

¶ Atque hìc ferè fuit Eborenſium ſtatus, florente Romano Imperio.

¶ Quo tandem prolapſo, & afflicto Getarum, ſeu Gothorum armis, ad eius gentis reges, ſumma rerum Hiſpaniæ deuenit.

¶ Sub quorum dominatu, conſtat Siſebuti Regis tempore, in hac vrbe, argentariam officinam fuiſſe cudendæ monetæ: vt colligitur ex argenteis numis ibidem repertis, in quibus ex altera parte ipſius Regis effigies eſt, cum hac inſcriptione, D. N. SISEBVTVS REX. Ex altera verò crucis ſignum cum his literis, CIVITAS EBORA. In circuitu autem ſcripta ſunt hæc verba, DEVS ADIVTOR MEVS.

¶ Vetus etiam numiſma ſibi ab Ambroſio Moralis done miſſum teſtatur Reſendius, in quo ex vna parte erat imago Germanici Cæſaris, cum hac inſcriptione; GERMANICVS CÆSAR AVGVSTVS. Ex altera verò, corona cum his literis, LIBERALITATIS IVLIÆ EBORAE.

¶ Turres quoque duæ ingentes à Siſebuto erectæ fuiſſe dicuntur, quarum vna prope forum initio viæ Sellariæ, altera non lõge ab eccleſia diui Iacobi, è regione maioris ianuæ conſpicitur.

¶ Nec rarò aliorum Gothorum regum numiſmata in hac vrbe reperta ſunt, teſte ipſo Reſendio, in Epiſtola ad eundem Ambroſium Moralem.

¶ Regnare cœpit Siſebutus anno ſexcenteſimo duodecimo, & regno potitus eſt annis octo. Fuit Rex clariſsimus, & religionis Catholicæ acerrimus defenſor, quique ad armorum gloriam, eruditionis, & eloquentiæ decus adiecerit, vt ſcribit Rodericus Archiepiſcopus Toletanus, & meminit Vaſæus, tomo priori, folio centeſimoprimo.

¶ Merito igitur Ebora gloriari poteſt, ſe a Sertorio fortiſsimo duce, anteà inſtauratam fuiſſe, & ab hoc præſtantiſsimo Rege, longo poſt tempore, ædificiis, & omni benificentiæ genere locupletatam.

¶ Cuius expeditiones aduerſus Romanos fœliciter ſuſceptas, non parum iuuiſſe credenda eſt, vt olim Sertorianas iuuerat, & in præmium ſtrenuę à ciuibus ſuis nauatæ operæ, vtriuſque amicitiam, egregiumque fauorem fuiſſe conſequuta.

¶ Sed potior multò illa gloriatio, quòd Chriſti fidem, in ipſis naſcentis eccleſiæ primordiis amplexa, authore diuo Mancio domini diſcipulo, natione vt traditur Romano, eam per tot ſecula, tenaciſsimè retinuit, hodieq; integram, illibatáque religioſè conſeruat: quotidie maius incrementum pietatis, ac diuini cultus, ſacroſanctæque Apoſtolicæ ſedis venerationis ſuſcipiens.

¶ Martyrium paſſus eſt diuus Mancius, tempore traiani, aut (vt quibuſdam videtur) Neronis, ſub præſide Validio.

¶ Eius corpus Eboræ primùm ab ethnicis ignominioſè abiectum iacuit, poſt aliquod verò tempus, à Chriſtianis honorificè ſepultum, in villa illuſtris cuiuſdam viri duodecim M. P. à mœnibus diſtante diu ſumma cum veneratione aſſeruatum, ſæuiente poſtea in Hiſpania Arabum tyrannide, à piis hominibus in Aſturias, aut in vicinam illis regionem, quæ campeſtris dicitur, exportatum, tandem in oppidulo, non longè à foro Egurrorum, quod Villam nouam ſancti Mancij vulgò appellant, repoſitum fuit, in monaſterio quodam ordinis ſancti Benedicti, ſub inuocatione ipſius martyris, vbi religioſiſsimè aſſeruatur, & incredibili populorum deuotione colitur.

¶ Præter hunc ſanctiſsimum martyrem, veriſimile eſt, nõnullos alios in hac vrbe

extitiſſe, cum in Chriſtianum nomen gentilica rabies deſeuiret. Sed trium præcipuè memoria extat, Vincentij videlicet, & Sabinæ, ac Chriſtetidis ſororum ipſius, quibus Ebora natale ſolum fuit.

¶ Palmam verò martyrij Abulæ tempore Diocletiani, & Maximiani, ſub Datiano Hiſpaniarum præſide, vel potius crudeliſsimo carnifice adepti ſunt.

¶ Epiſcopos poſt beatum Mancium, habuit quamplurimos, ex quibus hic aliquot nominare ſatis erit.

¶ Quintianus Epiſcopus floruit tempore magni Conſtantini, cum adhuc maieſtas imperij Romani in Hiſpaniis vigeret, vt conſtat ex Illiberitano concilio, in quo ipſe ſubſcripſit.

¶ Deinde ſub Gothorum regibus, quinque Epiſcopos Eborenſes, ſeu Elborenſes, vt illis temporibus dicebantur, nominatos inuenimus in Synodis Toletanis. nempe, Siſiſclum, Abientium, Zoſimum, Tructimundum, Arcontium.

¶ Reperi etiam in Schedis Reſendij, codicem manu ſcriptum Emeritenſis illius concilij, cuius ipſe ſæpe meminit, quod celebratum fuiſſe dicitur à duodecim Epiſcopis, anno natalis domini ſexcenteſimo ſexageſimo quinto, regnante Receſuintho, cui interfuit Petrus Eborenſis Epiſcopus.

¶ Extant in ædibus Reſendianis duo cippi literis minus elegantibus, & iam Gothicam phraſim redolentibus, quorum primus memoriam continet Iuliani Epiſcopi in hæc verba.

IVLIANVS

FAMVLVS XPI

EPISCOPVS

ECCLESIAE

EBORENSIS

H. SITVS EST.

VIX. ANN.

PLVS MINVS LXX.

REC. IN PA

CE KAL. DECB.

ERA DCIIII.

¶ Id eſt.

¶ Iulianus famulus Chriſti epiſcopus eccleſiæ Eborenſis, hic ſitus eſt, vixit annos plus minus ſeptuaginta, requieuit in pace. Kalendis Decembris Era ſexcenteſima quarta. Et ſic anno natalis Domini quingenteſimo ſexageſimo ſexto.

¶ Alter eſt huiuſmodi.

DEPOSITIO PAVLI. FAMVLVS

DEI VIXIT ANNOS L. ET VNO.

REQVIEVIT IN PACE D.

III. ID. MARTIAS ERA. D. LXXXII.

Hoc eſt.

¶ Depoſitio Pauli. Famulus Dei vixit annnos quinquaginta & vno. Requieuit in

pace domini tertio Idus Martias Era quingenteſima octuageſima ſecunda, & ita anno ſalutis quingenteſimo quadrageſimo quarto.

¶ Euerſo deinde Gothico imperio, & vaſtata, ab immani, & impia Arabum multitudine, non ſolum Hiſpania, ſed vniuerſa ferè occidentalis Europæ plaga, caruit Ebora (proh dolor) libero religionis Chriſtianæ cultu, ſpatio circiter quadringentorum annorum, quod extremę cuidam infœlicitati adſcribi meritò debet.

¶ Regnante deinde primo Luſitaniæ rege Alphonſo Henrico, quo iuſtior alter, nec pietate fuit, nec bello maior & armis, à Maurorum tyrãnide liberata eſt opera, & virtute fortiſsimi viri Giraldi, cui ob animi, & corporis robur, intrepidi, ſeu abſque timore cognomentum Luſitani indiderunt.

¶ Cuius effigiem armatam ſtricto gladio caput Arabis pręferentem, & manu ſiniſtra etiam caput puellæ Mauræ geſtantem, pro gentilitio nobilitatis inſigni Eborenſes habent.

¶ De cuius laudibus & bellica virtute, deque ſingulari ſtrategemate, quo hanc vrbem ex inſidiis aggreſſus, præclaram victoriam reportauit, ſiquis encomium ſcribere cupiat, ſatis amplam, vberemque dicendi materiam illi tam illuſtre facinus ſuppeditabit.

¶ Iterum ergo Ebora Epiſcopalis ſedis dignitatem recuperauit, creato Antiſtite Pelagio, viro præſtantiſsimo, ſuffragante ipſo rege Alphonſo.

¶ Hic autem Pelagius à fundamentis eccleſiæ ædificationem exorſus, magnificũ templum hoc quod hodie extat, extrui, ornarique curauit, multaq; ad ſacrorum celebritatem, prouentuumque diuiſionem ſpectantia ſapienter decreuit, vt apparet ex antiquis monumentis quæ in publicis eccleſiæ ſcriniis aſſeruantur.

¶ Cui ſucceſsit Suerius epiſcopus, qui antea Decani dignitatem ibidem obtinuerat.

¶ Et complures deinde, vſque ad Henricum Cardinalem, qui primus Archiepiſcopus Eborenſis creatus eſt, regnante fratre ipſius Ioãne huius nominis tertio, ſalutis anno milleſimo quingenteſimo quadrageſimo primo.

¶ Habet eccleſia ampliſsimos redditus,& ex illa quamplurimi inſignes viri, qui-bus ſemper abundauit,ad ampliſsimas dignitates aſſumpti, atq; euecti ſunt, quos ſi nominare velim,vereor ne diffuſa narratione lectori tædium afferam.

¶ Danda vero erit,vt ſpero,amori, vel potius pietati meæ venia, ſi auunculi mei Gondiſalui Pinarij obiter hic mentionem fecero,qui cum canonicus ob ſingularẽ doctrinam,morumq; probitatem,ab Alphonſo Cardinale Emmanuelis regis filio electus fuiſſet,poſtmodum ad Zaphienſem epiſcopatum, deinde ad Tingenſem, & poſtremò ad Viſenſem promotus,& ampliſsima legatione apud Franciſcũ Gallorum regem functus,vt diffuſius in eius vita narrauimus, mihi eundem canonicatum annuente ſummo pontifice reſignauit,meque multis aliis beneficiis affecit, quorũ immemor videri poſſem, niſi oblatam eius nominãdi occaſionem,hoc loco auidè arripuiſſem.

¶Nec prætermittendum exiſtimo,qua cura,& liberalitate,ſuperiores Eboræ antiſtites,in extruendis,dedicandiſque in eadem vrbe Cœnobiis ſemper claruerint. In primis Vaſcus epiſcopus diuæ Claræ monaſterium, intra nouum ciuitatis ambitum,alterum verò diui Hieronymi, ſub inuocatione ſanctiſsimæ virginis Deiparæ à Rubo nuncupatæ,in amœniſsimo loco duobus paſſuum millibus á mœnibus diſtante erexit,& vtrumque magnis redditibus locupletauit.

¶Henricus autem,qui poſt Sebaſtiano ſucceſsit in regno, cum Eborenſi eccleſiæ præeſſet,collegium inſigne,patribus Societatis I E S V, vnà cũ magnificentiſsimo templo extruxit,vbi celebrem inſtruit academiam,in qua humaniores literæ, & Philoſophia ac ſacræ Theologiæ ſtudia,cum pia morũ diciplina maximè florent.

¶Vndè non tantum huic vrbi,ſed etiam cæteris vicinis oppidis,& vniuerſę Luſitaniæ,ingens vtilitas,ornamentumque acceſsit.

Ædificauit etiam, non longè à muris ciuitatis, monaſterium beati Antonij, fratribus Franciſcanis,qui ob arctiorem viuendi normam,à pietate denominantur. Cum illis antea aliud erexiſſet,diſtans ſex millibus paſſuum ab eadem vrbe, prope villam quæ Vallis viridis dicitur,cuius iam mentionem fecimus.

Nec eſt ſilentio prætereundum nobile templum diui Antonij Archimandritæ, quod in publico ciuitatis foro,conſpicuo,& illuſtri loco, erigi elegãti, magnificaq; operis ſtructura curauit,ex communibus cathedralis eccleſiæ prouentibus. In cuius frontiſpicio,eius iuſſu, ab Andrea Reſendio literis maiuſculis lapidi inſerta inſcriptio conſpicitur huiuſmodi.

DIVO ANTONIO ÆGYPTIO. SANCTISSIMO MONACHORVM ARCHIMANDRITAE SACRVM HENRICVS DIVI EMMANVELIS LVSITAN. REGIS P. F. INVICTI F. S. R. E. PRESB. CARDINALIS. PRIMVS EBORENSIS ARCHIEPISCOPVS. PRIORE DIRVTO. NOVVM HOC. STRVCTVRA. FORMAQVE AVGVSTIORE. RELIGIONIS ERGO EREXIT.

DIVO ANTONIO ARCHIMANDRITAE SANCTIS. SACRVM.

¶ Id eſt. Diuo Antonio Aegyptio ſanctiſsimo monachorum Archimandritæ ſacrum. Henricus diui Emmanuelis Luſitaniæ regis pij fœlicis inuicti filius ſanctæ Romanę eccleſiæ præsbyter Cardinalis, primus Eborenſis Archiepiſcopus priore diruto, nouum hoc ſtructura formaque auguſtiore religionis ergo erexit.

Diuo Antonio Archimandritæ ſanctiſsimo ſacrum.

¶ Nec minorem curam in eiſdem piis ædificiis erigendis, dotandis, reficiendiſque adhibet Illuſtriſsimus Archiepiſcopus Theotonius, qui nunc eccleſiæ præeſt, filius Iacobi ducis Brigantini, qui Emmanuelis regis nepos fuit ex ſorore.

¶ Is, vt pium Antiſtitem decet, Xenodochium, ſeu Ptochotrophium ad alendos, excipiendoſque hoſpitio egenos nuper erexit. Qui in re & pauperum ſaluti, tam corporum quam animarum egregiè proſpexit, & magnum pietatis, ac liberalitatis verè Chriſtianæ exemplum prębuit.

¶ Conſtituit præterea re ipſa efficere, quod iam diu animo concupiuerat, hoc eſt fratrum Carthuſianorum ordinem primus in Luſitaniæ regnum perducere, quo hactenus caruerat.

Impetrata itaq; à ſummo præfecto ſanctiſsimæ illius religionis licentia, fauorẽ quoque ſuum præſtante piiſsimo rege Philippo, accerſitos ex Barchinonenſi prouincia, aliquot eiuſdem ordinis religioſiſsimos viros, in regiis ædibus, quas in formam cœnobii redegerat, benigne & liberaliter fouet, redditibus annuis ad monaſterij congruam ſuſteutationem aſsignatis, pretioſiſque ad diuina officia celebranda, attributis ornamentis.

Nunc autem in loco opportuno, & ſalubri, extra ciuitatis mœnia, templum, & reliqua ædificia vſibus fratrum neceſſaria aggreſſus, magnis impenſis extrui diligentiſsimé curat.

Præter hæc, & alia ſimilia pietatis, virtutiſque opera aſsiduè exercens, optimi vigilantiſsimique præſulis officium peragit.

Habet hæc ciuitas præter ea, quæ iam diximus, quatuor alia fratrum inſignia monaſteria, monialium verò ſeptem, non minoris magnificentiæ, de quorum eleganti, ſumptuoſa, atque admirabili ſtructura, ſiquis dicere cupiat, ille profectô nõ breuem conficere queat narrationem.

Qua prætermiſſa, illud tantummodo addam, in omnibus ferè fontes ex marmore candidiſsimo, adfabre factos, ſubterraneis aquæ argenteę canalibus ſcaturire, vnde & aquandi facilitas religioſis ipſis, & cœnobiis pulchrum ornamentum, & vniuerſæ vrbi grata, ac ſalubris aeris temperies æſtiuo tempore prouenit.

Portas habet decem, nulla ſuburbia, præter vnum figulorum, & hortos muris vicinos circiter centum, in quibus hortulani ædes ſatis commodas habent.

Viſuntur vndique vſque ad ſex millia paſſuum innumeræ villæ ſuburbanæ, nec mediocri ſumptu, nec minori elegantia ędificatæ.

Ambitus mœnium tria millia paſſuum, & quadringenta quinquaginta duo continet in hunc modum.

A porta Blaſiana ad Raimundiam.	Paſſus CCCCLxxxviij.
Ad Oliſiponenſem, quæ Alconchelenſis dicitur.	Paſſ. CCC.
Ad Lacunarem.	Paſſ. Dxxxij.
Ad Auiſitanam.	Paſſ. CCCLxx.
Ad Portam molæ acriæ.	Paſſ. CCCCXvj.
Ad Proditoriam.	Paſſ. CLiiij.
Ad Machedinenſem.	Paſſ. CCLxij.
Ad Mendeſtephaninam.	Paſſ. CXC.
Ad Meſquitalem.	Paſſ. CCCLxx.
Ad Blaſianam.	Paſſ. CCCLxx.

¶ Noua mœnia condidit Rex Ferdinandus primus huius nominis, & numero Luſitanorum regum nonus, qui regnare cœpit anno ſalutis milleſimo treceenteſimo ſexageſimo octauo, & regnauit annos ſexdecim, cuius opera, & induſtria complures aliæ ciuitates muris cinctæ, & munitæ fuerunt.

¶ Conſtãt autem mœnia duplici muro, ſed diſpari altitudine: interior enim pars duplo altior exteriori, eadem etiam proportione, turres eminentiores habet. Propugnaculis altiſsimis vniuerſus ambitus in formam ſerræ diſpoſitis, vndique cingitur, adeò mirabili artificio, vt ex vtroque muro hoſtes à lateribus, & à fronte, miſsilibus (vt illa tempora ferebant) facilè arceri, ac propulſari poſſent.

¶ Sed iam tempus poſtulat, vt receptui canamus, & à muris Eboræ recedentes, cæteras Luſitaniæ vrbes, in quibus Romanæ antiquitatis extãt veſtigia, peragremus.

¶ Libet autem pro meo erga Eborenſes amore ſingulari, hanc orationis partem, fauſtis piiſque precationibus claudere, Deum optimum maximum, & cæli Reginam, omneſque Diuos, ſub quorum numine, & tutela hæc vrbs eſt, orando vt eam in perpetuum ſaluam, & incolumem, virtute, iuſtitia, morum diſciplina, rebuſque omnibus florentem conſeruent.

ERRATA SIC CORRIGENDA SVNT.

¶ Libro primo.

Fol. 2. lin.19. Luſitanie,legendũ Luſitaniæ.
11. lin. 24. vrbis,lege vrbs.
Eodẽ,lin.30.Cæſareana,leg.Cæſariana.
23. lin.1. Papia, lege Papiria.
34. lin. 14. percuſsit,lege perculit.
35. lin. 18. Luſitaanos,lege Luſitanos.
41. lin.1.Oloſiponi,lege Oliſiponi.
Eodem.lin.24.fierit, lege fieri.
45.lin.17.Hemeno,lege Hermeno.
46.lin.penul.habitundũ,leg.habitandũ.
51.lin.13.lege Scintillam.
Eod.lin.17.anchelaui,leg. anhelaui.

¶ Liber ſecundus.

Fol.55.lin. 19. aceedere, lege accedere.
57.lin.20. veriſimlle, lege veriſimile.
58.lin.3.lege piſce.
59.lin.antepenult.lege branchiis.
60.lin.antepen.lege à porco.
Eodem,lin.vltima, lege cum dicit.
61.lin.5.lege ſcriptoris.
62. lin. 4. lege oſsibus.
63. lin.8. lege Oxyrinchus.
69.lin.21.Percem,lege Percen.
70.lin.18.vlulatus,lege vlulatur.
Eod.lin.19.Mæontium, lege Mæonium.
76.lin.1.mænibus,lege mœnibus.
77.lin. 14. lege Palantes.
79.lin.4.Irines,lege Irenes.
Eodem,lin.9.lege proſcindat.
80.lin.6. lege amœnitate.

Libro tertio.

Fol.83.lin.18.lege cum inquit,viuos autem cepit.
Fol.84. li.8.& 15.lege Pœnorũ,& Pœni.
Eod lin.10.lege Phœnices.
94.lin.24. Baſtetanos, leg.Bateſtanos.
100.lin.12. lege eſt.
Eodem,lin.13.lege qua.
Eodem,lin.16.lege recepiſſet.
Eodem,lin.17.lege interfecit.
108.lin.11.lege contentus.
110.lin.14.lege quiuis.
117. lin.3. lege Pœni.
121. lin.2.lege accurrens.
159. lin. 17. Blagiani, lege Plagiati

Libro quarto.

Fol.173.lin.19. ſcacellum.leg. ſacellum.
178 lin.17.Prici,lege Priſci.
186.lin.17,lege tranſlatum.
194 lin.19.lege [illegible]rat.
210.lin.1.lege peribetur.
211.lin.19.lege vnde[illegible]que.
212.lin.12.lege expecta[illegible].
228.lin. 11.lege Lu[illegible].
243.lin.vlt. poſt Salacienſi, adde ſibi relicto.

Libro quinto.

Fol.5.lin.1.Quo, lege à quo.
6. lin.19 petiit,lege petij.
11.lin.21.Pænnos,lege Pœnnos.
Eeodem,lin.vlt.lege fluuium.
12.lin.13.atiam,lege etiam.
13.lin.21.libro tertio, lege quarto.
15.lin. 21. lege idoneumque.
24.lin.6.cenſorinum, lege cenſoriũ.
26.lin.5. VNI. lege IVN.

LAVS DEO.

EORVMQVAE MAGIS DIGNA VISA SVNT VT SIGILLATIM ANNOTARENTVR IN QVINque libris de Antiquitatibus Luſitaniæ

INDEX.

A

¶Acipenſer vnus omnium piſcium Squamis ad os verſis contra aquam nando meat fol. 57.
Æminium vbi & fuit oppidum, & flumen. fol. 248. 249.
Algarbium Luſitaniæ. fol. 177.
Algarbij nomen a Mauris regno inditum. fol. 179.
Alani Emeritam, maioremq́ Luſitaniæ partem cum Oliſipone tenuerunt. fol. 144.
Alcoba mons. fol. 38. 52.
Alfonſus Hiſpaniæ Rex qui Toletum expugnauit tres habuit filias ex diuerſis vxoribus, Eluiriam, Theraſiam, & Orracam. fol. 209.
Alfonſi Henrici bella. fol. 211. in aere Chriſtum cruci ſuffixum ſuſpicit fol. 212. Eiuſdem extra mentem poſiti oratio. Ibidem Rex nominatur. fol. 213. Iſmariũ cum quatuor rgibus vincit. fol. 214. Triduo in caſtris permanſit fol. 215. Inſignia primus regno & ſucceſſoribus dedit. Ibibem. ante inſignia ab eo inuenta niueo vtebatur ſcuto. Ibidem. inſignium Luſitaniæ ratio ibidem.
Ambroſius Morales laudatur. fol. 238.
Antonini in Itinerario locus explicatur fol. 43. Alter reſtituitur fol. 249.
Annibalis portus qui fuerit. quo tempore eo venerit Annibal coniectura. fol. 187.

Annibal ſucceſſit Aſdrubali. Luſitaniam ſuo iunxit imperio fol. 87. 88.
Anas fluuius vide infra fluuius.
Aſturionem fert. fol. 55.
Aloſas. fol. 54.
Apringius Epiſcopus pacenſis ſcripſit eruditiſſime in Apocalypſim. fol. 200.
Artabrum promontorium quod, & ibi reprehenditur Reſendius. in ſcholijs. fol. 247. 248.
Arucci vetus. fol. 173.
De Aſturione piſce variæ ſētētię & appellationes. fol. 55. 64. Non idem qui Silurus fol. 56. Neq; idem qui Acipēſer. Nullas habet ſquamas. fol. 57. Suillus vel vulgo Solho. fol. 61. 65. An idem qui Antacæus Hycca ſiue Hyſca. fol. 63. In Congi Regno ſunt fiſci regij. fol. 64.
Aſdrubal dux egregius Carthaginenſium fol. 87.
Auo fluuius. fol. 76.

B

Bacchus etiam Lyſius dictus a Græco Lyo. fol. 2. Eius ſacerdotes Lyſij, ibidem, & in ſcholijs. fol. 246.
Balſa hodie Tauilla. fol. 180.
Baptiſtæ Mantuani locus declaratur, in ſcholijs. fol. 258.
Barbarius mōs Rabida. fol. 26. 38.
Barbarij qui & vbi fuerint apud Luſitanos. fol. 26.
Barbarij montis rupes Iaſpideæ & multicolores fol. 27. Et admodum lucidæ ſi poliantur ibidem.
Bataza cacem reguli ex pultricis Græciæ Imperatoris neptis Conimbricæ ſepultæ genealogia. fol. 191.
Bæturia, pars Bæticæ a Marianis montibus ab Anam pertingens. fol. 96.
Bætica a Vādalis occupata. f. 144.
Bamba Rex Eccleſijs cathedralibus fines præſcripſit. fol. 198.
Belitani a Luſitanis originē trahunt. fol. 3. & 4.
Beroſus fictus. fol. 82.
Brachari Grauij dicti. fol. 36.
Bracharos Plinius quadrifariam partitur. fol. 36. Græcorum Soboles. fol. 37. Eorum mores ibidem. a Græcis trahunt originem ibidem.
Bracara prouincia montibus Marano, Ureſſo, & Muro ſecatur. fol. 52.
Bracharorū flumina plura. f. 76.
Bracari Callæciæ victi. fol. 117.
Briga Vetere Hiſpanorum lingua vrbem ſignificat. fol. 196.
Brutus vnde Callaicus dictus. fol. 118. De Luſitanis, & Callæcis triumphauit. ibidem. Solenne eſt in oppido ſancti Iacobi de Cacem poſt ſacrificij Euangelium Sacerdotem ad hortari populum vt precentur Deum pro Bataza laſcara Imperatoris Græcię Nepte. fol. 195.

C

¶Callipolis nomen pluribus vrbibus datum, & quid ſignificet apud Græcos, in ſcholijs. fol. 259.
Callipodis fluuij Salacienſis piſces fol. 65.
Callæciam Sucui tempore Gothorum tenuerunt. fol. 144.
Callæciam venit Teucer Telamonis filius. fol. 37.
Catinenſi in agro fontes miraculo clari. fol. 71.
Carthaginis nouæ quis autor. fol. 85.
Carthago in Africa quo cœperit tempore. fol. 86.
Cato qui fuerit cuius memoriæ marmor extat inſcriptum in agro Sĩtrienſi lib. 5. pag. 24.
Celtici vbi & qui hodie in Luſitania fol. 15.
Cetra quod ſcuti genus, in ſcholijs. fol. 250.
Celandus fluuius. fol. 76.
Cetobriga vbi fuerit & vnde ſic dicta. fol. 196.
Cetarij qui Cete magnos piſces ſaliunt condiũt & vendunt. f. 196.
Cetariæ & cetaria lacus in quibus piſces condiuntur. fol. 196.
Cicus mons Algarbij regnum ſecat. fol. 38.
Cippi in Pace Iulia. fol. 201. 202. 203. 204. 205. in foro 206. in coclea ſummi templi 207. in agro. 208.
Cippi in Sini oppido. fol. 222. 223.
Cippi iuxta Mauram quatuor. fol. 174. 175. 176. 177.
Cippus inter Pharum & Tauillam in turri muri. fol. 184.
Cippus phari ad portam maris. fol. 184.
Cippus Merobrigæ. fol. 189. alter. 190.
Cippus phari in muro. fol. 182. alter ibidem in muro. 183.
Cippus iuxta Serpam. fol. 172.
Cippus in ædibus magiſtri equitum. fol. 3.
Cippus in ædibus Reſendij. f. 21.
Cippus Emeritæ in domo Petri Mexiæ. fol. 21.
Cippus Sagũti in cœnobio ſanctæ Trinitatis. fol. 22.
Cippus in Pago oliua ex ruinis Caperenſibus. fol. 22.
Cippus in eod. Pago. fol. 23.
Cippus in promontorio Lunæ. fol. 39.
Cippus alter ibidem. Cippus ibidem alius ſed qui legi nõ poteſt.
Cippus Oliſipone. fol. 92.
Cippus in agro Sintriẽſi. fol. 92.
C. Calpurnius de Luſitanis triũphat. fol. 98.
Cippus in territorio Eborenſi. fol. 112. 113.
Cippus prope Viſæum vrbem. fol. 114.
Cippus in oppido Attilia in Italia. fol. 139.
Cippus iuxta Salaciam. fol. 149.
Cippus in loco Turegia. fol. 152.
Cippus iuxta Pacem Iuliã. f. 158.
Cippus iuxta Oliuētiam. fol. 171.

ippus in oppido colſa. fol. 221.
Cippi in Heluis vrbe plures. fol. 225. 226. 227. 228.
Cippus iuxta Terrantini oppidum in fano olim Iouis. Nunc Iuſti & Paſtoris. fol. 240. alter elegantiſſimus. fol. 241. & alius ibidem.
Cippus Cubæ. fol. 242.
Cippi duo ſuper Callipodem fluuium, quem Sadanum vocant, qui Fortunæ obſequentis delubrum ibi fuiſſe oſtendunt. fol. 242. 243. 244.
Cippi Eboræ lib. 5. pag. 14. 15. 20. 28. 29. 30. duo Cippi inventi in muro Sertoriano & a Cardinale Alphõſo ad villam vallis viridis translati vbi nunc viſuntur. pag. 31. 32. quinque cippi ordine pari diſpoſiti, qui omnes vnam inſcriptionem faciebant a cæmẽtariis lacerati. ibidem.
Cippi in Callipoli vrbe, ſeu Villa Vizoſa. fol. 229. 230. 231. 232. 233 234. 235. 236. 237.
Cippus in colliponenſi oppido. lib. 5. pag. 25.
Cippus in prædio Meſquita inuentus. lib. 5. pag. 26.
Coccus plurimus apud Barbarios in Luſitania. fol. 27.
Corduba mons. fol. 38. 52.
Concierius mons Herminij pars. fol. 45.
Cognomina ſex vni data. lib. 5. pag. 31.
Columna Aquis flauijs. fol. 37.
Columnas quadratas tres ex promõtorio lunæ erutas, in quarum vna vaticiniuum Sybillæ contineri, fama eſt. fol. 40.
Congi regnum Æthiopiæ cum ſuis regibus ab Idolorum cultu conuerſum per Reges Luſitanos. fol. 64.
Comitum origo. fol. 136. 137.
Comentarius Hiſpanienſis belli mutilus & corruptus & confuſus. fol. 131.
Columna inter Salaciam atq; Eboram. fol. 150.
Columnæ duæ in prædio Tabulariosdicto iuxta Eboram. fol. 151.
Columnæ duæ in agro Stermotienſi. fol. 153. 154.
Colũnæ quatuor in itinere a ſcal labi ſupra Almerinum oppidum. fol. 162. 163. 164. 165
Columnæ aliæ tres poſt mille paſſus. fol. 166. 167.
Columnæ quatuor iuxta diuerſorium Meſtas. fol. 168.
Coloniæ paruæ erant effigies, & ſimulacra vrbis Romæ. lib. 5. pag. 18. Earum a municipijs differentiæ. ibidem pag. 21
Colla oppidum in Orichienſ agro. fol. 219. Menſa ibiden fol. 220
Cuda fluuius Coa. fol. 7[illegible]
Cuneus ager, caput ſanctæ M riæ. fol. 17[illegible]
Curiæ ad quos peſtinerent. lib. 5 pag. 2[illegible]

D

¶ Diodori Siculi locus emendatur. fol. 30.

Dionis locum ex Græco vertit Reſẽdius. fol. 46. explicat. fol. 48.

Duiona Gallice fontem diuinũ ſignificat. lib. 5. pag. 12.

Ducum origo. fol. 137.

Duces magnum ad victoriam aſferre momentum ex Floro colligit Reſendius. fol. 34.

Durius fluuius aquarum mole Tagum ſoperat compreſſior tamen alueo. fol. 72. eius prouerbiũ ibidem. Grandiores fert Aloſas, Lampetras, & Troctas, Minio excepto. ibidem. Erupe Magno fragore præcipitatur. fol. 73. Idẽ aurifer. fol. 74.

E

Ebutius Luſitanus miles pius in hoſtem. in ſcholijs. fol. 258.

Ebora in medio Luſitaniæ ſita. fol. 124.

Eborenſem Epiſcopatum Cetobriga terminabat. fol. 196.

Ebora vrbs ſic olim dicta libro quinto. pag. 10. Altera non procul a Cæſarauguſta. lib. 5. pag. 2.

Eboræ vrbis & nominis origo. ibidem. eius vrbis tractus a Celticis habitatus fuit. ibidẽ. pag. 12. ab Eburonibus Belgis, ſeu ab Eburonicibus Celticæ Galliæ populis nomen accepit. ibidem. ab eiſdem condita. ibidem. pag. 13. eius antiqua Mœnia Sertorius erexit. ibidem. Muri ab Sertorio conditi firmitas & veſtigium. fol. 14. eiuſdem vrbis aquæ ductum conſtruxit. ibidem. pag. 14. agri & vrbis cum vrbe Roma, & Romano agro comparatio. ibidem. pag. 16. quo cœperit anno. ibidem. pag. 19. & Roma videtur antiquior. ibidem. pag. 20. vnde Liberalitas Iulia dicta. ibidem. Ius latij veteris quo tempore habuerit. ibidem. pag. 21. imunitatis ius habebat. pag. 22. regibus Luſitanis dilecta fuit. ibidem. poſt Oliſiponem primum obtinet locum. ibidem. fortium virorum ferax. pag. 27. forum eius tempore Romanorum. Vbi nunc templum Virginis Gratiarum. ibidem.

Eborenſes a Mancio Chriſti diſcipulo cæleſti doctrina initiati. fol. 236.

Eboreſis pro Eborenſis. lib. 5. pag. 25.

Emerita Vettonum colonia. fol. 25.

Endouellici inſcriptiones ex templo antiquo, quod extat iuxta oppidum Therennam Theodoſius Brigantij Dux aſportari curauit & inſeri in Frontiſpicio Cœnobij Hermitarum D. Auguſtini. fol. 231. qui nam fuerit

Endouellicus coniectura.fol. 235.
alia coniectura euiſdem nominis a Menœtio. in ſcholijs.fol. 259.
Encraudis Virginis, & Martyris pater Dynaſta Luſitanus. fol. 141.
Epitaphium a Reſendio matri poſitum in vita Reſendij. Equæ Vento concipiunt in monte Tago ſiue iuncto.fol.41. Hoc vero modo incompertum.ibidem.
Equi in monte Iuncto perniciſſimi apti ad perferendos labores mediocres corporatura.fol. 41.
De Equarum conceptu Hiſtoria, Reſendio narrata circa id quod aiunt eas ibi vento concipere. fol. 42.
Eutropij locus emendatur. f. 101.
Exulibus & peregrinis nouam aliquam incolentibus regionem mos fuit antiquiſſimus patriæ nomina nouis ſedibus imponere. lib.5.pag. 18.19.

F

¶Fanum Iouis fuit olim iuxta Terranū oppidū quod poſtea Diuis Iuſto & Paſtori ſacrum fuit, & ibi inſcriptio. fol. 258.
Fertilitatis Luſitaniæ teſtimonium. fol. 80.
Floriani Campenſis reijcitur opinio circa appellationem gentis Barbariæ. fol. 26. Iterum reprehenditur.fol. 195.
Fluminibus multis irrigatur Luſitania. fol. 54.
Fluuij Luſitaniæ grumulis auri abundant.ibidem.
Fluuius Anas cuniculis ſe totum condit.fol.54. potu eius grandeſcunt pecudes. ibidem. piſces eius proceri. Aſturionem fert. fol.55.
Flumina Luſitaniæ plurimaque quia in mare non intrant incognita ſunt Geographis. fol.78.eorū nomina.in ſcholijs. fol. 257.
Fodinæ plumbi apud Meidubrigenſes etiam auri. fol. 43.
Fontes in agro Catinenſi miraculo clari alter omnia reſpuens, alter omnia abſorbens,& rei experimentum. fol. 71.

G

¶Galba qui Luſitanos perfide cecidit Seruius ne an Sergius dicatur.fol. 103.104.
Gothi qui gentium fuerint. fol. 141.& vnde nomen, in quas Gentes diſtributi.ibidem.& fol.142. diuiſi in Oſtrogothos, Veſogothos,Vandalos, Alanos, & alios ibidem.fol.143.quamuis varij varias Hiſpaniæ partes tenuerint, vniuerſi tamen Gothorum nomē amplexati. fol. 146.
Græcæ originis multa in Hiſpania ſunt veſtigia fol. 38.

H

Herminius Mons.fol. 38. 42.
Herminia ciuitas diruta. fol. 42. eius plurima veſtigia. ibidem.
Herminij Montis Incolæ a Cæſare poſt Præturam expugnati. fol. 46.
Henricus primus Luſitaniæ comes, Regis Vngariæ filius. fol.210. Theraſiam duxit vxorem ibidem. Dos illi aſſignata Portugale a Durio ad Conimbricam vſq; Bracariq; a Minio vſq; ad Durium. ibidem.
Heluæ ciuitas aquibus ſic appellata.fol 224. Eadem nobiliſſimos habet ciues.fol.225. Epiſcopalem dignitatem adepta. fol. 225. Cippos habet plures.ibidem.
Hiſpania multa Grææ originis habet veſtigia, tum in vocabulis, tum in literis, tum etiam in articulis.fol. 38.
Hiſpania Romanorum tempore in ſex prouincias diuiſa erat. Bætica, Luſitania, & Callecia cõſulares. Reliquæ præſidiales.fol.136. Durauit ſub ditione Gothorum vſq; ad Roderici interitum per annos tercentos, & octoginta.fol.145.146.eius imago quo pacto pingatur. fol. 250.
Hiſpani cur Celtiberi appellati. lib.5.pag.12. Ea illis olim fuit lingua qua nunc vtuntur Cantabri. ibidem. Eadem vtebantur Celtæ. ibidem.
Hirtuleius Sertorianus dux fol. 123.

I

Iacobi Mœnetij Vaſconcelli parentes.lib.5.pag 1. Ortus.ibidem. Auunculo traditus. lib. 5. pag 3. Vna cum cõſobriuis Ioanne Pinario, & Michaele Cabedio fratribus, Baionam ad Zaphienſem Epiſcopum auũculum Legatum a Rege Luſitano Miſſum Euocatus ibidem. profectio ibidem. Burdigalam ad capeſſendas diſciplinas Miſſus. ibidem. Iterum Toloſam ad iuris prudentiam perdiſcendam adijt. ibidem. Præceptores in iure habuit Coraſium,& alios.ibidem. In Patriam redijt.lib.5.pag.4.Conimbricam ad Legalem ſcientiã profectus.ibidem. Iterum in Galliam redit. ibidem. Aurelianenſem Academiam, Deinde Lutetiam frequentat.ibidem. Iterum in Luſitaniam redit. ibidem. Miſſus a Rege Tridentum ad Concilium. lib.5.pag.5. Ab Aloyſio Lipomano Hoſpitio excipitur. ibidem. Cardinales eidem amici. ibidem. Cum Dionyſio Alencaſtrio vrbe eggreditur.lib.5.pag.6. Oliſiponem profectus. ibidem. Canonicatus Eborenſis poſſeſſionem capit. pag. 7. Idem Inquiſitor. ibi-

dem. Magiſtratu ſe abdicat. pagi. 8. a Rege Sebaſtiano ad grauiſſima negotia inuitatus. lib.5.pag.8.
Inſidiari verbum militare. fol. 35.
Inſula parua in qua oppidum dirutum cernitur iuxta Alborem. fol. 187.
Inſignia Luſitaniæ qui primus inuenerit. fol. 215. Eorum ratio. ibidem.
Iouis Fanum vide ſupra Fanum.
Iſmarij exercitus. fol. 211. Pugnat cum Alfonſo Henrico. fol. 211. Victus ab Alfonſo. fol. 214.
Iter vnum Antonini ab Olliſipone Emeritam emendatur. fol. 251. In ſcholijs. Alterum emendatur. fol. 252. Tertium emendatur. ibidem.
Ius Italicum, ſeu antiqui latij non omnes coloniæ habebant. lib. 5. pag. 22.
Iunctus Mons. fol. 38. Idem Tagus fol. 40.
Iureſſus Mons. fol. 38. 52.
I. duo pro E. fol. 174. 175.

L

¶ Lampetræ qui piſces.
Lacobriga vrbs. fol. 176.
LAgos effecta ciuitas a Sebaſtiano Rege Luſitaniæ. ibidem.
Laberia Flaminica totius Luſitaniæ Flaminio præerat. lib. 5. pag. 24. Eiuſdem inſcriptio. ibidem. Obijt in Colliponenſi oppido. ibidem.
Lapide ab vrbe primo &c. Qua forma loquendi veteres olim vtebantur quo pacto intelligendum. fol. 147.
Leirinenſis ciuitas ex ruinis colliponenſis oppidi coſtructa. lib. 5. pag. 24.
Legatus prætorius & conſularis in Hiſpaniam mittebatur ad ius dicendum. fol. 135.
Liuij locus emendatur ex coniectura Reſendij. fol. 91.
Limia fluuius Bracarorum. fol. 76. Et quare obliuionis dictus. fol. 77.
Luſitaniam & Callæciam Imperio Romano ſubdidit Iulius Cæſar. fol. 126.
Luſitania pronior in Pompei quam Cæſaris partes. fol. 127. 130. 133.
Luſitanis prætorius legatus ius dicebat. fol. 135.
Luſitania prouincia conſularis. fol. 136.
Luſitania in duas diuiſa prouincias. fol. 136.
Londobris inſula Berlengas. fol. 49.
Lunæ Mons. fol. 38.
Luſitaniæ nomen dedit Luſus,

ac Lyſa, cum Libero Patre Bacchantes. fol. 1. & 246. Etiam a Lyſa Lyſitania dicta eſt. ibidem. Non a Lyſſa, ideſt Bacchantium rabie. ibidem. Luſitaniæ nomen paſſim apud auctores Græcos & Latinos inuenitur. fol. 2. Itemq; Lyſitaniæ ibidem. Idem nomen in marmoribus inuenitur. fol. 3.

Luſitania plures continet populos. ibidem.

Luſitaniæ termini. fol. 4. Vide infra termini.

Luſitaniam quæ olim Gentes obtinuerint. fol. 82. Plures reges. fol. 83. 84.

Luſitania in quas prouincias & populos diuidatur. fol. 256.

Luſitani vnde dicti Beliſani. fol. 3. Quales, quiue eorum mores. fol. 30. Omnium Iberorum fortiſſimi. ibidem. Annis plurimis Romanorum armis oppugnati. ibidem. Valerij de illis dictum. fol. 31. Multa Luſitanorum prælia refert Liuius. Illis vſus & Annibal in Hiſpania & Italia. fol. 33. Lucium Æmilium cum vniuerſo exercitu cædunt. ibidem. Galbam prætorem vincunt. ibidem. fol. 102. Incauti profligantur. ibidem. Nouem milia perfide trucidantur. ibidem. Pro illis interfectis accuſauit. M. Cato Serg. Galbam. fol. 34. & 103. Trecenti cum mille Romanis pugnant, Et vincunt. ibidem. Numerus eorum qui vtrinq; ceciderunt. ibidem. Ingens vnius Luſitani facinus & audacia. ibidem. Grauiter vexant Romanos. ibidem. Cæſus exercitus Romanus ab eiſdem. ibidem.

Solis Gentium Luſitanis duces contigerunt. Luſitanorum mores. fol. 35. Plura olim Iacula ferebant. Id nunc Bracarorum & Callaicorum pleriq; ſeruant. ibidem. Quidam haſtilibus vtuntur. ibidem. Aquæ potores etiam nunc. fol. 36. Eorum pueri nobiles & Reges vino abſtinent. Ibidem. Luſitani Græcam originem præſeferunt. ibidem. Gymnica certamina exercent. ibidem. Leui armatura vſi. ibidem. Grauiorem a Germanis, Romanis, & Gallis acceperunt. ibidem. Pedites cetrati pugnant. ibidem. pro Annibale pugnant. fol. 88. Lucium Æmilinm Paulum, cum vniuerſo exercitu cædunt. fol. 93. iiſſti patoribus ſe muniebat Munatius Flacus. fol. 129.

Luſonum gens quæ. fol. 4.

Luſos oppidum ibidem.

Luſus & Lyſa vide ſuper Luſitania. Filius fuit Liberi patris. fol. 2.

Ludouicus Ataidius Toparcha Tractus Atouguiæ, laude digniſſimus. fol. 49. Propugnaculi eiuſdem inſcriptio.
Luſitania Imperio Carthaginenſium addicta tempore Annibalis. fol. 88. Ab Auguſto, vsq; ad Gothos in Romanorum dominatu acquieuit. fol. 137.
Luſitaniæ præfectus otho Cæſar a Nerone vt vxore eius potiretur. ibidem. & fol. 138. In tres Iuridicos conuentus diuiſa Emeritenſem. Pacenſem & Scallabitanum. fol. 140. Vrbium alias colonias, alias municipia vel ciuium Romanorum, vel antiqui latij, vel ſtipendiarias factas ibidem. In Luſitania Reguli ſiue Dynaſtæ. fol. 141. Gothorum tempore ab Alanis occupata. fol. 144. & fol. 145. Qua mare Atlanticum. Spectat tria habet promontoria. fol. 178.
Luſitani Didij copias delent. fol. 131. Eorum cohortes ſub Vitellio in Italia militarunt. fol. 138. Se parati ab Hiſpanis ab antiquis. fol. 139. 140. In Romanorum mores abiere. Ciuilitatem, & linguã latinam accepere. fol. 140. Pleriſq; Cæſaribus ſtatuas erexerũt ibidem. Chriſtianam fidem a tempore Apoſtolorum retinẽt. Eãq; tori Orienti & Antipodis tradiderunt. fol. 237.

M

¶ Maranus mons. fol. 52.
Mario qui piſcis, an idem qui Aſturio. fol. 63.
Martinus Ficaretus multa impẽdit in cataracta Durij amouenda ſed rem ob inuidiam non perfecit. fol. 73.
Marchio vnde dictus, & qui. fol. 137.
Maura vrbs vnde ſic dicta. f. 175. 176. Nouum fuiſſe Arucci.
Magiſtratus decem viri qui ſtlitibus iudicãdis præpoſitus erat ſæpe fit mentio in inſcriptionibus antiquis. lib. 5. pag. 34.
Marcus Tullius gloriatur Archimedis ſepulchrum a ſe repertum. lib. 5. pag. 35. Et qua coniectura ilud indagauerit. ibidem
D. Mancius primus Eborenſibus fidẽ Chriſtianam annũciauit lib. 5. pag. 38. Eiuſdem Martyrium ſub Validio præſide tempore Neronis, ſeu Traiani ibidem. Et eiuſdẽ reliquiarũ inuentio. Et translatio ibidem. Nunc vbi ſint. ibidem.
Martyrium Vincentij, & ſororum. lib. 5. pag. 39.
Mœnium Eborenſium ambitus quot conſtet paſſibus. lib. 5. pag. 44.
Mœnia noua Eboræ condidit Rex Ferdinandus. lib. 5. pag. 45. Ea conſtant duplici muro

pluribus turribus,& propugnaculis. ibidem.
Merobriga vbi.fol. 183.
Meidobrigenſes quare Plumbarios Plinius appellauerit.fol. 43.
Menſa in Turegia loco Iuxta Eboram.fol. 152.
Minius fluuius. fol. 78.
Michael Siluius Epiſcopus Viſenſis Cardinalis creatus. lib. 5. pag. 17. Quo argumento Regi perſuadebat ne Eborẽſem Aquæ ductum inſtauraret. ibidem.
Mores Luſitanorum annotauit Strabo. Multi cum religione mutati, multi perſeuerant. fol. 35.
Montes Luſitaniæ. fol. 38.
Mons Cicus, Barbarius, Iũctus, Herminius, Lunæ. ibidem.
Mons Lunæ a nobis Sintriæ dicitur. ibidem. Efficit promontorium magnum ſiue Oliſiponenſe. ibidem.
Mons Herminius in quo Alacri portus & alia oppida. fol. 42.
Mons Stellæ idem qui Herminius. fol. 43. 44.
Montes Luſitaniæ fere omnes partes videntur, ſeu rami Montis Vindui. fol. 53.
Monetæ Eborenſis quæ tempore Siſebuti Regis Cudebatur inſcriptiones. lib. 5. pag. 57.
Monaſteria D. Claræ, & diui Hieronymi Vaſcus Epiſcopus Eborenſis extruxit. lib. 5. pag. 42. Plura ab Henrico Cardinale ibidem Extructa. ibidem.
Monaſteriũ Chartuſianorũ primus D. Theotonius de Bargança in Luſitania in vrbe Ebora extruit, & alia plura extruxit. lib. 5. pag. 44.
Monaſteria Eborenſium quot. lib. 5. pag. 44.
Mulierum nominibus prænomina dabantur vſq; ad Auguſti tempora. lib. 5. pag. 34.
Murus mons. ibidem. fol. 52.
Munda fluuius quo loci. fol. 69. Et ipſe aurifer. fol. 71. Lampetris Aloſis, & Troctis abundat. ibidem. Modicis Imbribus excreſcit ad Inſaniam. ibidem. Agros fœcundat. ibidem. Olim Muliadas. fol. 71.
Municipia ſunt paruæ effigies & ſimulacra vrbis Romæ. lib. 5. pag. 18. Eorum a colonijs differentia. ibidem. pag. 21.
Myrtilis vbi & ipſa multis antiquarum rerum monumentis abundat, quibus & Gothi & Mauri abuſi ſunt. fol. 179. A Pace Iulia quibus abſit paſſibus. ibidem.
Municipium veteris Iatij. ibidem. Iuliæ cognomen habet. ibidem.

N

¶ Naban fluuius. fol. 79.
Næbis fluuius. fol. 76.
Nero luxurioſe piſcatur. fol. 27.
Neocetobriga, & ibi inſcriptio in parthenone. fol. 197. Vbi nunc ſit, & quo tempore cœperit. fol. 298. Ibi mare piſcoſiſſimum. ibidem. Salinarum ibidem. Multitudo. fol. 199. Hodie Cetubala. ibidem.
Nilum ex Marinis piſcibus præter Aloſam, Mugilem, & Delphinum, nullos fert idq; propter Crocodilos. fol. 56.
Nomina in, Arius finita fere ſemper hominum denotant officia. fol. 28.
Nobilitatis gentilitium inſigne Giraldi effigies armata ſtricto gladio caput Arabis præferens & manu ſiniſtra caput puellæ Mauræ geſtans Eborenſibus eſt lib. 5. pag. 41. Eiuſdem ſtratagema in vrbe Ebora capienda. ibidem.
Numiſma Eborenſe ab Ambroſio Morali. Ad Reſendium Miſſum. Et eius inſcriptio. lib. 5. pag 37. Et alia Gothorum Regum Numiſmata. ibidem. pag. 38.

O

¶ Officina argentaria cudendæ monetæ Siſebuti Regis tempore Eboræ erat. lib. 5. pag. 37.
Oliuentia. fol. 170.
Ona Vox, apud cantabros bonum, ſeu diuinum ſonat. lib. 5. pag. 12.
Oroſij locus emendatur. fol. 100.
Orichienſis ager. fol. 209. In eo regni Luſitaniæ cœpit origo. ibidem.
Oſſonoba vrbs diruta pæne, cuius extadt veſtigia iuxta Pharū. Ea fuit ſedes Epiſcopalis. fol. 180.
Oſſonobenſis Epiſcopus in conciliis legitur. fol. 180.
Oſſonoba hodie Eſtoi. fol. 181.

P

¶ Paſſuum milia erectæ columnæ diſtinguebant. fol. 147.
Pax Iulia ſiue Auguſta Beia. fol. 200. Luſitaniæ ſecundus conuentus. ibidem. Pontificatus dignitas inde Badaiosam tranſlata. ibidem. Viri qui in ea floruerunt. ibidem. Multa in ea fragmenta antiqua. fol. 208.
Petrus Eborenſis Epiſcopus.
Pelagius Epiſcopus Eborenſis Alfonſi primi Regis Luſitaniæ tempore. lib. 5. pag. 41. Templū Maximum ea forma qua hodie viſitur extruxit. ibidem. Multaque ad fructuum diuiſionē pertinent ordinauit. ibidem.
Portas decem Ebora habet. lib. 5. pag. 44.

Pæſuri, aut Pæſures quæ gens. fol. 29.
Petrus Ratenſis Apoſtoli Iacobi diſcipulus Bracharenſes Chriſtianis ſacris initiauit. fol. 257.
Phoſphorus. Idem qui Lucifer. pag. 245.
Plinij locus libro 4.cap.20. Emédatur.fol.7. Locus alius emendatur. fol. 29. & 55. Alius emendatur.lib.5.pag. 13.
Portus Annibalis.fol. 183.
Pompeij Iunioris virtus.fol 132. 133.
Pomponij locus emendatur. fol. 36.
Portugalliæ Regno qui fines hodie. fol. 13.
Pompeius Iunior ſe Neptuni filium iactat. fol. 135. Milite interfectus.ibidem.
Prouinciarum omnium Romano Imperio ſubditarum, aliæ proconſulares, prætoriæ aliæ, aliæ deniq; præſidiales.fol. 135.
Promontorium lunæ olim templum habuit ſoli, & lunæ dicatum. fol. 5.
Promontorium magnum, ſiue Oliſiponenſe. Mons eſt lunæ. fol. 38.
Promontorium ſacrum. Et vnde ſic appellatum. fol. 185.
Prudentij loci explicantur. fol. 26.
Ptolomæi locus deprauatus. lib.5.pag. 10.
Publij Stæuij ſarimus.fol. 47.
Purpura Melibæa ex conchis eſt fol. 28.
Purpureæ veſtes in quo ablatteis & oſcineis diſtinguantur.fol. 27. Hodie eædem.
Pugionum vſus Hiſpanis & præcipue Luſitanis antiquiſſimus.fol. 35.

Q

¶ Quintus Fab. Maximus laudatus calliditatis nomine a Cicerone.fol. 35.
Quintus Sertorius.fol. 120. Laudes eius. ibidem. Qui de eo ſcripſerunt. fol. 121. Luſitaniorum Dux. ibidem. Romanos duces ſubegit.ibidem. Multa Romanorum milia ab eo cæſa.ibidem. & fol. 122. Eius de Pompeio dictum. fol. 123. A Metello præmia ſtatuta ei qui Sertorium necaſſet.bidem. Domus eius Eboræ adhuc extat. fol. 124. Et lib.5.pag. 14. a Perpenna inter epulas obtruncatus.fol.125. Eo mortuo. Vrbes omnes Hiſpaniæ Romanis ſe dedidere. ibidem. Primus Eboram Muro cinxit.lib.5.pag.13. Aquæ ductum conſtruxit,lib.5. pag.14.

eius in Eborenſes, & eorum vrbem Amor. lib. 5. pag. 15. Romæ repetendæ auidiſſimus fuit. lib. 5 pag. 17. Matris nomen, non patris more Romano Inſcriptioni appoſuit. ibidem. Mauult inter ſuos humilem & priuatam vitam degere quam exul in ſumma potentia viuere. ibidem. pag. 18. In Hiſpania literas edoceri curauit ibidem. pag. 19. eius Cineres Eboræ repoſiti an fuerint. ibidem.
Lucius Voconius pro Eborenſi Republica Legatione functus Romæ. lib. 5. pag. 28.
Quintus Cæcilius Eboreñſis plurimis donis ab Imperatoribus ſuis donatus. lib. 5 pag. 29. Et illi erecta ſtatua. ibidem.

R

Reſendij coniectura circa columnas Promontorij Lunæ. fol. 40.
Reſendius Valentinum Moraunm notat. fol. 40. Ex quibus in notitiam vrbis Herminiæ venerit. fol. 43.
Reſendij Epigrama in Ludouici Athaidij laudem. fol. 50.
Reſendius que de antiquis Hiſpaniæ regibus ſucceſſiue tradũtur mendacium putat. fol. 84.
Placet ſibi in Apologia contra Michaelem Syluium. lib. 5. pag. 18.
Romani ſcriptores ſua ſæpe extollunt, extranea deprimunt. fol. 31. Circa id expenditur Liuij locus. fol. 32.
Romanorum perfidia maximi tumultus cauſa vniuerſæ Hiſpaniæ. fol. 33.
Romani duces aduerſus Luſitanos pugnantes. fol. 86. 87. 88. Et toto fere eo libro.
Romanorum in Viriatino bello occiſorum monumenta. fol. 112.
Tam in Italia, quam in prouincijs vias publicas, faciles & expeditas efficere conabantur. fol. 146.
Rodericus Toletanus Archiepiſcopus in Hiſtoria ſua parum Luſitanis æquus. fol. 209.

S

Sanctus Iacobus de Cacem oppidum. fol. 190. Vnde oppido nomen datum. fol. 191. A quo expugnatum. ibidem.
Sacris oppidum. fol. 185.
Sena oppidum ſub Stellæ Mõte. ibidem.
Sebaſtianus Rex in Orichienſi agro, victoriæ Alfonſi loca perluſtrat. fol. 216. ibidem. templum ædificari iubet & arcum cum inſcriptione. ibidem. & fol. 218.
Serpa vrbs antiquum nomen retinet. fol. 171.
Sertorius primus Eboram mu-

ro cinxit. lib. 5. pag. 13. aquæ ductum conſtruxit. ibidem. fol. 14. domum Eboræ habuit. ibidem. eiuſdem in Eborenſes amor. pag. 15.
Silurus piſcis Maleficus.
Siluis vrbs Algarbiorũ. fol. 181.
Simulacrum paruũ vulcani inuentum Merobrigæ. fol. 188.
Simulacrum in templo Cetobrigæ quod indicat illud olim Iouis Ammonis fuiſſe. fol. 107.
Sinis oppidum maritimum. fol. 222.
Sidonij Appolinaris locus reſtitutus. fol. 27. 28.
Stellæ nomen vnde monti datum fol. 45.
Statio Nauigiorum commoda in oppido Aluor. fol. 187.
Strabonis locus explicatur vbi vocat Luſitanos inſidiatores. fol. 35.
Stellæ mons idem qui Herminius. fol. 44.
Stephani de vrbibus error. lib. 5. pag. 10. & lib. 1. fol. 13. linea. 5. & pag. 247.
Statuas octo Myrtili effoſſas ſine capitibus. fol. 179.
Subur fluuius. fol. 79.
Sybillæ Vaticinium. fol. 40.

T

¶ Tagus fluuius qui & quantus, & quo loci mari miſcetur. fol. 66. multæ in eo Inſulæ. fol. 67. ex vtroq; amnis latere campos efficit fertiliſſimos. ibidem. Varia amnis nomina. fol. 65. piſcium feraciſſimus. fol. 67. auri quoq;. f. 68.
Tagi nomen vnde. fol. 68. & 69.
Tagrus Mons ſiue Lũctus. f. 40.
Tapiæus Mons. fol. 38. 50.
Tamara fluuius. fol. 79.
Termini Luſitaniæ qui. fol. 4. iuxta Strabonem. ibidem. & fol. 5. iuxta Ptolomæum. fol. 6. iuxta Pomponium. ibidem. iuxta Plinium. ibidem. Termini Luſitaniæ noſtro æuo. fol. 12. inter pacenſes & Eborenſes. fol. 159.
Teſtamentum Galli Fauonij Iocundi. fol. 114.
Terges fluuius maurorum ſanguine inũdans fluxit ſanguineus. fol. 214.
Theraſia mater Alfonſi primi Luſitaniæ Regis ex iuxta vxore Alfonſo patri Regi Caſtellæ nata eſt. fol. 209. ſemper Regina appellata. fol. 211.
Transtagani Lanceas ſolent geſtare. fol. 35.
Triton ab Oliſiponenſibus in ſpecu canens viſus, & de eo legati Romam Miſſi. fol. 140.
Triumphi de Luſitanis a Romanis acti. a Bruto. f. 118. a Cæpione. ibidem. a Dolabella. f. 119. a Craſſo f. 120. a Mutello, & Põpeio. f. 125.
Turdetani vbi fuerint. fol. 14.

Turduli qui & vbi fol. 16.& an iidem qui Turdetani fuerint. fol. 17.
Turduli veteres, a quibus alij trahunt originem vbi & qui f.29.
Turia fluuius Valentiæ. fol.74.
Tydem vrbem condidit Diomedes.fol. 37.

V

¶Vacca fluuius piſciũ ferax.f.71.
Vaccæi populi vnde dicti. f. 72.
Valerij locus emendatur.fol. 128.
Vaticinium Sybillæ. fol. 40.
Vandalia dicta Bætica. fol. 144.
Vaſconica lingua, qua vtũtur cãtabri vnde dicta.lib.5 pag. 12.
Valentia vrbs a Luſitanis militibus qui ſub Viriato militauerant, condita & nominata.fol.117.
Vettones, & Vectones qui & vbi fuerint.fol. 17.25.249.
Vettones iidem qui Vectones. fol. 26.
Vettonica herba. fol. 24.
Vermiculata veſtis vnde dicta. fol.27. Blattea, coccinea vel, purpurea. ibidem.
Veſtes Blatteæ, coccineæ, & purpureæ. In quo diſtinguantur. fol. 27.
Veſtium infectores Barbaricarij appellati.fol. 28.
Ventorum nomina, quibus hodie Nautæ Luſitani vtuntur a Carolo Magno impoſita.fol. 142.
Veneris templum in prædio Pomarienſi extitit. lib.5. pag. 23.
Viriatus Luſitanus ſi fortuna ceſſiſſet Hiſpaniæ Romulus, vel Sertorius. fol. 34. annos decem varia victoria Romanos fatigauit.ibidẽ.fol.89. CN. Seruilium obtruncat. fol.90. interficitur ab Æmilio Paulo ſecundum Silium ſed alter Viriatus a primo fol. 91.
Viriati duo Luſitani.fol. 91.
Viriati nomen vnde.fol. 91.
Viriatus dictus Annibal a Lucilio.fol. 91.
Viriatini belli cauſa extitit Sergius Galba. fol. 105.
Viriatus quo tempore fuerit.fol. 105.eius laudes.ibidem.& fol.106 mors. fol. 105. eius interfectores indigni præmio iudicati.fol.108. eiuſdẽ ſtratagema. ibidem. Dux maximus. ibidem. Lælio ceſſit. fol.109. Latronem fuiſſe quomodo intelligat Reſendius. fol. 109. modeſtia eius & frugalitas. fol. 110. in cæde eius duplex perfidia. ibidem. Imperatores a Viriato victi. fol. 111. quo loco cum Vnimano pugnauerit.fol. 258.
Villa Vizoſa oppidum. Ducum Brigantij ſedes. fol. 228. dici poteſt Græce Callipolis. ibidem. ibidem Proſerpinæ fuit templum. de quo extat monumentum.fol. 229.

Vis publicas Romani lapidibi ſternebant propter lutum fo.146. Vnde ſtratæ regiæ a Luſi.nis dictæ. fol.147. Aliquando v hæc agger publicus dictus, &quare. ibidem. Viæ ſeptem pblicæ, adhuc ex tempore Romnorum ſignatæ extant in Luſania & Bracaris. fol. 148. 157. 15.160.

Vrbes pleræq; Luſitaniæ etiam Fomanis temporibus priſca nonna amiſerunt. fol. 170. Non de omnibus Luſitanis vrbibus ſcripſit Reſendius & quare fol. 200.

Vrbium nomina ponuntur, in ſcholijs.pag. 253.

Z

Zanaga Congi Regni fluuius, eoſdem fert piſces quos Nilus, idemq; a Nilo defluit. fol. 65. Idē rapidiſſimus. fol. 64.

Zezarus olim Ozecarus flumē. fol. 79.

DA LIVRARIA DE S. ELOI DE XABREGAS

FINIS.

79-80
P2JXX

SPECIAL 83-B
445

GETTY CENTER LIBRARY